

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Резултати от изследвания в хуманитарните науки

*Четиринадесет публични лекции
проведено между 31 октомври 1912 г.
и 10 април 1913 г.
в Дома на архитектите в Берлин*

1988 г.

ИЗДАТЕЛСТВО РУДОЛФ
ЩАЙНЕР, /ШВЕЙЦАРИЯ

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ

ПРЕЗЕНТАЦИИ

ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ

Въз основа на преписи, непрегледани от лектора,
нелокализирани и частично непълни, публикувани от
Администрацията на наследството на Рудолф Щайнер
Изданието се ръководи от Ернст Вайдман и Йохан Вагер

- 1- во издание, пълно издание Dornach 1960
- 2-ро издание, пълно издание Dornach 1988

Предишна публикация
„Резултати от хуманистичните
изследвания“ тринадесет отделни броя като
поредица, Базел 1941-1942

Библиография № 62

Всички права запазени от Администрацията на имението „Рудолф
Щайнер“, Дорнах/Швейцария

© 1960 от Администрация на имението „Рудолф Щайнер“,
Дорнах/Швейцария

Отпечатано в Германия от Konkordia Druck GmbH, Bühl /Baden

*Публикации от лекционните
трудове на Рудолф Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука се формира от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861–1925) . Освен това, той е изнесъл множество лекции и курсове между 1900 и 1924 г., както публично, така и за членове на Теософското, по-късно Антропософско общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които винаги са били изнасяни импровизирано, да не се записват писмено, тъй като са били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. След като обаче все по-непълни и неточни преписи са били правени и разпространявани от аудиторията му, той се е почувствал длъжен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е можел сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговата резерва трябва да се вземе предвид по отношение на всички публикувани лекции: „Просто ще трябва да се приеме, че в ръкописите, които не съм прегледал, могат да бъдат открити грешки.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва публикуването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер, в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителна информация относно изходните текстове може да бъде намерена в началото на бележките.

СЪДЪРЖАНИЕ

Този брой	8
I. Как може да се опровергават изследванията в хуманитарните науки? Берлин, 31 октомври 1912 г.	9
II. Как да се оправдаят хуманитарните изследвания? Берлин, 7 ноември 1912 г.	46
III. Задачите на хуманитарните изследвания за настоящото и бъдещето Берлин, 14 ноември 1912 г.	84
IV. Пътищата на свръхсетивното познание Берлин, 21 ноември 1912 г.	117
V. Резултати от духовни изследвания по въпросите на живота и загадката на смъртта Берлин, 5 декември 1912 г.	150
VI. Природни и хуманитарни науки Берлин, 12 декември 1912 г.	185
VII. Якоб Бьомер Берлин, 9 януари 1913 г.	220
VIII. Светогледът на един съвременен културен изследовател , Херман Грим и изследването на хуманитарните науки, Берлин, 16 януари 1913 г.	249

IX. Мисията на Рафаел в светлината на духовната наука Берлин, 30 януари 1913 г.	286
X. Приказни стихотворения в светлината на духовните изследвания Берлин, 6 февруари 1913 г.	321
XI. Интелектуалното величие на Леонардо в повратния момент към модерното време Берлин, 13 февруари 1913 г.	353
XII. Грешки на духовното изследване Берлин, 6 март 1913 г.	382
XIII. Морал в светлината на духовната наука Берлин, 3 април 1913 г., ...	416
XIV. Наследството на деветнадесети век Берлин, 10 април 1913 г.	445
Забележка	489
Регистър на имената	507
Подробно съдържание	510
Преглед на пълните съчинения на Рудолф Щайнер . . .	519

ЗА ТОЗИ БРОЙ

Лекциите в този том принадлежат към частта от лекционната поредица на Рудолф Щайнер, с която той се обръща към публиката. „Берлин беше отправната точка за тази публична лекционна дейност. Това, което беше разгледано повече в отделни лекции в други градове, можеше да бъде изразено тук в съгласувана лекционна поредица, чиито теми се припокриваха. По този начин те придобиха характера на внимателно обосновано, методично въведение в духовната наука и можеха да разчитат на редовно връщаща се публика, нетърпелива да се потопи все по-дълбоко в нововъзникващите области на знанието, докато на новодошлите многократно се дават основите за разбиране на представеното.“ (Мари Щайнер)

Четиринадесетте лекции, представени тук, изнесени през зимния семестър на 1912/13 г., представляват десетата поредица от публичните лекции, които Рудолф Щайнер редовно провежда в Берлин от 1903 г. насам.

Накратко, представено е следното: Хуманитарните науки в срещата им с миналото, настоящето и бъдещето; техните възможни оправдания и опровержения; връзката им с естествените науки, живота и смъртта, морала и свръхестественото. Изучаващият хуманитарните науки е изправен пред тежки морални изпитания и големи опасности от грешки по пътя си на познанието. Велики исторически личности като Якоб Бьоме, Рафаело и Леонардо да Винчи са разгледани в светлината на хуманитарните науки. Изследвани са и Гьоте, 19-ти век и техният достоен наследник Херман Грим, както и връзката им с хуманитарните науки.

КАК ЧОВЕК ДА ОТКАЖЕ ОТ УМСТВЕНО ИЗСЛЕДВАНЕ?

Берлин, 31 октомври 1912 г.

Както и през предишните зими, ще си позволя да изнеса редица лекции по хуманитарни науки тук, на това място, през този зимен семестър. От програмата ще стане ясно, че тези лекции първо ще се занимаят с това, което хуманитарните науки, от тяхна гледна точка, могат да допринесат за въпросите на живота; че след това ще се премине към осветяване на някои важни културни явления, забележителни културни факти и видни фигури от миналото, като Рафаело и Леонардо да Винчи; и че накрая ще бъде разгледана връзката на хуманитарните науки с различни явления в съвременния интелектуален живот. Днес тези лекции ще започнат по особен начин. Встъпителните бележки няма да се фокусират върху това какво може да се каже, за да се обоснове и подкрепи тази област на изследване в хуманитарните науки, а по-скоро, напротив, върху това какви евентуални, по-съществени възражения могат да бъдат повдигнати срещу нея.

В природата на нещата е, че това духовно изследване, поради състоянието на съвременното ни образование и различни други фактори, среща много съпротива в наше време. Но нищо не би било по-неподходящо за тази духовна наука от това тя да изпадне във фанатизъм и, така да се каже, да вижда само това.

Исках да знам какви аргументи могат да предложат неговите поддръжници в негова подкрепа. Фанатизмът, по-специално – и ще видим по какви причини – трябва да е напълно чужд на този вид духовно изследване. Следователно, повече от може би необходимо от всяка друга гледна точка, то трябва да се стреми да разбере възраженията на своите опоненти; всъщност, то трябва, в известен смисъл, дори да ги толерира и трябва да му е разбираемо, че значителен брой истински честни търсачи на истината днес не могат да се съгласят с него. Имах навика – както знаят уважаемите посетители на предишните ми лекции и този навик ще продължи – да обмислям потенциални възражения във всяко от моите представяния. Днес, така да се каже, ще предвидя някои по-значими и сериозни възражения. Защото възраженията срещу това, което може да се каже от гледна точка на духовното изследване, не възникват само от противници, а в съвестното преследване на духовно изследване душата, *посветена* на такова преследване, се оказва постоянно изправена пред тези потенциални възражения. Тъй като истините на духовното изследване трябва да бъдат спечелени и извоювани вътре в душата, душата трябва по определен начин да бъде равна на своя опонент по отношение на такива възражения, повдигнати в самата душа. И човек ще напредне много по-добре в тази област, ако от самото начало е наясно с всички възможни възражения.

Не е моя задача обаче да разглеждам тези възражения или предполагаеми опровержения тук, които могат да бъдат намерени, така да се каже, на улицата или извадени от нищото, а по-скоро

Трябва да се обърне внимание на възраженията, които един честен търсач на истината може и до известна степен трябва да повдигне, въз основа на съвременното ни образование и интелектуалните основи на нашата епоха. Няма да бъдат разгледани и възраженията срещу многото неща, които днес често се наричат духовни изследвания или теософия; защото от самото начало трябва да се признае, че голяма част от това, което днес се явява като „теософия“ – особено във формата си – едва ли е достоверно. Обаче това, което е било и се спори тук, ще бъде разгледано в моите възражения днес. Ако искаме да се занимаем с такива възражения, тогава голяма част от това, което вече е било казано в хода на предходните цикли и което ще бъде разгледано в следващите лекции, трябва да бъде очертано, така да се каже. Накратко, нека изясним какво се има предвид тук под духовни изследвания, по отношение на тяхното съдържание и източници.

Първо, духовната наука може да се характеризира най-общо, като се каже, че тя заема позицията, че трябва да надхвърли всичко, което човек възприема чрез сетивата си, всичко, което може да проумее, с наука, която е основана предимно на сетивата и на интелекта, която извлича своите заключения от сетивата – че тя трябва да надхвърли всичко това до духовните причини на фактите, които са възприемаеми за сетивата и могат да бъдат изследвани от интелекта, така че не само да предполага, но и да се опитва да докаже духовен свят зад тези сетивни факти, духовен свят, в който се крият причините за всичко, което сетивата могат да видят и интелектът може да изследва.

Тази духовна наука се различава от много други интелектуални движения от настоящето и миналото по това, че не просто твърди, общо или хипотетично, че съществува духовен свят отвъд интелекта и сетивата, а по-скоро изхожда от предпоставката, че човешките същества са способни да култивират и развиват своите когнитивни и духовни способности до такава степен, че са способни да възприемат духовен свят – нещо, на което не са способни без това развитие. По този начин, не само възможността за духовен свят, но и познаваемостта на духовния свят е отличителната черта на това духовно изследване, или антропософията, ако искаме да го наречем така. От самото начало се признава, че човек не може да проникне в духовния свят с природата на духовните способности и качествата на когнитивните способности, каквито хората *ги притежават* за своята обикновена, ежедневна употреба – ако можем да се изразим така. Духовната наука обаче отрича, че тези когнитивни способности са неразвиваеми, че не могат да се разгърнат, за да ни позволят, след възходящата им организация до тази по-висша позиция, да погледнем в духовния свят, както очите гледат в сетивния свят. И с това ние вече сме при източника на това духовно изследване.

Тези източници стават достъпни за душата, когато чрез вътрешна работа, чрез вътрешно развитие – и методите на това вътрешно развитие често са били обсъждани тук – душата си проправя път до по-висша позиция на своето възприятие. Тогава, както показва духовната наука, наред със сетивния свят, който ни заобикаля, съществува и духовен свят, от който произлизат истинските причини за всички явления в сетивния свят.

Чрез изследването на духовния свят, ние стигаме до

Но това ни кара да гледаме на човека като на далеч по-сложно същество, отколкото изглежда за обикновеното сетивно или интелектуално възприятие. Стигаме дотам да гледаме на човека като на четиричленно същество. Това, което се нарича физическо тяло, се счита от духовната наука само за една част от цялата човешка същност. Това физическо тяло може да бъде наблюдавано чрез обикновения сетивен живот, може да бъде разбрано чрез интелекта. Това сетивно тяло е обект на обикновената наука. За голяма част от нашия настоящ мироглед това физическо тяло е цялостта на човешката същност. За духовно-научното изследване то е само една част сред четирите члена на тази човешка същност.

Отвъд това физическо тяло, духовната наука разграничава така нареченото етерно тяло или жизнено тяло, което е включено във физическото тяло. Тя обаче не говори за това етерно тяло или жизнено тяло като за достъпно само за интелекта, а по-скоро по такъв начин, че развитите душевни сили са способни да го възприемат, точно както развитото око може да вижда цветовете синьо или червено, докато далтонистичното око не може. И след това говори за необходимото заключение, че физическото тяло, чрез собствените си присъщи сили, естествено се разпада при смъртта, защото силите, принадлежащи на физическото тяло, водят до неговото разлагане, неговото разпадане и се държат заедно само от факта, че по време на живота между раждането и смъртта етерното тяло или жизненото тяло е включено в това физическо тяло, действайки като вечен борец срещу разпадането на физическото тяло. Едва когато отделянето от етерното тяло настъпи в момента на смъртта,

Физическото тяло е подчинено на собствените си сили , които, тъй като действат по свой собствен начин, в крайна сметка водят до неговото разпадане. Човешките същества споделят физическото си тяло с целия минерален, неодушевен свят. Те споделят етерното си тяло с всички живи същества, с целия растителен свят.

Духовната наука обаче не може да спре дотук . Тя признава трети член на човешката природа, който е толкова независим, колкото физическото тяло. Няма нужда да се притесняваме от терминологията; тя ще бъде обяснена по-късно и част от нея вече е била. Този трети член е астралното тяло. То е истинският носител на страсти, желания, импулси и афекти – накратко, всичко, което наричаме наш вътрешен живот, всичко, което се случва вътре. И в духовната наука ние разграничаваме това астрално тяло от истинския носител на егото. Докато хората споделят астралното тяло с всичко в животинския свят, което например има афекти и страсти и може да развие вътрешен живот от идеи, те притежават носителя на егото, четвъртия член на своето същество, като върховно постижение на тяхната индивидуалност. За духовната наука същността на човечеството се крие, преди всичко, във физическото тяло, етерното или жизненото тяло, астралното тяло и носителя на егото.

Освен това, за тези, които са способни да проникнат в духовния свят, възниква осъзнаването как голяма част от условията на живот, на които сме подложени, се различават от обикновения живот, а именно живота в сън. За духовния изследовател сънят се различава от будния живот по това, че в спящия човек, носителят на егото и астралното тяло на човека-

са разделени . Последните две остават в леглото по време на сън като растителна структура, докато егото, със своето астрално тяло и своите чувства, импулси, въображение и т.н., се отделя от физическото и етерното тяло по време на сън и разгръща собствения си живот в отделен духовен свят. За обикновения човек днес обаче, когато егото и астралното тяло са разделени по време на сън, обикновеният живот е невъзможен, защото това астрално тяло и егото нямат органи, за да възприемат околната среда; те нямат очи и уши като физическото тяло. По този начин е невъзможно астралното тяло и егото да възприемат света, в който съществуват тогава.

По-висшето развитие на душата се състои именно в това , че астралното тяло и егото стават способни да развиват органи, за да възприемат заобикалящата ги среда, и това позволява на духовния изследовател да влезе в състояние, в което възприема духовния свят; така че освен будното състояние и състоянието на сън, те имат и състояние на буден сън, ако можем да го наречем така, което е именно състоянието, в което духовният изследовател може да възприеме духовния свят, към който човек принадлежи според истинския си произход. По този начин духовната наука се опитва да обясни, въз основа на духовни факти, прехода на човека между двадесет и четирите часа будност и сън.

Освен това, за хуманитарните науки е важно да се доближат до голямата загадка на смъртта и живота, тоест, с други думи, до въпроса, който толкова дълбоко трогва човешкото сърце: въпросът за човешкото безсмъртие. Тук хуманитарните науки добавят, че истинската духовна същност на човечеството не е просто

То не е резултат от физическата му организация, а по-скоро независимо единство и същност, принадлежаща към духовен свят, който изгражда физическото тяло, което съществува преди раждането, всъщност преди зачеването, и което работи конструктивно върху своя организъм от първия момент, когато човешкото същество навлиза в съществуване като зародишна клетка. С други думи, това е духовно-психическата, истински активната и конструктивна сила, която организира човешкото същество през целия му живот, която пренася само плодовете на житейския му опит през портата на смъртта и която със смъртта преминава в духовен свят, за да има по-нататъшни преживявания, и която след това организира ново физическо тяло за друг живот, за да премине през нов живот и да повтори цикъла.

С други думи, духовната наука говори за повтарящи се земни животи, говорейки за повтарящи се земни животи по такъв начин, че ние поглеждаме назад от нашето настоящо въплъщение в сетивното съществуване към други въплъщения в миналото, но също така поглеждаме в бъдещето към по-късни въплъщения на нашата същност. По този начин ние разделяме целия живот на човешкото същество на живот между раждането и смъртта и друг, който за сетивата и интелекта се разгръща чисто духовно между смъртта и следващото раждане. Но духовната наука не схваща това като вечно повтарящо се явление, а по-скоро разпознава само междинни състояния в тези повторения, проследявайки целия живот на човешкото същество обратно до първоначално духовно състояние, което е предшествовало целия живот, особено нашата планета; така че земните животи някога са имали начало, когато човечеството е излязло от чисто духовно съществуване, и че след...

След като условията бъдат изпълнени, човекът отново ще навлезе в чисто духовни състояния, които ще съдържат в себе си плодовете на всичко, през което човекът е преминал през различните земни животи.

Това обаче е само контур , който ще бъде запълнен с отделни цветове в предстоящите лекции, но който може да покаже какви резултати могат да постигнат изследванията в хуманитарните науки. Ако разгледаме цялата тази картина, тогава трябва да кажем, че за голяма част от мислещото човечество днес този образ ще бъде не само неразбираем и недоказуем, но може би дори обиден, нещо, което би могло да предизвика ирония, подигравка и подигравки. Дори когато се обсъжда същността на хуманитарните науки, всеки, който иска да обоснове всичко важно за него днес върху здравината на науката, трябва да повдигне сериозни възражения. Всеки, който стои на тази научна основа, трябва да се запита: Какво означават всички големи, не само индивидуални, постижения на науката във връзка с подобно представяне? Какво означават научните методи? Какво означават сериозността, достойнството и прецизността във връзка с изследванията в хуманитарните науки? Какво означават всички усилия, които науката е положила през последните векове и десетилетия, за да стигне до сигурност, до обективна сигурност? Хуманитарните изследвания, разбира се, нямат за цел да работят срещу науката, както често се подчертава, а по-скоро да бъдат в пълна хармония с нея. Следователно, то трябва да е наясно какво има да каже науката срещу него, не само по отношение на съдържанието му, но особено по отношение на сериозността му и постиженията му от последните векове.

С право може да се каже, че духовната наука посочва, че тези източници на духовно изследване се крият в определено развитие на душата, в това, че душата претърпява определени вътрешни процеси на въображение, усещане и воля – процеси, известни като медитация – така че тя има вътрешни преживявания, които, разбира се, са изцяло ограничени до собствената душа, които никой друг не може да контролира освен този, който ги преживява. И тогава нещо подобно, неконтролируемо от нищо друго, се представя като научен резултат за духовните светове. Къде, би могла да попита науката, е именно най-голямото ѝ постижение: че чрез изследванията от последните векове тя приема за валидно само това, което може да бъде обективно проверено от всеки човек, навсякъде и по всяко време? Външните експерименти и външните наблюдения имат характеристиката, че всеки може да има достъп до тях. Не е така това, което се постига и за което се бори вътрешно. Когато човек наблюдава хора, които преживяват такива неща вътрешно, не разкрива ли голямото разнообразие от техните постоянно противоречиви изрази пълната несигурност за това колко малко всъщност си съответстват преживяванията, дадени от мистично задълбочено съзнание? Как, за разлика от това, трябва да си съответстват изследванията, провеждани от отделни учени в клиники, лаборатории и т.н.? Ще бъде посочено, че това не би могло да бъде другояче, така че това, което човек преживява субективно, се разкрива като ненаучно, особено защото не може да бъде проверено от никой друг, тъй като никой друг не може да надникне в душата на въпросния духовен изследовател.

Не са ли тези преживявания на душата, може да се каже, напълно подобни на всичко, което е демонстративно преживявано в душата по време на каквито и да е патологични състояния, от душевни експесии, в екстаз и т.н.? Ако духовният изследовател възрази, че не е готов да приеме всяко видение, което възниква в душата, като резултат от изследване, а че действа по специфични методи, тогава може да се възрази – и това възражение изглежда напълно оправдано – че във всичко, което хората преживяват чрез видения, халюцинации и т.н., не е очевидно, че такива хора, когато са изложени на такива състояния на душата, развиват много по-голяма вяра в своите фиксирани идеи, халюцинации и видения, отколкото в това, което сетивата им външно им дават или което интелектът им налага? Когато човек обмисли твърдата и непоколебима вяра на илюзионистите, трябва да се внимава с това, което духовният изследовател твърди, че призовава от дълбините на *душата си* като нещо, което не е илюзия, нещо, което би трябвало да има обективна основа в духовния свят. Може би, може да се каже, е нещо, което има обективна основа в духовния свят, но що се отнася до валидността на подобен душевен експеримент, трябва да се каже, че илюзионистът има също толкова доверие в своите заблуди, колкото духовният изследовател има в резултатите от своите изследвания, които той дължи на това, което изплува от дълбините на душата.

Само някой, който не е участвал в развитието на обективните изследвания, на това, което бихме могли да наречем солидна наука, през последните векове и десетилетия, би могъл да отхвърли подобно възражение с усмивка. То носи по-голяма тежест, отколкото обикновено се предполага, особено сред онези, които подхождат към аргументите си от едностранчива гледна точка.

Появяват се резултати от хуманитарните науки. Трябва да се каже, например по отношение на представеното в моята книга „Как да постигнем познание за висшите светове?“, където са дадени определени насоки за индивидуалната душа, че когато душата напълно се отдаде на подобно преживяване, тя няма отправна точка, която да я контролира. Всичко това свидетелства, че човек трябва да се обърне към подобно възражение, което дори изглежда тривиално за повърхностен духовен изследовател, по най-сериозен начин. Толкова много се говори за природата на, така да се каже, неверните идеи, че аргументите срещу тях могат да се приложат и към хуманитарните науки, като се каже: Всичко, което представяте като методи за развитие на душата, може да е нищо повече от по-изтънчена способност за илюзия и халюцинация. Тогава обаче хуманитарните науки изглеждат особено не на място в сравнение със сериозната, проверима наука, когато посочват индивидуални резултати. Съвестният търсач на истината на нашето време, който се е запознал с развитието на последните години, би могъл да каже: Нищо ли не знаете за всичко, което се е случило? Говорите за етерно тяло или жизнено тяло, което би трябвало да има независимо съществуване, отделно от физическото тяло. Не знаете ли нищо за факта, че чак до деветнадесети век концепцията за това, което се нарича жизнена сила, е била широко разпространена и че чрез сериозни научни усилия вярата в тази жизнена сила е била окончателно разсеяна? Не знаете ли нищо за следния факт: В по-ранни векове се е казвало, че между отделните химични вещества в неживата природа протича химичен процес . Но ако същото това взаимодействие на веществата в...

Когато човешкият организъм навлезе, така наречената жизнена сила се задейства ; там отделните вещества не взаимодействат по начина, по който учим в химията и физиката, а по-скоро отделните вещества взаимодействат помежду си под влиянието на жизнената сила. Голяма крачка напред беше, когато тази концепция за жизнената сила беше отхвърлена, когато се направиха опити да се каже: Тази жизнена сила е безполезна, а по-скоро трябва да се действа по такъв начин, че това, което може да се изследва в неживия свят, трябва да се проучи по-нататък в живия организъм, че е необходимо само да се вземе предвид по-сложният начин, по който веществата взаимодействат там, и че не трябва да се става жертва на инертността на жизнената сила.

именно като такова „гнило легло на науката“, като се демонстрираше как ефикасността на определени вещества, преди това мислима само под въздействието на жизнената сила, възниква и в лабораторията. И тъй като все още не всичко е загубено, науката въпреки това трябва да се стреми към този възвишен идеал да разглежда и състава на веществата, такъв какъвто съществува в растителните клетки, и не трябва да лежи върху гнилото легло на жизнената сила, когато става въпрос за изследване на това как веществата и силите действат в организмите.

Докато не беше възможно да се произведат определени химични състави в лаборатория, беше оправдано да се твърди, че те се получават само когато отделните вещества са били уловени от жизнена сила. Тъй като обаче стана възможно – особено чрез *Либиг* и *Волер* – да се произвеждат определени вещества без жизнена сила и тъй като вярата в нея е била изоставена, сега трябва да се каже, че дори по-сложните съединения могат да бъдат синтезирани без нея.

Процесите в човешкия организъм вече не изискват помощта на специална жизнена сила. Така, в хода на деветнадесети век, науката се сблъсква с един възвишен идеал, поддържан от повечето изследователи, дори ако има и „неовиталисти“ – идеал, който ще бъде изпълнен: да се разпознаят такива материални връзки, каквито те се образуват в живия организъм, и да се установят без помощта на мъглява, мистична жизнена сила, която, както винаги са твърждали сериозните научни изследвания на деветнадесети век, е напълно безполезна, защото не допринася с нищо за обективното разбиране на природата.

Всеки, който осъзнава тези факти и най-вече обмисля сериозността и достойнството, залегнали в основата на това развитие на науката, може с право да възрази: правилно ли е, че редица хора сега се явяват като така наречени духовни изследователи, които под формата на своето етерно тяло или жизнено тяло възраждат древната жизнена сила? Не е ли това признак на научен дилетантизъм? Те могат да „вярват“, тези, които не знаят нищо за идеала на науката; но самият научен изследовател не може да бъде трогнат от това, което може да изглежда само като възраждане на жизнената сила. По този начин, духовната наука, може да се каже, действа дилетантски, пренебрегвайки всичко, което принадлежи именно към най-красивите идеали на съвременната наука, и просто използва факта, че науката все още не е успяла да произведе определени вещества, открити в живите организми в лаборатория, за да може засега да твърди, че за генерирането на живот е необходимо специално етерно тяло или жизнено тяло. Може да се каже, че развитието на науката ще донесе този етерен аспект на човечеството.

да се изгони етерното тяло или жизненото тяло. Докато науката, в своя поход от триумф към триумф, все още не е успяла да докаже, че няма етерно тяло и че съвкупността от веществата на живия организъм може да се произведе и в епруветка, нека теософите или духовните изследователи продължават да вдигат шум около етерното тяло, което е просто повторно затопляне на старата жизнена сила! — Това обвинение първоначално би могло да се повдигне като въпрос на дилетантство.

Когато духовната наука казва за живота на съня, че човешките чувства, импулси и желания са свързани със специално астрално тяло и че това астрално тяло, когато сънят обземе човека, излиза от етерното и физическото тяло и води собствено съществуване, може да се каже: Много е лесно да се говори за вътрешен душевен живот, ако се опростят нещата, като не се приема този вътрешен душевен живот с всички трудности и загадки, които науката представя, а по-скоро се казва: Има астрално тяло и това, което се случва вътре, е свързано с него. Тогава човек може отново да се обърне към напредъка на науката и да се запита: Какво означават големите постижения, постигнати особено през последните десетилетия, при чисто научното обяснение на феномен като живота на съня или живота на сънищата? Ще ми отнеме много време, ако трябваше да ви представя всички усилия на науката — които трябва да се приемат с цялата сериозност и достойнство — да обясни живота на съня и живота на сънищата. Именно затова би отнело много време, защото напоследък се появиха голям брой изследвания, които със сигурност са отворени за дискусия.

е да разгледаме една гледна точка, която може да покаже колко е трудно за сериозния търсач на истината в настоящето да признае това, което на пръв поглед може да изглежда само като твърдение: егото и астралното тяло на човека се оттеглят от физическото и етерното тяло при заспиване.

Ако обобщим голям брой различни хипотези и теории за съня и предложим общо обяснение на този живот по време на сън, то би било следното: Казват, че за да се обясни животът по време на сън, не е необходимо нищо повече от безпристрастно наблюдение на явленията в човешкия или животинския организъм. Изглежда, че будният живот се състои от явления от околната среда, които оказват влияние върху *сетивните* органи, упражнявайки стимули върху мозъка. Тези стимули упражняват такива стимули през целия ден. Как те влияят на човешкия мозък и нервна система? Те действат, като увреждат веществото, от което е съставена нервната система. През целия ден – според съвременната естествена наука – ние се сблъскваме с външни цветове, звуци и т.н., които проникват в душата ни, т.е. в мозъчния ни живот. Това причинява процеси на дисимиляция, т.е. разрушителни процеси. Определени продукти се отлагат.

Докато тези процеси протичат, човек не е в състояние да започне обратния процес, а именно да възстанови организма си. Следователно, всеки път, когато се събудим, вътрешният ни живот в известен смисъл се разрушава, така че когато се уморим, сме достигнали точката, в която сме разрушили организма си и той вече не може да развива вътрешен живот; той спира. Нищо не е необходимо.

Невъзможно е да се предположи нещо друго освен това, че веществата, причиняващи умора, се натрупват в организма ни в хода на ежедневието. Достатъчно е да се вземе предвид износването на органичната материя, така че за определен период тя вече не е в състояние да осъществява вътрешните си процеси. След това обаче външните стимули престават да действат и последицата е, че вътрешният организъм започва да развива своите хранителни процеси – обратното на процесите на дисимиляция, процесите на асимиляция – че регенерира увредената органична материя и по този начин се постига сънът. След като органичната материя се възстанови, се възстановява и вътрешният живот на ума и по този начин будният живот може отново да прилага нови стимули, докато умората не настъпи отново. Това се нарича саморегулация на организма.

Не бива ли да се признае, че съвестният търсач на истината, запознат с откритията на съвременната наука , трябва да каже: Ако редуването на буден живот и сън може да се обясни съвсем добре чрез саморегулацията на организма, тогава е не само излишно, но и пряко вредно да се възпрепятства напредъкът на такава човешка наука, като се твърди, че не става въпрос за саморегулация, а по-скоро за нещо, което произлиза от организма, защото човешкото същество е автономно. Тъй като редуването на сън и бодърстване може да се обясни изцяло от *организма* , е ненужно и вредно да се приема, че съзнанието е нещо специално и произлиза от организма, за да развие специален живот през нощта. Отново може да се посочи, че от страна на хуманитарните науки съществува ужасен дилетантизъм, в който вярват само онези, които са пропуснали същината.

Самата наука не знае как да обясни организма отвътре .

Когато говорим за независимостта на духовния живот, когато говорим – което изглежда правдоподобно – за факта, че духовният живот е независим, че възприемаме човешкия организъм като физически чрез сетивата си и изследваме неговите физически процеси, използвайки научни методи, докато духовната сфера все още съществува, това е нещо, което често е било подчертавано, например от *Дю Боа-Реймон* и други, които не се придържат лесно към материализма. Например, помислете за всяка концепция за мозъка: ако си представим човешкия мозък уголемен – както *Лайбниц* вече е предположил – до степен, в която бихме могли да ходим вътре в него, бихме виждали само материални процеси. Духовният живот обаче е нещо специално и това показва, че си имаме работа с духовен живот, отделен от процесите на физическия живот. Ако това е оправдано, тогава показва това, което *Бенедикт* например казва: Фактът на съзнанието е по същество от никакъв друг порядък освен факта на действието на гравитацията във връзка с материята. Защото ние наблюдаваме физическата материя например на небесно тяло. Според физическата наука тази материя упражнява гравитация и има нещо, което е привлечено към нея, например от слънцето. В миналото подобни взаимодействия между слънцето и земята или луната са били описвани като нещо свръхестествено. Но това е само като да имаме парче меко желязо и освен него електрическа сила или магнетизъм. И ако имаме мозъка пред себе си, с неговите кондензирани идеи, страсти и афекти...

И така нататък, това е точно като факта, че гравитацията и други сили действат около материалната Земя. Защо тогава ефектът трябва да е различен, когато около мозъка протичат процеси, идентични с гравитационните процеси около материалната Земя? Земята, във връзка с гравитацията и другите невидими сили, които действат около нея, не е нищо друго освен това, което действа около мозъка като афекти, идеи и други процеси. Как, би могъл да се запита някой, може да има право да говори за независимост на психическия живот, ако не претендира за правото да твърди, че гравитацията се упражнява дори когато няма привличащо тяло? И може да се каже още: Точно както в такъв случай човек няма право да говори за небесно тяло, което развива гравитация в свободно пространство, така и човек няма право да говори за специална психическа същност, която не е обвързана с материалното съществуване в мозъка.

Че подобни въпроси не бива да се отхвърлят с ненаучен фанатизъм, би трябвало да е ясно за всеки сериозен интелектуалец.

Ако вече се повдигат сериозни възражения срещу духовно-научното предположение за съня и будния живот, срещу независимостта на съзнанието като цяло, как може някой, който приема съвременните научни методи сериозно, да се примири с това, което духовната наука казва за повтарящите се земни животи, за съществуването на човешка същност, която продължава да съществува отвъд смъртта, която претърпява преживявания във времето между смъртта и ново раждане, а след това и в ново, последващо?

се появява отново във физическия земен живот! Това среща възражения не само от онези, които разчитат на научни факти, но и от онези, които самите се стремят да бъдат хуманисти в много отношения: от психолози и съвременни изследователи на душата. Задава се въпросът: Коя е необходимата характеристика за продължаващото съществуване на човешката същност? Съвременният изследовател на душата не може да открие това в нищо друго освен във факта, че човешкото съзнание запазва спомен за състоянията, които е преживяло през *живота си* . Непрекъснатостта на съзнанието е това, върху което съвременният психолог се фокусира най-много. Той не може да се занимава с това, което не навлиза в съзнанието на човешката личност, и винаги ще трябва да твърди, че макар хората да имат спомен за своите специфични състояния в живота между раждането и смъртта, не може да се покаже нищо аналогично за продължаващото съществуване на човешката същност, което би могло да се пренесе от предишни земни животи.

Много сериозни съвременни търсачи на истината биха могли да възразят срещу различни други точки, повдигнати по време на тези лекции . Може да се каже: Може да се твърди, че определени неща в човешкия живот се появяват по такъв начин, че не могат да бъдат обяснени със събитията от индивидуалния живот, а по-скоро, че трябва да се приеме, че хората се раждат с определени предразположения, таланти и т.н., така че може да се предположи, че душата вече съществува, преди да навлезе във физическия живот. Но всичко това си остава само смела хипотеза. Всичко това остава неадекватно в сравнение със съвременните изследвания на душата, доколкото последните отново предлагат начин...

взема някой, който изглежда много съвестно се стреми към идеал.

Това, което имаме тук, може да се характеризира по следния начин : Всеки, който наблюдава човешкия живот безпристрастно, как се развива с тази или онази страст, с този или онзи нюанс на чувство , с увлечение към тази или онази идея, ако възприеме гледната точка на духовната наука без много колебание, ще каже: Чрез нашето възпитание наистина сме придобили много неща; но не всичко може да се обясни с това, защото ние носим със себе си от раждането нещо, което произхожда от по-ранни етапи на земното съществуване. – Но, би могъл да отговори сериозният учен, не сме ли започнали, като сме изследвали първия етап от детството, този детски живот, който човек по-късно забравя?

Съвременният природоучен или философ би могъл да каже: Духовният учен иска да обясни гений като *Фойербах*, *например*, като предположи , че той е донесъл определени сили със себе си от предишен живот и по този начин е бил способен да работи артистично. Но е направено следното откритие: Такъв художник рисува с много специфична цвятова палитра, предпочита определено изражение на лицето и т.н., в много специфичен стил. Ако човек изследва това, ще открие, че в ранното си детство, *например*, е видял бюст в стаята си и че определен начин, по който светлината винаги е падала върху него, е бил отпечатан в душата на детето. Това се появява отново по-късно и тогава става ясно, може да се каже, че подобни впечатления са дълбоко въздействащи и значими. По този начин е възможно да се обяснят много неща. Духовната наука иска да проследи всичко до по-ранни преживявания.

да се проследи до земния живот, докато може би всичко може да се обясни чрез внимателно наблюдение и изследване на ранното детство.

Тогава може да се посочи съвременната естествена наука, която чрез биогенетичния закон демонстрира как хората всъщност преживяват, дори в пренаталното състояние, животинските форми, за които се смята, че са преминали от човечеството в по-ранни земни състояния, като по този начин оправдава тази демонстрация. Надграждайки върху това, може да се запита: Къде хуманитарните науки посочват нещо подобно, че нещо, което хората са преживели в предишни земни животи, се повтаря в отделните животи? Това трябва да се изисква, ако някой, като легитимен търсач на истината в наши дни, иска да вярва, че хуманитарните науки прилагат в това отношение същата сериозност и достойнство, които присъстват в подобно твърдение, основано на естествената наука. Така се е стигнало дотам – и с известно основание може да се каже – че когато човек е придобил някакви научни знания за човешкия живот, животинския живот, а също и за планетарния живот, които стават достъпни за нас чрез астрономията, той може да даде воля на въображението си, да прави заключения и да измисля всякакви други светове, които създават много силно впечатление за реалността. Разбира се, за някой, който не притежава научни познания, въпросът много скоро ще се заплете в противоречия и невежеството му бързо ще стане очевидно, тъй като той проектира всякакви неща, които не съответстват на научните открития. Но някой, който познава науката, ще покаже, че неговите идеи...

много добре в това, което показва естествената наука. Тогава той няма да бъде опроверган. Но кой в хуманитарните науки, може да се попита сега, твърди, че подобно нещо не е било неоправдано проектирано от подобни твърдения и след това фантастично развито? Кой гарантира, че човек възприема позицията, че само това, което е откриваемо от всеки, трябва да има валидност? Следователно, човек трябва да се ангажира с тази идея, по простата причина, че вижда как през деветнадесети век е възникнало нещо, което се утвърждава и в съвременните хуманитарни науки.

Свидетели сме как през деветнадесети век идеите, отстоявани от духовната наука, са получили разпространение в немския и френския интелектуален живот . През 1854 г. *Рейнктюд* публикува труд, озаглавен „*Terre et ciel*“ (Земя и небе), а *Фигие* - труд за това какво се случва с хората след смъртта. Многобройни опоненти с научен опит питат: „Какво е по-добре тогава да измисляте факти, основани на естествената наука, за множеството човешки животи на земята, за живота след смъртта и т.н., или е по-добре да приемем някаква друга, също толкова изфабрикувана хипотеза за тези неща?“

Когато се повдигат подобни възражения и когато те не се повдигат лекомислено, а изцяло въз основа на сериозно търсене на истината, тогава трябва да се каже: Това не са възражения, които произтичат просто от дух на противоречие, а по-скоро възражения, които самата човешка душа трябва да повдигне, още повече защото, от друга страна, се вижда колко малко съвестност има сред онези, които желаят да развият духовната наука.

Това е често срещан подход, когато се представя „доказателство“, че човешкият живот е индивидуален и се твърди, че не може да се намери обяснение извън индивидуалния живот за явления като човешката съвест и чувството за отговорност, освен ако не се предположи, че има определени предразположения и тенденции, произтичащи от предишни земни животи. Някои тогава казват: Ако се смятам за отговорен, тогава трябва да съм придобил предразположението за това. Тъй като не съм го придобил в този живот, то трябва да е било в предишен.

Казва се също, че човешката съвест е феномен, който доказва, че в нас говори вътрешен глас, глас, който не можем да извлечем от настоящия си живот и следователно трябва да заключим от предишен. След това се казва още: Вижте различните деца на едни и същи родители; те проявяват съвсем различни духовни качества. Но ако се предполага, че всичко е предадено от родители на деца чрез наследство, как могат да се обяснят такива разлики, които се срещат дори при близнаци? Следователно може да се заключи – както казват хората – че децата на едни и същи родители имат различни индивидуалности, които не могат да бъдат наследени, а трябва да са преминали от предишен земен живот в настоящия.

Съвестният търсач на истината ще възрази: Не смятате ли, че индивидуалността на човек, такава каквато ни се струва, произтича от смесването на бащините и майчините елементи и че следователно смесването трябва да е различно при всяко дете? Не би ли трябвало дори близнаците, поради различната смесица, да проявяват различни характеристики?

Има ли разлики в индивидуалните характеристики, ако те се обяснят единствено чрез наследственост?

Подобно възражение не е изкуствено, а по-скоро произтича естествено от самия предмет . Когато всичко се вземе предвид, става съвсем разбираемо, че онези, които винаги изискват „контролируема“ наука, отхвърлят хуманитарните науки, защото те не са контролируеми; и когато човек вземе предвид, че такива опоненти имат нещо съществено да предложат, той ги разбира. Аргументът им е, че освен критичния дух, в наше време съществува и нещо друго. Този критичен дух със сигурност съществува и винаги, когато хуманитарните науки кажат нещо, те веднага провокират опоненти, които са не само логически объркани, но и морално възмутени от изтъкването на подобни теории. Такива опоненти са призовавани и критиката е нещо, което виждаме да се появява навсякъде. И тъй като хуманитарните науки, със своите идеи, се представят като нещо шокиращо в наше време, подобна критика е напълно разбираема.

Но наред с критичния дух, нашето време е белязано и от лековерието, от склонността сляпо да следваме всеки, който твърди нещо за тях от хуманитарните науки. Копнежът да се разберат нещата по начин, който позволява разбиране, е рядкост сред хората, също толкова рядко, колкото са разпространени критичният дух и лековерието. Така виждаме, че лековерието, сляпото приемане на авторитета от лековерна публика, която приема всякакви неща от хуманитарните науки, всъщност насърчава това, което винаги е било враг на истинските, сериозни духовни изследвания: шарлатанството.

Предизвикателство към шарлатанството е, когато хората с готовност следват всичко. И е голямо изкушение за хората, когато им се вярва безрезервно, когато са освободени от трудността наистина да оправдаят тези неща пред форума на науката, пред форума на духа на епохата. Дори в наше време споменатото тук е твърде широко разпространено. Виждаме как е разпространено лековерието, колко крещящото суеверие. Следователно, вероятно има малко други неща в света, които са толкова тясно свързани, колкото хуманитарните науки и шарлатанството. Ако човек не може да различи двата пътя, ако приема всичко, основано единствено на сляпа вяра в авторитета, точно както по самата си природа някои неща трябва да бъдат приемани въз основа на авторитета, което често се случва днес, тогава той поканва това, което с право е критикувано от сериозните търсачи на истината: шарлатанството, което е толкова тясно свързано с хуманитарните науки. Разбираемо е, ако някой, който не е в състояние да различи шарлатана от духовния изследовател, тогава възразява, че всичко трябва да е шарлатанство.

Нищо не се открива по-бързо от прехода към това, което се намира в моралната и религиозната сфера. Можем да характеризираме възраженията, които възникват в тази област, по-бързо, защото са по-лесни за разбиране.

Някой би могъл да каже: Вижте как това, което трябва да е най-съкровеният въпрос на човешката душа, това, което човек може да открие за себе си като вяра, като свое субективно убеждение, се раздува до псевдонаука! – И някой би могъл да възрази на учения по хуманитарни науки: Ако представяте това като своя вяра, ще ви оставим на мира. Но ако представите това, което установявате като доктрина за висшите светове, на други хора –

Ако видите това твърдение, то противоречи на природата и характера на това как вътрешното същество на човека трябва да се отнася към духовните светове, към религиозния живот като цяло. Ако някой иска да покаже плодовете на това, може да каже: Вижте хора, които например в духовно-научните среди са възприели идеята за повтарящи се земни животи като свое убеждение; може да се види как това, което представлява морален мироглед, се води до най-очевидния егоизъм именно чрез духовно-научния мироглед. И може да се комбинира това, което произтича от духовната наука, с материализма на деветнадесети век, като се каже: Имаше много хора, които с ума си можеха да надхвърлят чисто материалните процеси и които казваха: Не виждам висшия си морал в това да претендирам за духовен свят след смъртта си, за да бъда приет от него и да продължа да живея там, а по-скоро, когато правя нещо морално, го правя без надежда за духовен свят, защото дългът ме принуждава да го направя, защото с радост се отказвам от това, което е моят собствен егоизъм.

Имало е много хора, за които моралът на безсмъртието е бил просто егоистичен морал. Този морал им се е струвал далеч по-малко добър от този, който позволява всичко, което е направено, да премине във всеобщ живот след смъртта на човек. За разлика от него, съществува моралът на онези, които казват, че би било безсмислено, ако това, което правят, не намери своя баланс в следващите земни животи. Този закон на кармата, биха могли да кажат противниците на духовната наука, само благоприятства човешкия егоизъм; съвсем отделно от онези, които биха могли дори да кажат: Признавам много животи в бъдеще.

Трябва ли тогава да ставам почтен човек сега ? Имам много животи пред себе си и дори да остана глупав в настоящето, все още мога да стана мъдър и интелигентен в бъдещите животи. Може да се твърди тогава, че повтарящите се земни животи всъщност ни насърчават да водим комфортен и безгрижен живот. Всичко това, чрез идеята за повтарящи се земни животи, показва, че егоизмът, който се стреми да запази собственото си аз, е много далеч от безкористния морал.

И може да се повдигне едно възражение, което *Фридрих Шлегел* прави срещу индийския възглед за повтарящите се земни животи: Възгледът за живота на човешките същества като преминаващ от въплъщение в въплъщение води до отчуждение от активното, пряко взаимодействие с реалността, до загуба на интерес към всичко, в което са предназначени да се развиват. Всъщност, известна неземна ексцентричност лесно се наблюдава у онези, които се потапят в духовната наука. Чрез това се култивира известен интелектуален егоизъм, определена неземна доктрина. Всъщност се оказва, че такива хора казват: „След като съм се занимавал с духовна наука за определен период от време, губя интерес към това, което някога ми е било скъпо.“ Това е нещо, което често се случва, но показва, че възражението се прави сериозно: хората трябва да работят в света, в който са назначени! То е сериозно. Възражението е, че хуманитарните науки не трябва да отчуждават хората от непосредствените, интензивни реалности на живота, нито пък да ги превръщат в ексцентрици, които оставят всичко да се обърка.

А сега, религиозният живот! Някой би могъл да попита: Кой е най-красивият, най-славният разцвет на този религиозен живот?

Животът? Той се крие в предаността, в безкористната преданост на човешката индивидуалност, може да се каже, към трансчовешко божество. Загубата на душата, жертвеното предаване на душата на трансчовешкото божество, поражда истинското религиозно настроение. Но сега идва духовната наука и обяснява на човечеството, че в него има божествена искра, която първоначално се изразява по незначителен начин по време на земния живот, но след това се развива и усъвършенства все повече и повече, така че Богът в човешкото същество става все по-силен. Това е самообожествяване, вместо безкористна преданост към трансчовешкото божество.

Да, човек може с право да възрази, ако приема религиозната мисъл сериозно, че това потапяне в собствената божествена природа, както се осъществява чрез различни въплъщения, може да разруши истинското религиозно чувство, точно както може да разруши живота, живян в любов. Ако човек не е воден от непосредствена, любяща преданост, а по-скоро мисли, че ще постигне баланс в това отношение в по-късен земен живот, тогава той обича само с мисъл за този баланс. И религиозният човек би могъл да каже: В духовно-научния мироглед религиозният живот се основава на егоизма, че човечеството няма Бог извън себе си, а вътре в себе си. И възражението е основателно: Какво богатство от арогантност, гордост и самообожествяване може да се внуши по този начин в човешката душа!

Тези, които повдигат подобни възражения, не е нужно да си ги въобразяват. Но от това може да се види как добронамерените последователи на хуманитарните науки могат да станат...

Подобна арогантност и многократно самообожествяване са възможни . Ето защо на Запад срещаме такава съпротива срещу съществуването на божествената искра в човечеството, срещу съществуването на човешката същност преди раждането. Човек не бива да приема лекомислено това, което може да открие у сериозен търсач на истината, като такова възражение срещу повтарящите се земни животи в противоречие със законите на наследствеността.

Едно възражение, което искам да прочета на глас – което няма да обсъждам повече, за да не го отслабя – може да се намери у *Якоб Фрошамер*, който може да се приеме като пример за един от хората, които могат да повдигнат много възражения срещу предположението за предварително съществуване на душата:

„...Човешката душа не може да се счита за Божия същност или за част от Бога, не толкова поради томистката загриженост за единството на Бога, тъй като тя би могла в края на краищата да съществува като моменти в Него, без да навреди на Неговото единство, а по-скоро според собственото съзнание и свидетелство на човешката душа, която не може да разглежда нито себе си, нито света като пряк израз на божественото съвършенство или като реализация на самата идея за Бога. Като произлизаща от Бога, тя може да се счита само за продукт или дело на божественото въображение; защото в този случай човешката душа, подобно на самия свят, наистина трябва да произлиза от божествена сила и ефикасност (тъй като нищо не може да произлезе от простото нищо), но тази сила и ефикасност на Бога трябва, като модел за творението, да бъде и формираща в своята реализация и поддържане; по този начин, като творческа сила (не само от формално, но и от реално естество), следователно като въображение, тоест като сила или потенция, която продължава да действа и да поддържа творението

иманентно в света, по този начин като световно
въображение-“

Както вече беше обсъдено, доктрината за предсъществуването на душите (души, които се считат или за вечни, или за временно създадени, но съществуващи едновременно от самото начало) е свързана с доктрината за преселването на душите и затварянето на душите в земни тела. Според тази доктрина, зачеването на деца не включва нито пряко божествено създаване на душите, нито творческо производство на нови човешки природи, тяло и душа, от деца, а само ново съединение на душата с тялото - вид въплъщение или потапяне на душата в тялото, поне частично, така че тя е частично обхваната и обвързана от тялото, частично го надхвърля и запазва известна *независимост* като дух, но не може да се освободи от него, докато смъртта не разтрогне връзката и не донесе освобождение и изкупление за душата (поне от тази връзка). Човешкият дух, в отношението си към тялото, тогава би приличал на бедните души в чистилицето, както обикновено са изобразявани от нескопосани художници върху оброчни плочи: тела, наполовина потопени в пламтящи пламъци, с горни части (като души), стърчащи и жестикулиращи! Помислете тогава какво място и значение би отдал този възглед на противопоставянето между половете, самата същност на човечеството, брака и връзката родител-дете! Противопоставянето между половете е просто средство за лишаване от свобода, бракът - институция за изпълнение на тази благородна задача, родителите - послушници за задържане и затваряне на душите на децата, а самите деца налагат това окаяно състояние на родителите си.

на мъчителния им плен, докато нямат нищо общо с тях! Всичко, свързано с тази връзка, се основаваше на жалка измама!“

Ако някой е фанатичен духовен изследовател, може да се усмихне на подобен въпрос, но фанатизмът би трябвало да е чужд на хуманитарните науки. Хуманитарните науки трябва да разбират и наистина да толерират това, срещу което душата се бунтува. Поради тази причина тази уводна лекция беше представена не като „оправдание“, а като „опровержение“ на духовното изследване. Колкото по-твърдо обаче бъдат установени аргументите, представени в следващата лекция „Как да се оправдае духовното изследване?“, толкова по-добре, ако можем сами да формулираме легитимните възражения. Със сигурност ще ми повярвате, когато казвам, че всъщност нямам намерение да опроверждавам духовното изследване!

Бих могъл да спомена само много малък брой възражения. Могат да бъдат повдигнати още много. Някои от тях може да се случат в бъдеще и опровержението ще последва незабавно. Но от всичко представено може да се види как чрез ангажирането с духовната наука човечеството е вътрешно призвано на бойно поле, как не само се появяват *нещата*, които говорят в полза на повтарящите се земни животи, на преминаването на човечеството през духовен свят и т.н., но как всички контрааргументи могат да възникнат и от тъмните дълбини на душата. Добре е, ако някой, който спокойно се занимава с духовната наука, е наясно и с тези контрааргументи. Тогава той ще може да упражнява и правилната толерантност към опонентите си. Простото ангажиране с духовната наука или затварянето на очите, или...

Смехът на възраженията на опонентите никога не може да бъде пътят на един духовен изследовател. Че това не е благоприятно за учене, вече беше демонстрирано от един конкретен случай през деветнадесети век, който бих искал да разкажа тук. През 1869 г. е публикувана „Философия на несъзнаваното“ на Едуард фон Хартман. Дори и да не е съгласен с нея, все пак може да се каже, че тя представлява добър опит да се премине отвъд сетивното възприятие. Следователно, Едуард фон Хартман е трябвало да спори срещу голяма част от това, което току-що се е очертало като идеал на науката по това време, особено срещу това, което произлиза от новопроцъфтяващия дарвинизъм. Така откриваме много във „Философия на несъзнаваното“, което не е трябвало да стане модерно пред лицето на дарвинизма. Но особеното общо между всички онези, които, на страната на дарвинизма, не можеха да се съгласят с тази книга, е, че те се бунтуват срещу Едуард фон Хартман като човек, който не се е запознал с откритията на съвременната естествена наука. Появи се голям поток от опровержения. Не е нужно да се мисли, че тези опровержения не съдържат нищо друго освен глупости; Някои са написани от изтъкнати личности в своите области, например *Ернст Хекел*, зоологът *Оскар Шмит* и други. Сред тези произведения е едно, чийто автор не се идентифицира, озаглавено „Несъзнаваното от гледна точка на физиологията и теорията за произхода“. В него са представени убедителни аргументи, показващи колко много неща във „философията на несъзнаваното“ са несъстоятелни и как авторът му по този начин се е показал като нищо повече от дилетант в областта на естествените науки. Много хора са били доста изумени от убедителните аргументи.

Крайният продукт, начинът, по който този анонимен автор е процедирал в тази работа, и Оскар Шмит, тогава в университета в Йена, е смятал, че това е най-доброто нещо, което може да се каже от гледна точка на естествената наука срещу „философията на несъзнаването“. Някои са казвали: Той се нарича един от нас, защото е един от нас; а Ернст Хекел е казвал, че самият той не би могъл да напише нищо по-добро срещу „философията на несъзнаването“.

Затова не е чудно, че първото издание на този труд, „Несъзнаването от гледна точка на физиологията и теорията на произхода“, скоро се разпродаде. Появи се второ издание и сега авторът се наричаше сам: това беше Едуард фон Хартман! Сега замлъкнаха някои гласове, които преди това бяха казали: той се нарича един от нас, той е един от нас. Но значимото събитие се беше случило: един човек беше демонстрирал, че знае всичко, което най-сериозните му опоненти биха могли да кажат срещу него. Това доказва, от една страна, че само защото нещо може да се каже срещу даден мироглед, не бива да се предполага, че авторът на този мироглед не би могъл да си каже същото.

За хуманитарните науки това е въпрос на оцеляване. Днес не бих могъл да кажа всичко, което може да се каже. Но хуманитарните науки трябва да са наясно с възраженията, които могат да бъдат повдигнати срещу тях, и би било желателно някои от онези, които вярват, че притежават задълбочени познания, за да опровергават хуманитарните науки с този или онзи здрав, научен и точен аргумент, понякога да се замислят колко по-добре човекът, срещу когото се повдига възражението, всъщност разбира въпроса от човека, който го повдига. Това важи за съвестния учен в областта на хуманитарните науки. Естествено, те не могат да отегчават аудиторията си с постоянно...

Трябва да се цитират и всички възможни контрааргументи. Ако обаче се изтъкне нещо в полза на хуманитарните науки и след това се появят опоненти, първо трябва да се запитат дали това, което казват, не би могло да се каже и на човека, представляващ самите хуманитарни науки.

Задачата на следващата лекция ще бъде да се постави въпросът: Как душата правилно отговаря на това, което възниква в нея от нейните дълбини като противоположни аргументи? Наистина ли е така, че тъй като толкова много може да се възрази срещу духовната наука, човечеството трябва наистина да се позиционира по същия начин, както *Гьоте – в донякъде метафоричен смисъл* – кара Фауст да казва накрая: „Мога ли да премахна магията от пътя си?“ Дали противоположните аргументи на духовната наука са същите като позицията на Фауст по отношение на противоположните аргументи на магията? Дали те са такива, че философ като *Жофроя дьо Сен Илер* е прав, когато казва: Пред лицето на съзерцанието на света, съвсем сериозно има само следното. Виждаме, че човечеството е слабо в много отношения. Защо да не признаем тази слабост и защо да не бъде сила примиряването със собствената слабост? Как трябва човечеството да признае своята слабост срещу вятъра и времето, срещу вулканичните сили и стихийните събития! Как трябва човек да признае слабостта си пред това, което природата му нанася, когато посява семето в земята и неблагоприятното време му пречи да узрее, когато трудът му води само до глад! Ако човек често трябва да се изправя срещу слабостта си, защо да не го каже, да не го каже честно: Макар че умът може да надмине себе си по много начини, той също е слаб.

и ограничен, и не може да направи нищо относно това, което природата му е отредила; следователно той не може да знае нищо за това каква е нашата природа — трябва да се примирим!

Ако представените сега причини бяха толкова сериозни, че следващата лекция да не може да бъде изнесена, нямаше да има нищо друго освен онази резигнация, която изпитва не само Жофроа дьо Сен Илер, но и мнозина от една честна, обичаща истината душа, които вярват, че трябва да твърдят, че човек не може да проникне в духовния свят. Тъй като противоположните аргументи не произтичат от дух на противоречие, а от самата природа на въпроса, дебатът за естеството и стойността на противоположните аргументи в духовната наука не е просто теоретичен въпрос, а нещо, което трябва да възникне от бойното поле на душата, където мненията участват в привидно повече или по-малко оправдана борба срещу мнения и където само чрез трудни битки може да се разбере кой от тези аргументи може да излезе победител. Ако човек се изправи открито и безрезервно срещу вътрешната борба на душата и може да каже какво говори за и против разбирането на духовния свят, тогава той няма да стане фанатичен представител на този или онзи измислен или гениален принцип, а по-скоро признател на принципа, че спокойното убеждение се изгражда въз основа на онези причини, които се отстояват едва след като, и никога преди, са победили противниците си в собствената душа.

Ако търсещият истината търси убеждението си по този начин, тогава той може уверено да се изправи пред развитието на интелектуалния живот в бъдещето; защото това, което искреният търсач на истината е казал, е истина: Това, което е невярно

Колкото и често да се твърди, истината ще бъде отхвърлена от развиващото се търсене на истината от страна на човечеството . Но това, което е истина и което е трябвало да се бори за съществуването си срещу противоположни аргументи, както винаги виждаме по отношение на събитията от световната история, си проправя път в развитието на човечеството по такъв уникален начин, че човек може да застане пред това развитие на истината през векове и хилядолетия и да каже: Колкото и замъгляващи впечатления, тоест предразсъдъци и противоречия, да се натрупат, истината винаги намира пукнатини и пролуки, за да се утвърди, да се разкрие в полза, прогрес и усъвършенстване на човечеството.

КАКВО Е ЕДНО ОБОСНОВАНИЕ ЗА ИЗСЛЕДВАНИЯ НА УМСТВОТО?

Берлин, 7 ноември 1912 г.

В предходните бележки си позволих да повдигна редица възражения, опровержения на духовната наука или антропософията. Би било недоразумение, ако някой повярва, че днешната лекция има за цел да опровергае тези опровержения поред; защото нека още в началото се каже: това не е просто интелектуално упражнение, не е диалектическа игра на аргументи и контрааргументи. Духовната наука, която се обсъжда тук и винаги е била, е предназначена да действа изцяло в пълна хармония със съвременната наука и образование. Следователно, гореспоменатите възражения не бяха представени така, сякаш биха могли просто да бъдат отхвърлени лекомислено, а по-скоро бяха представени в смисъл, че възникват, в известен смисъл, оправдано в умовете на съвременната душа, в умовете, които вземат предвид постиженията на нашата духовна наука, напредъка на нашата духовна култура до наши дни. Те бяха повдигнати не като неоправдани възражения, а като възражения, оправдани в рамките на своите граници, и целта беше да се събуди чувството за сериозността, с която духовното изследване желае да работи, и за осъзнаването, че то може да поеме пълна отговорност за себе си въз основа на своите източници, въпреки...

Това духовно изследване напълно разбира – това би трябвало да е основната точка на тези възражения – че в известен смисъл то е изцяло зависимо от себе си в това, което може да се каже, че е предимно тройна опозиция, с която се сблъсква.

Една форма на противопоставяне произтича от съвременната наука, или поне от онази наука, която често вярва, че е изградена върху тази съвременна наука без противоречие. Втората форма на противопоставяне произтича от различни религиозни вярвания, а *третата* – от обикновеното съзнание на деня, което инстинктивно се бунтува в много отношения срещу това, което хуманитарните науки и духовните изследвания имат да кажат.

Може лесно да изглежда, че въпросът е толкова лесно оправдан: Как тогава духовното изследване доказва твърденията си срещу повдигнатите възражения? Как доказва това, което има да каже? – В хода на тези зимни лекции ще чуем много за съдържанието на това духовно изследване, за действителните резултати от изследванията на свръхсетивния свят. В тези първи две лекции трябва да ми бъде позволено да говоря по начин, който някои може да намерят за труден за разбиране или безинтересен, въпреки че не е предназначен да бъде абстрактен. Защото дори и да не може човек да се съгласи с всяка отделна точка, която излагам в първата и втората лекции, все пак може да се получи усещането, че се търси наистина солидна основа за това духовно изследване. Следователно днес може да е позволено да се повдигнат някои въпроси, които онези, които биха се интересуvalи повече от получаване на това или онова описание от свръхсетивния свят, ще намерят за безинтересни. Въпросът може да бъде повдигнат –

Възниква въпросът: Може ли това, което обикновено се нарича доказателство, в широко разпространения смисъл, дори да се приложи към обосновката на даден мироглед? Може ли доказателството да се счита за нещо, което, ако съществува, по своята същност задължава всеки човек да бъде убеден?

Всеки, който сериозно изповядва някакъв мироглед, обикновено вярва , че може да го докаже и със сигурност ще предложи доказателства за този мироглед, ако иска да бъде взет на сериозно. В противовес на това широко разпространено схващане, първо бих искал да цитирам поговорка на енергичния и проактивен немски философ *Йохан Готлиб Фихте*, който казва: Какъв вид философия има човек, зависи от това какъв човек е той.

Ако човек иска да стигне до същността на дума, както Фихте я изрази тук, ако иска да се запита, с други думи, какво е имал предвид, трябва да си каже: Не става въпрос само за доказателства, а по-скоро за това кои доказателства човек счита за авторитетни, кои доказателства, според духовното развитие на човек, носят тежестта, за да добие представа за това или онова. Така дори философ като Фихте ни насочва към човешката психика, когато става въпрос за оценка на доказателствата. Изисква се, така да се каже, човек, чрез духовното си развитие, да е придобил способността да разпознава тежестта на доказателствата. Казано по-просто, бих искал да кажа: Каква е ползата от всички доказателства в крайна сметка за някой, който не може да повярва в тях? И често можем да изучаваме природата на така наречените доказателства именно от методологията на някои светогледи, които сякаш са изцяло основани на...

са изградени върху солидни основи от научни факти.

Когато казвам нещо подобно на това, което ще кажа, винаги трябва да го предваря с това: Не вярвам, че някой може да има повече уважение и признателност към научния прогрес на нашето време от истинския духовен изследовател. И днес бих искал да подчертая по-специално, че всички възражения, повдигнати преди осем дни, бяха предназначени да бъдат напълно оправдани, доколкото непосредствените възражения на духовния изследовател срещу казаното преди осем дни биха били неоснователни. Защото духовният изследовател не отрича това, което твърди научното изследване, и правилно твърди. Той го признава напълно. Този факт също трябва да се вземе предвид.

Хуманитарните науки непрекъснато се противопоставят на естествените науки; обратно, самите хуманитарни науки изобщо не се противопоставят на естествените науки, ако човек е в състояние правилно да оцени ситуацията. Съществуват обаче много научни факти, които в момента се експлоатират от определени идеологически течения, представени в такава привидно сигурна светлина, че човек може напълно да се съгласи със самите факти, но не и с начина, по който определени идеологии понякога се опитват да докажат нещо въз основа на тези факти. Фактите, които произтичат от естествените науки, в по-голямата си част само допълнително се потвърждават от хуманитарните науки и може да се каже, че ще дойде време, когато това, което е оправдано в дарвинизма и в съвременната еволюционна теория, ще намери правилното си оценяване именно чрез хуманитарните науки.

Това може да се постигне, по-специално, чрез хуманитарни изследвания.

Трябва да е ясно, че човешката душа, за да се прояви ефективно във външния физически свят, трябва да използва определени части, определени участъци от мозъка, за определени умствени функции, точно както човек трябва да използва ръката за други функции. Точно както ръката е предназначена за определени човешки функции, така и определени части от мозъка са предназначени като инструменти за умствено преживяване. Именно чрез духовното изследване може да се схване правилният смисъл, правилната значимост на това предназначение и духовното изследване по никакъв начин не противоречи на това, което естествената наука често застъпва в това отношение днес. От друга страна, така наречените доказателства, които се представят, често са доста крехки в очите на някой, който разбира силата на доказателствата. Например, когато многократно се заявява, в отговор на истинските факти, че определени части на мозъка принадлежат към умствения живот, че заболяването на тези мозъчни части елиминира съответната умствена дейност и следователно човек не може да възприеме, че душата изпълнява определени функции като езика, така че езиковият център по този начин се елиминира.

Такива доказателства, за тези, които разбират силата на доказателствата, наистина отговарят на възражението на известния, макар и несъществуващ, професор Шлаухер, който, както някои от вас може би знаят, искал да докаже как се чувства жабата. За тази цел той поставил жаба на експерименталната маса и почукал по масата, и ето: жабата отскочила - значи я бил чул. Сега той откъснал краката ѝ и отново почукал по масата. Сега жабата не отскочила, защото краката ѝ били откъснати. Но от факта, че

Тъй като вече не можеше да скача, професор Шлаухерл заключи, че жабата чува с краката си; защото, ако няма крака, няма индикация, че може да чува.

Човек, разбира се, трябва да се извини. Но това е логически и методично напълно съвместимо с това, което днес често се цитира като доказателство – факти, които по никакъв начин не се съмняват от хуманитарните науки и които всъщност са верни. Представените доказателства обаче никога няма да убедят истински никого, способен да оцени убедителни човешки свидетелства.

Това е вярно за голяма част от споменатото в предишната лекция. Съществено възражение, което може да бъде повдигнато в научен смисъл, особено от сериозни и достойни изследователи в естествените науки днес, е, че може да се каже: Хората в миналото са изобретили концепцията за жизнена сила и са се опитали да обяснят всички процеси в живото тяло въз основа на тази жизнена сила. Но деветнадесети век показва, че тази жизнена сила е безполезна и че ако просто приемем обикновените сили в определени вещества, можем да демонстрираме, веднага щом използваме лабораторни техники, как определени сложни вещества, за които преди се е смятало, че се произвеждат само в живите организми посредством жизнена сила, могат да бъдат произведени в лаборатория без тази жизнена сила. Следователно идеалът на науката трябва да се състои в предположението, че един ден ще бъде възможно действително да се произвеждат още по-сложни вещества от живата материя по този начин. Сега...

Появяват се духовни учени и твърдят, че в живия организъм има специално жизнено тяло или етерно тяло, което е необходимо за протичането на живи явления. Но това, казват те, не е нищо повече от възраждане на старата жизнена сила. Това би могло да произлиза само от дилетанти, които удобно търсят обяснителен принцип там, където поради невежеството си не могат да обяснят напредъка на истинската наука.

Бих искал да обясня, чрез един вид историческо свидетелство, как цялото това заключение влияе на душа, която, предубедена от, нека повторя, оправдания прогрес на науката, не се подчинява толкова лесно на нейните заключения. Бих искал да демонстрирам това първо с нещо историческо. Смята се, че предположението за етерно тяло или жизнено тяло е отхвърлено, като се казва: Трябва да се счита за идеал на науката един ден да се сглоби живо вещество от отделните му компоненти в лабораторна обстановка; следователно, човек вече не би могъл да вярва в основата на живота чрез нещо свръхсетивно, а по-скоро трябвало да го разглежда като ефект в чисто материалната област, когато човек работи в лаборатория и комбинира сложните вещества от простите.

Имаше време, когато хората наистина вярваха, повече отколкото който и да е сериозен учен днес би се осмелил, че е възможно да се сглоби не само едно живо вещество в лаборатория, но и най-нисшите форми на живот, дори малко човешко същество, добре познатият хомункулус. Времето, когато хората твърдо вярваха, че хомункулусът може да бъде създаден в лаборатория, не приемаше това убеждение много сериозно.

сякаш това би елиминирало свръхсетивния аспект на жизнените явления; всъщност, това само засилило вярата ѝ в свръхсетивната природа на жизнените явления. Това е историческо възражение срещу твърдението, че е несъвместимо с човешката мисъл да се вярва в *свръхсетивния* произход на живота и същевременно да се съгласява напълно с естествения учен, че животът може да бъде представен в лабораторията. Двете неща всъщност са съвместими и за да се демонстрира тази съвместимост, може би отново трябва да се въведе един доста тривиален начин на разсъждение, който въпреки това е не по-малко важен за някой, който не само отказва да бъде хипнотизиран или повлиян от научен мироглед, но и е способен да се ангажира с цялата структура на човешкия психически живот.

Там виждаме определени вещества пред себе си. Ние ги комбинираме. Виждаме – хипотетично предполагаме това – как от тях възниква живата субстанция. Оправдани ли сме тогава да заключим, че животът на тази субстанция всъщност се е образувал от това, което видяхме пред себе си в отделните вещества? Не, не сме! И вече не сме оправдани от момента, в който признаем, че мухите, които се появяват след определено време, не са се развили върху остатъците от храна, намерени в една стая. Ако видим стая, пълна с мухи, можем да кажем, че тези мухи са там, защото в стаята има безредие и са останали остатъци от храна. Тези остатъци от храна са били условието, но те не са създали мухите. Присъствието на мухи обаче винаги се случва, когато условията са налице, а когато условията са налице, тогава

Животът ще започне. Но никой не може да твърди, че е възникнал от това, а само че е бил причината за началото на живота.

Свръхестествен процес може да се предположи дори когато нещата си пасват идеално в лабораторна обстановка. Следователно би било напълно погрешно духовното изследване да се оправдава, като твърди, че се издига, по повече или по-малко ироничен или интелектуален начин, над това, към което се стреми естествената наука като свой идеал. То със сигурност се придържа към последното; то е в пълно съгласие с него. Но това не отрича приноса на духовното изследване за истинското, пълно разбиране на нещата.

Нека вземем като друг пример възражението, повдигнато в първата лекция срещу духовната наука, доколкото тя обяснява феномените на съня и бодърстването, като твърди, че в хората има свръхсетивен елемент, който при заспиване се издига от физическото и етерното тяло, навлиза в специален духовен свят и при събуждане се връща обратно в него. Споменахме сериозното и напълно убедително възражение, че естествената наука се опитва да обясни феномена на съня, като демонстрира един вид саморегулация на организма, като показва как стимулите, упражнявани от впечатленията от ежедневието, в известен смисъл разрушават и консумират органичната субстанция, така че се достига точка, в която тази органична субстанция, жизнената субстанция, трябва да бъде възстановена. Докато тя се възстановява, в съзнанието се разпространява притъпяване и след като възстановяването е завършено, външните стимули отново могат да окажат влияние. По този начин бихме имали

Ако говорим за саморегулация на организма, бихме могли да кажем: Каква е тогава нуждата от специално духовно изследване, което се занимава със специално описание на това, което би трябвало да напусне човека по време на сън, за да се окаже в друг свят – ако феноменът на съня може да се обясни от самото човешко тяло?

Тежестта, която трябва да се отдаде на това научно точно обяснение, което със сигурност е вярно в определени граници, става ясна от следното съображение. Дори ако отделните точки, които представям, могат да бъдат очертани само в общи линии, те са верни, ако не във всеки детайл, то поне по отношение на общия дух на съвременните научни изследвания.

Какво се случва, когато организмът лежи пред нас в сън, дори според чисто научните принципи? Според научните принципи трябва да кажем, че органичните вещества, консумирани от сетивни впечатления и други външни стимули, сякаш се възстановяват. Така протича вътрешен процес, процес, изцяло обусловен от природата и същността на човешкото тяло, човешкия организъм. И ние, разбира се, можем да обясним какво се случва вътрешно само чрез това, което се съдържа в законите на човешкото тяло, в законите на организма. Тези закони на организма обаче никога, нито в настоящето, нито в бъдещето, не могат да ни дадат нищо друго освен това, което например ни дават белите дробове за дихателния процес – това трябва да се признае от всеки, който разбира материята задълбочено. Всеки, който изследва човешкия дихателен процес, ще може да го разбере напълно от законите на белодробния живот. Но това, което хората няма да разберат...

Способността да се прави това е природата и действието на кислорода. Той трябва да се изучава извън белите дробове; първо трябва да попадне в белите дробове отвън. Всеки, който вярва, че може да разбере природата на кислорода, като изучава белите дробове, би се сгрешил много.

Функцията на белите дробове, всичко, което се случва в организма, може да се преживее отвътре, през живота на белите дробове. За да разберем дишането като цяло, е необходимо да излезем отвъд живота на белите дробове и да разберем природата на кислорода външно, като не получаваме никакви знания за природата на кислорода от жизнения процес на белите дробове. По същия начин, като изследваме какво се случва в организма по време на сън, не получаваме никакви знания за всичко, което се случва в будното съзнание от сутрин до вечер, като приливи и отливи на импулси, страсти, афекти, идеали и т.н. Точно както животът на белите дробове не е идентичен с природата на кислорода и точно както кислородът трябва да влиза в белите дробове отвън, така е сигурно, че всичко, съдържащо се във феномените на съзнанието, трябва да се обедини и да влезе отвън с това, което можем да изучаваме и наблюдаваме вътрешно по време на сън като вътрешни телесни процеси.

Въпреки това, човек няма да може напълно да схване подобна линия на разсъждение в началото . Но ако я следвате, това не е просто аналогия; това е нещо повече от това: това е един вид образователен инструмент за истинско и правилно разглеждане на нещата, с които се сблъскваме в описаното явление в живота. И който наистина разбира връзката между кислорода, който е отвън и влиза в белите дробове, и това, което се случва вътре в белите дробове, се учи от такова обяснение...

Гриф, за да разпознае от такава идея как той трябва да мисли за това, което е извън физическия организъм по време на сън и какво трябва да се добави към процесите, които протичат във физическия организъм по време на сън, ако съзнанието иска да преживее себе си, точно както кислородът трябва да се добави към вътрешните органични процеси на белите дробове, ако наистина трябва да се случи процесът на дишане.

Нещата, които могат да се нарекат „основополагащи духовни науки“, в никакъв случай не са толкова прости, колкото често се смята. Тъй като не са, често изглежда сякаш могат да бъдат отхвърлени с повърхностни опровержения. Разпознаването на аргументи и контрааргументи в тази област, във Фихтеански смисъл, наистина зависи от това какъв човек е човек, тоест, какво състояние на ума притежава, за да види нещата в правилната им светлина. Колко често чувам: „О, ето идват тези духовни изследователи или антропософи, които казват, че човешкото същество, което възприемаме като единно същество и за което сме постигнали разбирането, че е единно същество, се разпада на различни членове или части: физическо тяло, етерно тяло или жизнено тяло, астрално тяло и его.“ Да, човек може да раздели всичко подобно. Но въпросът не е просто да класифицираме нещата, а по-скоро да прилагаме такива методи на изследване според законните изисквания на истински проникновена мисъл. Ако някой има вода пред себе си, той няма да не се съгласи с химика, който му казва: Докато я оставите да бъде „вода“, никога не можете да откриете нейните химични съставки; За това трябва да го разложите на водород и кислород.

Докато човек остава в такава конкретна област, може да не чуе възражението : „Вие извършвате смъртен грях срещу монизма, защото водата е монон. Не бива да я разделяте на водород и кислород, иначе ще станете напълно суеверен дуалист.“ В такава конкретна област може да не чуе подобно възражение, защото необходимостта от такова разделение е твърде очевидна. Коя тогава е ключова характеристика, оправдаваща подобно разделение, ако се вземе предвид не само водата, но и цялата сфера на битието, която се разглежда? Същественият момент е, че кислородът не може да съществува само във вода, но, както предлага химикът, и в други вещества, с които може напълно да се комбинира, и че водородът може да се комбинира с други вещества, така че да може да се раздели водата, а отделните компоненти могат да образуват напълно различни съединения и в тези съединения да имат своя собствена съдба.

Ако духовното изследване се занимаваше само с разграничаване на това, което се проявява като човешко същество – да речем етерното тяло и физическото тяло, без да се споменава другото – човек би могъл да каже: „Това е просто класификация.“ Но следвайте духовното изследване – днес е невъзможно да се изброи всичко – и то протича по същия начин, както например химията. Ние не разделяме човешкото същество на физическо тяло и етерно тяло, защото ни е удобно да разделяме проявленията по този начин, а защото всъщност трябва да покажем: точно както водородът и кислородът, когато са отделени от своята водност –

Точно както различните вещества претърпяват различна съдба, така и физическото тяло, след смъртта, претърпява своите специфични съдби, както и етерното тяло, а астралното тяло също влиза в различни комбинации. Точно както химикът проследява водата, когато не я смята за монон, а я разбира като двойствеността на водорода и кислорода, показвайки, че водородът може да поеме по съвсем различни пътища от кислорода, така и духовният изследовател проследява пътищата на физическото тяло, етерното тяло или жизненото тяло, астралното тяло и егото в най-разнообразните сфери *на* живота. Това му дава основание да говори за реално разделение. Възражението, че по този начин би нарушил монизма, би било равносилно на твърдението, че всеки, който разлага водата на водород и кислород, нарушава монизма.

Следователно, смисълът е, че чрез *истинско вникване във фактите*, човек разбира стойността, оправданието, а също и границите на възраженията. Истинската, истинска, сериозна духовна наука, когато човек се занимава с нея, ще стане очевидно, че тя не отхвърля лекомислено възраженията, а по-скоро се стреми да стигне до своите заключения именно чрез внимателно претегляне на плюсовете и минусите. Ако обаче днес вече многократно е било споменавано твърдението на Фихте – „Човек има такава философия, каквато възниква според човешката му природа“ – тогава би могло да се каже и това, което беше казано преди осем дни: Всичко се свежда до вътрешен, субективен елемент; убедителната сила не се търси в това, което е дадено външно, а в начина, по който човек може да се отнесе към явленията на света.

Това ни води до обсъждането на споменатото в първата лекция: източниците на духовно-научното познание. Беше заявено, че тези източници произтичат от развитието на човешката душа. По-късно ще обсъдим как се осъществява това развитие, кои пътища трябва да извърви душата, за да се издигне истински до познанието и възприятията на свръхсетивния свят. Днес трябва да се каже само, че душата *трябва* да претърпи вътрешни процеси, които се описват например като медитация, като концентрация на вътрешния живот. Какво се постига чрез такива процеси?

Ако някой, който наистина желае да стане духовен изследовател, иска да превърне душата си, така да се каже, в апарат за духовно изследване, тогава той трябва изкуствено да създаде в себе си състояние, подобно на това на съня. Тоест, той трябва да може, чрез силна концентрация на волята, да предизвика това, което иначе се случва само чрез умора като сън. Той трябва да може да изключи всички външни сетивни впечатления, трябва също така да може да потисне всяко мислене, свързано с мозъка, и въпреки това трябва да избягва това състояние, което иначе се случва по време на сън: пълната празнота на съзнанието. Той избягва това, като се отдава на много специфични идеи – които ще характеризираме по-късно – които са подходящи за концентриране и свиване на умствените му сили, така че те да станат по-силни, отколкото обикновено са. Докато иначе те са, така да се каже, слаби и следователно, когато *се* използват по време на *сън* извън демократи физически Излез навън в тялото, нищо Ако вътрешното им възприятие е твърде слабо, за да опознаят себе си и света, те се укрепват вътрешно чрез подобни медитации и концентрации.

Поезия. Тогава човекът се отдръпва от обикновеното мислене не *толкова* , че да не знае нищо за себе си, както е при обикновения сън, а дотолкова, че да е способен да остане съзнателен и да преживява чрез природата на това състояние: Сега не чуваш нищо през ушите си, не виждаш нищо през очите си, вече не мислиш чрез мислене, обвързано с мозъка, а сега преживяваш себе си в чисто духовната сфера и имаш реалност в чисто духовната сфера.

Казано е, че едно често срещано и отново оправдано възражение срещу подобно твърдение за духовно изследване е следното: Чрез такова развитие на душата човек може например да стигне до вътрешни светове на представи, които счита за израз на свръхсетивен свят. Човек може също така, въз основа на начина, по който възникват тези видове представи, да има мнението, че те сочат към нещо реално. Но може да се каже, че човек знае, че някой, който има халюцинации, заблуди и видения, също вярва в тези халюцинации и т.н. с цялата си сила и следователно е напълно невъзможно да се намери истинско разграничение между халюцинациите, заблудите и т.н. и това, което възниква у духовния изследовател. Защо да не се вземе предвид и това, до което духовният изследовател стига по този начин, макар и като по-изтънчено, но все пак като обикновена халюцинация? Освен факта, че може да се каже: Това, което се преживява вътрешно, е само субективно и не може да бъде контролирано от друг човек по всяко време, както е например при физически експеримент.

Трябва обаче да се отбележи, че в никакъв случай не е в природата на всички истини те да бъдат открити или дори потвърдени от външни събития.

Може да бъде. Може да се каже, че за всеки, който е готов да мисли, понятията на математиката, в крайния смисъл, биха могли да бъдат убедителни, защото се придобиват вътрешно. За да разберем това, не е нужно да сочим към по-висши понятия, а само към обикновеното схващане, че три по три е равно на девет. За да разберем това, е необходима само вътрешна представа за душата и не е нищо повече от сетивно преживяване, когато някой например визуализира три по три граха като илюстрация на това, че три по три е равно на девет. Зависи от вътрешното развитие на душата, когато някой има прозрението, че три по три е равно на девет, и не е необходимо да го потвърждава чрез външен процес. Той знае какво е преживял; той го знае без никакъв външен контрол. По този начин има вътрешна работа на душата, за която външният контрол не е нищо повече от визуализация, която се изчерпва от визуализираното и от която е видно, че това вътрешно преживяване е истина. По много подобен начин, само че на по-високо ниво, се преживява разликата между грешка и истина в свръхсетивния свят. Духовният изследовател трябва да е готов да премине през всички неща, които могат да го доведат до знание: къде свършват халюцинациите, виденията и илюзиите и къде започва свръхсетивната реалност? Където свършва едното и започва другото, може да се възприеме само по подобен начин, както могат да се възприемат математическите истини. Но може да се възприеме. Всеки, който е истински духовен изследовател и познава природата, която наистина води до духовно изследване, така или иначе няма да забавлява света с виденията си, а ако намерите някой, който забавлява хората за свръхсетивния свят, като споделя своите видения, тогава можете...

Винаги трябва да се приема, че той е много далеч от истинския духовен изследовател. Защото истинският духовен изследовател знае, че целият въображаем, визионерски живот, познат във външния свят, не е нищо друго освен представяне на собствения вътрешен живот, че не представлява нищо друго освен проекция на собствената душа в собственото пространство. И не в това пространство, не в това, което всъщност се има предвид, когато се говори за духовния изследовател като за непознаващ, се крие основата на неговата наука, а по-скоро в това, което се крие единствено зад тази предполагаема реалност, след като той е преминал напълно през процеса на обективизиране на вътрешния живот и пробиване на стената, която първоначално възниква като отражение на нашите вътрешни душевни процеси.

Именно това е важно за духовния изследовател: да е разпознал природата на халюцинациите, виденията и илюзиите във връзката им с вътрешния живот на душата и да може достатъчно дълго да си повтаря: Това, което се появява по този начин, не трябва да се разбира като обективно определящо, а чисто като вътрешни процеси на душата. И не е толкова изискване на истинско духовно-научно обучение, за да се доведе душата, чрез определени практики, описани в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“, до преживявания, свободни от тялото, до напускане на тялото; по-важно е душата да си изгради правилна преценка за тези преживявания извън физическото тяло, в чисто духовната сфера.

От определен момент нататък душата знае чрез своите преживявания, че вече не преживява субективни процеси, а че е отхвърлила своята субективност и е навлязла в обективна сфера, която е обективна за всеки.

Все едно математиката да е обективна, въпреки че нейната доказателствена сила може да бъде преживяна само вътрешно. Грешката, която правят хората, вярващи в своите илюзии, е, че не могат да поддържат съпротива срещу илюзорния свят достатъчно дълго, че вярата в това, което преживяват, се появява твърде рано, че не си разказват достатъчно дълго за преживяванията си: това първоначално се появява само като отражение на самия теб и едва когато си се освободил от всичко субективно, както трябва да направиш с математиката, навлизаш в сферата на обективната реалност.

Следователно , възражението, че преживяванията в хуманитарните науки са субективни, също отпада. Те не са по-субективни от математическите истини. Когато хуманитарните науки се комуникират, действителната цел не е да се предоставят доказателства. Ако случаят е такъв, тогава първо трябва да се разбере природата на доказателствата. Ако никога по света някой не беше виждал кит, тогава никой не би могъл да докаже, че кит съществува. От всички знания, които притежават, те никога не биха могли да докажат съществуването на кит, защото китът е факт, а фактите не могат да бъдат доказани, а само преживени. Това говори нещо изключително важно за логиката, но първо човек трябва да бъде убеден в нейната важност.

От тази гледна точка, откритията на духовните изследвания не са за предоставяне на доказателства за свръхсетивния свят или например за безсмъртието на душата, а за нещо съвсем различно. Тези, които са убедени в това, ще...

за продължителен период от време. Това не е въпрос на логическа спекулация, а по-скоро на разбиране и съобщаване на свръхсетивни факти. Когато духовният изследовател, чрез развитието на душата, както вече беше описано, е достигнал точката, в която може да изследва живота между смъртта и прераждането, задачата тогава става да съобщи фактите, които може да предложи относно живота на душата през този период, съобщавайки това, което тя преживява в свръхсетивния свят. Става въпрос за съобщаване на преживявания, на факти, които той преминава в душата си.

Относно *другия* момент може да се каже: той произтича от тези съобщения. Когато се покаже как душата остава самостоятелна, когато частите на тялото се разпаднат, как душата след това претърпява определени процеси, как преживява нещо в един чисто свръхсетивен свят и събира сили за нов живот, за да се върне във физическото съществуване в тяло – когато това се опише подробно – тогава наистина се показва как живее душата, когато е преминала през портата на смъртта. Тогава се посочват факти. Това е посочване на факти, съобщаване на факти, а не абстрактно доказателство.

Сега някой би могъл да каже: Тогава подобно разбиране на съответстващите факти би било смислено само за някой, който може да вижда в духовния свят, който има развита душа. О, подобно възражение изглежда изключително убедително и това изобщо не бива да се отрича. Но който познава истинския живот на душата, ще може да схване и тази идея.

Получаваме съвсем различна перспектива от тази, която някои вярват. Това ни кара да се запитаме: В ежедневието си наистина ли сме убедени в нещо, просто като някой ни предоставя абстрактни доказателства? Нека вземем пример. Нека разгледаме картина, например, Сикстинската Мадона. Представете си някой, който няма представа какво съдържа такава картина. Нека някой друг застане до него и започне да обяснява какво представлява тя. Всъщност слушателят няма да разбере за какво говори другият човек. Той може дълго време да „доказва“, че в тази картина има нещо специално; слушателят просто не може да повярва на доказателствата му. Защото същественото не е просто предоставянето на доказателства, а по-скоро слушателят да има възможност да повярва в тези доказателства. Друг човек стои пред картината; втори човек се приближава и говори с него, а слушателят сега има възможността да възприеме какво е предназначена да изрази картината. След това, чрез това, което е разпознал, другият човек събужда в себе си това, което вярва, че се съдържа в изображението. Той може дори да не говори по начин, който доказва нещо. Той просто описва какво се случва вътре в него, описва само това, което му говори, и щом слушателят е схванал в душата си за какво говори другият човек, и след това погледне образа, след това види другия в образа, тогава това има такъв ефект, че той знае: то се съдържа в образа. Важното не е някаква абстрактна доказателствена сила, а по-скоро някой да се доближи до нас, който знае какво се крие в образа, и че ние наистина можем да поемем в себе си това, което се крие в образа, ако искаме да разберем какво се крие в него.

Това се случва, когато човек се сблъска със света и човешките явления, както и с духовните причини...

Шер се приближава до него. Ако духовният изследовател се опита да използва абстрактни доказателства, някой, който не е способен да преживее в душата си това, което казва духовният изследовател, никога не би могъл да бъде убеден от доказателства. Но духовният изследовател постъпва като онзи тълкувател на образа, за който говорих последно. Той обяснява това, което му се е разкрило в душата му, която първоначално е направил инструмент за духовни истини, като съществуващо на фона на духовния и човешкия живот. Той представя фактите, които е преживял. И ако другият човек сега е способен да интегрира тези понятия и факти в целия си вътрешен живот, той сега вижда света по такъв начин, че това, което духовният изследовател има да каже, му се разкрива като негово собствено вътрешно съдържание.

Разбира се, това не винаги е така. Ако духовният изследовател или спиритуалист представи на слушателя силно езотерични твърдения, които може да се основават на неговия собствен опит, ако му разкаже - дори и да е преживял много в духовния свят - за всички същности, които съществуват там, и какво правят, тогава естествено слушателят, чувайки го за първи път, няма никакво вътрешно задължение да вярва на това, което чува. Той ще го повярва, и въпреки това не може. Защо да не може да го повярва? Защото разликата между това, което се преживява в душата, и това, което такъв духовен гледач е преживял в душата, е твърде голяма.

също толкова неоснователно някой да вярва, че може да каже, че след тридесет години ще дойде нов спасител на света или месия, някой, когото трябва да се очаква, който ще разкрие особено дълбоки истини. Подобно твърдение би могло да бъде направено само от някой, който не е подготвен за него.

Той би го направил, ако не уважаваше човешката душа и постиженията на човешката култура . Но има начин да се направи всичко това по различен начин, като се свърже с това, което всеки с отворен ум може по определен начин да преследва. Следователно, трябва да се казва отново и отново, че възражението е неоснователно: духовното изследване е валидно само за онези, които сами могат да влязат в духовния свят чрез своята развита душа. Това не е правилно. Човек може да изследва духовния свят само ако превърне тази душа в инструмент за възприятие в духовния свят. Но това, което човек преживява там, е, така да се каже, длъжен да изрази с термини, които могат да бъдат разбрани от всеки човек, според съответното историческо разбиране, с отворен ум, стига да му се отдаде без предразсъдъци и да не му се съпротивлява чрез нищо, например чрез предполагаема или фалшива ерудиция. Следователно, важното е *как* фактите на ясновидското съзнание се съобщават на дадена епоха, а не *самият факт*, че тези факти се съобщават.

Например, може да се наблюдава, че някой, който признава, че е прочел само *една* книга за духовни изследвания, вярва, че има преценка за нея и има право да каже: тези духовни изследователи винаги започват да използват думата „езотеричен“, когато им свършат понятията. Може би обаче е възможно за човека, който казва подобно нещо, думата „езотеричен“ винаги да има следствието, че самият той чувства някаква празнота в собственото си разбиране, така че думата „езотеричен“ има ефект на унищожаване на понятията върху него. Тоест, ако някой се съпротивлява на това по този начин и не се обръща към това, което е в *душата му*, за да *разбере резултатите* от духовните изследвания...

За да се позволи човек да бъде повлиян от него, тогава е очевидно – както видяхме преди осем дни – че трябва да се повдигнат най-основателни възражения срещу духовното изследване. Но ако душата се предаде безпристрастно на това, което предлага духовното изследване, тогава здравият разум, здравето, безпристрастно мислене е достатъчно, за да се преживее – не това, което е загубено за необучената душа, а по-скоро това, което тя може да разбере. Защото как всяка човешка душа се отнася към душата на духовния изследовател, който има преценка за определени конкретни факти от свръхсетивния свят, защото е влязъл в него? Всяка душа се отнася към душата на духовния изследовател, както зародиш на живота се отнася към напълно развития живот; и по същия начин, както цялостното живо същество *вече* се съдържа в зародиша на живота, например в яйцето, така и във всяка душа има това, което само духовният изследовател може някога да каже на тази душа. Точно както може да се покаже в неразвития зародиш на живота как индивидът излиза от него, така и индивидуалната душа, която получава резултатите от духовното изследване, може да получи прозрение за духовните светове в зародишно състояние, но с пълна убеденост.

Следователно, никога не е оправдано да се обвинява някой, който разчита не само на интелектуалната си сила за логическо изследване, но и на цялата си духовна сила, в лековерие, ако се ангажира с това, което духовният изследовател има да каже. Само интелектът няма да може да го схване; но цялата душа ще може да го приеме. Следователно, истинското изследване – не просто приемане от авторитет – на духовното изследване е възможно, винаги е било възможно и винаги ще бъде възможно.

Струва си да се отбележи, че не озаглавих днешната си лекция „Как да докажем духовната наука?“, а по-скоро „Как да обосновем духовната наука?“. Тоест: откъде се извлича тя и как човешката душа може да развие връзка с нея? Тази връзка наистина ще бъде трудна за намиране за много хора, именно защото много възражения срещу тази духовна наука сякаш имат тежест. Как би могло да не има тежест – и тук стигам до момент, в който трябва да говоря отново абстрактно и по-малко интересни термини – когато някой каже: Духовният учен твърди, че в своето свръхсетивно съзнание може да проследи душата до времето след раждането или зачеването, как тя живее между смъртта и следващото раждане и как след това се интегрира в настоящия живот. Сега някой би могъл да възрази, че е възможно да се покаже как определени характеристики, които душата развива през живота, са предопределени в детството или предопределени в майчината утроба преди раждането! Може би сред възраженията срещу духовните изследвания нищо не носи толкова голяма тежест за мнозина, колкото именно това възражение. Тези, които често са слушали подобни лекции, знаят как аз самият повдигам подобни възражения, например, че толкова много велики и по-маловажни музиканти са живели в семейство *Бах*, така че човек би могъл, с известно основание, да посочи как човек получава, чисто по физическа линия на наследство, това, което го прави музикант. По този начин може да се посочи как, чрез наследство или чрез придобиване през живота, това, което човек по-късно проявява като свои специфични характеристики и индивидуалност, идва при него. О, това е такова възражение, ако човек се заеме с него...

То има много значителен ефект, когато човек се поддаде на неговата внушителна сила, и всеки духовен изследовател ще разбере, че има хора, които не могат да избегнат подобни възражения, върху които силата на фактите, които могат да бъдат цитирани, има изключително силен ефект.

Но има и нещо друго, свързано с предаването на такава сила на доказване, а именно, признаването, че причините, истинските причини, могат да съществуват и въпреки това да не произвеждат нищо, и въпреки това да не са истинската причина за действителното възникване на нещо. Казвам нещо на пръв поглед много парадоксално и за някой, който позволява тежестта на духовно-научните факти да действат върху душата му, изобщо не е необходимо да се занимава с тях. Но тук смисълът е да се обърне внимание на това във връзка с епохата, да се обърне внимание на това, което от философска гледна точка може да покаже, че причините могат да съществуват и въпреки това да не произвеждат нищо.

Защо едно пиле, когато се излюпи, има пера, клюн или тази или онази характеристика на тялото си? Разбира се, някой би могъл да каже: то ги е наследило от родителското си пиле, а за специфичната форма на клюна и т.н., наследените черти са причините, които откриваме в пилето, от което е произлязло потомството. Но сега човек трябва да разбере, че е необходимо нещо повече, ако характеристиките като наличие на пера, специфичен клюн и т.н., които присъстват в майчиното пиле, се проявят и в потомството: може да има напълно валидна причина, но е необходимо специфичен зародиш да възникне при специфични условия, така че причините да могат да станат „причини“ –

Целта не е да се посочат конкретните причини от следващото, а да се покаже как причините биха могли също да станат причини.

могат да изведат връзка от собствените си факти, например с дарвинизма. Никой, който е не просто нахален, но и сериозен учен в областта на хуманитарните науки, няма да оспори фактите и сериозните аргументи на Дарвин и дарвинистите. Те дори ще се съгласят, когато *Дарвин* попита: Защо котето се сгушва толкова близо, когато човек се приближи? Ученият посочва, че то вече се сгушва до майка си в леглото ѝ и от това виждаме как по-късното е свързано с по-ранното. Човек може да посочи причините за това как човек има тази или онази характеристика, която може да е получил от майка си преди раждането си. Човек може да посочи тези причини; но нищо не е казано за това как тези причини всъщност са се превърнали в причини. Всичко, което може да се каже за мироглед, привидно здраво основан в естествената наука, всичко, което може да се обясни с наследствени черти и т.н., се приема лесно от духовните изследвания. Тези, които повдигат възражения от тази гледна точка, обикновено действат с предположението, че тези възражения няма да бъдат приети. Те се приемат, но другата страна не успява да признае, че причините първо трябва да станат причини, което означава, че е заложено нещо много по-дълбоко, отколкото първоначално възприемат. Това е общо взето случаят и днес: това, което духовното изследване се стреми да извлече от дълбините на битието, винаги се преценява само по повърхностното ниво, което човек е в състояние да огледа в момента.

Ако това *не се случваше* винаги , тогава например статия като тази, която се появи в „Berliner Tageblatt“ от миналата неделя, която, признавам, е базирана само на една книга, нямаше да бъде възможна. Бих искал само да попитам какво би казал човек на някой, който си е изградил окончателно мнение за, да речем, химията, основано единствено на една книга? Но така правят нашите съвременници. Може да се каже, че хуманитарните науки все още имат убедителни причини да се чувстват реабилитирани в настоящето.

За тези, които са слушали тези лекции за продължителен период от време, мога спокойно да кажа, че много е извлечено от философското развитие. Запознатите с тази област биха могли да заключат, че много философи са предоставили доказателства за безсмъртието на човешката душа. Аз самият трябва да призная, че никога не съм се чувствал напълно комфортно с философските доказателства за безсмъртието на душата или за свръхсетивния свят, защото това, което философите обикновено имат предвид, са просто понятията за нещата. Така самите философи имат само понятието за Аз-а. Но че нищо реално не може да се изведе от понятието за Аз-а, би трябвало да е толкова ясно за всеки, колкото е ясно, че един просто рисуващ художник не може да нарисова картина. По същия начин би трябвало да е ясно, че образът на Аз-а не казва нищо за самия Аз. Всеки, който се занимава с духовна наука, ще види, че убеждението за реалността на Аз-а се постига чрез нещо съвсем различно, а именно чрез цялата природа на продължаващото съществуване на Аз-а след смъртта.

Човек не може да се чувства комфортно с това, което добронамерените философи предлагат в тази насока.

Но от това, което онези, които толкова често се оплакват от нещата като опоненти, изтъкват, този, който вижда нещата по-дълбоко, получава доста добро доказателство за природата на Аз-а. Защото наистина има философи, които казват, че могат да схванат Аз-а само като обобщение на всички възможни физиологични и други дейности. Тогава човек вижда, че тези изследователи цитират всякакви неща, но това, което цитират, не може да се отнася до Аз. Те действат в същия смисъл, само че в обратен ред, като онази школа на мисълта, която иска да обясни жизнените явления чрез жизнената сила. Защото точно както жизнената сила е петото колело на каруцата, така и обясненията, предлагани за психичния живот, са не само необясними, но всъщност са напълно излишни, когато става въпрос за истинското изследване на душата. Тогава човек вижда, че такива обяснения наистина оставят психиката недокосната и дори не могат да започнат да я разглеждат, така че психиката остава отделна и се разкрива като нещо, което външните обяснения не могат да схванат. Само когато в съвременното съзнание се появи усещането, че духовното изследване не може да бъде съдено по повърхността му, а само чрез дълбоко потапяне в него, само тогава никаква преценка, наложена на духовното изследване отвън, няма да може да бъде авторитетна.

Както при научните възражения, така са и възраженията, повдигнати в първата лекция срещу духовните изследвания от морална или религиозна гледна точка. Например, казва се, че е безкрайно по-ценно, ако някой върши добро от чиста безкористност, дори с перспективата да бъде унищожен в смъртта, единствено от прозрението и волята, че това трябва да е от полза за всички – отколкото ако го прави по друг начин.

Що се отнася до баланса в следващите земни животи, подобно съждение е напълно вярно и не бива да се оспорва. Вярно е, че някой върши добро само от егоизъм, вярвайки, че то след това ще му се върне като вид добро в нов земен живот чрез карма, или че се въздържа от злото, защото то може да се прояви като вид наказание в нов живот. Със сигурност е вярно, че човек може да разглежда подобно твърдение като основание за егоизма и следователно с право може да каже: Всъщност, това, което духовните изследвания казват за човечеството, всъщност насърчава егоизма сред хората.

Шопенхауер веднъж правилно е казал – знаете, че не съм съгласен с него за всичко – „Да проповядваме морал е лесно, да установяваме морал е трудно.“ Какво означава да установяваме морал? То означава да постигнем състояние на духа, чрез което човек може да стигне до морални действия. Всеки, който е запознат с живота на народите, знае, че проповядването на морал е не само лесно, но и най-вече доста безполезно; защото човек може много добре да познава доста добри морални принципи – и да действа доста зле. Ако *ставаше* въпрос само за слушане на морални проповеди, със сигурност щеше да има много повече морални хора, отколкото са.

може да каже: Представете си двойка, която се стреми да отгледа децата си като достойни и способни личности. Защото, както казват родителите, ако ги отгледаме като достойни, способни хора, те ще ни бъдат опора в напреднала възраст и ще можем да се възползваме от тях във всяко отношение. Ако родителите отглеждат децата си с това предвид, тогава няма съмнение

Чисто егоистична гледна точка. Но нека предположим, че децата се развиват добре, така че да бъдат способни хора, когато пораснат. Тогава родителите наистина са направили нещо егоистично, но не са проповядвали морал самите те; по-скоро са положили основата за него. И може да се окаже, че ако *отгледат* децата си като способни хора и тези деца по-късно покажат нещо съвсем различно от това, което са си представяли, те ще стигнат до съвсем различно етично разбиране. В този случай моралът също би бил основан, а не проповядван за родителите.

Да предположим, че човек не е имал възможност да изчисли обезщетението за лоши дела в следващия си земен живот. Но извършвайки действия под влиянието на такъв възглед за кармата, в него постепенно ще се развие морален миросглед. Той ще бъде основан на човешката природа. Някой, който е на още по-ниско морално ниво, със сигурност ще действа от по-егоистично разбиране за кармата. Но някой, който е достигнал по-висока гледна точка и следователно има и по-високо разбиране за кармата, ще изпълни безкористен морален императив в себе си.

Следователно, смисълът не е абстрактно да се посочи нещо, като се нарече идеята за кармата егоистична, а по-скоро да се покаже как тя води човечеството към по-високо ниво на развитие. Това би могло да се доразвие по-нататък, като се демонстрира как духовното изследване се обръща към реалността, към актуалността на човешката природа. Ако някой възрази, че мнозина биха си казали: „Имам бъдещи земни животи пред себе си; трябва да стана добър човек в тези по-късни животи; сега все още имам време, сега все още мога да бъда неподреден човек“ — тогава

би било възражение, което може да бъде опровергано теоретично. За да се отговори правилно на него обаче, човек трябва да разбере практическите реалности. Трябва да се знае, че някой, който вярва, че не е нужно да бъде добър човек в настоящия си живот, че възнамерява да стане такъв едва в следващия, вече е повлиял на следващия си живот чрез подобно намерение. Ако не реши сега да стане добър човек, тогава просто няма да има необходимите основи за това и в следващия живот. Следователно той вече се лишава от способността да бъде добър човек по-късно; той създава необходимата сила за себе си. По този начин, легитимните морални възражения биха могли да бъдат обсъдени стъпка по стъпка.

Религиозното възражение също се взема предвид. Твърди се, че духовното изследване трябва да обясни, че искра на божественото пребивава във всяка душа и че човечеството развива тази божествена искра все повече и повече от живот на живот. По този начин искрата *на* божественото се премества в човешката гърда.

Как човек трябва да подходи към този въпрос, ако знае как да го представи в правилната светлина, е това, което се опитам да покажа в първата сцена на моята мистериозна драма „Изпитанието на душата“. Разбира се, може да се каже, че подобен възглед води до загуба именно на това, което може да се нарече религиозен принцип: чувството за зависимост от божественото, извън което стои човечеството, детският поглед нагоре към това божествено същество отвъд нас. Но помислете сега какво може да се каже от друга гледна точка: че човечеството напълно разбира, че божественото е вложило в него искра, която то трябва да преживее и да доведе до реализация; че то е наистина способно да разбира: Ти носиш в себе си...

Божествената искра, и ако я оставите неразвита, вие я оставяте да атрофира! Това общение с божественото, и въпреки това необходимостта първо да се развие тази искра, е движеща сила с безкрайно по-голяма сила от всеки друг религиозен стремеж.

Всеки, който се занимава с духовна наука, скоро ще види, че тя никъде не е в противовес на която и да е религиозна деноминация. Често се приема, че тъй като религиозните деноминации толкова лесно се противопоставят на антропософската духовна наука, духовната наука сега също ще се противопостави на религиозните деноминации. Но както и с описаните по-рано научни възражения, същото важи и за това религиозно възражение: духовната наука не пречи на никоя религиозна деноминация, защото тя се занимава с връзката на човешката душа със свръхсетивните светове, докато религията се занимава с връзката с индивидуалната душа.

Тези, които наистина притежават способността да виждат, ще видят как е напълно възможно човек да се занимава с духовни изследвания, като същевременно остава напълно потопен в религиозна вяра, която е естествена за него. Истинската основа на духовните изследвания обаче, ако бъде възприета от света, ще може да даде на човечеството това, което може да се нарече по-дълбоко разбиране на духовния живот — както на индивидуалната душа, така и на съвместното съществуване на душите. Всеки, който може дори малко да бъде убеден, че всяко външно човешко съвместно съществуване може да бъде само външно отражение на това как душите се отнасят една към друга, ще схване неизмеримия потенциал, който възниква за душата, когато става въпрос за разбиране на това как всяка отделна душа се отнася към друга.

В него се посочва как всяка отделна душа може да се свърже с друга, когато наистина е схванала природата на съдбата на всяка душа във връзка с друга душа в живота между смъртта и следващото раждане; какви са съдбите за всяка отделна душа; какво означава да бъдеш отделен от друга душа; какво означава да постигнеш нова връзка с починалата душа, когато душата, която е останала тук, може да знае нещо за свръхсетивния свят. Нова светлина се пролива върху цялото човешко знание и върху всички други аспекти на човешкия живот, когато това, което може да бъде извлечено от дълбините на свръхсетивния свят за всяка отделна душа, е способно да проникне в душата. Да живееш истински вътре в себе си, а не просто да мислиш вътре в себе си, принадлежи на разпознаването, възприемането, разбирането на духовните истини.

Това не беше скорошно откритие, породено от духовните изследвания; то по същество винаги е било признавано, където и да са говорили хора от позиция на истинско разбиране на духовния свят. Не искам да говоря от свое име относно позицията на духовните изследвания към онези, които ги отхвърлят, без наистина да ги разбират, а по-скоро от гледна точка на Йохан Готлиб Фихте. Ако в това твърдение има нещо сериозно, може би дори обидно, имайте предвид, че то идва от човек, който, изпълнен с ентусиазъм за духовни изследвания, искаше да изрази гнева си срещу всички онези, които, без наистина да търсят прозрение за духовните изследвания, вярват, че трябва да ги отхвърлят и да се борят с тях. Към тях Фихте призовава:

„Те не могат да не бъдат преследвани от това срамно убеждение за висша сила в човека и всичко негово-“

на явленията, които се стремят да потвърдят това убеждение; те трябва да направят всичко възможно, за да държат тези явления настрана и да ги потискат; те се борят за живота си, за най-финия и най-съкровен корен на своето съществуване, за способността да се носят. Целият фанатизъм и всичките му яростни изрази, от началото на света до днес, произлизат от принципа: ако противниците бяха прави, тогава аз щях да бъда нещастен човек. Ако този фанатизъм може да достигне огън и меч, той атакува омразния враг с огън и меч; ако те са му недостъпни, тогава му остава - и това последното със сигурност трябва да се каже и за нашето настояще време - езикът, който, дори и да не убива врага, много често е способен мощно да парализира неговата дейност и ефективност външно. Един от най-често срещаните и популярни трикове, използвани от тази група, е да даде всеобщо омразно име на нещо, което самите те ненавиждат, като по този начин го очерня и хвърля подозрение върху него. Репертоарът от тези трикове и етикети е неизчерпаем и постоянно нараства и би било безполезно да се опитваме да постигнем каквато и да е пълнота в това отношение. Ще спомена тук само един от най-разпространените и омразни етикети: че това учение се нарича мистицизъм.

Обърнете внимание тук, преди всичко по отношение на формата на това обвинение, че ако например един безпристрастен човек отговори: „Е, нека приемем, че това е мистицизъм, а мистицизмът е погрешно и опасно учение, тогава нека представи своята теза и ние ще го изслушаме; ако е погрешен и опасен, това със сигурност ще стане очевидно в този случай — това, което подлежи на категорично решение —“

Доколкото вярват, че по този начин са ни отхвърлили, те ще трябва да отговорят: няма какво повече да се чуе; отдавна, вероятно от цял живот и половина, мистицизмът е обявен за ерес и отлъчен от църквата с единодушните решения на всички наши събори за преустройство.

Така Йохан Готлиб Фихте се изразява по такъв начин, че това все още може да се счита за донякъде валидно днес по отношение на отношението на духовното изследване, да речем, към онези, които искат да се доверяват само на сетивата си и да подреждат света според това, което им казват сетивата им. Фихте сравнява такива хора – макар че това сравнение може да не е напълно оправдано – които искат да се доверяват само на сетивата си и отказват да признаят, че има по-близко познание за истината, с глухонемите и родените слепи, които също отказват да признаят звуци и цветове, когато им се разказва за тях от зрящи хора. Разбира се, не може да се сравняват родените слепи и глухи с онези, които отказват да приемат това, което може да бъде дадено чрез ясновидско изследване, защото всяка душа е способна да се свързва със свръхсетивните истини. Но Фихте казва:

„Фактът, че за глухонемите и слепите по рождение също се полагат грижи и е измислен начин да им се предостави обучение, заслужава всяка благодарност – а именно, от глухонемите и слепите по рождение. Но ако някой направи този метод на обучение общ, дори за чуващите, тъй като винаги може да има глухонемии и слепи по рождение сред тях, тогава човек би могъл да бъде сигурен, че за всички е погрижено; ако чуващият човек, без никакво уважение към слуха си, говори с такава трудност...“

и трябва да се научат да разпознават думи по устните, както прави глухонемият, а зрящият да се научат да четат букви на допир, без да уважават зрението си, това би заслужавало много малко благодарност от здравите; въпреки че това споразумение, разбира се, би било направено веднага щом установяването на общественото образование стане зависимо от мнението на глухонемите и родените слепи.

Може би , ако някой възрази срещу твърдението на Фихте, би могло да се твърди , че дори родените слепи и глухонемии не биха се държали така. Но ако става въпрос за онези, които разчитат единствено на сетивата и интелекта си, за да разберат какъв трябва да бъде светът, те не биха го оформили така, както го възприемат тези, които могат да виждат. Те със сигурност биха се бунтували срещу всяко духовно тълкуване на света, предлагано от другите, но биха се обявили за непогрешими по отношение на това, което знаят за света. Те биха реагирали с подигравка, ако се изискваше само онези, които знаят нещо за даден въпрос, да говорят за него, а онези, които не знаят нищо за него, да мълчат. Всъщност основната причина за всички, които отричат духовните изследвания, е просто, че не знаят нищо за него. Логично, първото изискване би било само онези, които знаят нещо за даден въпрос, да говорят за него. Но такива причини, а именно да се отрича нещо, за което човек не знае нищо, се използват само в наше време, за да се отхвърли духовно-научният мироглед.

Но който може да преживее в душата си казаното в първата лекция, който не е нужно да чака възраженията, които може да изпита в себе си.

И който е способен да прозре в духовния си живот, винаги ще намери начин да установи духовно изследване, така че това, което изразих и в първата сцена на „Изследването на душата“, да стане истинска дума за него и да може да обобщи в цялостното състояние на съзнанието какво може да ни даде знанието за свръхсетивните светове, може да ни даде за нашата надежда в живота, за нашата сила в живота, за нашата сигурност в живота, за всичко, от което се нуждаем за едно човешко съществуване, достойно за живот. Всичко, което може да се каже, всичко, което може да се каже като възникващо в душата, преживяващо и усещащо себе си в душата, може да се обобщи в тези думи: Ти не си сам със своето мислене, чувство и воля. Точно както живееш с тялото си в материята, която е разпределена в цялата вселена, така живееш с мисленето, чувството и волята си в нещо, което е разпространено в целия космос, в цялата необятност на пространството. Тоест, твърдението, което направих в определения момент от моята мистериозна драма, може да се превърне в убеждение:

„В мисленето ти живеят светски мисли, в чувствата ти се впитат светски сили, във волята ти действат светски същества. Потопи се в светски мисли, преживей себе си чрез светските сили, създай себе си от същества на волята. Не свършвай на краищата на земята.“

Чрез игра на мисли и мечти ----- ;
Започни от просторите на ума,
И завършва в дълбините на собствената душа: -
Ще откриеш целите на боговете,
Разпознаване на себе си в себе си. »

ЗАДАЧИТЕ НА ИНТЕЛЕКТУАЛНИТЕ ПРОФЕСИОНАЛИСТИ ЗА НАСТОЯЩЕТО И БЪДЕЩЕТО

Берлин, 14 ноември 1912 г.

Хуманитарните науки, както са разбирани в тези лекции , не се стремят да бъдат нещо, произтичащо от капризите на този или онзи индивид, нещо, основано на субективната прищявка на един или повече хора. По-скоро те се стремят да бъдат духовен мироглед, който с известна необходимост се обръща към нуждите и изискванията на нашето време, доколкото това време се очертава като разпознаваем продукт на историята на развитието на човечеството. Само когато един мироглед е в известен смисъл изискван от своето време, той може с известно основание да претендира за себе си онези уверени думи, произнесени в първата лекция на тази зима. Само при такова условие той може да каже: Колкото и опозиция да възникне от тази или онази страна, ако съдържа някаква истина, тогава може да разчита на факта, че истината винаги, независимо колко е заровена, ще намери пукнатините и пролуките, през които се разпространява в интелектуалния живот на човечеството.

Сега ще се опитаме да посочим, не с общи фрази, а по-скоро с конкретни факти, как през последните векове, и особено в съвсем скорошни времена до наши дни, търсещата човешка душа е ставала все по-...

което се е развило в това, което духовната наука нарича тук тази търсеща човешка душа, която се стреми да бъде.

Кой днес, ако е принуден от емоциите си, от нуждите на душата си, да търси отговори на мистериите на света в името на силата и сигурността на живота си, не би се изкушил първо да се обърне към това, което може да предложи естествената наука – със сигурност не подценявана от хуманитарните науки, а по-скоро напълно призната в своите триумфи и постижения? Безброй хора днес вярват, че дали чрез синтез на тези научни факти и закони ще стигнем до мироглед, който отваря пред човечеството проглясъци към това, което се крие зад нещата, които можем да възприемем със сетивата си, да разберем с интелекта си и с които се чувстваме свързани в съществуването си – неща, които се стремим да разберем, за да познаем съдбата на душата, всъщност съдбата на нейните действия в целия свят – ще зависи от по-нататъшното развитие на научните въпроси и изследвания.

лицето на такъв копнеж и такава надежда, трябва да се отбележи, че в хода на човешкото развитие отношението на душата към това, което може да бъде външната наука, се е променило напълно и именно в примера, който можем да цитираме тук относно въпросите за душата във връзка с науката, може да ни стане наистина ясно как нашето време, в известен смисъл, не може просто да бъде описано с тривиалния, често използван термин „преходен период“, а по-скоро как е време, което, по отношение на духовните изследвания в еминентния смисъл,

Нова ера зове. Достатъчно е само да си спомним примера на една велика личност, която, подобно на много други от своя род, допринесе за развитието на нашата интелектуална култура: *Кеплер*, който е истинският велик архитект на коперниковия мироглед, от който въпреки това възникват много въпроси относно нашия настоящ мироглед.

Кой днес, без истинско разбиране за духовната наука, не би се изкушил дори да каже: Чрез постижения като тези на Кеплер, човечеството е успяло да разбере движенията на небесните тела чрез чисто обективна естествена наука и нейните закони. И как е възможно – би могло – човечеството да повярва, че тези движения по някакъв начин се управляват от духовни същности, към които духовната наука твърди, че сочи, духовни същности, които стоят зад материалния свят и неговите закони, когато всичко може да се обясни механично и физически? Защо тогава има нужда от каквито и да било духовни сили зад тези физически закони?

Подобно твърдение изглежда изключително завладяващо и може да се посочи, че именно освобождението от дългогодишните предразсъдъци на старите духовни светогледи е позволило на хора като Кеплер да обяснят движенията на небесните тела в пространството, основани на чисто физически закони. Но ако погледнем самия Кеплер обективно, без предварителни представи за неговото време, и изучим неговите психологически характеристики, ще открием забележителния факт, че всичко, което е насочвало погледа на Кеплер към небесните сфери, всичко, което му е давало истинските вътрешни импулси да развива своето...

велики , могъщи закони, съзнанието на Кеплер е било, че душата му е вградена в духовните основи на съществуването, в дейността на духовните същества, които изпълват пространството и действат във времето. Той е бил наясно, че това, което е приписвал на планетарните движения като „закони“, е могло да му бъде предадено само от факта, че тези закони са били мислите на божествено-духовни същества. Ако изследваме на какво са се основавали подобни импулси за Кеплер, трябва да кажем, че те са се основавали именно на факта, че целият ход на човешката еволюция винаги е поддържал човешката душа свързана с духовно-психическата сфера и че това, което се е приемало за даденост като самоочевидна духовно-психична сфера, все още е присъствало по времето на Кеплер, съществуващо в традицията, в общоприетите вярвания, съществуващо, за да разпалва и вдъхновява душата и да събужда мисли в нея.

Но кой би могъл да отрече, че това, толкова ясно присъстващо на фона на Кеплеровата работа, постепенно е избледняло през последните векове, избледняло е от създаденото от него, така че днес човешката душа може много лесно да повярва, че законите на Кеплер и всичко, което е възникнало по този начин, може да се използва като доказателство срещу предположението за духовно-божествен свят? Ако преминем от Кеплер през вековете до нашето време, виждаме как това, което все още се ражда от осъзнаването на връзката между човека и божествено-духовното, все повече заличава самото това осъзнаване и как напредва една епоха, велика и могъща в своите научни постижения, велика и могъща в създаването на значителни прозрения на световната сцена.

Естествената наука предлага време, в което човешката душа е все по-неспособна наистина да се възнесе към духовното от изобилието на този научен материал, от изобилието на откритото в материалната сфера. Може да се каже: Ходът на нашето духовно развитие през последните няколко века се характеризира с факта, че огромният обем на това, което е произвело, е огромен, необятен и възхитителен, но способността на човешката душа да вижда през тези постижения към духовната сфера е нарушена, всъщност на практика унищожена, именно от изобилието и характера на научните постижения.

Това става по-ясно, когато разгледаме например как *Гьоте*, с подхода си към изследването на природните процеси, е бил вплетен в преобладаващия мироглед на своето време. Интересно е как *Херман Грим*, този проникателен и задълбочен изследовател на Гьоте, се е чувствал задължен да характеризира интеграцията на Гьоте в научните школи на мисълта на неговата епоха. Херман Грим пита: Как вековете, предхождащи епохата на Гьоте, са разбирали връзката между човечеството и природата?

Всеки, който е запознат с тези векове, ще се съгласи с Херман Грим: *те се различаваха* от по-късните по това, че човекът е стоял на Земята и хората са вярвали, че са оправдани, когато разглеждат природата на животните, растенията и другите неща, да виждат в човека нещо като кулминация на цялото останало творение на Земята, всъщност на сътворението на света; че са вярвали, че са оправдани да кажат: Има такъв смисъл във всяко развитие, че човек може да разпознае, когато гледа камък, растение и животно, как постепенно се развива вътрешна същност -

То се е развивало, вече имайки предвид човечеството, еволюирайки, за да създаде нещо изцяло за човечеството и неговата цел. Колко близо човек се е придържал към древната история за сътворението на Моисей е без значение. Но това убеждение е било налице: да види във всички сфери на света нещо като импулс, който вече обхваща човечеството и прави всичко останало просто подготовка, да направи човечеството, което е духовно присъствало от самото начало, върха на цялото творение.

Какво, за разлика от това, постепенно се появи? Първо – Херман Грим също вярва – беше астрономията. Земята беше сведена до незначително небесно тяло във Вселената, а човечеството беше поставено на Земята, сякаш просто се е появило като естествена необходимост, без да е било предразположено към нея в други сфери, като по този начин отказа да свърже значението ѝ с целия ход на събитията. Геологията приема огромни периоди от време, изминали преди човечеството да се появи на Земята, периоди, които в смисъла на естествената наука в никакъв случай не показват следите, че всичко останало е било налице, за да подготви по-късно човечеството. Гьоте, в известен смисъл, може дори да бъде наречен радикален естествоизпитател. Тук често съм успявал да спомена как чрез собствените си научни открития той се е стремил да разсее от нашето разбиране за външната структура на човека това, което би могло да го отдели от *другите* организми на Земята, и човек може да нарече Гьоте теоретик на произхода, теоретик на еволюцията преди Дарвин и другите еволюционни теоретици на нашето време. Но Херман Грим правилно посочва как Гьоте си е представял

Въпреки това, не съм си позволил да бъда лишен от идеята, че зад дарвинизма не вижда нищо повече от материални процеси , а съществува „духовен“ елемент, който се развива духовно във всички материални процеси, така че човекът въпреки това е поставен в него.

Имаме една забележителна поговорка на Гьоте, която наистина подчертава как той, въпреки решително научния си поглед, се е стремил да представи човечеството като връх и корона на духовното съществуване. Той казва: „Каква е ползата от всички милиони звезди на света, ако в крайна сметка човешко око може да застане пред тях, за да ги съзерцава и да ги абсорбира в своето същество?“ – И не без основание. Всъщност е необходимо много, което, когато разгледаме всички тези научни факти и закони, може да оправдае въпроса: Къде намираме нещо извън човечеството, което би могло да ни послужи като ръководство, за да повярваме, че духът царува във всички живи и неодушевени неща? Къде, когато научно разглеждаме самото човечество, след като сме получили прозрението, че психичният живот е свързан с мозъчните процеси, намираме някаква индикация, че можем да си представим съществуването на душата отвъд границите на раждането и смъртта?

Днес е достатъчно само да отворим една от по-важните и известни философии, например тази на световноизвестния *Вундт*, и ще открием навсякъде, когато такива философи изхождат от научни изследвания, че определени заключения, определени резултати се извличат от научните факти и че философите навсякъде се доближават – например – до духовната сфера, но не успяват в...

В самия момент, когато става въпрос за схващане на духовното, те са принудени да замръзнат. Защо? По простата причина, че целият начин на мислене, такъв какъвто се е развил във връзка с научните изследвания и следва научните факти стъпка по стъпка, не предлага никаква възможност да се намери, в рамките на тези навици на мислене, в рамките на целия този начин на изследване, изход от материята и нейните закони към реалния духовен процес и неговата същност, защото нишката на мисълта се къса навсякъде. Защо не се скъса нишката на Гьоте? Защото Гьоте все още беше пропит с импулси, които са се появили като древни в развитието на човечеството, *защото* нещо от исторически запазените, от древните духовни възгледи – които ще опознаем – все още живееше в него и защото душата му, по някакъв начин, все още не беше изпразнена от това, което е дошло до душата директно по духовен път в течение на хилядолетия, когато тази *душа* е гледала към нещата на материалните събития.

Но нашето време се развива бързо и затова у онези, които основават мисленето си на научни изследвания, малко от това, което е присъствало по времето на Гьоте, е останало днес. Така станавме свидетели на това как *Дарвин*, *макар че* е разкрил взаимовръзките на живите същества по-всеобхватно и проникновено от Гьоте, въпреки това остава заседнал в фундаменталния смисъл и същност на своите изследвания. Докато Гьоте, в целия този подход и цел на изследването, все още вижда духа зад всичко, дарвинистите – не самият Дарвин! – дискредитират това, което не е попречило на Гьоте да стигне до духа.

трябва да се възприема като пречка за някакво достигане до духовното.

Следователно можем да разберем, че онези, които възлагат истинските си надежди за мироглед в съвременната наука, често намират тези надежди за разочаровани. Нещо, което е присъствало в човечеството, обаче не се губи толкова лесно. Можем да станем свидетели, дори и в последно време, че сериозни изследователи, които желаят само наука, не вярват, че тази наука трябва просто да представя външни факти, а би могла да служи за демонстриране на непрекъснатия ход на универсалната мъдрост, която живее в нещата. Интересно е, че дори историк от школата на Ранке, *лорд Актън*, може да каже на аудиторията си в значима университетска лекция в Кеймбридж през 1895 г., докато преподава история: „Надявам се, че напълно обективното описание на историческите факти ще разкрие действието на божествената универсална мъдрост.“ Всъщност, лорд Актън дори говори по това време за делото на „Възкръсналия“ в историята.

Така виждаме, че нещо като поддържане на изследванията, като поддържане на цялата научна мисъл, чрез подобно разположение, все още се простира до нашето време от епохата, когато съществуването на духовен свят се е приемало за даденост. Това поддържане, от древни времена, все още носи със себе си проникването на душата, така че това поддържане все още се чувства проникнато от духовното. Но е също толкова вярно, че всеки, който днес се придържа изцяло към навиците на естествената наука и например проследява как отделните дейности на душата намират съответните си изрази,

в мозъка или други нервни процеси , така че човек, именно като следва факт след факт, може лесно да си каже: Да, за това, което човек е способен да мисли, чувства и възприема в материалния живот, навсякъде има индикации и за изследователя; но това, което може да се крие преди или след това за душата, за тази естествена наука не ми казва нищо.

Колко широко разпространено е погрешното схващане, че естествената наука, тъй като не може, в своето разглеждане на факти и закони, да достигне до духовната сфера, следователно трябва да отхвърли духовното напълно! Всъщност, и това е характерно за целия мироглед на нашето време, дори онези, които твърдят, че можем да стигнем до мироглед само чрез синтез на научни факти и закони, постоянно предупреждават срещу прибързаните заключения, срещу хипотезите, които винаги се стремят да обобщят няколко факта, за да направят заключения за това как животът на душата е свързан с това или онова, как е свързан целият космос или други подобни.

Подобно предупреждение беше отправено отново наскоро на важен форум. На тазгодишната среща на естествените учени, много изтъкнатият естествен учен *Ветщайн* изнесе реч за биологията, за науката за живота и нейната приложимост към светогледа. Той предупреди да не се правят общи заключения за светогледа от фактите, такива каквито са представени. Но мнозина все още вярват, че следователно трябва да се изчака, по отношение на загадките, свързани с живота на душата, докато естествената наука стигне до своите заключения със своите факти. Всъщност, това, което беше предложено тук - ако някой би твърдял, че трябва да бъде

Човекът, който иска да се потопи в тайните на душата и духа, за да си направи изводи за душата и духа, със сигурност е пътувал навсякъде в света на научните факти – това напомня на една красива поговорка на Гьоте: „За да разбереш , че небето е синьо навсякъде, не е нужно да пътуваш по света.“

Искам обаче да покажа конкретно как пътят на човешката душа към нейните духовни тайни е, в известен смисъл, независим от всичко, което отделните закони на естествената наука, всъщност от отделните закони на науката като цяло, могат да предложат на тази човешка душа. За да обоснова това, бих искал да посоча следния факт: През деветнадесети век в Мюнхен имахме виден философ, *Мориц Кариере*. Той принадлежеше към онези, които, черпейки богатство не само от идеи, но и от истинска научна ерудиция, се опитваха да разберат света и неговите явления. Всъщност, чрез своя основен труд върху културното развитие на човечеството, Кариере демонстрира как щателно е събирал факт след факт от древни времена, за да разбере хода на духа през еволюцията на света. От всички подобни процеси Кариер развива мироглед, който затова предпочитам да спомена, защото той е стоял изцяло преди развитието на истинска духовна наука, мироглед, който сам по себе си е стигнал до прозрението за връзката на душата с духовен свят, който е разпръснат през пространства и времена, точно както има връзка между това, което се намира физически в тялото на човека, и веществата и силите, които са разпръснати в пространството и действат във времето.

Един ден на Морис Кариере бил показан ръкописът на един обикновен човек, човек, който изобщо не бил учен, който не притежавал нищо от богатството на науката, чрез което Морис Кариере стигнал до току-що описаното прозрение за връзката между душата и духовното. Този обикновен човек се казвал *Зойнер* и бил роден през 1813 г. Чрез една житейска история, която не може да бъде разказана тук поради липса на време, Зойнер се оказва принуден да прекара много, много месеци в самота; той е бил увлечен от революционното движение и това го е довело до затвора. Но той, без да е учен, бил високо надарена душа. В ръкописа, който показва на Морис Кариере през 70-те години на XIX век, той разказва как е мърморил и мърморил в самотната си килия, изпълнен – какъвто е бил духът на времето му и на хората, които са го заобикаляли дотогава – с материалистични възгледи, как душата му е била опустошена в самотата, как е страдала от глада да притежава нещо, в което не е можел да вярва. След това той описва как веднъж от килията си чул странна песен, която се издигала отвън, напомняйки му за преживявания от ранното му детство и свързвайки ги с други спомени, как това е разпалило нова радост в душата му и как този импулс, прилив на вътрешна свежест и активност, е раздвижил мисли в тази проста, непретенциозна душа – мисли, които след това Цойнер е записал. И по-късно той изпраща този ръкопис на Морис Кариере. Когато човек го чете – по-късно Морис Кариере го отпечатва – човек трябва да се съгласи с Кариере: Цойнер, като се потапя в самотата

От гърдите си той е поверил душата си да работи властно и е намерил нещо, което представлява връзката на душата със световния дух по същия начин, както Кариер е успял да я представи, след като е живял живот на учен и живот на наука.

Не е нужно човек да пътува по света, за да разбере, че небето е синьо навсякъде. Пътят към духовното трябва да се намери по различен начин, отколкото просто чрез обобщаване на природните закони или извличане на заключения от научни изследвания. Ангажирането с естествената наука обаче трябва да бъде различно. Днес не може да съществува мироглед и не би трябвало да съществува – защото нуждите на човешката душа биха го помели – който да противоречи на естествената наука. Следователно, първите две лекции трябваше толкова остро да подчертаят какво може да каже естествената наука срещу духовните изследвания и как духовната наука трябва да отговори. И не може да се подчертава достатъчно често, че човек трябва да се чувства подведен по отношение на всяко прозрение от духовните науки, ако то противоречи на валидно откритие на естествената наука днес. Но когато човек след това погледне отново към тази естествена наука и когато има чувство и сърце за необходимия авторитет, който трябва да произтича от естествената наука, той ще трябва още повече да посочи какво може, всъщност трябва, да обърка душата чрез изобилието на съществуващото, ако тя желае да тръгне по пътя към духа. Бих искал също да подкрепя това с примери.

Нека обърнем внимание на двама изследователи, и двамата основани в еволюционната история и естествените науки. И двамата изследователи анализираха развитието на отделните живи организми по същия начин като дарвинистите, но с изключение на хората. Те бяха категорични, че законите, приложими за животинското царство, не трябва да се прилагат за хората, а по-скоро, че точно както човек извежда физическата си природа от физическото, така и трябва да извежда умствената и духовната си природа от умствената и духовната. И двамата бяха напълно наясно с това. Те бяха едновременно опитни естествоизследователи и проникателни наблюдатели на духовната сфера, но начинът им на мислене беше по-малко основан на естествените науки. Те мислеха като истинските естествоизследователи. Как са мислили *Миварт* и *Уолъс*, съвременник на Дарвин, за действителните процеси на еволюцията?

Уолъс разсъждавал, че хората не могат просто да бъдат поставени в животинското царство. Това е така, защото дори във външната структура на мозъка има значителна разлика между хората и най-високоразвитите маймуни, ако се вземе предвид само дивакът, и защото мозъкът на маймуната е твърде несъвършен в сравнение с мозъка на дивака, ако хората са еволюирали директно от маймуните.

Другият изследовател, Миварт, установява, че културният етап на дивашкия човек не се различава външно от етапа на развитие на най-високоразвитата маймуна. Ако обаче се вземат предвид умствените дейности на диваците и, за разлика от тях, тези на най-високоразвитите маймуни, трябва да се предположи, че мозъците на

Двете имат толкова много сходства, че следователно хората не принадлежат към животинското царство. Ако човек отново разгледа мозъка, става съвсем ясно, че човешкият мозък не се е развил от мозъка на маймуната чрез адаптация към външни задачи, а по-скоро, чрез цивилизацията, той развива всички необходими способности до такава степен, че само изглежда сякаш всичко вече е налице, за да може един ден той да се превърне в инструмент на цивилизацията.

Тъй като мозъците на маймуните и хората се различават толкова много, Уолъс смятал, че трябва да заключи, че няма родство между хората и животинското царство. И самото сходство на техните психически качества е било за Уолъс доказателство за неговата теза. За Миварт, неговия съвременник, е било обратното; той вярвал, че ако човек сравни психическите качества на диваците с тези на най-напредналите маймуни, се очертава толкова огромна разлика, че поради тази разлика не може да се предположи никаква родствена връзка между диваците и маймуните.

Така виждаме двама естествоизпитатели, и двамата свикнали с научно мислене, които и двамата, по противоположни причини, приемат своите мнения; единият, защото характеристиките на дивака и маймуната от най-висш ред са толкова сходни, другият, защото са толкова различни. Ако дори двама учени, и двамата склонни да извеждат човешката природа от духовната сфера, могат да бъдат толкова подведени в своите аргументи от изобилието от факти, които се разкриват, колко повече той, който е още по-предубеден и заплетен в мисловните модели на чисто материалистичното мислене, не би трябвало да бъде още по-подведен от изобилието от факти?

неспособни сами да стигнат до духовното от тези факти и закони!

Естествената наука просто ни води от факт към факт. Ако имаме хуманитарни науки, тогава естествените науки могат да бъдат разбрани и правилно осветени именно чрез тези хуманитарни науки. Но законите на хуманитарните науки никога не могат да бъдат открити отвътре на естествената наука. Следователно неизбежно би се случило човешката душа все повече да бъде лишена от цялата си духовна храна, ако остане зависима от приемането само на това, което естествената наука произвежда като „научно“. Самата естествена наука ще постигне своето величие и значение именно като остане в собствените си граници.

Всеки, който хвърли дори бегло поглед в човешката душа, скоро ще открие, че за своята сигурност, сила и способност да функционира в живота, душата се нуждае от отговори на въпроса на духа. Докато в древността – както видяхме у Кеплер и Гьоте и можем да видим у други – тези отговори са били присъщи на всички човешки възприятия за света, днес те не са такива. Възниква нова задача, която вече характеризирахме и чиято същност ще характеризираме по-нататък: задачата на духовната наука. Точно това, което е било изгубено през необятността на естествената наука, трябва да бъде преоткрито независимо от духовната наука, като се покажат пътищата, по които човешката душа може да достигне своя духовен дом. Всеки, който наистина разбира епохата, ще схване как, като се има предвид, че събитията са се развили по описания начин, възниква мощна нужда...

показва се силен копнеж за все по-голямо разбиране на света от духовна гледна точка и за установяване на независима хуманитарна наука, наред с естествените науки.

Ако разгледаме детайлите, дори закона за повтарящите се земни животи, може би отхвърлян от много духовни вярващи днес, виждаме как той бавно и постепенно се появява и интегрира в съвременната култура, например в трактата на Лесинг „Образованието на човечеството“. Отново и отново, макар че днес се знае малко за него, виждаме как през деветнадесети век вътрешно последователните изследователи на душата са били водени до закона за повтарящите се земни животи, единственият закон, подходящ за човешката душа.

Колкото повече естествените науки празнуват своите велики триумфи на почвата на материалното, толкова повече духът копнее да проправи свой собствен път. И отново, използвайки конкретен пример, бих искал да покажа как целият ход на интелектуалния живот в наше време е структуриран по такъв начин, че сякаш от само себе си се влива в това, към което се стремят да бъдат хуманитарните науки днес. Бих искал да насоча вниманието към един мислител, изследовател, за когото ще говоря по-подробно по време на тези зимни лекции и който е особено интересен по отношение на този копнеж по хуманитарните науки: Херман Грим, историкът на изкуството. С всеобхватен ум, той ни показва именно като такъв как душата в съвремието се изтласква от чисто научното разбиране на събитията, особено в човешкия живот, и как чрез импулсите и силите на епохата душата отново е възпрепятствана от последната стъпка на изтласкване навън, от изтласкване в хуманитарните науки.

Всеки, който внимателно изучи трудовете на Херман Грим, ще види, че той е търсил световен принцип, но не безжизнен; по-скоро творчески закон, нещо, към което например един практичен историк би могъл да се придържа и което трябва да е нещо различно от така наречените исторически идеи. Идеите не могат да създават, както – както беше илюстрирано в последната лекция – един художник не може да нарисува картина. Идеите са нещо мъртво. Само нещо живо може да бъде ефективно. Херман Грим е търсел този жив елемент в историята, онова, което може мощно да създава от епоха на епоха, онова, което някога, в най-ранната епоха на човечеството, е създало *формата* на човешката душа по безлични причини, а след това, от хора на хора, от епоха на епоха, е извиквало индивидуалните постижения. И какво е вярвал, че е открил? Творческо въображение.

Също така немски философ, *Фрошамер* Той смятал въображението за съзидателна сила не само в историческото развитие, но и в природата. Херман Грим не успял да постигне това, което искал – да покаже как въображението е наистина вид божество, живеещо във волята и пораждащо делата в човешката история, точно както отделният човек поражда делата на душата си отвътре. Това, което направил, той създал в светлината на този възглед: че творческото въображение стои зад историческото развитие, че всичко е възникнало чрез творческото въображение. Но какво е въображението за него? Не виждаме ли в стремежа на изследователя да разбере фактите подход към нещо духовно, което обаче не е дух? Защото творческото въображение си остава просто абстракция, която наистина е по-жива от...

Исторически идеи, но за реалистично мислещия човек това е само абстрактно понятие.

Може да се каже, че изследовател като Херман Грим прониква чак до портите на духовната наука. Той не може да остане на нивото на външните материални факти и външните събития; зад всички външни явления той вижда това, което въображението създава и го обективира в световните събития. Но никой не може да разпознае нищо реално, нещо истински творческо във въображението. То остава абстракция и само когато човек проникне отвъд нея до това, което вече не е абстрактно, до това, което е духовно, до това, което е толкова реално, колкото нещо истински чувствено, само когато човек проникне до духовните факти, които не са ограничени идеи, а са съществени, може да разбере как това, което ни заобикаля, наистина се случва в света. Следователно, в такъв дълбок мислител виждаме как копнежът на нашето време се приближава до духовното и как препятствията, създадени от времето, са толкова огромни, че хората не могат да преминат през портата към духовното. Не виждаме ли подтиква да се приближим до тази духовна наука? Не виждаме ли как тази хуманитарна дисциплина има задачи за настоящето и бъдещето, които съответстват на копнежите, подтиците, изискванията на времето?

Нека разгледаме по-отблизо причините за ограниченията на днешните души! В копнежа им за духовното можем ясно да видим как хората, когато се вгледат внимателно в условията на нашето време, не могат да не копнеят за духа и неговите закони, но не могат да проникнат в духовната сфера и, така да се каже, чакат да се появи нещо духовно. Накъдето и да погледне човек, забелязва копнежа за...

нещо, което човек все още не знае. Но самата природа на импулса ясно показва, че ще дойде време, не чак толкова далеч, когато хората ще разберат: за копнежа, за импулса, който имат, духовната наука е спасението.

Наскоро на всяка гара, в книжарниците, човек можеше да види книга, която със сигурност не е написана от човек, който би се отдал с готовност на всяка прищявка. Тази книга не е написана от самотен мрънкащ човек или някой, който не е запознат с интелектуалните нужди на нашето време. Ако хуманитарните науки искат да демонстрират своята легитимност, *те* не могат да разчитат на често странните ентусиасти, които в своята сектантска природа се стремят да разберат какво може да бъде от полза за човечеството; но със сигурност могат да черпят от изразеното в обсъжданата сега книга „Критика на нашето време“ от *Валтер Ратенау* , написана от човек, дълбоко ангажиран с индустриалния и търговски живот и който разбира функционирането на нашата епоха.

Не че съм съгласен с всичко в него . На всяка страница от тази книга може да се възрази срещу нещо, но точно това, което човек би могъл да нарече копнежът на епохата за интелектуално разбиране, е симптоматично очевидно в такава книга. Какво представлява Валтер Ратенау? Той представлява точно това, което се опитам да обясня по-задълбочено, основавайки се на духа на времето през последния век. С Ратенау е така: Напредъкът на научното развитие като цяло е довел до механизация на живота. Докато преди хората са се опитвали да обяснят това, което се е представяло на сетивата им, чрез интелектуални средства, те...

обяснява днес от механична гледна точка. Но отношенията между хората също са се механизирани. „Механизацията“ е това, което се е появило чрез големия напредък и значителните постижения на нашето време. И човек може да усети – и Валтер Ратенау го усеща – как душата вехне в *механизма* на мисълта и обществото, как постепенно се изпразва под такива цели, как човек може да я лиши от храна, но не може да утоли глада ѝ чрез механизация.

Това, което много от най-добрите познавачи на времето са казали, е казано и тук: Човек потиска това, което душата духовно желае, и ще види, че дори ако душата е задоволена с нещо повърхностно, съответният глад ще се прояви още по-интензивно. Така виждаме как човек, изцяло потопен във времето си, пише:

„Времето не търси своя смисъл и своя Бог, то търси своята душа, която се е помрачила в смесицата от кръв, в суматоката на механистичната мисъл и желание.“

Тя търси душата си и ще я намери; признавам, против волята на механизацията. Тази епоха не е имала интерес да развива духовния аспект на човечеството; тя е имала за цел да направи света използваем и следователно рационален, да измести границите на чудото и да замъгли трансцендентното. И все пак, както винаги, ние сме заобиколени от мистерия; тя се появява под всяка гладка повърхност на мисълта и всяко ежедневно преживяване изисква само една стъпка, за да се достигне центърът на света. Механизацията не би могла да лиши индивида от трите еманации на душата: любов към творението, към природата и към божественото; към живота на цялото, те се разсейват в безсмислие. Любов към човечеството.

То потъна в студено състрадание и дълг за грижа, но все още представлява етичния връх на цялата епоха; любовта към природата се превърна в сантиментално неделно забавление; любовта към Бога, замъглена от оркестрацията на митологично-догматични ритуали, влезе в служба на земни и отвъдни интереси и по този начин стана подозрителна не само към низки натури. Вероятно няма един-единствен път, по който човек не може да излае душата си, дори ако това беше радостта от самолета. Но човечеството няма да поеме по заобиколни пътища. Няма да дойдат пророци, нито основатели на религии, защото никакъв индивидуален глас няма да се чуе в тази вцепенена епоха: иначе то все още може би ще слуша Христос и Павел днес. Никакви езотерични общности няма да поемат лидерство, защото тайната доктрина е неразбрана от първия ученик, камо ли от втория. Никое обединено изкуство няма да донесе на света душата му, защото изкуството е огледало и игра на душата, а не нейният създател.

Най -великото и най-прекрасното нещо е най-простото. Нищо няма да се случи, освен че човечеството, под натиска и стремежа на механизацията, несвободата и безплодната борба, ще отхвърли препятствията, които тежат върху растежа на душата му. Това ще се случи не чрез размишления и мислене, а чрез свободно разбиране и преживяване. Това, за което мнозина говорят днес и някои разбират, мнозина ще го разберат по-късно и накрая всички: че никоя сила на земята не може да устои на душата.

Доколкото подобни думи изразяват копнежи и доколкото нашето време изисква известна интелектуална строгост, човек със сигурност може да се съгласи с тях. Трябва обаче да се добави: тук има пълно разбиране за това какво...

Това отнема време, но също така и пълно невежество за това какво може да задоволи този импулс и тези нужди. Съществува и ясен консенсус, че оправданият индивидуализъм на нашето време вече не е благоприятен за приемане на един-единствен религиозен основател или пророк, нито за създаване на тайни училища от страна на която и да е сектантска група, която иска да се нарече „езотерична“.

Истинската духовна наука няма да се стреми нито към едното, нито към другото. Истинската духовна наука знае как истински езотеричното е оправдано, когато не се стреми да стане екзотерично, а остава в себе си. Защото важното не е това, което се стреми да се утвърди като езотерично, а това, което се стреми да се интегрира в нашето време по такъв начин, че да може да бъде прието чрез здрав разум. В това отношение авторитетът на който и да е пророк няма да е достатъчен за епохата, а само истина, напълно независима от човечеството и неговата субективна индивидуалност, на която човешката душа може да се отдаде, ако желае. В това отношение това, което се имаше предвид тук под духовна наука, е точно уловено от думите на този практик, Ратенау.

Но защо е толкова трудно в наше време да се върнем към хуманитарните науки? Защо се издига нещо като непреодолима стена между порива на времето и самите хуманитарни науки?

Това също може да се покаже, за да се разкрият истинските пречки. Например, какво би казал някой за естествена наука, която иска да бъде „наука“ и да докаже, че е отзивчива към нуждите на човешкия ум, ако човекът, който иска да бъде естествен учен, отговаряше отрицателно на всеки въпрос относно връзката между физическото човешко тяло и природния свят?

отговарял на научните факти само с : Във физическото тяло на човека има тази или онази организация; това съответства на това, което съществува и в природата. - Може ли някой да си представи сериозна естествена наука, която на всичко, което ѝ бъде зададено, винаги отговаря само: Това е природата! Природата стои зад движенията на звездите, природата стои зад химичните процеси, природа, природа, природа. - Само една дума! Може ли човек да си представи, че някой, който е направил подобно нещо, би бил считан за сериозен разбирач на природата?

Сега би могло да се каже отново: Импулсите на човешката душа да навлезе в духовния свят са станали толкова слаби напоследък, че много живият стремеж, проявен в наше време, не се изразява в нищо друго освен в това, което би било доста подобно в хуманитарните науки на случващото се в естествените науки, където хората биха викали само: Природа, природа, природа! В края на краищата виждаме как се издигат силни гласове, които енергично защитават идеята, че научният подход на нашето време трябва да насочи човечеството към духовната сфера. Но те не стигат по-далеч в искането за тази посока към духовното, отколкото да подчертаят: „Хората имат душа, има душа“ и така нататък; „Душа, душа, душа - дух, дух, дух“, казват те, точно както би казал незадоволяващият се естествоизпитател: Природа, природа, природа!

Тук виждаме – и нека цитираме не незначителни, а доста значими факти – как един виден човек на нашето време, д-р *Елиът*, човек, здраво стъпил в естествените науки, произнесе реч на тържествено събитие в Харвардския университет в Америка за това как от естествената наука трябва да се роди общ мироглед, който води до духовното.

Естествените науки са представени от човек, който е прецизен експерт по съвременните природни науки. Наистина бих искал да цитирам отново пасаж от реч, произнесена на едно забележително място на земята. Д-р Елиът каза:

„Хората винаги са приемали душа, различна от тялото, макар и обитаваща в него. Никой не желае да бъде погълнат от тялото си. Напротив, сега всички вярват и всички хора са вярвали, че в човека има живо, управляващо, отличително същество или дух, който е самият той. Това е нещо също толкова реално и характерно, колкото тялото... Този дух или душа е най-ефективната част от човешките същества; тя е разпознавана като такава и това винаги е било така.“

Д-р Елиът не казва нищо повече от това, че говори за „душата“, аналогично на някой, който постоянно говори за „природа, природа, природа“. Просто все още не сме достигнали точката в нашето време, в която начините ни на мислене за ума са толкова удобни с него, колкото са с природата. В естествените науки ние правим разлика между кислород и водород във водата и не казваме: кислородът и водородът принадлежат към „природата“ – там се задълбочаваме в детайлите на природата. По същия начин, духовната наука трябва да достигне точката, в която това, което живее в душата като сили и дейности, не е просто свързано с „обща духовна“ концепция, а с духовен свят, с конкретна сфера на духа, която е диференцирана и описана подробно, точно както са отделните факти на естествената наука.

Само когато хуманитарните науки застанат пред разглеждането на индивидуалните факти на човешката душа по същия начин, както естествените науки застанат пред разглеждането на индивида-

Предвид позицията си на отделните етапи от природата, тя ще може да даде на човешката душа това, което тя желае. Следващата лекция е предназначена да покаже какви са тези пътища. Но преди всичко трябва да се обясни как в наше време съществува копнеж за нещо, чието значение и същност все още не са ясни, и как възниква задачата пред духовната наука в наше време да доведе до разбиране на духовното, точно както естествената наука води до разбиране на природните факти. И точно както естествената наука смята за своя задача да проследи развитието на вещество, намиращо се в човешкото тяло във външния свят, за да разбере целия контекст, така и духовната наука ще смята за своя задача да проследи всяка дейност на човешката душа обратно до духовните сили и духовните принципи на творението във вселената.

От това обаче тя ще разпознае и как онова, което живее в човешката душа, се отнася към цялата вселена, към пространството и времето . Само по този начин може да стигне до отговорите на загадките за безсмъртието и съдбата на човечеството между смъртта и следващото раждане. Абстрактните препратки към „дух“ и „душа“ като цяло не могат да доведат до нищо плодотворно. Това винаги ще води само до съмнение относно истинските отговори, например по въпроса за безсмъртието. Само когато човек види как то е свързано с нещо съвсем различно, нещо, което не е подложено на преходност във времето, тези въпроси ще могат да бъдат отговорени от гледна точка на духовната наука.

Като се има предвид това, може да се каже, че задачите на хуманитарните изследвания за настоящето и бъдещето са подобни на тези на естествените науки.

Науката, особено в зората на научното развитие в съвременната епоха, е била оспорвана. „Точно както по времето на Коперник, Галилей, Кеплер и т.н. старите традиции са били преодолены и самият човешки ум е бил насочен към научни факти, и точно както, следвайки този път, е възникнало известно изобилие от научни постижения до наше време, така и най-сериозната задача на нашето време трябва да бъде да се създаде всеобхватна наука за хуманитарните науки и да се покажат пътищата, които душата трябва да извърви, за да се свърже с отделните духовни същества и отделните духовни факти.“

Естествените науки не са имали лесен живот. Те също така са се борили с препятствия, подобни на тези, пред които сме изправени днес по отношение на хуманитарните науки; често съм посочвал такива препятствия. Например, *Галилей се е стремил* да обясни на хората от своето време, както се е смятало през Средновековието, че човешките нерви произхождат от сърцето и е искал да покаже, че те произхождат от мозъка. Един приятел му казал: „Това противоречи на всичко, което е учил Аристотел.“ Освен факта, че Аристотел изобщо не е имал предвид това, въпреки това се е смятало, че човешките нерви произхождат от сърцето. Цялото Средновековие не е разглеждало самата природа, а само е увековечавало стари традиции и предразсъдъци. Когато Галилей е показал на приятеля си върху трупа, че трябва да се убеди, че нервите произхождат от мозъка, последният е отговорил: „Когато го гледам, изглежда сякаш нервите на човека произхождат от мозъка, но това противоречи на Аристотел и ако вляза в конфликт с Аристотел, тогава вярвам на Аристотел, а не на природата.“

Такава е силата, която човешките предразсъдъци могат да натрупат. И когато по-късно, изцяло в галилеевски дух, *Франческо Реди* преобърнал преобладаващото предразсъдък на своето време, че живите същества могат да се развият от нещо неодушевено, че по-нисши животни, червеи и други подобни могат да възникнат от речна кал, когато изрекъл изречението: „Живите същества могат да възникнат само от живи същества“ и че е просто неточно наблюдение да се вярва, че червеите могат да се появят от *речна* кал, в която няма микроб, той на косъм избегнал съдбата на Джордано Бруно.

Ако днес учен в областта на хуманитарните науки каже: „Ако вярвате, че всичко, което едно развиващо се дете произвежда психологически, се дължи единствено на наследство от неговите родители и предци“, тогава наблюдават не точно; по-скоро то произхожда от духовно семе, което вече е преминало през предишен земен живот, съществувало е на Земята и след това е преживяло живот в духовната сфера – ако хуманитарните науки посочват духовно семе по същия начин, по който *Франческо Реди* посочва материалното семе, тогава те отново се сблъскват с предразсъдъците на епохата. Макар че изгарянето на клада вече не е опция, днес съществуват други средства, за да се направят подобни еретични твърдения безобидни или поне нелепи. Начинът, по който едно време се отнася към своите хора, може да се променя от епоха на епоха, но същността на предразсъдъците винаги остава същата. Начинът, по който епохата се отнася към изследването на духовните нужди, е подобен на начина, по който епохата, в зората на научното развитие, се е отнасяла към научните нужди на своето време. И ако естествената наука, чрез своите плодове, е довела до повишаване на външната култура за човечеството, тогава

Плодовете на интелектуалната култура ще бъдат нещо съвсем различно. Преди всичко, те ще бъдат плодове за живота на душата.

Колко много хора страдат днес от предразсъдъците на естествените науки! Представете си човек, и ако той е твърд привърженик на естествените науки и отхвърля концепцията за духа, той би могъл да си каже: „Аз притежавам определен вид индивидуалност; гледам назад към кръвните си роднини и трябва да осъзная как съм резултат от наследственост от страна на тези кръвни роднини.“ Тогава депресия, летаргия и неспособност да се борим срещу съдбата се спускат в много души. Защото, ако беше вярно, че човек е просто резултат от наследственост, тогава би било също толкова невъзможно да се спрат вредните ефекти на наследствеността, колкото е невъзможно да се спре мълнията, която удря човек. Но ако духовната наука не остане просто теория, а се превърне в сила на душата, така че да знаем: в нас живее духовно ядро, което носи това, което наследствената линия е дала само като външна обвивка, и което трябва да търси все по-дълбоки и по-дълбоки сили в себе си – тогава смелостта, надеждата, енергията нарастват, за да овладеят и подобрят това, което се проявява като слабост във външното ни физическо съществуване чрез духовното. Тогава вече няма момент в човешкия живот, в който човек, по отношение на духовните сили вътре в себе си, да не може да придобие увереността да преодолее външните препятствия.

Това е вярно в много области. Например, самата вяра в материалния свят, в който се предполага, че е затворена душата, може да намали нашето щастие и енергия; обратно, духовната наука, когато стане част от духовния свят, може...

Живата вътрешна сила на душата ще ни даде сигурност срещу цялата механизация на живота. Това е друга задача на духовната наука, тъй като тя ще създаде възможности във всички области да се изправим пред живота сигурно и здравословно. Д-р Елиът също обещава здравословна наука по свой начин. Той, който също познава копнежа на душата за духа, но се държи като натуралиста, който винаги би говорил само за „природа, природа, природа“, казва: Такава нова наука няма да говори за смъртта и скръбта като старата, а за живота и радостта.

С готовност вярвам, че душата копнее за мироглед, който се стреми към „живот и радост“, който иска да отхвърли и да не позволи на „смъртта и скръбта“ да я доближат – самите мирогледи, върху които са се основавали много древни мирогледи, мирогледи, които преди всичко са поставяли загадката на смъртта пред човечеството. С готовност вярвам, че хората копнеят да отхвърлят смъртта и скръбта. Но смъртта и скръбта идват сами. Хората могат да се съпротивляват колкото си искат и да казват, че искат да отхвърлят смъртта и скръбта в своите мирогледи, че искат живот и радост. Но смъртта и скръбта идват сами и тогава човек трябва да се примири с тях. Човек може да се примири с тях обаче само ако познава живия дух, който продължава живота дори там, където външната природа поставя смъртта и скръбта, и който познава и творческия принцип в болката, страданието и скръбта. Ще видим, че хуманитарните науки, както се има предвид тук, са способни да разглеждат това, което изглежда пречи на развитието, това, което е зло, това, което противоречи на живота, като нещо, което движи света напред и служи на живота.

Човек би могъл да каже: Каква е истината на духовното изследване...

Природата на знанието, каквато произтича не от произволната воля на индивида, а от това, което човечеството може да разпознае днес, когато правилно схваща околната среда през пътищата на душата към духовното разбиране, какво може да означава тази истина в целия по-широк контекст, може да се илюстрира чрез сравнение на връзката между духовния учен и естествения учен в зората на модерното време. Нека погледнем към *Джордано Бруно*, в когото коперниковият мироглед е изразен най-кратко! Как е стоял той по своето време? Той е прегърнал законите *на* коперникизма и е насочил погледа си навън към необятността на пространството. Преди него е имало мироглед, който се е ослянял единствено на външното сетивно възприятие. Когато днес човек чуе, че всичко, което не е изследвано от конвенционалната наука, е несигурно, може да възрази: Нека науката погледне към времето на Коперник и Джордано Бруно! Докато човек се е ослянял на това, което окото вижда по отношение на звездното небе, той не е имал правилно разбиране за външната световна система; едва когато е отишъл отвъд външното сетивно възприятие и се е посветил на мисълта, е открил, чрез вътрешна енергия, това, което сега е признато за истина.

Едва когато *Коперник* и Джордано Бруно стигнаха до точката, в която преодолеха илюзията за сетивното възприятие, те успяха да посочат колко погрешно е било предишното вярване на хората: че Земята е нещо неподвижно в пространството, около което се въртят Луната, Слънцето и планетите, след това идва сферата на неподвижните звезди, а отвъд нея, така да се каже, е така наречената осма сфера, която ограничава всичко. Джордано Бруно се изправи и каза на хората: „Ако насочите погледа си към небесната сфера, тогава няма...“

„Осма сфера“ там, вие си я създавате; но там е синият небосвод и необятността на пространството е изпълнена със светове като нашия, и ние гледаме в море от безкрайност, само да можем да преодолеем границата, която сме си поставили! - Това преодоляване на границата на пространството беше величието на светогледа на Коперник и Джордано Бруно, тъй като беше признато: тъй като човешкото око не можеше да вижда по-далеч, хората вярваха в осма сфера, докато в действителност необятността на пространството е неограничена.

Днес човечеството стои на напълно същата позиция по отношение на хуманитарните науки. Точно както Джордано Бруно показва, че синият небесен свод съществува само защото човешкото зрение не може да се простира отвъд него, така и хуманитарните науки показват, че човешкият живот между раждането и смъртта е ограничен само защото зрението на обикновения човек достига само дотук. Точно както небесният свод не е граница за съзерцанието на космическото пространство, така и раждането и смъртта не са граници за съзерцанието на човечеството - граница, която ние установяваме само защото зрението на обикновения човек достига само дотук. Точно както естествените науки премахнаха пространствените ограничения на света и отвориха космическото пространство, така и границите на раждането и смъртта се премахват за човечеството днес от хуманитарните науки, като ни учат да насочваме духовния си поглед навън към живота на душата в неговата вечна продължителност, точно както естествените науки в зората на модерното време насочиха погледа си навън към вечността, или по-скоро към безкрайността на пространството. Точно същото, днес, както и тогава, само че в различна област!

Толкова вярна е естествената наука, която се фокусира върху външния човешки живот и външното познание за

ЧОВЕКА,

както човешката душа е преобразила живота, носейки безкрайни предимства и постижения, така и разширената перспектива на човешката душа, простираща се отвъд раждането и смъртта, отвъд временното, ще донесе безкрайна стойност на това, от което душата се нуждае за живота си. Защото духовно-научното изследване, ако се провежда правилно, ще проникне в човешката душа и ще се превърне в живот в нея, ще се превърне в сила и увереност, ще ни постави в целия социален контекст и ще донесе на душата това, за което *душите* , започващи едва малко да разбират, копнеят толкова дълбоко.

Съвсем вярно е, че не само на теория, но и на практика и на действие, хуманитарните науки ще постигнат това, което вече се опитам да обобща с няколко думи, с които искам да завърша и днешното си размишление, което имаше за цел да покаже какви са духът, смисълът и целта на хуманитарните науки и каква е предназначена да бъде тази хуманитарна наука за човешката душа. Смисълът и целта на хуманитарните науки могат да бъдат обобщени по следния начин:

Те говорят на човешкия разум
Неща в необятността на космоса;
Те се променят с течение на времето.
Човешката душа прониква с разпознаване,
Неограничен в пространствени измерения
И необезпокоен от течението на времето,
Влизане в царството на духа.

ПЪТИЩАТА НА СВЪРХЗВУКОВИЯ ЗНАНИЯ

Берлин, 21 ноември 1912 г.

Още във въвеждащите лекции към тазгодишната зимна поредица многократно беше изтъкнато кои са източниците на човешкото свръхсетивно познание – онези прозрения, за които, както и за тяхната връзка със света, в който живеем, е посветена цялата тази поредица от лекции. Беше подчертано как тези източници на свръхсетивно познание се намират в човешката душа, във всяка отделна душа, като спящи сили и способности, които могат да бъдат извадени наяве чрез подходящи средства в интимно вътрешно преживяване, така че човек да може да стане способен да надникне в духовните светове. Развитието на тези спящи в душата способности ще бъде очертано накратко тази вечер. Допълнителни разяснения върху това, което ще бъде представено днес, ще последват в следващите лекции.

Ако целта е първо да се разбере как се проявяват свръхсетивните сили на познанието, спящи в душата, винаги може да се посочи едно явление, факт, който се случва с всяко човешко същество в течение на двадесет и четири часа: редуването на сън и бодърстване. Защото хората обикновено подминават именно онези загадки на живота, които се вписват в ежедневието им като нещо обичайно, и пренебрегват рядкото и, поради своята рядкост,

Всичко, което е обезпокоително, в повечето случаи лесно ще предизвика копнеж да бъде решено като загадка. Такива обезпокоителни загадки на живота ще бъдат обсъдени в следващата лекция. Днес обаче ще започнем с една загадка, която в своята енигматична природа ни се изпълзва само защото сме толкова свикнали с въпросния феномен: редуването на сън и будърстване.

трябва ежедневно да преминаваме от състояние на съзнание в състояние на безсъзнание. Какво се случва – трябва само да го предложим по популярен начин – когато човек влезе в безсъзнателно състояние на сън? Сетивното възприятие спира, подвижността на крайниците спира и мисленето, което е обвързано с дейността на мозъка, доколкото той взаимодейства с външния свят, спира. Когато заспиваме, усещаме как всички дейности и цялото съзнателно удовлетворение, което ни изпълва през целия ден, изчезват. Би било логично невъзможно за всеки безпристрастен наблюдател да си помисли, че това, което се извива нагоре-надолу в душата ни от сутрин до вечер в съзнателно състояние – нашите идеи, чувства, усещания, афекти, страсти, всъщност нашите идеали и концепции – в самата си същност би изчезнало в „нищо“ всеки път, когато заспим, само за да се появи отново на следващата сутрин. Само логическо пристрастие може да отрече, че духовната и умствена същност на човека присъства и докато той е в безсъзнание в съня.

хипотетично предположим днес – и следващите лекции ще оправдаят това предположение – че човекът, докато е в съзнание –

Тъй като липсата на сън означава, че истинската духовна и умствена същност на човек в известен смисъл се е оттеглила от физическото тяло и силите, които оживяват това физическо тяло, и че тогава човек живее в духовен свят, не е неразумно, като предположение, като предположение, да се предположи, че причината, поради която, с духовната и умствената си същност, оттеглена от физическото тяло, човек не може да възприема обкръжението си по същия начин, както когато използва очите си, другите сетива и мозъка си във физическия свят, се крие в човешкото същество. Не е неразумно, казвам аз, да се мисли, че духовните и умствените сили на човек първоначално зависят от използването на сетивата и мозъка в обикновения живот, за да има свят около себе си, и че когато човек, както в съня си, е лишен от възможността да възприема чрез тези инструменти, той е твърде незначителен, твърде слаб, за да види наистина, наистина да почувства и да мисли това, което би могъл да възприеме тогава. Подобно предположение би могло да се окаже правилно само ако наистина е възможно да се изведат силите, за които се предполага, че са слаби, от скритото им състояние – например, ако човек може да кондензира и концентрира психическите сили, които в обикновения, нормален живот са толкова „тънки“, че това, което човек изпитва насън, когато спре да използва сетивата или мозъка си, не е задължително да се случи. Вместо това би могло да има състояние, подобно на съня, но в известен смисъл напълно противоположно на него. Това състояние би трябвало да е подобно на съня, тъй като човекът не е принуден, както когато заспива, а по-скоро го прави доброволно.

Чрез вътрешните си сили, чрез волята си, той би могъл да постигне отдръпване от сетивата или от мозъка; така че да може да се накара да бъде напълно буден, но да не вижда обкръжението си през очите си, нито да възприема каквото и да било чрез другите сетива, а по-скоро да заглуши напълно както очите, така и другите си сетива. С други думи, той би могъл напълно да потисне всяка сензорна дейност чрез волята си, че би могъл по същия начин да потисне обикновеното мислене, онова мислене, което в ежедневието е активно чрез представи за външния, физически, сетивен свят. Освен това, ако човек би могъл по този начин да потисне чрез волята си това, което иначе го води до възприятие, той би трябвало да може в духовната и умствената си сърцевина да не изпада в безсъзнанието на съня, а да концентрира сили, които иначе са слаби и тънки, така че да може да функционира правилно и без тялото си, извън тялото си.

Възниква въпросът дали току-що изразеното може по някакъв начин да бъде реализирано . На това, разбира се, може да се отговори само чрез фактите, които човек създава в себе си, а именно просто чрез факта, че става способен да прилага към душата си средства, чрез които се случва току-що описаното. Чрез прилагането на такива средства към душата човек стига до свръхсетивно познание. Пътят към свръхсетивното познание не е път, който води през външни средства, който изисква всякакви машинации, просто присъстващи във външния свят, а по-скоро е интимен път на душата и всичко, което трябва да се предприеме за него, се случва в дълбините на собствения живот на душата.

Сега, ако се възнесем в световите, които искаме -

, които са предназначени да обяснят външния свят, в който живеем, и които трябва да преминем, ако искаме да се издигнем до *свръхсетивните* светове, са описани по-подробно в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове“. Тук обаче те ще бъдат само накратко очертани. Когато описвам тези три етапа, ви моля да не се обиждате от терминологията. Някои от думите се използват в обикновения език днес за нещо съвсем различно от това, което се има предвид тук, а някои от тях не резонират добре със съвременните модели на мислене, защото се прилагат за всякакви неща, които се възприемат неточно или неясно, или дори за неща, които с право се отхвърлят. Това понякога предизвиква един вид емоционален резонанс, когато човек чуе тези думи. Лесно е обаче да се види, че това до известна степен трябва да е така по отношение на въпросите, които ще бъдат обсъждани тук, тъй като нашият език е предназначен предимно за външния свят. Следователно думите за термините трябва да бъдат заимствани от външния свят и следователно никога не могат да съответстват точно на това, което се намира извън външния сетивен свят, за който езикът е създаден.

Първият етап на висшето, свръхсетивно познание е така нареченото въображение, имагинативно познание. За да избегнете току-що споменатата грешка, ви моля да разбирате под това въображение за днес само това, което ще характеризирам накратко. Вторият етап на свръхсетивното познание е вдъхновението, а третият етап е това, което, ако използваме думата така, както ще я характеризираме по-късно, а не както често се използва неточно в обикновения живот, е истинското познание.

което може да се нарече интуиция. Към тези три нива на свръхсетивното познание Сех свързва външното сетивно и интелектуално познание, което прилагаме в обикновения живот, а също и в науката за външния свят, като един вид предварителен етап, така че общо, ако се включат свръхсетивните нива на познание, може да се говори за четири човешки нива на познание.

Сега, има много средства и много средства трябва да бъдат използвани, за да се издигнем от обикновеното сетивно и интелектуално познание до първия етап на свръхсетивното познание, а именно въображението. Тъй като няма достатъчно време за по-подробно обяснение, ще подчертая с всички конкретни подробности как душата трябва в известен смисъл да използва едно от тези средства - други са описани в „Как да постигнем познание за висшите светове?“ - за да събуди свръхсетивните познавателни способности, които спят в нея. Едно от тези средства е така наречената медитация.

Ако зададем въпроса: Какво е тази медитация в духовно-научен смисъл? – тогава трябва да кажем: Тази медитация е отдаване на идея, мисъл-усещане или съдържание на волята по такъв интензивен начин и по такъв начин, какъвто не се случва в обикновения живот, но който е подходящ за концентриране и кондензиране на сили, които иначе присъстват, така да се каже, в разреждана форма в нашия умствен живот. В този контекст е добре, макар че е възможно и обратното, да не се използват идеи за такова познание на душата, каквото човек иначе би получил в обикновения живот или в обикновената наука. Тези идеи със сигурност са използвани, но не са толкова полезни. Най-използваните идеи са...

Позите за медитация са символични изображения. Бих искал да развия едно такова символично изображение тук, което вече беше споменато в други контексти за някои от слушателите.

На пръв поглед може да изглежда гротескно, парадоксално, че от някой се очаква да позволи на това, което сега се обсъжда, да окаже влияние в душата му, но по-късно ще обясним защо това се случва. Да предположим, че някой си представя, че има две чаши пред себе си, едната празна, а другата частично пълна с вода. Сега той налива водата от пълната чаша в празната и си представя, че като налива водата от пълната чаша в празната, пълната чаша не става все по-празна и по-празна, както се случва във външния свят, а по-скоро все по-пълна и по-пълна. Това със сигурност е парадоксална идея на пръв поглед, но тази идея е предназначена да бъде символична и фактът, че е символична, трябва да живее в съзнанието на духовния изследовател. Тя е предназначена да характеризира, така да се каже, природата и същността на човешката любов към нашата душа. С човешката любов и с всичко, което попада под понятието за любов, със сигурност е вярно, че този източник на любов е толкова безкрайно дълбок и толкова безкрайно богат, че когато се сблъскаме с реалността на любовта в света, трябва смирено да признаем по всяко време: Тази загадка на любовта е, в истинската си същност, със сигурност непонятна за всяка душа. И колкото повече имаме това чувство за непонятност, толкова по-добре е за съдържанието и интензивността на живота ни. Но едно качество на истинската любов можем да познаем и подчертаем с абсолютна яснота: това е качеството, което символично ни е представено от образа, за който току-що говорихме.

Човекът, който показва любов и дела на любов към друг човек, никога не става по-беден или по-празен чрез това, което прави от любов; по-скоро той става все по-пълнен и по-богат и по-богат във вътрешния си живот. Можем ясно да визуализираме това качество на любовта, като си представим двете чаши и преливането на вода от едната в другата.

Продължаваме по начин, подобен на начина, по който човек подхожда към друга област на познанието, като по този начин достига до значими резултати за външните сетива. Да предположим, че имаме кръгла плоча, направена от някакво неизвестно вещество. Ако първоначално разгледаме тази кръгла плоча, бихме могли да кажем: какво е това вещество, как са свързани материалите помежду си, първоначално е непонятно за нас. Но има едно нещо, което можем да направим, ако искаме да знаем нещо правилно за тази плоча: можем да начертаем кръг пред себе си. Тогава сме извели нещо за тази плоча, а именно, че тя е кръгла, и този извлечен факт със сигурност е верен, колкото и малко друго да знаем за плочата. Когато мислим математически, ние правим същото - и цялата математика е символизъм в това отношение - като символично извличаме определени неща. Този процес на създаване на сетивни образи, които след това се задържат от ума, е, за умствените и духовните действия, за умствените и духовните преживявания, подготовка за въображаемо познание.

Ако някой каже: „Тогава духовният изследовател се стреми да позволи на образи и символи да живеят в душата му, които не съответстват на никаква истина; следователно той се стреми от самото начало да мисли неистини и да позволи на неистините да живеят в душата му“ – тогава

Отговорът може да бъде: Но разбира се, истинският духовен изследовател е наясно, че това, което позволява да живее като символи в душата му, не съответства на никаква външна реалност! Ако можеше да сбърка символа с каквато и да е реалност дори за един-единствен миг, той не би бил човек на пътя към свръхсетивното познание, а по-скоро на пътя към илюзията. Тези символи не са там, за да изобразяват външни реалности, а по-скоро, за да живеят в душата ни, за да ни позволят да ги свържем и преплетем с вътрешния си живот и да съсредоточим вътрешния си живот върху тях.

Ако сега сме способни да се съсредоточим толкова силно върху такъв символ, че да посветим цялата си умствена енергия на това да поддържаме само този символ жив в душата си и да прогонваме всичко, което би могло да ни се натрапи от външни впечатления, включително всички други мисли, така че да поставим единствено този образ в центъра на съзнанието си, тогава такъв образ вече е по-висш от директния отпечатък на външната реалност, защото последният винаги ни привлича с умствената ни енергия към външната реалност, сякаш ни отклонява от самите нас. Но ако, с пълното осъзнаване, че имаме нещо чисто конструирано, сме формирали картинна, произволна представа, на която сега се предаваме, тогава това е нещо, което запазва реалността само дотолкова, доколкото е заимствано от нея. Каквито и образи да създаваме, в края на краищата ние сме взели техните компоненти от външната реалност. Тези образи са представени в цветове, форми и т.н.; те са заимствани от външната реалност, но не се отнасят до външната реалност. Защото това не се случва.

Във външната реалност чашата става по-пълна, когато излеете съдържанието ѝ.

Подобно упражнение изисква душата да концентрира силите си по съвсем различен начин, отколкото когато черпи от обичайните си преживявания. Ако някой, който желае да тръгне по пътя към свръхсетивните светове, има търпението и постоянството да практикува многократно такива концентрации на вътрешния си живот, той ще може да има много специфично вътрешно преживяване. Придобиването на това преживяване е първата стъпка към въображаемото познание. Той ще изпита, че по този начин е преобразил вътрешно вътрешния си живот и че след известно време може да възприеме как от собствената си душа, без никакво съзнателно усилие от своя страна, възникват такива символи и образи, появяващи се пред него с цялата видимост на реалността, точно както образите се появяват, когато сме имали външни възприятия и сме формирали умствени представи за тях.

Докато в обикновения външен живот идеите възникват от душата като отражения на външната реалност, чрез гореспоменатите упражнения от дълбините на душата възникват идеи, които първоначално са само образи, разбира се. Но в това се крие извисяването на душевния живот: че душата сега се чувства вътрешно силна и че може да влезе в състояние, подобно, но противоположно на състоянието на съня. В съня ние се абстрахираме от всички външни възприятия, а също и от мисленето, свързано с мозъка, но изпадаме в безсъзнание. В образното познание ние също пренебрегваме всички външни възприятия и всяко мислене, свързано с мозъка, защото потискаме всичко това.

Но въпреки това душата не се изпразва, не става безсъзнателна ; по-скоро от нейните дълбини изникват образи, образи, които стават все по-богати, все по-обширни и които след това се представят пред душата като нов свят. Това е именно светът, за който вече беше загатнато в тези лекции, свят, който може да бъде сбъркан от лаика, който не е запознат с подобни въпроси, и чиято истинска стойност може да бъде обърквана със света на болезнените илюзии, халюцинации, заблуди и други подобни. Но само някой, който не познава реалността в тази област, а съди единствено според болезненото състояние на ума, може да допусне такава грешка; защото има огромна разлика между болезнените, дори в най-малките, болезнени представи от този вид и тези, придобити в правилния смисъл чрез методично духовно образование.

Всеки, който е научил дори малко за така наречените патологични психични феномени – халюцинации, илюзии или заблуди – знае едно нещо: че засегнатите от подобни идеи в крайна сметка вярват в тяхната реалност толкова твърдо, че вярата, която самите те имат в преживяванията на външния сетивен свят, бледнее в сравнение с тях. Това е характерната черта на заблудите и илюзиите: засегнатите от тях едновременно развиват непреодолима вяра в тях. Всъщност нищо не е по-трудно от това да се опиташ да разубедиш човек, който има илюзии – те дори не е нужно да достигат нивото на халюцинации, а просто да бъдат обикновени заблуди, парадоксални идеи – да поддържа подобни вярвания. Например, ако човек започне патологично да развива идеята, че той

Ако някой е преследван от други, е невероятно трудно да го разубедим от тази идея само чрез убеждаване и понякога се случва такъв човек да развие най-чудесни логически конструкции, за да докаже колко верни са всички тези заблуди. Човек може да се обсеби от това, което го обзема по този начин, и да повярва с абсолютна сигурност в обективната реалност на подобни идеи.

Ако разгледате дори няколко точки от книгата „Как да постигнем познание за висшите светове“, ще видите, че докато човек позволява на подобни образи и ментални конструкции да действат в душата му, правилното духовно обучение едновременно гарантира, че докато този свят от образи разцъфва в душата, пленът на тези образи, вярата в тях като обективна реалност, се прогонва. Това пречи на духовно обучение индивид някога да си представи, че това, което се представя като въображение, е обективна реалност. Всяко духовно обучение е погрешно, ако едновременно с това не събужда в душата следната яснота: Това, което понякога навлиза в чудеса като нови светове, както идва при вас, няма обективна реалност. Всичко това съществува първоначално само за да оживи душата вътрешно, да я обогати от самата себе си и, ако искаме да използваме парадоксалния израз, да я направи по-вътрешно реална, по-изпълнена с реалност. И това е най-доброто, наистина единственото истинско постижение на ученика, което той познава: въображенията, които възникват, не са нищо друго освен отражение на неговото собствено същество.

Ако изучаващият духовната наука е способен да се откаже от всякаква вяра в реалността, в обективността на своето въображение-

Ако човек иска да преодолее тези въображения в момента, в който се появят, тогава духовното обучение е правилният подход. Обикновено за някои хора е трудно да приемат и двете, защото чрез прилагане на подходящи упражнения към душата си, те, така да се каже, са надарени с нов свят, свят на понякога великолепни идеи. За мнозина това е изключително удовлетворение, изключително удоволствие, нещо, което ги изпълва с дълбоко съчувствие. И всеки, който би се опитал да им внуши и най-малката вяра, че всичко това не е обективна реалност, а просто отражение на собственото им същество, че собственото им същество просто се изразява по-смислено от преди, би бил смятан от тях за враг, за разрушител на най-красивите надежди на душата. Но трябва да се разбере, че подобни въображения, както изглеждат първоначално, изобщо не са способни да осигурят истинско познание за висшите светове, а са просто мост за душата. Защото сега за душата започва съвсем различна задача, задачата, която постепенно води от въображението към вдъхновението. В известен смисъл сега започва борба между душата и това, което се явява като нейни въображения. Ако трябва да характеризирам естеството на тази борба, трябва да използвам аналогия от ежедневието.

Преживяваме го отново и отново в ежедневието: не разполагаме с цялото съдържание на душата си в съзнанието си. Представете си какво би било, ако всичко, което някога сте си представяли, изведнъж се появи в съзнанието ви! Бихте могли да си спомните идеи, които може да сте имали преди десетилетия. Те спят в дълбините на душата ви и в един момент може да изплуват на повърхността.

Те са призовани. Това означава, че в обикновения живот човек има възможността да забрави и след това да върне забравеното обратно от душата. Следователно човек има възможността да извади от съзнанието това, което съзнанието преживява като представи, и да го отдели от нашия съзнателен живот, така че то да съществува независимо от него някъде в душата ни. По този начин съдържанието на съзнанието може да бъде понижено някъде, така че тогава да е извън съзнанието.

Същото трябва да се постигне – дори и да е малко по-различно в тази област – с всички наши въображения, ако станем духовни изследователи. Трябва да можем произволно да изтрием всяко въображение, което възниква от душата ни, трябва да можем произволно да го заличим и да го доведем до състояние, в което то е изхвърлено от съзнанието ни по същия начин, по който една забравена идея е изхвърлена от съзнанието ни, която по-късно можем да възстановим. Това е необходимо. Трябва да бъдем господари на всяко едно въображение в цялото царство на нашите въображения, трябва да можем да направим всяко едно от тях независимо от нас.

Всеки, който е съвестен духовен изследовател, който желае да провежда подобни духовни изследвания и след това съвестно да ги споделя със света, извършва този процес често и отново, многократно изтласквайки, несъзнателно изкоренявайки това, което се появява пред душата му като образ, който първоначално се е появил на повърхността. След това то се връща и този път не просто чрез сила на волята, а чрез нещо съвсем различно: чрез вътрешна сила, за която осъзнаваме едва в този момент, когато сме достигнали съответния етап. И не всички въображения възникват; по-скоро имаме ясно осъзнаване, че има въображения-

Изобретения, които остават там долу на непознато място, които не могат да бъдат извадени обратно, или ако се появят отново, те се разкриват като такива, които отхвърляме.

Въображенията се променят, когато се завърнат при нас; тогава те са нещо съвсем различно. Те проникват в нас по същия начин, по който възприятията за нещата във физическия свят проникват в нас външно. По същите причини, които ни позволяват, със здрав разум, да правим разлика външно между нещо сънувано, нещо несъществуващо, и нещо реално, нещо съществуващо, по същите причини, поради които можем да разпознаем това, което се появява отново като въображение в неговата реалност, в неговата духовна същност.

Веднъж, когато се обсъждаха подобни теми, беше повдигнат въпросът: Как може човек да бъде сигурен, когато по този начин се завръщат въображенията – въображения, които първоначално е изгонил от своята субективност и се е предал на обективността, само за да се преродят? Как може да бъде убеден, че те представляват реалности или нереалности? В края на краищата знаем, че има внушения, въображения, толкова силни, че обземат хората, карайки ги да възприемат като реалност това, което всъщност не е там. Даден беше ярък пример: ако някой е толкова чувствителен, че без да пие лимонада, вече има вкуса ѝ в устата си, само като си я представя, тогава това е пример за нещо, което присъства, но всъщност не е там. Следователно човек би могъл да бъде подложен на подобна измама относно това какво представляват тези преродени въображения.

Винаги може да се повдигне подобно възражение.

Това може да се поддържа дори в чиста диалектика, в чиста игра с думи, но не и във връзка с реалността. Защото който развива душата си по описания начин, достига до същата способност да различава истината от заблудата, както може във външния свят, където човек няма нищо друго освен здрава душа, от която да различава истината от заблудата. Всеки може да си състави представа за това, като разгледа например философията на Шопенхауер с нейното твърдение: Светът около мен е моето представяне.

подценявам философията на Шопенхауер ; иначе нямаше да я редактирам сам и да напиша въведение. Но великите умове често правят най-прости грешки. Защото твърдението „Светът е моето представяне“ наистина се опровергава, като се посочва съвсем тривиалният факт: ако някой си създаде образ на нагрятото на 900 градуса парче стомана и си представи пръстите си, свързани с него, той няма да се изгори. Той никога няма да се изгори с такъв образ, независимо колко наситен може да е той. Но ако има действителната стомана пред себе си, той ще се изгори. По този начин той ще може да различи реалността от представянето, не чрез понятия или философии, а чрез опит. Няма друго разграничение. И няма друго разграничение в свръхсетивната област, освен че човек е придобил, чрез обучение, правилното общуване със свръхсетивната реалност.

Следователно е необходимо нашето съзнание да знае, че начинът, по който първоначално се появяват въображенията, е създаден от нашата собствена душа и по този начин те са само нейно отражение.

Картина на собственото ни същество. Човешките същества могат да имат най-красивите фантазии – най-добре е първо да ги интерпретират, като се запитат: Какво скрито емоционално състояние, каква скрита страст, какво вярване или суеверие е в мен, което кара тези или онези образи да се появяват пред душата ми? Ако в началото не виждат нищо друго освен отражение на самите себе си, тогава са придобили правилното състояние на съзнание, за да се изкачат по пътищата към свръхсетивния свят. Тогава те трябва да са способни да бъдат борци срещу себе си, черпейки от мощните вътрешни сили на душата си. Те трябва да са способни да изкоренят и да потънат в сферата на забравени идеи, това, в което често са най-силно изкушавани да вярват, това, което им е най-скъпо, това, което за много хора вече би могло да означава блаженство. Когато след това така безкористно са откъснали от себе си това, което душата им първоначално е създала и е предала на света извън тях, то се връща към тях като вдъхновение. Тогава той е способен да живее с тези същности, реални същности и факти на свръхсетивния свят, към които принадлежат тези идеи.

Първоначално подобни въображения изглеждат доста познати, защото можем да изследваме как те са оформени по начин, който отразява нашето собствено вътрешно състояние, как са просто огледален образ на душата. Винаги може да се докаже, че тези въображения по определен начин зависят от нашето собствено състояние и емоционално състояние. Когато обаче се върнат, е съвсем различно. Същите образи не се връщат; връщат се други, нещо ново, с което никога преди не сме се сблъсквали и което се обявява за реалност точно когато ние...

Те ни съобщават външните реалности като такива. Но ние имаме съвсем различно чувство за тях.

на нещата от външния свят по такъв начин, че сме извън тях. Масата, която гледаме, е извън нас. Тя е там и ние не можем да влезем в нея. С фактите и нещата от висшите светове, които тогава се изправят пред нас, ние имаме, ако сме се подготвили по описания начин, непосредственото вътрешно преживяване на това: бихме могли да стигнем до тях само като им предадем нещо, което първо сме извели от дълбините на собствената си душа. Наистина е сякаш пред мен лежи предмет и аз искам да го хвана: точно както трябва да протегна ръка и да осъзная неговата реалност, така и аз трябва, чрез това, което първо постигам чрез описания метод, да отделя това, което след това се изправя пред мен като въображение, от собственото си ego и да го предам на забора. Но правейки това, аз разширявам собственото си същество към свят, който тогава мога да схвана.

В света човек среща много опровержения, включително и на току-що казаното. Но колкото и да се оглежда, колкото и добронамерено да се опитва да се запознае с тези опровержения, едно нещо винаги се изправя пред него: хората, които опровергават току-що казаното, все още не са го разбрали. Това е видно от начина, по който говорят за него. А тези, които са го разбрали, дори не биха помислили да го опровергават. Така човек много често се сблъсква с това предполагаемо опровержение, в което чува: „Но тези екстрасензорни възприятия, които тогава имате и които смятате за впечатления от същества, които би трябвало да ви вдъхновяват, в крайна сметка не се различават от...“

са съвсем обикновени илюзии или заблуди! – Те се различават драстично по това, че истинският духовен изследовател има различно осъзнаване за тях, осъзнаване, което му позволява да запази здравия си разум спрямо тези неща, точно както го прави спрямо нещата във външния свят. Следователно, суеверните или лековерните хора, тези, които обикновено наричаме ентусиасти, са най-малко подходящи да бъдат истински духовни изследователи.

Всеки, който лесно приема една истина, със сигурност няма да може да проведе правилно изследване в духовната сфера. Въображението и вярата са най-големите врагове на истинското духовно изследване, въпреки че това, което например е въображение в *изкуството*, и това, което е вяра в реалността, в крайна сметка могат да бъдат *най* - великолепните дарове на духовното изследване. Защото това, което може да бъде изследвано в духовната сфера, може да се превърне във въображение и в произведение на изкуството. По същия начин, когато се казва: „Това, което духовните изследователи провъзгласяват, е нещо, което говори само за вяра“, трябва да важи и следното: Разбира се, духовният изследовател вярва в това, което знае. Но той би бил истински глупак, ако не вярва в това, което знае; въпреки това той не вярва в нищо друго освен в това, което знае.

Току-що беше казано, че трябва да откъснем от душите си това, което първоначално сме придобили, че по този начин, така да се каже, трябва да разширим духовните си органи и чрез тях да си възвърнем духовната реалност. С все по-голямото си потапяне в такъв душевен живот, ние също така се сближаваме все повече със съществата и нещата от духовния свят. Тогава се случва нещо, което възниква в нашето съзнание, така че ние вече не взаимодействаме с тези същества по начина, по който един човек взаимодейства с друг.

Външните органи не са засегнати, а по-скоро чрез това, което говори сякаш директно от битие към битие, това, което се възприема сякаш директно от съществата, в това, че нашата душа е директно със съществото, което възприема, така да се каже, не е извън него, а вътре в него. Тогава възниква интуицията, която всъщност е кулминацията на свръхсетивното познание, онова свръхсетивно познание, което не ни води в неясен, мъгляв духовен живот, а в конкретен, същностен, изпълнен с реалност живот. Няма друг начин наистина да се съберем с духа и неговото съществуване, освен, както току-що беше описано, да се слеем с него. Но всичко, с което не се сливаме, никога не може да се счита за доказателство за духа, защото няма друго доказателство, освен да открием собствения си опит, съвпадащ с опита на духа. Всеки, който иска да изпита духовно същество, трябва да доведе душата си до такава точка, че да може да позволи на собствения си опит да съвпадне с опита на това духовно същество.

Целият ход на духовния опит, както е описан, може да обясни – защото би било безсмислено да се крият нещата, а по-скоро човек трябва да ги говори открито – че хората могат най-лесно да разпознаят, ако мога така да се изразя, „чистите“ духове, чието съществуване е чисто духовно, които не са облечени в никаква друга обвивка освен духовно-психическата, чрез въображаемо познание. Духовните същества, които не достигат физическо въплъщение, които не се изразяват във външни природни явления, могат да бъдат разпознати още на етапа на въображението, дори преди да имаме способността да проникнем до вдъхновението. Това се случва, когато въображенията, които внасяме в сферата на...

Те са били погълнати, връщат се при нас в променена форма и ние след това ги разпознаваме като образи на духовни същества, които са толкова духовни, колкото е нашето духовно-психично същество, заченато без тяло.

За разлика от това, човек трябва да се издигне до сферата на вдъхновението, ако иска да разпознае същности, свързани например с елементите на природата, със сиянието в природата, с топлинните условия в природата и т.н. - накратко, да разпознае творческите сили и същностните сили зад света на сетивата, които се изразяват във външното съществуване и могат да бъдат разпознати само там във външните си изрази. Това е възможно само чрез вдъхновение. За да се случи това, онова, което държим в душите си, трябва да бъде извлечено по-интензивно, за да може да излезе на повърхността, дори повече, отколкото при същества, които имат чисто духовно съществуване. И най-силните сили на зрението трябва да бъдат използвани, ако иска да разпознае онези творчески сили, които външното интелектуално съзнание нарича само материалистични сили на природата, но които всъщност са творчески същности.

Ако искаме да разпознаем тези творчески същества, скрити зад цялото външно съществуване, тогава трябва да можем да извлечем вътрешния си душевен живот от себе си толкова интензивно, колкото когато току-що сме се възнесли до интуицията. Това означава, че разпознаването на предишното въплъщение на човек чрез екстрасензорно възприятие е сред най-трудните неща, защото с човека, такъв какъвто ни се явява в сетивния свят, ние също имаме работа с нещо, което се проявява в природни явления, във физически ефекти.

Зад тези физически ефекти се крие нещо като творческа сила. Но това остава скрито за духовния ум.

Ясновидците съществуват зад физическата външност, точно както духовните същности, присъстващи в мълниите и гръмотевиците, и зад цялата природа, се крият зад тях; и първите едва ли са по-лесни за намиране от вторите. Следователно, човек многократно ще среща хора, които постигат интуиция, разказвайки всякакви истински илюзии от минали превъплъщения. Затова е мъдро да се обръща възможно най-малко внимание на подобни разкази. Истинският духовен изследовател знае, че това е едно от най-трудните неща, нещо, което дори най-високоразвитата душа може да постигне само в определени моменти.

Казаното дотук се отнася до изследването на свръхсетивното, на духовния живот и неговите механизми. Който подготви душата си по описания начин, превръща самата нея в инструмент за проникване в свръхсетивните светове. За духовния изследовател, който желае да предаде това духовно знание на света, обаче тогава възниква най-важната задача. Защото този поглед към духовните светове е най-често неразбран и тълкуван погрешно от онези, които не го познават по правилния начин. И това също е част от правилната оценка на пътищата към свръхсетивното познание: човек да може да си състави преценка за това какво представлява истинското духовно познание и какво е просто глупост, шарлатанство или самозаблуда.

Трябва да се повтаря отново и отново: Изследването в духовния свят, търсенето на свръхсетивни факти и същности, изисква душата да се образова съответно. Ако обаче духовният изследовател, който е проникнал в свръхсетивните светове по правилния начин, точно опише своите наблюдения, използвайки понятия, които здравият разум притежава и които съответстват на истинското чувство за истина,

Тогава това, което духовният изследовател описва, може да бъде правилно разбрано от всеки човек, който не е предубеден . Подготвен ум е необходим за изследване на свръхсетивните факти и същности, но не и за тяхното разбиране. Това е, в известен смисъл, тайната на представянето на духовните неща: след като са били изследвани от свръхсетивните способности на познанието, те да могат да бъдат представени по такъв начин, че да бъдат разбрани от всеки ум.

Сега има нещо особено: човешката душа се нуждае от резултатите от духовните изследвания, за да разбере онези неща , които *ще* обсъдим например в следващата лекция на тема „Въпроси на живота и загадката на смъртта“. Човешката душа жадува за идеи и понятия за това, което е отвъд смъртта, идеи и понятия, за да схване истински същността на душата. И всеки, който би искал да откаже да схване тази същност на душата, би могъл може би да потисне за известно време това, което бихме могли да наречем копнеж на душата за решение на загадките на вселената. Но тогава става още по-очевидно, че можем да откажем на душата духовна храна, но не можем да потиснем глада, който възниква и може да тласне душата не само към отчаяние, но и към нездравословност. Човешките същества, в известен смисъл, се нуждаят от резултатите от духовните изследвания за своето благополучие и сигурност в живота и за да направи душата истински щастлива от резултатите от духовните изследвания по правилния начин , е необходим само здрав разум. Естественото чувство за истина е достатъчно, за да схване това, което духовният изследовател съобщава. Докато не се изследва, не може да се каже. Но когато бъде изследвано и формулирано правилно, може да бъде разбрано.

Колко вярно е това може да се види най-добре от факта, че самият духовен изследовател не печели абсолютно нищо от своята „визия“ за собственото си духовно щастие, за всичко, от което като цяло се нуждае за душата си. Той има нов свят. Но този нов свят е безполезен за него, докато не го е развил до степен, в която се е превърнал в съд за духовния живот, който водим в ежедневието, живот, който копнее в ежедневието за решението на загадките на света. Това, което духовният изследовател може да спечели от своите изследвания, той споделя по същия начин като всеки друг, на когото то просто е разказано и който го разбира с естествено чувство за истина и здрав разум. Но по отношение на това, от което душата се нуждае за живот, духовният изследовател не печели нищо от самото си изследване, а само и единствено от това, което след това произлиза от изследването и може да бъде съобщено на всички. Духовният изследовател може да бъде ценен за цялото човечество само ако е способен да превърне резултатите от своите изследвания в концепции и идеи, които преобладаващите идеи на дадена епоха могат да схванат, при условие че тези идеи са достатъчно непредубедени и отворени към нови идеи. Тази липса на предразсъдъци със сигурност все още до голяма степен липсва в наши дни, защото се смята, че други идеи, например тези на естествените науки, противоречат на тези резултати от духовната наука. Ако обаче човек разгледа по-внимателно резултатите от духовните изследвания, навсякъде ще види, че това не е така.

Но нещо друго стои между духовния изследовател и неговата аудитория. Самата същност на това, което представлява духовният изследовател – а именно способността му да надникне в духовния свят – до голяма степен е неразбрана. Духовният изследовател е погрешно представян като такъв.

Именно там възникват сериозни грешки, когато човек иска да се заеме с духовно изследване или копнее за него. За да не говоря твърде дълго, ще отбележа само, че най-голямата грешка, особено сред добронамерените хора, е, че те гледат на духовния изследовател, тъй като е подготвил душата си да гледа в духовния свят, като на вид „висше животно“, че той има предимство пред другите хора. Но именно чрез такъв възглед всеки, който желае да постигне свръхсетивно познание, най-много пречи на пътя си към него. Много често възниква мнението, родено от определена добра воля, че духовният изследовател, тъй като може да вижда в духовния свят, следователно превъзхожда другите хора, е по-ценен от тях, че способността да се гледа в *духовния* свят е нещо особено желателно за човешката душа и нейната ценност. Това, че този стремеж се появява в най-широки кръгове в наше време, произтича от факт, който може да се характеризира накратко по следния начин.

В по-ранни времена също откриваме съобщения от духовни изследвания, които са били достъпни за хората. Но най-вече са били съобщавани само резултатите. Методите не са били обсъждани по начина, по който например човек би могъл да ги обсъжда днес, или както биха могли да бъдат разпространени в публична книга като „Как да постигнем знание за висшите светове?“ или моята „Окултна наука: Очерк“. По определени причини методите са били обсъждани само с избрани малцина, в чиито способности човек е бил абсолютно сигурен. Това е било подходящо за по-ранни времена, защото, макар по-широката публика да е притежавала чувството, разбирането и чувството за истина, за да позволи на резултатите да засегнат душите им, те не са били непременно отворени за обществеността.

душата щастлива, но не достатъчно, за да преодолее трудностите, за да може душата да влезе в духовния свят.

Днес душите живеят различно. Днес има възможност за съвсем различно мислене. Само сравнете как хората могат да мислят толкова различно днес, не само чрез напредъка в естествените науки, но и чрез непрекъснато развиващото се образование, което учи хората да мислят по съвсем различен начин, отколкото е било в миналото. Това е дало на епохата способността да преценява нещата по-добре. Следователно, нещата могат да бъдат съобщавани по-ефективно. Но това е само началото. Следователно е неизбежно да възникнат грешки.

Толкова голяма грешка е да се смята духовният учен за нещо специално. Но човек никога, благодарение на нарастването на знанията си, както беше описано, не е нещо, което надминава човечеството, което не може да притежава такива знания. Точно както химикът не се различава от другите хора само защото знае химия, така и духовният учен не се различава от другите хора. Стойността на човек не се определя от такива неща, а по-скоро, в определени по-тесни граници, от интелекта, от силата на здравия разум. Човек струва повече, ако може да мисли добре, отколкото друг, който може да мисли зле. И в по-широк смисъл, стойността на човек се определя от неговия морал, от способността му да извършва морални действия и да притежава морална конституция. Той не получава предимство чрез специално култивиране на душата, а единствено чрез своите интелектуални и морални качества.

Поради тази причина, лошият навик, който е толкова

Пътищата към свръхсетивното познание са силно възпрепятствани и дори напълно изкоренени за онези, които желаят да се доближат до такова познание: че духовният изследовател, който е способен да надникне в духовния свят, се счита за специален авторитет, нещо изключително, просто защото може да го направи. Това поражда сляпа вяра в авторитетите и сляпо подчинение, които са достатъчно лоши в други области, но са от най-лошия вид в областта на духовните изследвания, защото опитът показва следното за практиката на духовните изследвания.

Тези, които в рамките на обикновения живот са придобили здравословно, праволинейно и логично мислене, точно както другите хора, живеещи обикновен живот, носят това здравословно, логично мислене в свръхсетивния свят и по този начин са способни да преценяват кое е реално, кое е правилно и кое е истина. Само те могат тогава, въз основа на това, което възприемат, да предадат правилни преценки на своите събратя. Човек не формира правилни преценки, като гледа в свръхсетивния свят, а като навлиза в него със здрав разум и добра логика. Глупакът, независимо колко много може да види в духовния свят, независимо колко широк спектър от духовни явления възприема, защото по някакъв начин е обучил душата си за това, пак ще бръщолеви само глупости за това, което се случва в духовния свят. Дали човек стига до истината зависи от това как може да прецени. Следователно, човек със здрав разум, дори и да не може да вижда в духовния свят, винаги е способен да си състави мнение дали това, което някой казва, независимо колко много го е „виждал“ в духовния свят, е глупост или дали има основание. Ако някой покаже, че не е добър

Ако някой смята, че не може правилно да свърже точките, тогава вместо да слуша духовния изследовател, той трябва по-скоро да стои нащрек за здравия разум, защото тогава винаги ще знае дали нещо произлиза от мъдро или глупаво чувство.

подхожда към духовния свят с низки страсти, негативни чувства и емоции, и особено със суета и амбиция, ще възприема това, което му се представя, само по изкривен и неверен начин. Той ще види най-лошите аспекти *на* духовния свят и те ще му бъдат представени по такъв начин, че да не разкриват истината, а по-скоро да обвързват илюзии. Моралната конституция на духовния виждащ определя какво може да възприеме в духовния свят. По този начин, самото духовно виждане не е способно да направи човек авторитет по никакъв начин. По-скоро трябва да обърнем внимание на начина, по който се подготвя духовното изследване, и трябва да сме наясно, че ще причиним най-голяма вреда, ако не държим здравия си разум настрана и се съсредоточим само върху това, което може да бъде обективно преценено.

Това е пътят към оценяването на свръхсетивното знание от гледна точка на онези, които копнеят за такова знание за спасението и щастието на своите души. Ако човек се отнася по този начин към духовния изследовател, тогава това отношение на света към духовния изследовател наистина не се различава от отношението на света към другите науки. Точно както не всеки може да отиде в обсерваторията или лабораторията, за да провежда изследвания, така и, макар че днес винаги е възможна известна степен на потапяне в духовния свят, сравнително малко хора могат действително да надникнат в него.

Но това е и ненужно, защото плодовете на интелектуалното прозрение, когато бъдат съобщени, могат да бъдат разбрани чрез безпристрастно разбиране. Това може да се превърне в правилната връзка между духовния изследовател и неговата аудитория и това винаги е правилната връзка в човешкото взаимодействие.

Колкото повече човек се учи да не приема духовните изследователи за авторитет, а да разчита на собствения си здрав разум, да изследва всичко и колкото повече измерва всичко, което духовният изследовател казва, по това как то изглежда в сравнение с живота, с други думи, когато прилага собствения си здрав разум – колкото повече прави това, толкова по-солидно стои на солидна основа. Със сигурност можем да кажем, че духовната наука, доколкото светът се нуждае от нея, е достъпна за всеки днес, защото е разбираема, дори ако човек не може да види в духовните светове. Вече сме стигнали до *точката*, в която всъщност на никоя душа не е отказан пътят към духовния свят. Нашата епоха изисква хората все повече да се убеждават, че пътят към свръхсетивните светове наистина е възможен. Това е правилното нещо, за разлика от това, което води хората до сляпа вяра в авторитетите. Но само това, което е истина, има стойност за щастието и спасението на душата.

Това би трябвало да са някои индикации за пътищата към екстрасензорното познание, към онова познание, което наистина ни води в духовен свят, който се намира отвъд нашия сетивен свят и който ни позволява да разберем този духовен свят. Самият духовен изследовател, заради своята личност, заради самото си съществуване, едва тогава...

Нещо от духовния свят може да се постигне, когато човек може не само да вижда, но и да разбира видяното. Защото всичко видяно, без да бъде разбрано, е безполезно. Но когато бъде разбрано, разбрано чрез характерния здрав разум и естественото чувство за истина, тогава то се заравя в душата ни, съединява се с нея и душата ни чувства директно какво е в нея, точно както душата, когато стои пред картина, директно чувства какво е в картината, дори ако самата тя не може да създаде картината. Точно както не е необходимо да си художник, за да спечелиш нещо от една картина, така не е необходимо да проникнеш в знание, което е и изключително необходимо за душата, например за безсмъртието или за преминаването през многократни земни животи, или да проникнеш в това знание достатъчно, за да можеш сам да оформиш тези прозрения в духовно виждане – макар че би било добре, ако все повече хора проникваха в духовно виждане. Но времето ще надделее и все повече хора ще го правят, защото ще възникне необходимата, всъщност непреодолима, нужда да се потопят в свръхсетивния свят. Душите ще бъдат все по-силно принуждавани да станат ясновидци, така да се каже, за да се слоят истински с духовния свят.

Но това – било то разбираемо себесъзерцание или разбираемо съзерцание *на* другия – ни дава притежанието на свръхсетивни истини, на свръхсетивно знание, че нашата душа знае, както ние разпознаваме чрез външната наука, как всички външни вещества, намиращи се в нашето тяло, присъстват в цялата вселена, така че ние сме вградени в същото нещо, което е в

Цялата вселена се изследва – изследвания, възможни единствено чрез спектрален анализ – за това как е формиран човекът във вселената. Чрез това духовно изследване той също се научава да разпознава, че във всичко, което се променя в неговото съзнание или подсъзнание, той е свързан със свят от духовни същества, които са наистина по-реални от веществата, с които е свързано тялото.

Така, постепенно, човек усеща плодовете на духовното търсене във вътрешния си мир, а също така усеща силата да работи и да бъде активен в духовната вселена, в пропитата от Бога и Духа вселена. Това обаче е, което кара човека да знае какъв е и му дава необходимото знание: че живее, почивайки и активен, мислейки, чувствайки и желаейки, в пропитата от Духа вселена и чувства и знае, че е свързан с нея. И това е, без което душата не може, това, което търси, когато ѝ липсва за определен период от време. Душата се нуждае от това, за да не се опустошава в себе си и чрез това опустошение да не е способна да допринесе за човечеството, така че не само да се отчая от божественото, но и да изпадне в упадък. Осъзнаването за принадлежност към свръхсетивните светове е в основата на това, което сякаш инстинктивно е усещано у *Гьоте*, когато казва:

Не беше ли окото слънцеподобно,
слънцето никога не можеше да види; не
беше ли Божията сила в нас, как би могло
божественото да ни радва?

Наистина, окото е подобно на слънцето! Същата сила, която е в слънцето, е и в окото. Следователно, същото може да се постигне чрез...

Същото може да се разпознае, както са казали още древните философи. В човека има божествен елемент , целият свят е пропит от божественото: чрез него вътрешното божествено може да схване външното божествено. Но Гьоте също така е разпознал, че е вярно и обратното.

Шопенхауер, макар и да свежда целия свят до проява на воля, не успява да схване, че това, което е вътре в нас, не е необходимо само за възприемането на външния свят около нас, но и обратното, външният свят е необходим и за съществуването на вътрешния свят. В смисъла на Шопенхауер това би означавало, че слънцето съществува само защото имаме очи. Това е основата на своеобразната философия, която смята света за беззвучен, безтоплинен и т.н., и че всичко това започва едва когато човешките органи навлязат в света. Но Гьоте знаеше истината: че ние не само виждаме нещата, като имаме очи, нито чуваме звуци, като имаме уши, а че окото може да се появи само защото слънцето е там. От някогашно безоко същество човекът се превърна в виждащо същество, защото светлината изпълни пространството и създаде окото от организма, който все още не беше притежавал такова. Силата на слънцето създаде окото чрез светлината, която то излъчваше. Следователно, не става въпрос за това да носим божественото в себе си и например, в смисъла на *Фойербих* , просто да проектираме божественото, което сме създали в себе си, навън в света, а по-скоро трябва да знаем, че изобщо не бихме имали това „чувство за Бог“ в себе си, ако божествено-духовното не изпълваше света и не създаваше духовен орган в нас, точно както външното слънце е създавало външното око.

Следователно можем да кажем: Осъзнаването на заедността

Взаимосвързаността на душата и света, която дава на душата сила и мощ и ѝ позволява да почива и да бъде активна в духовната вселена, се състои от две неща , едното от които можем да характеризираме с красивата поговорка на Гьоте :

Не беше ли окото слънцеподобно,
слънцето никога не можеше да види; не
беше ли Божията сила в нас, как би могло
божественото да ни радва?

Но е изцяло в духа на Гьоте, ако, допълвайки тази едностранчива истина с другата , която я прави пълна истина, добавим и другата поговорка, която би могла да гласи:

Ако светът не беше надарен със слънце, как
биха могли очите да цъфтят в съществата?
Ако съществуването не беше Божие
откровение, как биха могли хората да
постигнат Божието изпълнение?

РЕЗУЛТАТИ ОТ УМСТВЕНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ВЪРХУ ЖИВОТНИТЕ ВЪПРОСИ И ЗАГАДКАТА НА СМЪРТТА

Берлин, 5 декември 1912 г.

Най -големите мистерии на живота, тези с универсално човешко значение, не ни се задават чрез специфични научни изследвания, а по-скоро ни изправят пред всеки един момент. И със сигурност най-големият питащ е самият живот, който непрекъснато се приближава до нас, питащ, чиито въпроси не само събуждат нашето любопитство и жажда за знания, но и чиито въпроси могат да донесат щастие и тъга, удовлетворение или дори отчаяние на душите ни. Духовната наука, както е представена в тези лекции, е предназначена предимно да реши тези въпроси, поставени от самия живот, доколкото човешкото разбиране ни позволява да надникнем в мистериите на съществуването. Макар че тази духовна наука може да изглежда нова и непозната в сравнение със съвременната наука, това е разбираемо за всеки, който само е хвърлил поглед върху онези клонове на конвенционалната наука, които се занимават конкретно с въпросите на душата и *духовния* живот. Това, което днес се нарича психология или наука за душата, може, доколкото се представя, да бъде обширно изследвано и човек ще открие, че големите въпроси на съществуването, големите загадки на живота, са силно пренебрегнати в тази обща наука.

Един от най-великите психолози на нашето време,
Франц

Брентано, както той заявява в своята „Психология“: Как всъщност се намират отговори на тези въпроси в съвременната психология или поне се правят опити да се отговори на тях, как една идея следва друга, как едно усещане събужда друга в душата, как може би онези душевни сили, които наричаме памет, се развиват в нашето съзнание – всичко това, според Франц Брентано, не би могло да замести това, което психологията някога се е опитвала да проумее като сигурно решение на мистерията, свързана с безсмъртието на човешките същества. Човек ще търси напразно въпроси като този за безсмъртието на душата в съвременните хуманитарни науки или психология, както и други въпроси. Те, така да се каже, дори не могат да бъдат поставени в рамките на тази конвенционална психология.

Може да се каже, че най-баналните, велики загадки на душата могат да бъдат зададени с една-единствена, тривиална дума: Как човек трябва да се справи със себе си и със света, когато преживява как става различен на всеки етап от живота си, как всеки етап представя нови предизвикателства дори в живота между раждането и смъртта? Как човек трябва да отговори на голямата загадка на съществуването, която го изправя ежедневно и която, както всеки може да види, е тясно свързана с цялото същество на човешкото същество? Голямата загадка: как се случва и какво е нейното значение, че всичко, което тече нагоре и надолу в нас от сутрин до вечер в будно състояние – идеи, импулси, желания, страсти, афекти и т.н. – с настъпването на съня...

потъване в неопределен мрак и след това събуждане от същия този неопределен мрак, когато започнем новия ден? – Сънят и бодърстването, толкова тясно свързани с енигмата на човешкото съществуване, са въпроси, за които самата наука трябва да признае и все повече признава, че едва ли има какво да каже, за да им отговори. И тогава идва гореспоменатата енигма на смъртта, онази енигма, за която един виден изследовател от последно време, както вече беше посочено, не би могъл да каже нищо друго освен това, което, така да се каже, разкрива наблюдението на външната физичност. *Хъксли* ги цитира още в началото на своите „Принципи на физиологията“ – думите на меланхоличния датски принц Хамлет:

Великият Цезар, мъртъв и превърнат в глина,
запушва добре дупка срещу суровия Север; О,
дано земята, която трепереше света, можеше да
запечата стена срещу вятъра и времето!

И той продължава да обяснява какво иска да каже, като показва, че отделните материални части, които съставят човека, когато преминат през портата на смъртта, постепенно се разпръскват по всички ветрове, така да се каже, преминавайки в другата материя, която ни заобикаля, и как би трябвало да съберем какво е представлявал човекът, ако търсим материалните атоми там, където се намират след известно време, в необятността на вселената.

Това, което се е случило с атомите на великия Цезар, изобщо не е въпросът, който наистина засяга човешката душа, е нещо, което външното, научно наблюдение вече не възприема. Въпросът е: Къде са душевните сили, които са действали в Цезар?

Какво се случи с тях? Какво стана с тях? Как продължават да оказват влияние върху света? – това е големият въпрос, който дори външната наука вече не може да схване. А след това е и въпросът, обхванат от значимата дума съдба, въпросът за предопределението, който наистина ни изправя на всеки етап от живота, който поставя голямата загадка, която ни се разкрива навсякъде. Виждаме човек да влиза в съществуването, роден в нужда и мизерия, за да можем да предскажем още в люлката му, че ще му бъде дадена донякъде благоприятна съдба, или го виждаме да влиза в живота с привидно незначителни способности, за да можем отново да предскажем, че ще бъде от малка полза за себе си или за другите. С друг човек го виждаме да влиза в живота, роден в щастие и изобилие, заобиколен от грижовни ръце от люлката, надарен със способности, които от самото начало показват, че може да стане полезна част от световния ред за себе си и своите събратя. Колко от това, което наричаме щастие и скръб и което ни изправя ежедневно, ежечасно, е обхванато от този въпрос за съдбата! Може да се каже, че великите въпроси на съществуването започват едва там, където науката, в известен смисъл, трябва да свърши. И всеки, който днес се опитва да се запознае с такъв мироглед, оформен от чисто научни доказателства, ще си каже: Това, което ми се предлага тук като обобщение, колкото и красиво да е обобщението на научните истини, ми показва само началото на въпроса, този въпрос как трябва да поставя великите загадки на съществуването; там все още няма много отговори, които да се намерят.

обаче да се подчертае, че в най-широк смисъл образованието в днешния свят изобщо не е

Възможността да се обърне внимание на фундаменталните въпроси на човешката душа съществува по простата причина, че поради явления и събития, развили се през последните няколко века – които ще бъдат обсъдени в следващите лекции – човешките мисловни модели, цялата предразположеност на човешкото мислене, са насочени повече към външния, материалния свят и намират истински мир само когато могат да се включат в преценка и изследване на нещо лесно видимо или достъпно за интелекта, свързан с мозъка. Тези мисловни модели често са лишени от възможността да се съсредоточат единствено върху това, което представлява духовния живот, да се съсредоточат върху онези събития, в които се разгръща това, което не се изчерпва от физическата сфера, а е специфично духовно.

От лекциите, изнесени тази зима, става ясно , че отговорът на тези въпроси не е толкова въпрос на това дали човечеството може, чрез пътищата към свръхсетивния живот, посочени в последната лекция, да зърне онези сфери, където могат да бъдат намерени отговори на повдигнатите въпроси. Многократно е подчертавано, че някои неща трябва да бъдат изследвани по този начин, а че тогава безпристрастният здрав разум, безпристрастната преценка са напълно способни да разберат какво може да предложи свръхсетивното изследване. Ако случаят е такъв, тогава ще бъде разбираемо и че пътят към свръхсетивното познание, описан в последната лекция, винаги предоставя възможност за правилно виждане и разбиране на това, което вече е налично в живота, на това, което е навсякъде в живота.

правилната перспектива, за да получим отговори на великите загадки на съществуването.

Духовният елемент в човечеството е вездесъщ, винаги там, и за да ни разкрие безсмъртието си, не е необходим толкова директен поглед към свръхсетивния свят, колкото правилно наблюдение – което, разбира се, може да бъде използвано и усъвършенствано – правилно наблюдение на непосредствените събития от нашия собствен духовен живот. Това трябва да бъде основният фокус при оценката на това, което тук се нарича духовна наука: как се гледа на живота, как феномените на непосредствения духовен живот се представят чрез уникалния начин на мислене, породен от духовната наука. Всеки, който желае да наблюдава отблизо, ще открие, че духовната наука разглежда феномените на непосредствения духовен живот във връзка с външния живот на материалния свят по такъв начин, че голямата загадка на съществуването, както е посочено, се решава чрез пряко наблюдение на живота.

Вече няколко пъти беше посочено тук, че хуманитарните науки днес се намират в подобна ситуация на тази, в която са били естествените науки в зората на съвременното образование, когато например *Франческо Ред* формулира великата истина, която сега е общоприета и всеобщо призната: че живите същества могат да произлизат само от живи същества. С това първоначално се бори един силен предразсъдък, предразсъдък, който по онова време не се ограничава само до лаическите кръгове, а доминира в цялата наука по онова време – а този период е само няколко века назад: Само преди три века, по времето на появата на *Франческо Ред*, все още се е смятало, че низшите животни, като рибите и земните червеи, са произходът на живите организми.

и други подобни, които могат да възникнат от речна кал чрез простото комбиниране на външен материал. Франческо Реди демонстрира, че това е неточно наблюдение. Той показва, че нищо живо съществуване не може да възникне без зародиш на живот, произхождащ от друго живо същество, да бъде въведен в неорганизираната материя, и формулира твърдението: Живите същества могат да възникнат само от живи същества. В рамките на ограниченията, в които това твърдение се обсъжда тук, всички, от Хекел до Дю Боа-Реймон, го признават. То не е било признато по времето на Франческо Реди. Той първо трябваше да покаже как убеждението, че неживата материя може да се слее в живи същества, се основава единствено на неточно наблюдение.

Днес духовната наука се намира в същото положение по отношение на духовното, в каквото Франческо Реди се е намирал по отношение на живото. Чрез способността си да наблюдава *явленията* на душата, духовната наука показва, че е неточно наблюдение да се вярва, че това, което се появява във вътрешния живот на човек, може да произлиза например от наследственост, от родители или баби и дядовци и т.н., или може да възникне само от това, което човешката душа поема чрез външен опит, чрез взаимодействието си с околната среда. Духовната наука трябва да покаже, че убеждението, че това може да е така, се основава на неточно наблюдение, точно както и убеждението, че едно оформено живо същество може да бъде създадено от нежива субстанция. Точно както неорганичната материя може да бъде събрана само от жив зародиш, така и всичко, което човешката душа формира в себе си чрез наследени характеристики и качества, всичко, което придобива от външния свят, може да бъде формирано само от нежива материя.

Светът, възприеман чрез *сетивата* и интелекта, може да се съчетае с това, което живее и диша в нас като непосредствено живо душевно същество , само ако е налице живо духовно семе, духовно семе, което съчетава в себе си както наследените характеристики, така и всичко, което е погълнато от външната среда.

Този зародишен аспект на ума или душата е това, върху което се фокусира духовната наука и по този начин се изправя срещу един много, много широко разпространен предразсъдък на нашето време. Когато днес се говори за характера на човешката душа, когато се говори за всичко, което човек преживява, тогава човек – и това е установено чрез най-съвестно изследване, което със сигурност трябва да бъде признато като такова – ще посочи това или онова, което е „наследено“ от предците. Човек винаги ще бъде изкушен да комбинира, така да се каже, това, което живее в човешката *душа* , и това, което човекът развива, чрез тази или онази причина, която лежи в линията на наследствеността, и да позволи само това, което нахлува върху човека отвън, да му въздейства в цялостното оформяне на човешката душа.

Определена хармония между естествените и хуманитарните науки в тази област един ден ще бъде постигната, когато се разгледа въпрос , който винаги трябва да бъде начело на хуманитарната наука, когато се говори за същността на човешката душа и наследствените предразположения: въпросът, който е свързан със запазването на цялата човешка раса. В живота на вида, в това, което се наследява в генерационни процеси от дядо и баща на син и т.н., ние наистина виждаме характеристики, предавани от поколение на поколение. Но един въпрос ни изправя, когато разглеждаме тези аспекти

Да разгледаме приемствеността на човешкото съществуване в течение на поколенията: човек достига мъжественост, така да се каже, полова зрялост в определен момент и по това време е способен да създаде друго пълноценно човешко същество, така да се каже, по отношение на вида. С други думи, след като достигне полова зрялост, човек е способен да създава себеподобни; той притежава необходимите способности за това.

Следователно, човешкото развитие протича до пубертета по такъв начин, че до този момент човек развива в себе си всички способности, които му позволяват да създаде друго същество. Но човешкото развитие продължава и след пубертета. След пубертета се появяват нови форми и ново съдържание на душата и е невъзможно да се свърже това, което душата претърпява в развитието си след пубертета, с цялостното развитие на човешката раса по същия начин, както това, което човек претърпява до пубертета за създаването на човешката раса. Трябва да се направи рязко разграничение между цялостното отношение на човечеството към света по отношение на неговото развитие до пубертета и по отношение на времето след това. Това е въпрос, който, както ще видим скоро, може да бъде правилно решен само от духовната наука.

Това повдига друг важен въпрос, който разкрива как да разберем какво се има предвид под термина „наследственост“, за разлика от това, което всъщност се случва в човешката душа и е част от човешкото развитие. Какво се проявява в човек и е очевидно продукт на наследственост?

В рамките на човешкия вид можем да разгледаме радикален случай, при който наследяването се случва при всички обстоятелства, просто защото хората са хора и произлизат от подобно същество, същество от свой вид. Един такъв пример е смяната на млечните зъби около седемгодишна възраст. Това е нещо присъщо на силите, които хората са наследили, сили, които се случват при всички обстоятелства, дори ако трябва да премахнем хората от човешката общност и да ги поставим на безлюден остров, където биха израснали диви.

Това важи за всички характеристики, които по същество се основават единствено на наследственост . Но нека разгледаме нещо толкова тясно свързано с човешката *душа* , като езика, и веднага ще открием, че понятията за наследственост ни подвеждат. Където е оправдано да се говори за наследственост, ще се появят наследствени черти, както при смяната на зъбите. Но ако поставим човек на безлюден остров и го оставим да расте див, така че да не чува човешки звук, тогава езикът няма да се развие. Тоест, тук имаме нещо, което ни показва, че в човешката душа има нещо, което не е обвързано с наследствеността по същия начин, както силите, които трябва да разглеждаме като наследствени в еминентния смисъл.

Бихме могли да цитираме много неща, които биха ни показали колко малко могат да направят силите на наследствеността, за да обяснят цялостната природа на човечеството. Но когато разглеждаме духовния свят чрез духовната наука, човек неизбежно прави грешка след грешка от самото начало, особено когато подхожда към преценката с предубеждения – грешки, които просто се оказват логически заблуди. Например, човек многократно вярва, че...

Хуманитарните науки искат да се разбунтуват срещу всичко, което природните науки имат да кажат, докато в същото време ценят най-високо постиженията на естествените науки.

Това е убеждението, изразено например в духовните науки, които твърдят, че това, което наричаме човешка душевна сърцевина, не произхожда просто от родители, баби и дядовци и т.н., а по-скоро, като духовно-психична сърцевина, се проследява до предишен, далечен живот на индивида – дотолкова, че духовната наука може да каже: Човешкият земен живот не е просто единичен, а повтарящ се. Когато навлизаме в земното съществуване чрез раждане, се появява душевна сърцевина, която е абсорбирала определени характеристики, определени сили от предишни животи. Като абсорбира тези сили от предишни животи, като ги концентрира, така да се каже, тя навлиза в ново тяло, в нова физическа среда, в известен смисъл. Точно както живият ембрион във физическия живот се интегрира в своята неорганична среда и абсорбира неорганичните сили и вещества оттам, така и тази човешка душевна сърцевина, произхождаща от предишни земни животи, се доближава до наследените характеристики, свързва ги, концентрира ги, взема това, което външният свят може да предложи, и по този начин оформя и формира новия живот, който след това водим от раждането до смъртта. Този настоящ живот е отново такова свиване на частично наследени характеристики и частично на това, което ни предлага външният живот. И когато преминем през портата на смъртта, това душевно ядро е най-концентрирано. След това, във времето между смъртта и следващото раждане, то преминава през чисто духовно съществуване.

И ако е продължил да съзрява в това състояние, той навлиза в нов земен живот чрез ново раждане или зачеване . Идеята, че каквото и да е относно това, което представлява съвестни и добре проучени научни открития днес, трябва да бъде оспорвано или дори повлияно от подобни възгледи на духовната наука, за съжаление е просто често срещано предразсъдък. Духовната наука напълно разбира - както вече беше споменато - кога се появява естественият учен и показва как чрез смесването на бащиния и майчиния зародиш се осъществява специална индивидуализация на детския зародиш във всеки отделен случай и как дори чрез това смесване на бащините и майчините елементи индивидуалностите на отделните деца могат да се различават. Духовната наука, в своята дълбочина, не се съгласява с тривиалното твърдение, че фактът, че децата в едно и също семейство са индивидуално различни едно от друго, вече е доказателство за специална човешка индивидуалност, защото тази индивидуализация със сигурност може да се разбере от различното смесване на бащините и майчините елементи. Ако, от друга страна, се появи естественият учен и посочи как преживяванията на човек в живота могат да показват тази или онази органична конституция, тази или онази мозъчна структура и т.н., тогава хуманитарните науки са в пълно съгласие и си остава дилетантство в хуманитарните науки, ако човек откаже да се занимава с това. Но ако това, което естествените науки, с пълно основание, имат да кажат в тази област, е възражение срещу откритията на хуманитарните науки – а именно, че въпреки всички резултати от научните изследвания, ядрото на човешката душа първо черпи от наследени характеристики, за да живее живот – тогава

Ако някой се опита да го проектира по този начин, той допуска логическа грешка, която може да се характеризира по следния начин.

Да предположим, че човек вижда друг човек, който диша здраво, и казва: „Това, че този човек е жив и стои пред мен сега като живо същество, се дължи на въздуха и белите дробове, които са налице.“ Кой би отрекъл, че това е абсолютна истина! Точно както това не може да бъде отречено от никоя духовна наука, така не може да бъде отречено и когато се появява естественият учен и разглежда материалните условия от наследствената линия, за да обясни индивидуалната форма на психически живот. Това е вярно, също толкова вярно, колкото когато естественият учен казва: „Ето, пред мен стои човек, който е жив в този момент, защото има въздух отвън и бели дробове вътре в него.“

Може ли следователно естественият учен да счита духовния учен за опроверган, когато духовната наука казва: Въпреки всичко, което се цитира, това, което се случва с душата ви, се определя, духовно и психологически определено по чисто духовен начин от това, което *душата* е преживяла в предишни животи; въпреки всичко това, цялата съдба на човека се определя от факта, че самият човек е подготвил тази съдба в предишни животи? Не, естественият учен не може да счита духовния учен, който прави подобно твърдение, за опроверган. Естественият учен, който казва: Човекът, стоящ пред мен, живее в този момент, защото има въздух извън него и бели дробове вътре в него, не може повече да счита духовния учен за опроверган, отколкото може да счита този, който му казва: Не, той не живее по тази причина, а живее в този момент чрез нещо съвсем различно; този човек някога е искал да се обеси.

И той със сигурност щеше да умре при опита си да се обеси тогава, ако не се бях намесил. Но аз го повалих и затова е жив сега.

От това виждаме как обективната истина, че другият живее само защото има въздух извън него и бели дробове вътре в него, не противоречи на факта, че той живее в този момент само защото другият го е отрязал! Точно както тази последна неопровержима истина не противоречи на откритието на естествения учен, че човекът живее, защото има въздух и бели дробове, така и това, което казва естествената наука, не противоречи на това, което предлага духовната наука: че крайните, духовни причини за човешкото съществуване се крият в повтарящите се земни животи.

Въпросът е, че фокусът трябва да бъде насочен правилно към това, което е правилно, и можем да разглеждаме езика като добър пример. Всеки духовен изследовател, който се задълбочава в дълбините на нещата и разбира естествената наука, може да схване, че човек лесно може да се изкуши да каже: Хората могат да говорят, защото имат езиков център в мозъка си. Това със сигурност е вярно. Но е също толкова вярно, че този езиков център в мозъка се е превърнал в жив езиков център само защото езикът изобщо съществува в света. Езикът е създал езиковия център. По същия начин всичко, което съществува в мозъка и целият органичен апарат на човешкото същество, е създадено от духовно-психическата сфера . Тази сфера първо е запечатала върху неопределената материя на човечеството какво представлява духовният живот. Следователно ние открихме истински творческия елемент в човешката душа –

Същността трябва да се търси в духовната и умствената сфера. Не бива да гледаме на духовната и умствената сфера като на продукт на мозъка, а по-скоро обратното: мозъкът, с неговото усъвършенствано развитие, е продукт на духовната и умствената сфера.

Когато разглеждаме човешкия живот, той ни се разкрива във всяко едно отношение по такъв начин, че здравословното съзерцание на живота подсилва току-що казаното. Нека разгледаме това, което можем да наречем човешко развитие отвъд видово специфичното, т.е. това, което продължава да се развива в човека дори когато, така да се каже, силите на наследствеността са напълно развити, когато той е достигнал мъжественост и е способен да носи в себе си силите, които могат да създадат друго същество. Душевните сили, които съставляват човешкото развитие, ни се разкриват по съвсем различен начин, когато ги сравним с онези сили, които присъстват през целия човешки живот, сили, които се проявяват например в запазването на вида, в размножаването. В сферата на репродуктивните сили виждаме как всичко се развива, така да се каже, отвътре навън, как чрез силите, действащи в тази област, човек създава други същества до себе си – тоест как това, което е вътре в него, намира своя път навън. Силите, принадлежащи на вътрешното човешко развитие, поемат точно обратния път. Човек просто трябва да може да възприема духовното като реално. Тогава човек ще приеме съображението, което е на път да бъде направено за легитимно от самото начало.

Как живеем живота си, когато се фокусираме върху вътрешната, духовната сфера? Живеем го по точно обратния начин, отколкото когато се фокусираме върху живота в рамките на вида.

Живот навътре: във вида цялото развитие протича навън ; в индивидуалния живот цялото развитие е насочено навътре. Това се случва по такъв начин, че ние попиваме това, което идва при нас отвън, преработваме го вътрешно и не го изтласкваме навън, както при размножаването, а по-скоро концентрираме преживяването все по-интензивно в себе си, като го лишаваме, така да се каже, от характера му на външен свят и го превръщаме в съдържание на собственото си аз.

Всеки, който наблюдава човешкия живот обективно, ще открие, че например би било невъзможно нашият вътрешен живот някога наистина да побере в съзнанието ни, във всеки един момент, всичко, което душата е преживяла, всичко, което може да си спомни. Представете си, че някой от хората, седящи тук, в този момент би имал живо в душата си всичко, което някога е съществувало по отношение на понятия, идеи, усещания, афекти и т.н. Това би било напълно невъзможно. Но дали това, което сме преживели в миналото, това, което сме погълнали вътрешно, е загубено просто защото не можем да си го спомним в този момент? То не е загубено. Ако сравним вътрешния си живот в последователни моменти от времето, ще открием, че може би по-важно от това, което помним, е това, което привидно сме забравили, но което е въздействало върху нас и ни е направило различни хора.

В хода на нашето развитие ние непрекъснато се развиваме, все повече се пропиваме с различни преживявания. Ако наблюдаваме себе си такива, каквито сме сега, и се сравним с това, което бяхме, да речем, преди десет години, не можем да отречем, че сме различен човек и че това, което бяхме тогава...

Преживяванията, които преработваме, са това, което се е вляло в нас, е било абсорбирано от нас и е поело по точно обратния път на силите, които служат за възпроизводството. С нашето възприятие, с нашето умствено спомняне ние унищожаваме това, което преживяваме, но по този начин го приемаме в нашето его. Нашето его става постоянно променящо се. Следователно можем да кажем: Внимателното разглеждане на живота ни показва как това его се променя през целия живот и това, което го е променило, са абсорбираните преживявания. Чувстваме как егото става вътрешно по-пълно, укрепва се все повече и повече, става все по-богато, отколкото е било, когато сме навлизали в живота като млади. В основата на това стои един много важен феномен на живота, на който обикновено не се обръща достатъчно внимание.

Гьоте, дълбокият познавач на живота, който гледаше на живота преди всичко такъв, какъвто му се представяше в собствената му личност, изрече фразата: „В напреднала възраст ставаме мистици.“ Какво имаше предвид той с това? Какво означава „да станеш мистик“ в смисъла на Гьоте? Трябва да премахнем от това твърдение смътните, мъгляви представи, които се вкопчват в него. Гьоте имаше предвид, че с узряването човек притежава все по-малко от това, което светът предлага външно, а вместо това черпи силите на опита от дълбините на собствената си душа, в която си е позволил да слезе. „Човек става мистик“ означава: душата му е станала все по-пълна, е съдържала все повече сили в себе си.

Нека разгледаме по-отблизо какво е обединило в нас ядрото на нашата душа, как е попило преживяното и какво е направило от него.

Ако си задаваме този въпрос, тогава онези, които са станали мистици, независимо от възрастта, могат да ни дадат известна представа за това какво всъщност се случва в човешката душа. Нека попитаме мистиците! За какво говорят най-много мистиците? За „второ аз“, за „висше аз“ в човешкото същество, за това как второ аз може да се вкорени в това човешко аз, което расте с нас от младостта нататък – второ аз, което много мистици интерпретират като „божествено“. Но това не е въпросът. Важното е как са чувствали, че докато човек пораста, нещо узрява като второ аз, за което се държи, което се концентрира в него. Виждаме точно обратното на това, което се случва при репродукцията, където се ражда втори човек редом с първия, а вторият е отхвърлен: това, което се очертава като „второ аз“, не е нещо, което човекът отхвърля, а по-скоро нещо, което той все повече концентрира в себе си.

Следователно, наистина можем да кажем: Живеейки живота си, човек развива нещо в своята индивидуалност, което поема в обратна посока на посоката на размножаване. Той не ражда нищо от себе си; той концентрира нещо в себе си, не позволява на нищо да излезе от егото му, а по-скоро прониква в нещо в себе си, което мистикът уместно описва като второ човешко същество, което се развива, така да се каже, в кожата на първото човешко същество и достига все по-голяма духовна и психологическа решителност. Това е по-очевидно при някои хора, по-малко при други; но смисълът на развиващото се човешко същество се крие във факта, че ние претърпяваме обратен зародишен процес, при който не се разгръщаме, а напротив, концентрираме нещо в себе си. Нека наречем посоката на размножаване...

Еволюция, развитие – можем да наречем това, което азът претърпява, инволюция, разгръщане, вътрешно оформяне на преживяванията. И от само себе си е очевидно, че вътрешното напрежение, което азът, след като е пораснал, носи в себе си като второ аз, е най-голямо, когато сме в края на физическия си живот, когато преминаваме през портата на смъртта. Ако разгледаме това и погледнем по-отблизо какво се е развило по този начин като второ аз, тогава трябва да кажем: Човешките същества не винаги са склонни да се вглеждат в това по-отблизо. Животът ги занимава и те не обръщат достатъчно внимание на второто същество, което развиват. Но ако му обърнат достатъчно внимание, ще открият, че това второ същество има много специфични характеристики, най-вече носейки в себе си значителен стремеж да бъдем независими и свободни от това, което можем да усвоим в по-късния живот. В по-късния живот ние живеем в определен езиков контекст. В резултат на това нашите понятия винаги имат определена окраска от този езиков контекст. Това, което сме развили вътрешно, обаче, се стреми да се освободим от това, което може да предложи само специфичен езиков контекст, и да развием мироглед, който е свободен и независим от какъвто и да е езиков контекст. Искаме да надраснем това, което може да предложи даден специфичен езиков контекст, и по този начин надрасваме и това, в което сме израснали от младостта си. От младостта си например трябва да развием определена структура на слуха. От това, което развиваме в нашето его, осъзнаваме, че то е нещо, което иска да става все по-свободно и по-свободно от външното физическо—

keit. Ние развиваме нов човешки зародиш, който е независим от този, който се е образувал от нашата външна физика, когато човекът е пораснал.

Към това се стреми духовната наука да насочи душата: в хода на живота от човешкото аз се развива второ аз, чиято същност се състои именно в това, че то се чувства толкова по-пълно, толкова по-интензивно, колкото по-независимо може да се чувства от това, което е израснало от младостта. И ако човек разгледа по-внимателно това второ аз, формирано в нашето аз, тогава ще види, че то е толкова надарено със сила, че можем да характеризираме цялото му същество, като кажем: Това аз носи в себе си силите да създаде ново, различно човешко същество от това, чрез което самото то е било формирано.

Не е аналогия, а просто илюстрация, когато казваме: Азът, който притежаваме, може да се сравни с разсад на растение, развил се от корена през стъблото и зелените листа до цвета. На този етап той е най-жизнеспособен и може да осигури основата за ново растение. Цялата растителна същност се е свила в разсада и когато разсадът узрее, това, което е израснало в стъблото, зелените листа и цвета, умира. По този начин в нас узрява духовно и психическо ядро. Точно както разсадът на растението расте все повече и повече, докато листата увяхват и външната физическа форма на растението се приближава към смъртта, така и духовното и психическо ядро узрява в човешкото същество, докато външната форма постепенно умира, докато обвивките на органите бавно увяхват и се приближават към смъртта. Следователно имаме фундаментална разлика в разбирането си за душата.

стои един особен факт , който се проявява във факта, че вътрешните сили на новото аз са най-силни, когато преминаваме през портата на смъртта. Там ние пренасяме системите от сили, взаимовръзките на силите, през портата на смъртта в свят, който не може да има нищо общо със света във физическото ни тяло. Дори и да не желаем да се задълбочаваме повече – както ще ни покажат следващите лекции – какво се случва с това духовно-психично ядро, развито в себе си, в един чисто духовен свят, който човешкото същество преживява в живот, който се намира между смъртта и следващото раждане, въпреки това можем да кажем: По същия начин, по който естествоизпитателят постъпва, когато иска да разбере едно растение, ние можем да продължим, когато искаме да разберем човешката природа. Естествоизпитателят насочва погледа си към зародиша на растението и вижда как зародишът може да позволи на нов растителен живот да процъфтява. По този начин той се стреми да разбере новото растение от зародиша, как останалият зародиш се появява отново в ново растение. По този начин духовният изследовател може да разгледа и човешкото същество, когато то навлиза в живота чрез раждане или зачеване. Там виждаме как първоначално човешкото същество не показва нищо външно, освен че органите му се развиват по определен начин. След това възниква този психичен живот, който вече характеризирахме, като казахме: когато той възниква, тогава за човешкото същество настъпва и моментът, за който то по-късно може да си спомни. Защото то ще си каже: Съвсем очевидно вече бях там преди този момент, но мога да си спомня само до определен момент. – Това е моментът, в който човешкото същество става способно да чувства себе си като себе си; но

Няма абсолютно никакво съмнение, че той вече съществува като духовно и умствено същество преди това. Защо, би могла да попита духовната наука, възможността за спомняне възниква едва от определен момент нататък? Не бяха ли вътрешните сили, които водят до спомнянето, налице преди това? Би било напълно нелогично да се счита, че духовната и умствената сфера започват едва от момента, до който човек по-късно си спомня. Ежедневният сън може да ни научи как тези духовни и умствени сили живеят в нас, преди спомнянето да се събуди.

Днес хората имат всякакви своеобразни представи за съня. Правилното разбиране вече е частично разкрито в лекциите за бодърстването и спането. Например, съществува общоприето схващане, че сънят е просто това, което човек би могъл да нарече умора. Моля слушателите на по-ранните лекции да имат предвид, че духовната наука се стреми към прецизност. Ако някой каже, че самата духовна наука е твърдяла, че сънят възниква от умора, това не би било напълно правилно, защото се казва, че сънят служи за разсейване на умората. В духовната наука винаги е важно нещата да се схващат с максимална прецизност, защото целта трябва да бъде и точното им представяне.

Може ли умората да е причина за съня? Всеки, който твърди това, е опроверган от самия живот. Всеки, който твърди, че човек има нужда да спи само защото е уморен, е опроверган просто от наблюдение или обмисляне как често изобщо неумореният пенсионер заспива на стола си следобед, въпреки че изобщо не е уморен. И той ще бъде особено

Това се опровергава, когато той разглежда кога хората спят най-много: не когато са най-уморени, а по-скоро кога спят най-много в детството. Нещата просто трябва да се разглеждат правилно.

Духовната наука сега показва, че както по време на обикновения сън, така и по време на притъпеното състояние на съзнанието *на детето*, силите, използвани за съзнателно преживяване, се изпращат в организма и работят там. Силите, които използваме от събуждането до заспиването, за да формираме идеи, усещания и т.н. - същите тези сили работят върху нас по време на сън, но по такъв начин, че изчерпаните телесни сили се заместват и възстановяват. Те ни регенерират, поправят износеното и амортизираното; тоест, те оформят и формират. Докато в будния живот те деформират и разтварят формата, а докато будният живот се състои именно в разтваряне на формата, сънят е там, за да възстанови формата, тоест да работи директно върху човешката структура. Тъй като често използваме съзнателните си сили по време на сън, за да изградим определени влошени сили, тези сили следователно се отдръпват от нас и ние потъваме в безсъзнание. Защото в началото на живота, преди да настъпи моментът, за който по-късно можем да си спомним, ние използваме същите сили, които живеят в нас и изпълват съзнанието ни през първите години от детството, за по-финото развитие и оформяне на мозъчната организация и кръвообращението, те следователно се използват на съзнателния аз. Аз-ът присъства по време на детството и това е нещо особено днес, когато начинът, по който аз-ът се появява за първи път, се счита за решаващ.

За изучаването на човешките същества. Още една крещяща логическа грешка!

можете да разгледате цели произведения, които твърдят: „Виждаме как възниква самосъзнанието, как се развива у хората.“ Човек не може да си представи нищо по-перверзно и във всяка друга област подобен възглед би бил категорично отхвърлен, точно както би бил отхвърлен у някой, който е придобил знания за часовник единствено чрез наблюдение на това как е направен. Това не е така в никоя друга област. По подобен начин, що се отнася до самосъзнанието, ако човек иска да проследи развитието на идеите, трябва да покаже как се допускат монументални грешки в това отношение. Само някой, който се занимава по-отблизо с тези въпроси от духовно-научна гледна точка, може да направи това. В противен случай човек просто не забелязва. Его-съзнанието, самосъзнанието, е такова, че постепенното познание за егото, докато то се развива, няма нищо общо с реалността на самото его. По-скоро, тъй като аз-ът, човешката същност, непрекъснато се развива от времето, когато все още не е съзнателно в детството, до времето, когато е съзнателно преживяно, не можем да кажем: Няма го! Там е; то оформя човешкото същество в неговата по-фина структура. Всъщност, много повече: то оформя човешкото същество във връзката му с целия човешки живот, нещо, което осъзнаваме само когато се ангажираме с човешкия живот по един повече или по-малко безкористен начин.

По начина, по който хората обикновено гледат на живота, те могат да си кажат за съдбата си: „Случва ми се това или онова.“ Едното нещо ми се струва привлекателно, другото непривлекателно; едното смятам за благословия, другото за нещастие, едното за ускорение.

Другото е забавяне на живота ми. – Но това е само повърхностно съображение, защото човек би могъл да се убеди, че във всеки момент от живота си той не е нищо друго освен концентрираната си съдба. Това, че ти говоря сега, какво е то? Това е моята концентрирана съдба. Моите житейски преживявания ти говорят и аз не съм нищо друго освен моите житейски преживявания, освен моята съдба, и ако исках да извлека съдбата си, ще трябва да изрежа парче от себе си. Човек е това, което е направил от себе си, каква е съдбата му, какво е в даден момент. Не можем да отделим егото си от себе си, от съдбата си и да разглеждаме егото като нещо различно по съдържание от съдбата.

Сега обаче виждаме, че като деца, поставени в специфичен житейски контекст, ние не сме определени само от нашите предразположения, от нашето его, дори и да не сме все още съзнателни – от начина, по който нашето его работи върху кръвообращението ни и продължава да развива определени предразположения и т.н. – но също така виждаме, че сме поставени в специфичен социален контекст, че сме деца на определена двойка, израстваме в определен климат и трябва да живеем с определени хора. Чрез това ние виждаме себе си като предопределени за целия си живот. Ако разгледаме това, което можем съзнателно да наблюдаваме и идентифицираме като наша съдба, е очевидно, че трябва да идентифицираме това като съдбата, свързана с нашето его, как сме поставени от нашите обстоятелства в живот, който е или труден и обременен, или обграден от грижовни ръце.

са свързани с това, което самите ние сме направили, но и с ударите на съдбата, които ни идват от несъзнаваното и на които не можем съзнателно да се подчиним.

По този начин ние биваме отведени до духовното и психологическо ядро на човешките същества , което съдържа в себе си всички силови системи, които са оформили мозъка, са формирали кръвоносната система и т.н., като по този начин ни определят. Но ние сме и предопределени от същото това „аз“, което се поставя в специфичен контекст на живота. В сферата на наблюдението на природата всеки признава това, когато например казва: „Когато наблюдавам алпийско растение, знам, че цялата алпийска среда принадлежи към него и следователно алпийското растение не може да расте в равнините.“ Това, което всеки признава при наблюдението на природата, просто трябва да се приложи към духовно и психологическо ядро. Тогава ще се види, че духовното и психологическо ядро, което дарява своята физичност с много специфични предразположения, от една страна е адаптирано към своята физичност, търси тази физичност, навлиза в нея, но от друга страна търси и своята съдба.

Ако тази съдба се възприема като сурова и след това на човека се казва: „Ти сам си го причинил, ти си го причинил чрез своята духовна и емоционална сърцевина“ – ако по този начин човек припише вината за тази сурово възприета съдба на човека като цяло, това чувство се основава на късоглед поглед. Един по-дълбок принцип съди различно и можем да разберем как той съди, като вземем пример от живота за сравнение. Нека си представим, че един млад мъж е имал –

Тъй като баща му беше богат, той живееше комфортно, живеейки с парите на баща си и без да се тревожи много. Тогава, по някакво събитие, бащата губи цялото си състояние и синът вече не може да живее както преди. Той може да каже: Каква тежка съдба ме сполетя! Колко съм нещастен! Но ако научи нещо, ако животът го предизвика и той стане способен човек, ще каже ли същото, когато стане на петдесет? Не, но може би сега ще каже: За личния ми живот този обрат на събитията беше доста полезен, защото иначе можеше да стана нищожество; нещастieto на баща ми допринесе за моя късмет.

Това, което може да се каже от гледна точка на осемнадесет години, не е особено далновидно; на петдесет ние виждаме по-далеч. Това, което е по-дълбокият житейски принцип в нас, търси нещастие, търси трудности и мизерия, защото само преодолявайки препятствията на трудностите и мизерията, ние сме се развили към щастие и сме се превърнали в нещо, което иначе не бихме станали. Погледнато от по-висша перспектива и веднага щом признаем, че в човек живее по-дълбока същност, която надхвърля живота в живота и налага да гледаме на живота от по-висша перспектива, много неща веднага стават разбираеми.

Ако можем да погледнем на човек по такъв начин, че с наближаването на старостта той развива вътрешна система от сили, която се стреми към нов човек, такъв, който е практически независим от това, което човекът е развил външно от предишния си живот или от обстоятелствата на настоящия си живот, и ако видим как той изпитва вътрешно напрежение на силите през портала...

пренесен през смъртта , тогава можем да кажем: Този човек не може да се върне в съществуването веднага след смъртта. Защо не? Какво би се случило, ако се върне в съществуването веднага? Той би намерил външната среда все още подобна на тази, от която току-що е излязъл и от която се е стремил да се освободи чрез развитието на вътрешното си душевно ядро. Точно както вътрешното душевно ядро няма пряка връзка със себе си по такъв начин, че веднага да иска да бъде отново „себе си“, така и човек не може да се прероди веднага след смъртта, защото би израснал в себе си. Това обаче означава, че вътрешното душевно ядро може да се прероди само след определен период от време. През това време то живее в чисто духовна атмосфера, а не във физическия свят. Това, което се е развило като духовно ядро, развито по същия начин, както човек вижда как семето на растението се развива в стъблото, листата и цвета, живее в духовен свят и ще се почувства привлечено да въплъти външно това, което е развило, само когато са възникнали различни условия; тоест, когато земята се е променила така, че човекът да израсне в различни условия, за да може да се развие допълнително.

Следователно, между смъртта и следващото раждане минава толкова много време , че например не се прераждаме в същия езиков регион и други околни обстоятелства също ще са се променили. Знаем, че условията на външната част на Земята се променят през вековете и хилядолетията. Но това, което се е случило междувременно, чисто външно по отношение на културата, ние научаваме чрез обучение и образование. Така излизаме от

Трябва да излезем от определена епоха с нашето духовно и емоционално ядро, използвайки силите, които сме искали да освободим, и да изчакаме, докато на Земята се установят нови условия. Обаче, това, в което не сме могли да участваме през това време, трябва да компенсираме чрез образование и обучение. Следователно, образованието и обучението трябва да допълват това, което притежаваме в специалните таланти и способности, които извличаме от плодовете на предишни животи.

За сравнително краткото време не успях да развия нищо друго освен това, което може да се нарече начин за разглеждане на човешките психични състояния по такъв начин, че този възглед е от една страна строго научен, но от друга страна, в тези духовни и психически преживявания се вижда нещо реално и се вижда как всъщност в човека, такъв какъвто е пред нас, вече се развива това, което ще се появи отново в бъдещ живот като семе, което черпи от силите на наследствеността, както и от силите на околната среда, за да се развие по-нататък.

Не само по теоретичните въпроси на живота, но и по отношение на силата, сигурността и самата жизненост на живота, такъв мироглед, какъвто произтича от духовната наука, може да окаже изключително благотворно влияние. Всеки, който обаче откаже да се занимава с духовната наука, няма да успее да разпознае, че здравословният външен живот е в много съществени отношения обусловен от здравословен вътрешен живот; че здравословният вътрешен живот излъчва силите си във физическото тяло; и че когато душата е пуста и не може да извлече от себе си това, което задоволява съзнанието ѝ, тогава възникват неудовлетвореност, несвързаност и загадъчно състояние на душата.

Животът, чрез нервност и други подобни, се отпечатва като нездравословен, дори във физическия свят. Тези, които не успяват да разпознаят това, могат да го изпитат от първа ръка. Животът поставя най-големите загадки и в случаи, които са значими за всеки, се разкрива нещо, което може да се изрази чрез въпроса: Откъде другаде произлизат определени симптоми на болест в един живот, който е недоволен от себе си, ако не от факта, че вътрешният живот не е здрав, не е пълноценен и следователно не излъчва лечебно влияние върху физическото тяло? Всеки, който обмисля лечебното влияние на здравословния вътрешен живот върху физическото тяло, ще може да каже и следното.

Когато в наше време многократно посочваме наследствени черти и по отношение на това или онова, например, по отношение на това, което възприемаме като предразположения към болести, многократно казваме: „Наследихме това от нашите предци, не можем да го променим“ – тогава тази мисъл предполага нещо, което трябва да ни потиска в най-дълбокия вътрешен душевен живот и означава депресия на душевния живот, която много скоро оказва неблагоприятно влияние върху външния физически живот и трябва да бъде възприета от съответния човек като нещо депресиращо, което не може да бъде променено, защото се намира в чисто физическата линия на наследяване. Но който чрез духовната наука може да се убеди, че това, което живее в него, не е просто комбинация от наследени черти и сили, а нещо, което преминава от живот в живот като духовно и умствено ядро, може, ако духовната наука не е просто теория за него, а нещо, което прониква в живота му, винаги да помни, че за разлика от всички наследени черти и сили, неговото духовно и умствено ядро живее, от което може да черпи силата си.

чрез който той може да стане победител, дори ако линията на наследството сочи много силно към упадък.

Осъзнаването, придобито от духовната наука, не само отговаря на теоретичните загадки на живота, но и на всички въпроси, които проникват в целия ум като загадки, които трябва да разрешим, за да живеем в душата си. Ако не знаем нищо за онова духовно-психическо ядро, което се втурва от живот в живот, тогава се чувстваме превити под игото на наследствеността, която ни потиска и отслабва. Чувстваме се силни и могъщи и истински изживяваме потенциала си като духовно-психически същества, само когато се изправим в състоянието на нашето духовно-психично ядро и можем да си кажем: Силите на нашето духовно-психично ядро са неизчерпаеми, защото само те обединяват това, което ни е дадено по линия на наследствеността, и чрез тях можем да върнем обратно към възхода на това, което изглежда обречено на упадък, от центъра на душата ни. Там решенията на духовната наука се вписват в самия живот. Само тогава духовната наука ще даде истинските си плодове, когато може да се интегрира по този начин в цялостното разположение и настроение на нашата душа и когато станем силни, а не просто умни, чрез духовната наука. Но ние също така ще станем по-способни в мисленето си, особено по отношение на някои по-фини различия в живота, и ще придобием сила и преценка за по-прецизно разбиране на живота.

Само един пример ! Ако онези, които обичат да приписват всичко на наследственост, разгледат някоя известна личност във връзка с нейния произход, вероятно ще кажат: Ето, виждате, че

на това, което този човек проявява, където един предшественик проявява тази черта, друг, която се среща у различен предшественик. — И тогава някой казва: Това се е натрупало и е било наследено и по този начин наследените характеристики са се слели в една единствена душа. — Тогава някой е измислил фразата: По този начин човек вижда, че геният стои в края на линията на наследство и е наследен от предците.

Изразено по този начин, една линия на разсъждение е, така да се каже, пресечена. Защото кой би доказал нещо с тази линия на разсъждение? Човек би доказал нещо само ако можеше да покаже, че геният стои в началото на линия на наследство, а не ако се появява в края. Защото, ако се появява в края на линия на предци, това не доказва нищо друго освен, ако ме извините за израза: Ако човек падне във водата и излезе, той е мокър. Това само доказва, че е преминал през определен елемент и е взел нещо от него, точно както човек е мокър, когато бъде изваден от водата. Ако някой иска да докаже нещо чрез линията на наследството, ще трябва да покаже, че геният стои в началото, а не в края на линията на наследството. Но човек мъдро ще се въздържа от това, защото светът му противоречи.

Да задаваш и отговаряш правилно на всички въпроси — това е, което следва от хуманитарните науки. Тогава човек ще осъзнае, че хуманитарните науки не противоречат на естествените науки, но също така, че научният отговор на великите загадки на живота е недостатъчен. Най-голямата мъдрост вероятно ще бъде извлечена от хуманитарните науки, когато цялото човешко образование може да бъде поставено в светлината на хуманитарните науки, когато човечеството израсне по този начин.

че неговото израстване означава осъзнаване на неговата духовна и умствена същност.

Тогава духовното и психологическо ядро на индивида ще расте с човека между раждането и смъртта по такъв начин, че не само тази пълнота на душата, за която беше казано по-рано, ще се превърне в реалност, но душата ще осъзнае и второто си „аз“, този зародиш, който е все по-концентриран. Тогава съзнанието ще премине в друга форма на живот. Тогава човекът наистина ще види приближаващото време, когато косата ще избелее, лицето ще се набръчка и силата, която поддържа външните органи, ще намалее. Но тогава ще погледне това, което е видял да расте от младостта, това, което е остатък и наследство от предишен живот, и ще се почувства така, както се чувства човек с разсад на растение, когато падащите листа обявяват края на формата на растението, но разсадът продължава да расте по-силно. Така човекът ще се почувства като разсад на нов живот и ще си каже: Това, което пада от теб, трябва да премине през смъртта, защото не можеш да останеш в него; Защото трябва да е нещо друго, което може да бъде твой съд, друго тяло, което трябва да изградиш за себе си, защото вече си го подготвил вътре. В себе си човек ще почувства как зрее животът, който ще трябва да преживее отново след далечни времена.

Фактът , че жизнените цикли не са без начало и без край, и как ще се отговори на въпроса до каква степен тези въплъщения на човешката същност имат начало и край, ще бъде отговорено по-късно.

Ако човек гледа на живота като на семето на последващия живот, тогава той ще види и как това от своя страна развива семе. Тогава той не е зависим.

Той не започва с доктрина за безсмъртието, която изследва философски, а след това свързва живота с живота, който вижда да цъфти и процъфтява, и се пропива със съзнанието за безсмъртието, защото знае, че от всеки живот трябва да изникне ново семе на живота. В това постоянно растящо и изпълнено с надежда духовно и умствено семе на живота човекът отговаря на въпросите си относно загадката на живота и смъртта. Той им отговаря не само теоретично, но и в живо, вътрешно преживяване, той схваща, разбира и преживява безсмъртието и не просто казва: „Схванах безсмъртието“ – но той разбира душата в нейната същност като същество, което не може да бъде друго освен безсмъртно, защото *тя развива* ново семе на живота от всеки живот и човекът вътрешно е свидетел на узряването на това ново семе на живота. Следователно можем да кажем: Хуманитарните науки не само отговарят на въпроса за загадката на живота и смъртта теоретично, не само осигуряват теоретична сигурност, но могат да трансформират живота ни вътрешно по такъв начин, че с хващането за безсмъртието да събираме сила и да усещаме какво преминава от живот в живот и по този начин преминава през всички животи.

По този начин теорията се превръща в житейски опит, загадката на безсмъртието – в разбиране на самия въпрос за безсмъртието. Това винаги е най-великият плод на духовната наука, когато тя се трансформира от просто съзерцание в нещо, което след това живее в нас. И може да се каже: когато духовната наука бъде схваната от човечеството в този смисъл, тогава тя не е просто нещо, което прави нещо разбираемо, а нещо, което слиза в човешката душа като жизнена сила и живее в нея.

Следователно, можем да завършим днешната дискусия с...

В обобщение, казваме: Духовната наука ни учи, като живо потвърждава за човешката душа това, което ни учи един поглед към останалия свят, на великото прозрение за вечната трансформация на живота, но също и за вечната постоянство във всяка промяна; тя ни учи на вечното във всичко, което е временно. Сякаш изписан върху бронзови плочи, великият опит на живота е изписан в душите ни : Всичко, което живее във вселената, живее само като създава в себе си семето на новия живот. А душата се предава само на стареенето и смъртта, за да узрее безсмъртно във вечно нов живот!

НАУЧНИ И ХУМАНИТАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Берлин, 12 декември 1912 г.

Сред обвиненията, отправени днес срещу хуманитарните и духовните изследвания, едно от най-значимите е, че *тези* дисциплини стоят в противоречие с добре установените открития на естествената наука – онази естествена наука, която с право се смята за гордост на нашия настоящ интелектуален живот, всъщност на целия ни настоящ културен живот. Ако това обвинение се окаже вярно, че хуманитарните и духовните изследвания възнамеряват да се противопоставят на тези установени открития на естествената наука, тогава – със сигурност може да се каже това – бъдещето на тези дисциплини би било наистина мрачно. Не само способността им да достигнат до разбирането и сърцето на съвременното човечество би била застрашена, но и самата им легитимност би била поставена под въпрос. Следователно, към всичко казано в предишни лекции за връзката между хуманитарните изследвания и естествените науки, днес може да се добави това конкретно епизодично наблюдение върху връзката между хуманитарните изследвания и естествените науки, преди да разгледаме следващата фигура, достъпна само за хуманитарните изследвания в еминентния смисъл: фигурата на *Якоб Бьоме*.

Хуманитарните изследвания, както са представени тук в тези разсъждения

Това, което се има предвид тук, несъмнено се представя като нещо, което, за разлика от мисловните модели и интелектуалните начинания на нашата съвременна епоха, често се явява като нещо ново, нещо, което излиза извън тези познати начини на мислене, извън начините за представяне на съвременния интелектуален живот . И естествено възниква въпросът: Как е възможно именно във време, когато образованият човек, който се интересува от духовни въпроси като цяло, да възлага цялата си надежда на това, което естествената наука може да предложи – как е възможно в такова време тази хуманитарна дисциплина да се стреми да се утвърди, да се постави точно в средата на триумфалния поход на научната мисъл?

На този въпрос може би най-лесно се отговаря, като се разгледа интелектуалният живот през последната третина, или може би втората половина, на деветнадесети век. Това е периодът, в който научните изследвания не само достигат своя зенит, преживявайки триумф след триумф, но и в който надеждите нарастват все повече, че всички възможни прозрения за смисъла на това, което може да се нарече разум и интелектуален живот, ще дойдат от естествените науки. Всеки, който съзнателно е участвал в интелектуалния живот през последната третина на деветнадесети век, или по-скоро всеки, който е успял да поеме големите надежди на този интелектуален живот, например през 1880-те години, е могъл да наблюдава как въпросите се изсипват от всички области на научните изследвания – въпроси, които сякаш поставят цялата човешка мисъл на съвсем нова основа, която скъсва със старата.

Важното е да се отбележи следното: През 70-те и 80-те години на миналия век, тези, които се интересуват от интелектуални занимания, могат да се запознаят с това, което тогава е било повече или по-малко ново в областта на естествените науки , например механичната теория на топлината. Тези, които са били дълбоко потопени в научното разбиране по това време, са виждали нещо подобно на механичната теория на топлината като огромно постижение на човешкия ум. Може би обаче ние сме по-малко заинтересовани от гледната точка на такъв човек, отколкото от гледната точка на някой, който се занимава предимно с въпроса за интелектуалното разбиране. Какво е видял такъв човек?

Някой такъв може би е забелязал , че сред многото сетивни впечатления, които обземат човек, когато използва сетивата си, има усещането за това, което наричаме топлина, или, да речем, топлина и студ. Подобно на цвета, светлината и звука, топлината е, в края на краищата, преди всичко сетивно впечатление. Човек усеща чрез сетивата си как светът около него е в определено състояние на топлина и първоначално възприема тази топлина като впечатление върху сетивата си. В току-що споменатото време се е смятало за доказан факт, установен от изследванията на времето, че това, което човек нарича топлина, за което вярва, че е разпространено по целия свят, както му се струва, проникващо в телата и действащо върху съществата, обективно не е нищо друго освен движението на най-малките части на тялото в природата. Така че човек би могъл да си каже: Ако сложите ръката си в хладка вода и усетите определена топлина, това усещане за топлина е само илюзия. Това, което възприемате като непосредствено усещане за топлина, всъщност е...

Появява се налягане, но то е само илюзия, просто ефект върху организма ви, причинен от нещо външно . Това е просто дребномащабна форма на движение; вие не възприемате самото движение. Най-малките частици вода са в движение, но вие не възприемате движението, не самото движение. По-скоро, тъй като движението е толкова бързо, вие не го възприемате като такова; вместо това *то* ви създава впечатление за топлина. Когато по това време бяха публикувани книги като „Топлината, разглеждана като вид движение“, това се смяташе за голямо постижение на епохата и ние, по-младите хора, трябваше да изучаваме как най-малките молекулярни частици се движат в течност или газ, сблъсквайки се една с друга във вътрешното си движение. Разбираще се, че това вътрешно движение създава илюзията за това, което наричаме топлина.

Оттам произлезе определен начин на мислене, определен начин на възприемане на природните явления и аз самият все още помня как, когато бях малко момче, моят директор, ентусиазиран от това научно постижение на своето време, смяташе всички природни сили, от гравитацията до топлината, химичните и магнитните сили и т.н., само за привидности, виждайки истинската реалност в тези движения, в тези фини състояния на движение в телата. Гравитацията, силата на падащите тела, гравитацията например, този директор – името му беше Хайнрих Шрам – виждаше само като движение на най-малките части на телата. В рамките на такъв поглед върху природата наистина имаше нещо, което би могло да накара човек да каже: Следователно, всичко „реално“ е просто, да речем, безкрайно разширено пространство, което

в тези пространства , разделена на най-малките частици, и движенията на тази материя! И би могла да възникне надеждата, че както човек би могъл да обясни например топлината, електричеството, магнетизма и светлината като фина дейност на най-малките частици материя, така един ден ще може да обясни и дейността на мисълта, дейността на душата, като фина дейност на онази материя, която съставлява човешкото или животинското тяло.

След това в развитието на научното и теоретично мислене последваха различни фази. Докато през 1880-те години *например* физиците трябваше да разбират светлината и целия свят на цветовете като вид илюзия и да изучават безкрайно сложни, фини движения и движения в материята и етера, през 1880-те години стана очевидно, че тези фини движения стават все по-малко привлекателни и фокусът се измести към наблюдение на явленията и фактите такива, каквито се представят, изразяването им чрез изчисления и описването им, вместо да се спекулира толкова много за това, което уж е неуловимо, а само за основния принцип: фините движения на материята и етера. Това беше по-скоро в сферата на физиката.

В областта на физиката нямаше реална възможност да се освободим от навикналия начин на мислене, *който* възникваше при разглеждането на тези фини движения на материята във връзка с всичко, което би трябвало да позволи да се схване умът в неговата непосредствена същност. Нещо, така да се каже, възпираше човек от естествената наука да разглежда ума по начина, по който се правеше през последните години.

аргументи са били изтъкнати. Освен това са участвали и други фактори. Всеки, който е участвал в развитието на естествените науки по това време, не се е занимавал само с току-що описаното, но и с кулминацията на всичко, което например са довели великите открития на *Шлайден* и *Шван* през първата половина на деветнадесети век, чрез които са били открити най-малките части, клетките, в растителните и животинските организми. Макар че това не е доказало реалността на атомите и молекулите, то е свело органичните форми до най-малките им градивни елементи, до клетки, чиито форми са били достъпни само за микроскоп. След това е било наследството на името *Дарвин*, а човек е бил допълнително повлиян от великия труд на *Ернст Хекел*, който през 60-те години на XIX век е разширил теорията на Дарвин, за да включи и хората.

По този начин е възприет научен подход, който започва с най-простите форми в растителния и животинския свят и разглежда как, от най-несъвършените до по-съвършените същества и чак до човека, отделните органи самите стават все по-съвършени, така че развитието на по-сложните органи от по-простите може да се определи, така да се каже, чрез сравнение. Натрупан е огромен обем знания. Широтата и обхватът на този материал са наистина толкова обширни, че например през 70-те години на 19-ти век един от най-важните сравнителни анатоми на времето, *Карл Гегенбаур*, може да каже в своята „Сравнителна анатомия“ (1878), че именно през последните

В продължение на десетилетия е било натрупано огромно количество индивидуално знание, демонстриращо колко тясно свързани са живите същества по отношение на техните органи, и човек е трябвало да чака – както е вярвал Гегенбаур – възможността да издигне това знание до „знание“. Той е очаквал Дарвиновият метод да позволи да се покаже това, което сравнението на органите на най-развитите живи същества с тези на по-малко свършените същества би разкрило неопровержимо: че наистина има произход, във физически смисъл, на свършени живи същества от несвършени. По този начин може да се види как веригата се затваря, така да се каже, в развитието от несвършени живи същества към по-свършени, всъщност чак до човечеството. Може да се заключи, че чрез един вид сумиране на онези сили и дейности, които вече преобладават в най-простите живи същества, всъщност дори чрез сумиране на сили и дейности в самата нежива природа, в крайна сметка възниква най-сложното същество, което познаваме – човешкото тяло.

Огромни надежди бяха възложени на този научен идеал. Реалността по това време беше, че е трудно да се направи разлика между научните факти и това, което човек добавя към тях чрез мисъл и спекулации, защото за всеки, който е мислил задълбочено, е съществувала разлика между факти и теории. Тази разлика се състоеше в това, че можеше да се каже: ако човек действаше толкова внимателно и фино, колкото самият Дарвин, особено в ранните си години, тогава би могъл да открие огромно количество материал по отношение на взаимните връзки и точките за сравнение между отделните живи същества.

несъвършените същества от животинското и растителното царство, чак до хората. Но има разлика , може да се каже, между това, което изглежда като факт – сходството във външната структура, а също и като сходството във вътрешните процеси – и това, което човек може само да си представи: хипотезата, предположението, че съвършените живи същества са произлезли от несъвършени, защото този произход не можеше да бъде проследен според фактите, известни до този момент. Човек имаше пред себе си сбора от живи същества, по-съвършени и по-малко съвършени. Но произходът като такъв оставаше за всеки, способен на задълбочено мислене, само хипотеза, ако искаше да остане на почвата на естествената наука. Но материалът беше впечатляващ.

Това, което произлиза от научните изследвания, прониква дълбоко в душите на хората, понякога с шокиращо усещане за мащаба на получените прозрения. Последваха още много други неща. В днешната уводна лекция трябва да се подчертаят няколко конкретни момента. Например, трябва да се спомене знаменателното откритие на *Хелмхолц* в областта на светлинните явления и ефектите на светлината върху човешкото око, както и неговите собствени открития относно звуковите и тоналните явления и тяхното въздействие върху човешкото ухо, върху човешкия слухов орган. Чрез тези открития се запознахме с досега мистериозния процес на виждане. Научихме се също така да разпознаваме какво се случва в ухото, например каква сложна, чудна структура – може дори да се каже, подобен на пиано апарат – се намира там. На мястото на много от нещата, които преди това ни се струаха само въображаеми, сега дойде...

По-точно разбиране на структурата на човешките органи. Може да се каже: Това, което е просто движение и активност отвън, се трансформира – такава трансформация, както току-що видяхме, е резултат по същество от механичната теория за топлината – от това, което сега е разкрито за забележителните процеси в органите във връзка с възприятията, които се намират в душата. А вътрешният живот на душата в крайна сметка е изграден върху това, което нашите органи създават от въздействието на материята и пространството.

В много отношения човек би могъл да опише целия интелектуален процес, протичащ в душите на хората по това време, по следния начин: Душите бяха вцепенени от всичко, което беше открито, както в голям мащаб, така и в специфични детайли. Човек трябваше да признае, че една по-ранна епоха не е знаела нищо за всичко това. Много съществуващи традиции относно човешката душа сега изглеждаха остарели, тъй като започнахме да изучаваме ефектите на материята и нейните движения върху човешкия организъм – да ги изучаваме в най-истинския смисъл на думата, научно.

За хуманитарния учен цялото е било, да речем, по-малко важно заради детайлите, отколкото защото човек е трябвало да признае: За да се получи достъп до широките перспективи, които се отварят в един свят на чисто фактически въпроси, е необходимо нещо, което човек първоначално вярва, че не присъства в старите разсъждения за живота на душата или духовния живот. В много души, преживели всичко това през последната третина на деветнадесети век, се е появило следното чувство. Тези души са могли да си кажат: Разбира се, древните времена са се осмелявали да мислят за много неща, свързани с великите въпроси, например за редуването на съня и...

Те размишляваха върху въпроса за безсмъртието на човешката душа, въпросите за смъртта и живота, произхода на съществуването и т.н. Но когато човек сравни целия методичен подход към мисленето, целия начин, по който е било провеждано духовното изследване в онези древни времена, от които произлизат подобни традиции на изследване на душата, със стриктния, съвестен характер на съвременните научни изследвания, тогава това, което ни е предадено от онези древни времена, просто изостава от строгия и съвестен метод на днешните научни изследвания. Дори ако духовният изследовател не е бил засегнат от резултатите от естествената наука, дори ако може би дори не е бил повлиян от резултатите, едно нещо все пак е оказало силно въздействие върху духовния изследовател: строгостта на научното мислене, съвестността, огромното чувство за истина, присъщо на научната мисъл.

Изправен пред такъв факт, у всеки, който изобщо искаше да се занимава с наука, независимо дали става въпрос за естествени или хуманитарни науки, трябваше да се развие импулс, който може да се характеризира по следния начин: Науката в най-истинския смисъл на думата, която може да бъде решаваща за интелектуалния живот на настоящето, може да търси своето спасение само в онова строго мислене, в онова истински съвестно изследване, каквото може да се научи в естествените науки. Такъв импулс постепенно се превръща, и трябваше да се превърне и у хуманитарния изследовател, в един вид научна съвест. Човек би могъл да си каже: Разбира се, както във всички времена, така и в днешно време душата има порива и импулса да познае собствената си природа и същност.

Преди всичко, трябва да научим за процесите, които се простират отвъд раждането и смъртта. Но за някой, който гледа ясно и безпристрастно, само това, което следва модела на научното мислене, може наистина да направи впечатление върху културата на нашето време. Разбира се, човек е видял много неща да се появяват на интелектуалния пазар по отношение на всякакви духовни въпроси – може да се каже дори днес. Видяно е много, което е било и е наистина доста далеч от съвестния метод на мислене, развит в естествените науки; но човек би могъл да си каже: Такива неща понякога могат да направят впечатление тук или там за известно време поради лекотата и непринудеността на съвременното мислене, но такова впечатление не може да бъде трайно, защото дори най-самодоволните в крайна сметка ще се запитат: Какво може да каже съвестното мислене, развито в естествените науки, за това, което се предполага, че е известно за духовния свят?

Така възникнала необходимостта *изследователите* на душата да провеждат своите изследвания изцяло според модела на естествената наука. Може да се каже, че един вид идеал, който просто никога не е достигнал своя завършек, е психологията, учението за душата, на *Франц Brentano*, *когото вече споменахме тук*, което е било планирано да се състои от много толове. От всички тези толове обаче само един, първият, се е появил през пролетта на 1874 г. И въпреки че е било обещано, че следващият том ще се появи през есента на същата година, той все още не е публикуван и до днес.

Брентано не следваше модела на онези изследователи на душата, които, както беше казано последния път, напълно изключват големите въпроси, например за природата на редуването на сън и бодърстване, въпроса за безсмъртието на човешката душа и

Той искаше да отговори на всички тези въпроси изцяло според строгата методология на естествената наука. Не успя. И защо не успя? Франц Brentano никога не можа да се накара да поеме по пътя, който се е доказал като необходим за настоящето, именно защото ум като Brentano се провали, след като отказа да го поеме. Този път беше характеризиран в предишни лекции и особено в последната. Беше показано как единствено този път е способен да ни отведе във висшите сфери, в духовните сфери на съществуването, в това, което се простира отвъд раждането и смъртта. Франц Brentano не можа да се накара да поеме по този път. Че човек трябва да го поеме, ако иска да достигне до крайна цел, до някаква цел, той формално доказва отрицателно с факта, че неговото учение за душата остана на първия том, който няма нищо общо с всички гореспоменати велики въпроси, че той все още не можеше да подходи към великите въпроси така, както желаше.

Опитах се да ви дам картина на интелектуалния живот през 1880-те години, в който е бил потопен всеки, който е търсил пътя си към духовните сфери. Ако човек позволи на всичко споменато да влезе в сила, не би могъл просто да отхвърли появяващите се тогава, първоначално спорадични продукти на зараждащата се духовна наука. Бих искал да започна, като обърна внимание на това как произведение като „Езотеричен будизъм“ на А. П. Синет навлезе не само в средата на самите научни изследвания, но и в научното образование по онова време.

Не искам да обсъждам въпроса за заглавието сега, тъй като будизмът няма нищо общо с Буда и...

Будизъм, както е замислен като религиозно кредо, а по-скоро трябва да се отбележи, че тази книга, която става известна в немскоезичните региони през 1880-те години, първоначално предоставя общ преглед на световните явления, *грандиозния* ход на космическите събития, както и въпросите, свързани с природата на човечеството, както и с взаимовръзките, свързани с живота, който се простира отвъд раждането и смъртта. Представеното в тази книга първоначално може да изглежда поразително. Защото тези, които насочват вниманието си към духовните въпроси, биха могли в известен смисъл да се съгласят с голяма част от написаното в „Езотеричен будизъм“ на Синет. Голяма част от него не противоречи на това, което човек може и е бил позволено да мисли, дори ако е стоял строго на основата на естествената наука. Но едно нещо противоречи на научното образование по онова време, едно нещо правеше невъзможно простото съгласие с тази книга, въпреки че тя можеше да се счита за интересно явление на времето: че тази книга, в целия си стил на представяне, в обобщението на нещата и в начина, по който тези неща бяха например извлечени от източниците си, по никакъв начин не беше оправдана от строго научно образование и истинност и че човек, образован в областта на естествените науки, колкото и да е съгласен с отделните резултати и информация в тази книга, въпреки това би трябвало да се чувства отблъснат от целия стил на представяне.

Същото се случи и с много други произведения, появили се в тази област. Струци се дори с книгата на заслужено известната Е. П. *Блаватска*, публикувана в края на осемдесетте и началото на деветдесетте години.

Години по-късно е публикувана „Тайната доктрина“. Всеки, който се е занимавал с тези въпроси, би могъл да си каже: В тази книга може да се намери дълбоко познание и разбиране на духовните въпроси, но целият стил на представяне е толкова хаотичен, толкова преплетен с научен дилетантизъм, което е особено очевидно в атаките срещу научните теории и хипотези, че някой, образован в областта на естествените науки, просто не може да следи тази книга.

Така станаха ясни две неща: За някой, който имаше и сърце, и ум за съществуването на духовен свят, съществуваше, от една страна, научният начин на мислене, целият научен начин на представяне. Чрез това той можеше да култивира своята научна съвест; чрез това можеше да се освободи от всякакъв дилетантизъм, ако сериозно се занимаваше с него. Чрез това той можеше също да се научи как стриктно да изследва фактите и как чрез такова изследване човек стига до надеждни резултати, които наистина влияят на живота, резултати, които се основават не само на теория, но и на самите факти на живота. От друга страна обаче, такъв човек можеше да си каже: Където човек се стреми да спечели нещо за духовно тълкуване на житейските явления от самата естествена наука, където естествената наука се опитва именно това чрез свои собствени средства, малко може да се извлече от нея за духовната област, още по-малко, колкото по-стриктно тя действа в областта на фактите. Следователно, някой, толкова отдаден на темата, би имал основание да погледне малко назад към историята на човешкото развитие. Там той можеше да научи, че дори ако не се вземат предвид изследванията в хуманитарните науки, различните интелектуални записи на народите-

Събрано е нещо от миналото и настоящето, нещо чисто външно документално, което съдържа великолепно ядро от интелектуално знание, което, ако човек го погледне повнимателно, не е лесно за схващане, но колкото повече човек се задълбочава в тази колекция, толкова повече тя предлага прозрения за интелектуалния живот, дори ако не може да схване начина, по който е представен, или дори начина, по който е трябвало да бъде намерен според този вид представяне.

Само за някой, който подхожда повърхностно към него, това, което съдържа древната египетска или халдейска мъдрост, може да се възприеме като нищо повече от сбор от човешки блянове. Всеки, който се задълбочи, няма да открие блянове, а всъщност ще осъзнае как в него се съдържат проникателни истини за природата на ума и неговата дейност по тези въпроси, във форми, които изглеждат гротескни за съвременните времена. И точно както за египетската или халдейската мъдрост, това е особено вярно за древната индийска мъдрост, доколкото е била предадена. Разбира се, човек не бива да гледа на нещо подобно на индийската мъдрост, с грандиозното и дълбоко впечатление, което тя трябва да направи на всеки, през очите на съвременен философ, като например *Дойзерти* . Вместо това човек трябва да се отвори за нейната вътрешна яснота по отношение на определени духовни връзки. Но едно нещо е поразително: начинът, по който е представено цялото нещо, разкрива, че видът духовно знание, с което се сблъскваме тук, не се придобива по същия начин или чрез същия метод, както нашите настоящи методи на изследване, чрез които естествената наука напредва от триумф към триумф. Ако човек само има достатъчно безпристрастност, за да разгледа

Да признаем естествената наука, от една страна, и от друга, да се запознаем с това как духовните постижения и дейности от древни времена резонират, тогава човек ще може да изпита огромната сила на светлинните прозрения за духовния живот и също така ще види колко напълно различни са били методите, с които тези духовно-научни прозрения са били придобивани в древността.

духовно изследване ни показва още веднъж как по съвсем различен начин се придобива това, което с право можем да наречем например древноиндийска мъдрост – която разкрива прозрения, проникващи дълбоко в същността на нещата. Там откриваме, че тази мъдрост не се придобива чрез външно наблюдение, не чрез вида мислене, което сега наричаме научно, а чрез подобен вид духовно самопознание, както успяхме да характеризираме тук и за съвремието. Използвани са йога методи, методи за самообразование на душата. Те водят душата вече не само до виждане, възприемане и разпознаване, както прави в обикновения, ежедневен живот, но и до усещането как висши когнитивни сили се сливат в нея, сили, които могат да погледнат в духовните светове, които се отварят около нас, стига само да се отворим за тях. Но за съществуването във физическия живот всичко, което ни се изправя като духовни дейности, е по определен начин обвързано с инструмента *на* физическото тяло. И сега духовното изследване ни показва как самото древноиндийско изследване е било обвързано с инструмента на физическото тяло по различен начин от нашето сегашно изследване, както е описано в На-

Естествените науки са нещо обичайно . Днес естествените науки провеждат изследвания чрез сетивата и чрез интелекта, който е свързан с инструмента на мозъка. До какво доведе човечеството методът на йога? До какво доведе той, може да бъде посочено само накратко тук, защото искаме да се съсредоточим само върху връзката между естествените науки и хуманитарните науки.

Методът на йога накара хората първоначално, до известна степен, да изключат мисловния инструмент на мозъка, дори да изключат всичко, опосредствано от останалата част от висшата нервна система. Инструментът, използван за това строго вътрешно съзерцание в методите на йога, беше именно онази част от човешката нервна система, която в съвременната наука ни се явява като подчинена част, но която в най-строгия смисъл е свързана с функциите на самия човешки организъм - това, което наричаме слънчев сплит и симпатикова нервна система. Точно както нашите съвременни научни изследвания са свързани с висшата нервна система, така и онези древни методи за просветление бяха свързани с онази нервна система, която днес дори считаме в известен смисъл за понисша. Но тъй като тази подчинена нервна система е свързана със силите на съществуването и с жизнените сили и е тясно свързана с това, чрез което самият човек е потопен в божествено-духовно съществуване, тъй като по този начин е свързана с източниците на човешкото съществуване, с помощта на този инструмент човек не само разпознаваше сиянието на духовното в човешкия организъм; но както човек гледа в световите на светлината с окоето, така и човек гледа в световите на духа с инструмента на симпатиковата нервна система, възприемайки в тях конкретни факти и същности.

Всеки, който може да разбере как човек, който се задълбочава толкова дълбоко в собственото си същество, дори използвайки инструменти, може да се свърже с вселената, разбира и как тази древна ориенталска мъдрост е достигнала до нас. Ако проследим тези древни мъдрости, ще ги открием навсякъде, изплували от повърхността на човешката мисъл чрез древни методи на изследване и йога. Откриваме голямо разнообразие от мъдрости сред най-разнообразните народи и ако се ангажираме с тях, проникваме все по-дълбоко в техните дълбини и разпознаваме как хората са стигнали до тях във времена, когато са знаели сравнително малко за съвременната физическа астрономия, анатомия, физиология и т.н. Древноиндийската мъдрост не е познавала истинската природа на човешкото тяло по начина, по който го познаваме днес; но е било възможно да се повлияе на дейността на организма чрез прилагане на по-дълбоката нервна система. И така е било и с други народи.

Сега, като хвърлим поглед, така да се каже, върху всичко, което е било ефективно като такава древна мъдрост до шести век пр.н.е., можем да проникнем чак до, например, древногръцките времена. Там, освен всичко останало, откриваме един извисяващ се мислител, мислител, който е бил неразбран както за добро, така и за зло: *Аристотел*, който е действал само няколко века преди основаването на християнството. Той все още ни се струва забележителен днес. Ако го разгледаме по този начин, ще открием в него, на първо място, нещо от това, което сега се нарича естествена наука в много области. Защото в древната мъдрост, На-

Естествената наука в съвременния смисъл не съществува. Въпреки това, дори през деветнадесети век, онези, които настояваха да се застане стриктно върху основите на естествената наука, говореха с най-хвалебни думи за приноса на Аристотел към естествената наука. Така, у Аристотел откриваме отправните точки на това, което все още може да се нарече научно изследване днес. Освен това, в неговото творчество откриваме и напълно развита теория за човешката душа.

Подробностите на неговото учение за душата няма да бъдат обсъждани тук; по-скоро ще се обърне внимание на това как учението на Аристотел за човешката душа се свързва с това, което е предадено от по-ранни времена относно човешката душа и нейната връзка с великите духовни „светове“. Човек може да разбере какво е писал Аристотел за душата само ако е наясно, че всичко това му е представено като традиция на древната мисъл, придобита по току-що описания начин. Аристотел вече не е бил запознат с *изследователските* методи на древността; те са му били чужди. Обаче това, което е могъл да каже за структурата, разделението на човешката душа, за разликата между онази част от човешката душа, свързана само с физическото тяло и *следователно* и със *смъртта*, и тази, която, след като премине през смъртта, участва в духовен живот във вечността – това, което Аристотел е могъл да каже за всичко това – е като традиция от древни времена, чието съдържание е познавал, което е получил по такъв начин, че е могъл да каже: ясно е за моето разбиране. Но той познава само отделните компоненти, това, което нарича например растителна душа, духовна душа и т.н. Той вече не знае как отделните компоненти са свързани с духовния свят.

Той може да изброи отделните части, да ги опише и класифицира интелектуално и да ги направи разбираеми за ума, но вече не може да покаже как тези човешки душевни части са свързани с духовния свят.

Подходът на Аристотел се пренася и в по-късни периоди. Естествените науки стават все по-сложни. Разбира се, има средновековен спад и новия разцвет на естествените науки в началото на модерната епоха, но освен това, може да се каже, че естествените науки стават все по-сложни.

На какво тогава се основава връзката на човечеството с естествената наука и нейните обекти? Нека си представим, ако човечеството беше само със сетивата си, ако не можеше да ги отвори, така да се каже, да се свърже с царствата на природата, които се изливат около нас. Какво би бил индивидуалният човешки живот без тази интеграция с природата? Нека разгледаме въпроса в най-основната му форма. Ако не можехме да свържем очите си с природата, бихме могли да затворим очи и по този начин да изпитаме нещо като проблясък на вътрешна светлина . Но сравнете това с оскъдния вътрешен живот в целия физически свят, който човечеството би могло да има само чрез себе си, ако не можеше да се свърже с царствата на природата. Сравнете го с богатия живот, който се разгръща, когато човечеството отвори очите и другите си сетивни органи към царствата на природата и техните впечатления. Ние сме човешки същества, защото не само живеем в себе си, но и отваряме органите си към царствата на природата, които се изливат около нас, и взаимодействаме с тези царства.

Ако само знаехме какво могат да произведат окото и другите сетивни органи, колко обеднели щяхме да бъдем като човешки същества тук, във физическия свят! Това може да се сравни с това, в което постепенно се е превърнал животът на душата във времената, когато естествената наука едва се е зараждала и е претърпявала триумф на триумф.

Що се отнася до живота на душата, това, което Аристотел беше представил, беше, така да се каже, продължено. Фокусът беше единствено върху наблюдението на самите явления на душата. Но това е все едно да позволим на сетивата да действат само вътре в себе си – и чак до наше време официалната психология действа по този начин. До наше време съдържанието на официалната психология не е нищо друго освен това, което може да се сравни с чистата вътрешна дейност на нашите сетивни органи или на нашия мозък, когато мислите на мозъка не са насочени навън в необятността на света. Но ние вече видяхме в предишни лекции как чрез методите на духовната наука – и това е било така и с древната духовна наука – душата е свързана нагоре с духовни сфери, които са също толкова конкретни и вътрешно структурирани, колкото и сферите около нас във физическия свят, с които са свързани сетивните органи.

Тези духовни сфери, тези много конкретни духовни факти и същности, бяха недостъпни за определен период, време, предназначено именно да позволи на външните научни изследвания да узреят. Следователно, нашето разбиране за душата ставаше все по-обеднено, защото липсваше духовната перспектива, търсеца конкретно потвърждение от духовния свят. Душата беше изследвана, в най-добрия случай, само във вътрешния си живот, както правеше Франц Brentano чак до 70-те години на 19 век, както можете да видите от неговата „Психология“.

Но изследването му е като изследване на окото само по отношение на това, което то може да прави само, а не по отношение на това, на което е способно, когато е насочено навън към фактите на природата.

Сега може да се каже: именно поради все по-нарастващото внимание към физическите процеси на човешките същества, вниманието е отклонено от духовните светове, с които е свързана душата. Душата наистина е свързана, от една страна, с тези духовни светове, които я приемат, когато преминава през портата на смъртта или когато навлиза в друг свят чрез сън. Но душата е свързана и с физическия свят чрез своите органи, чрез цялата нервна система и чрез цялата кръвоносна система. Тъй като естествената наука е ставала все по-значима в своите методи, човешкото внимание е било насочено към тази връзка между душата и физическия свят. Откритията на естествената наука в това отношение са били толкова великолепни, че са пленили напълно хората – например начинът, по който душата се изразява във връзката си с кръвоносната система и т.н. Всеки нов триумф на естествената наука по някакъв начин е бил вреден за насочването на вниманието на душата към връзката ѝ с духовния свят.

Има и нещо друго, което е вярно. Всеки, който иска наистина да разбере един часовник, няма да успее да схване цялостното му действие, ако каже: „Виждам как стрелките на часовника се движат напред; може би вътре има малък демон, който ги задвижва.“ Дори ако някой, който казва подобно нещо, се чувства по-висш от някой, който просто изучава механизма на часовника, той би бил осмиван, защото часовникът се учи само...

Едно е наистина да разбереш часовник, а съвсем друго е да изучиш механизма му по различен начин. Съвсем друго е да разбереш психическия живот на часовникаря или човека, който го е изобретил. Могат да се поемат и двата пътя: изследване на механичното действие на часовника и разбиране на човешкия мисловен процес, довел до неговото изобретяване . Би било абсурдно обаче да се заключи, че зад целия часовников механизъм стоят някакви демони.

Това постепенно се губи за човечеството при изучаването на човечеството, което в случая с часовника би съответствало на проследяване на гениалния механизъм до мислите на неговия изобретател. Защото би съответствало на човешката душа да следва мислите до същностите на духовния свят. Вместо това, в естествените науки, то триумфално напредва от факт към факт, тоест до това, което съответства на „часовниковия механизъм“. И може да се направи интересно наблюдение: а именно, знанието, предавано от древни времена, обикновено се губи за човечеството в онези епохи, в които определено знание може да бъде прецизно изследвано научно. Забележително е, че в края на XVI и началото на XVII век виждаме как философът *Декарт все още* е имал определена представа, че духоподобна сила действа в хората от сърцето към главата. Декарт все още говори за определени жизнени духове, които не са от физическа природа, а чиито сили действат между сърцето и главата. След това виждаме как подобно разбиране изчезва все повече и повече от интелектуалния живот на човечеството.

Всеки, който се чуди защо е така, може да намери следния отговор. Тук виждаме, че исторически погледнато, това се е случило едновременно с...

С изчезването на разбирането за психичните процеси, свързани със сърцето, се появи разбирането за физическия организъм на сърцето и кръвообращението. В началото на XVII век за първи път виждаме как английският лекар *Харви* публикува откритието си за кръвообращението и как *Марчело Малпиги* в Болоня, като анатом, за първи път демонстрира, използвайки кръвоносната система на жабата, колко сложна е цялата система. По този начин вниманието беше насочено към сетивния процес. Познаването на психичните факти беше, така да се каже, изместено от прецизното разбиране на сетивния процес. Макар че за естествената наука беше триумф, че *Франческо Реди*, роден през 1624 г. , формулира твърдението, което противоречи на много по-ранни твърдения, „всички живи същества произлизат от живи същества“, макар че това твърдение наистина е триумф, можем да кажем следното: докато човечеството напредваше към свеждането на органичното като такова до неговия зародиш, до физически неопределимата природа на органичния зародиш, то загуби от поглед как самото духовно, независимо от органичния зародиш, се намесва в развитието. Човечеството загуби разбирането си за духовния зародиш. Това се случи постепенно. Колкото повече естествената наука напредваше в своите завоевания, толкова повече се губеше погледът върху духовния свят.

Такива неща не са просто съвпадения, нито са нещо, което трябва да се осъжда или критикува, а по-скоро необходими процеси на развитие в целия ход на човечеството. Така трябва да бъде. Често, докато едно нещо се издига и развива към висините, друго пада. Това, на което се възхищаваме днес в естествената наука, всъщност това, което признаваме за необходимо, ни се представя, когато сме истински експерти в природния свят.

Състоянието на научното развитие е такова, че можем да кажем: Хуманитарните науки нямат и най-малката причина да се противопоставят по какъвто и да е начин на естествената наука, стига последната да остане в нейните граници, нито пък имат причина да се оплакват от едностранчивостта на естествената наука. Защото само чрез въздържане от намеса във всякакви спекулации в научните изследвания, а по-скоро чрез спокойно фокусиране върху физическите и сетивните процеси, са се стигнали до днес големите постижения на естествената наука. Всъщност може да се проследи, особено в зората на съвременния интелектуален живот, как само чрез съпротива срещу аристотелизма, дори срещу съществено обосноващите аспекти на аристотелизма, такива умове като *Галилео* или *Готтордан Бруно* са постигнали своите успехи, като са отказали да се намесват в изследванията си с нещо различно от това, което се е разгръщало пред сетивата им и е било достатъчно поучително.

Днес хуманитарният учен трябва да се отнася към естествения учен по такъв начин, че да каже: Колкото повече естественонаучното изследване е освободено от всякакви спекулации и философстване, колкото повече човек се фокусира единствено върху фактите и не измисля всякакви интелектуални концепции, а взема само това, което може да бъде чисто и действително изследвано, толкова по-добре е за естествената наука. Хуманитарният учен, по-специално, иска да се застъпи за запазване на чистотата на естественонаучните факти от всякакви спекулативни разговори, независимо дали от естествените науки или от хуманитарните науки. Следователно, човек може да бъде хуманитарен учен, от една страна, а от друга страна, да се застъпва за автентичността и строгостта на естественонаучните изследвания. И това е само...

Предразсъдък е да се вярва, че хуманитарният учени трябва да се противопоставя на естествените науки.

Съвсем друг е въпросът, когато става въпрос за многобройни теории, вече навлизащи в хуманитарните науки, които човек иска да изведе от научните теории. В такива случаи самият естествоизпитател навлиза в сферата на хуманитарните науки, област, с която в повечето случаи е само бегло запознат. Но едно нещо остава, дори за хуманитарните науки и хуманитарните изследвания, от научното познание: съвестният метод, съвестното чувство за истина, което вече описахме и характеризирахме в предишни лекции и което остава здраво основано на фактите.

Как се получават тези факти? Видяхме: чрез развитието на определени сили в човешката душа, които от тази душа установяват връзка с висшите светове, точно както сетивата установяват връзка с физическия свят. Точно както сетивата са предназначени да проумеят фактите на физическия свят и да ги оставят такива, каквито са, а не да ги покваряват чрез спекулации, така и ние трябва да се въздържаме от философстване и разсъждения относно резултатите от ясновидското наблюдение, а по-скоро да възприемем строгата позиция на фактите. По този начин човек стои твърдо на позицията на духовната наука, но по начин, доста подобен на начина, по който стои здраво на почвата на естествената наука. Това е видът духовна наука, представен тук.

Това е единствената цел на хуманитарните изследвания – изследвания , които се чувстват отговорни за интелектуалните нужди на нашето време. И това възниква и при стриктни научни изследвания.

в критично изследване на фактите, достъпни за хуманитарните науки, когато те, разбирайки себе си, достигнат своите граници.

Това води, чисто от фактите, до някои доста забележителни резултати. Бих искал да ви напомня какво се очертава, когато разгледаме възгледите на великия натуралист *Дю Боа-Реймон*, изразени в неговите речи. Може би най-значимата му реч е тази за „Границите на естественото познание“, която той произнася на четиридесет и петата среща на немски учени-естественици и лекари в Лайпциг на 14 август 1872 г. В нея има пасаж – и все още помня дълбокото впечатление, което този пасаж ми направи като много млад човек, когато беше представен за първи път – който гласи нещо подобно: Когато пред нас е човешко същество в будния му живот, естествената наука не може да каже нищо за това как усещането, въображението, желанието, страстта или емоцията възникват от дейността на най-малките му мозъчни клетки. „Каква възможна връзка съществува между определени движения на определени атоми в мозъка ми, от една страна, и от друга страна, изначалните, неопределими, неоспорими за мен факти: <Чувствам болка, чувствам удоволствие; вкусвам сладост, усещам миризма на рози, чувам музика на орган, виждам червено>, и увереността, произтичаща също толкова директно от тях: <следователно съществувам?> - Просто и завинаги неразбираемо е как редица въглеродни, водородни, азотни, кислородни и т.н. атоми не биха могли да бъдат безразлични към това как лежат и се движат, как лежат и се движат, как лежат и се движат.“

Дю Боа вярвал, че целта е да се разбере вътрешният живот на хората в будно състояние, използвайки научен подход.

Реймон смятал това за невъзможно. Затова той казвал: Ако имаме пред себе си спящия човек, в когото животът от усещания, идеи, желания, афекти и страсти е угаснал, тогава можем да обясним спящия човек научно; тогава имаме пред себе си нещо, което можем да наречем дейност, вътрешна органична дейност. Но веднага щом животът нахлуе в този организъм при събуждането – усещане, желание, идея и т.н. – ситуацията се променя. Тогава този живот, това съдържание на душата, не може да бъде обяснено научно от това, което естествоизпитателят може да различи. Спящият човек, твърди Дю Боа-Реймон, е научно разбираем, будният човек – не.

Това е едната страна на монетата. От друга страна, прочетете по-новите трактати за природата на съня: навсякъде ще намерите признанието, че естествената наука, така да се каже, няма какво да каже за причините за съня, че няма какво да каже за спящия човек, който според Дю Боа-Реймон би трябвало да бъде разбираем. Така, от една страна, виждаме признаци за блестящия напредък на естествената наука, която обаче след това признава своя предел във факта, че будният човек, с неговия психически живот, не може да бъде научно разбран. От друга страна обаче, както и в наше време, имаме признанието, че човешкият сън остава необясним и до днес. Защо не? Защото сънят принадлежи към онези области, където умът се намесва в обикновения живот; защото не можем да обясним съня, ако не можем да обясним бодърстването.

В една от първите лекции на този зимен семестър посочих как е възможно човек да постигне естествено-

Научно е невъзможно да се измисли механизъм, който самостоятелно и автоматично, след определено време, да задейства желанието за изключване на съзнанието и сетивната дейност, за да се преодолее умората. Но както казах, ако човек иска да се ограничи до идеята, че сънят се предизвиква от някакъв независим процес на организма, който протича автоматично, тогава няма обяснение за онзи елен, който не е работил и въпреки това спи следобедно, нито пък имаме обяснение за съня на малкото дете, което спи най-много. Напротив, посочих, че сънят може да се обясни само ако приемем, че в спящия човек имаме само физическото тяло и етерното тяло, лежащо в леглото, и че със заспиването една истински духовна същност, а именно астралното тяло и егото, напуска същността на човешкото същество. Какво се случва, когато по време на сън истински душевният аспект на човешкото същество е в известен смисъл извън физическото и етерното тяло? Ще обсъдим тези въпроси по-подробно по-късно. Днес ще бъде загатнато само следното.

Когато истински духовният елемент напусне физическото тяло и неговата околност, се получава нещо, което е противно на будната дейност на душата. В будната дейност душата е активна. Нито един крайник не се движи, без душата да го знае. Най-малко от всичко се раждат идеи, без душата да използва инструмента на мозъка. Душата трябва да бъде активна в будно състояние. Обратното е вярно в съня. Там можем да кажем: Душата се наслаждава на собствената си телесност в съня. Ако продължим според духовното изследване, имаме разликата

Разглеждаме умствената дейност и умственото удоволствие в будно и сънно състояние и разбираме взаимовръзката между умствената работа и дейността и умственото удоволствие, което трябва да се влее в умствената дейност, ако последната иска да продължи по подходящ начин. Сега вече не сме опровергани от елена, който спи следобед, въпреки че изобщо не е уморен, а знаем, че душата, когато се наслаждава на тялото си, може да прекали и че човек може да спи, когато изобщо не е уморен. Разбираме това, когато знаем как при определени конституции удоволствието от физическото може да бъде преживяно в преувеличена степен.

Всичко това ще се разбере, ако човек може да обясни съня от гледна точка на хуманитарните науки . Тоест, съществува област, в която естествената наука вярва, че царува върховно, и където хуманитарните науки имат думата само дотолкова, доколкото духът прониква във всичко, включително природните процеси. Но след това започва област, в която това, което естествената наука може да изследва, вече не е налице; където съществуват факти, но факти, които могат да се видят само когато виждането не е сетивно виждане, а свръхсетивно виждане. Ако хуманитарните науки действат със същата съвестност и свикнат да мислят толкова строго в своята област, колкото прави естествената наука в своята, тогава те не могат да влязат в конфликт с естествената наука. В това отношение обаче хуманитарните науки стоят на основа, която противоречи в много отношения на това, което постепенно се е развило в хода на духовния живот на човечеството.

Така виждаме как онези, които могат да бъдат считани за предшественици на истинските духовни изследвания, са повлияли *на Гьоте*.

Пример за борбите, възникнали срещу интелектуалните занимания в хуманитарните науки. Виждаме това най-ясно, когато разгледаме как Гьоте някога се е защитавал срещу *Кант*. Кант е първият, който се е опитал да установи как знанието, което се е развило в днешно време, е обвързано с инструмента на мозъка, трябва да бъде ограничено до *външния* опит и не може да проникне в дълбините на света, с който е свързан нашият духовен и умствен живот. Оттук и строгата граница на Кант между „науката“ и това, което той нарича „вяра“; а висшите сфери са, за Кант, достъпни само чрез вярата. Следователно, той замества познанието за един свят на вечността или божествено-духовното с вяра, която трябва да се основава на „категорическия императив“. По този начин той постановява какво трябва да бъде знанието в хуманитарните науки като просто вяра. Но Гьоте, в своето красиво есе върху „Интуитивна преценка“, казва, позовавайки се на Кант: Ако човек вече може, в интуитивен смисъл, да се усети в духовна област, в която е вкоренено божествено-духовното, от която извира моралът, защо човешкият дух, когато се издига в тази духовна област, да не издържи истински и приключението на разума? – Защото Кант го нарича „дръзко приключение на разума“, когато човек иска да проникне в области, в които – според Кант – знанието не може да съществува.

е : Как човек може да премине от естествените към хуманитарните науки? – Това, че не е нужно да се бори срещу естествените науки, а по-скоро да ги признае напълно, всъщност може да бъде верен признател на техните успехи, въпреки че, следвайки изцяло модела на научните изследвания, човек може да приложи човешкото знание в тези области.

се простира, с което душата е свързана в духовния си подкорем в онези импулси, които ѝ дават живот, дори когато е напуснала физическото тяло и се готви да се преобрази в по-късна физическа форма.

Истинска задача на духовното изследване ще бъде все повече да се отдалечава от неоправданото подиграване или опровергаване на легитимните твърдения на естествената наука в наше време. Това, разбира се, ще зависи от факта, че духовното изследване може да бъде признато за легитимно само ако е запознато с актуалното състояние на научните изследвания и ако следователно не действа по дилетантски начин срещу това, което може да се изисква легитимно от съвременното научно образование. Точно както естественият учен не може да се ограничи само до изследване на вътрешната природа на окото, ухото, чувството за топлина и т.н., а по-скоро, точно както човек трябва да насочи това, което сетивата са способни да преживеят в себе си, навън към богатата, конкретна среда на физическото, така и духовното трябва да бъде разпознато от душата чрез самообразование – чрез нов вид йога обучение, както беше описано последния път, но чрез нов вид, който се различава съществено от всички стари видове – съжителство с това, с което е свързано в духовната сфера, и това започва едва там, където научното изследване достига своите граници.

Тук имаме именно връзката между естествените и хуманитарните науки, но също така имаме възможността за истинско съвместно съществуване, мир и взаимно разбирателство между научните и хуманитарните изследвания. Ако

на казаното в предишни лекции по тази тема с това, което ми беше позволено да очертая отново днес относно връзката между научните и хуманитарните изследвания, човек може да разбере легитимността на хуманитарните изследвания, както и възможността те да се утвърдят като равноправни с естествените науки в наше време. И може да се надява, че оправданите възражения и опасения, които все още съществуват днес от страна на естествените учени, постепенно ще намалеят, когато видят, че в областта на хуманитарните изследвания съществуват не само всякакви объркани глупости, нито произволни твърдения и суеверия, а по-скоро, че хуманитарните изследвания са добре запознати с това, което изисква съвременното научно образование.

Ако се случи подобно нещо, тогава духовното изследване ще изглежда все по-оправдано пред научната съвест на настоящето и тогава човек ще може да разбере от това, което се очертава във фактите на интелектуалния живот, че духовното изследване е наистина възможно и наистина оправдано и че възраженията срещу духовното изследване всъщност принадлежат към област, по отношение на която може да се каже нещо подобно на това, което Гьоте някога е казал по отношение на друга област, а именно по отношение на издигането над всяко невежество и всяка нелогичност.

Обобщавайки връзката между духовния изследовател и онези , които действат като врагове на духовното изследване , бих искал да завърша с няколко сравнителни думи.

Нека си припомним какво е казал Гьоте веднъж по отношение на нещо съвсем различно. Гьоте е имал предвид древногръцка доктрина и обяснение относно движението, която въпреки това често е влияела на съвременната философия: доктрина, която гласи, че ако някой обект е в движение, той може да бъде наблюдаван във всеки един момент и във всеки един момент, дори в най-краткия, той е в покой. Той е в покой, дори и само за миг. Следователно, изобщо не може да има „движение“, защото във всеки един момент движещото се тяло е в покой и следователно няма движение. Това е заключението на Зенон относно движението и по този начин гръцката мисъл ни преследва чак до наши дни.

Гьоте намирал това възражение срещу движението за доста странно и веднъж изрекъл красивите думи:

Може да изглежда враждебно ,
Ти оставащ спокоен, мълчиш;
И ако ви откажат движението,
Разходете се пред тях.

Трябва да си спомня тази поговорка , когато напоследък се появят неща, които твърдят: Духът, това, което вие наричате „дух“, е резултат от чисто материална дейност, материални процеси и движения; духът възниква от материята. Точно както движението – в смисъла на токущо казаното – възниква само от неподвижността и не е нищо реално, така и духът не е нищо реално освен материята.

Ако, в смисъл, че се опитваме да проникнем в духовния свят чрез тези разсъждения, човек се опита да придобие познание за духовното и по този начин наистина да се потопи в същността на това, което е духовното, тогава може би ще разбере какво представлява духовно-научното изследване...

Изследването на ума в неговото отношение към противниците и враговете на хуманитарните науки изважда наяве, с лека модификация на току-що цитираните думи на Гьоте, може би по такъв начин – и с това бих искал да обобщя днес това, което имам да кажа за връзката между естествените и хуманитарните науки – че човек характеризира правилното отношение на истинския духовен изследовател към неговите врагове по следния начин:

Могат да възникнат враждебни събития,
Но ти, бъди спокоен, бъди весел!
И дори ако отрекат Духа,
Така че не се спирай повече на това,
И накрая, съгласете се с тях:
Психическото ѝ състояние просто не е добро!

Якоб Б. Оме

Берлин, 9 януари 1913 г.

В самия момент от развитието на съвременната мисъл, когато виждаме зората на новия мироглед, в самия момент, когато можем да запишем великите дела на Кеплер и Галилей, когато Джордано Бруно в известен смисъл очертава големия проблем на съвременния мироглед, в този момент се сблъскваме със самотния мислител, на когото е посветена днешната дискусия, простият общар *Якоб Бьоме от Гьорлиц*, който се бореше с най-висшите проблеми на съществуването по начин, който все още може да занимава най-дълбоко нашето мислене и чувство днес и вероятно ще продължи да занимава мисленето и чувството на хората още дълго време.

Една особена фигура е този Якоб Бьоме , фигура, която се стреми и бори в самота, докато другаде в интелектуалния живот различните течения се сливат в една грандиозна, всеобхватна картина. В известен смисъл може да се каже, че самотната борба на Якоб Бьоме изглежда, от определена гледна точка, почти толкова интересна, колкото и сближаването на различните гледни точки, с които иначе се сблъскваме в онази епоха. И тогава виждаме как забележително това, което Якоб Бьоме все още е намирал в собствената си самотна душа през своя век, е постигнало възможно най-широко разпространение – можем да кажем възможно най-широко разпространение, като се има предвид, че е дълбоко

Това е важен интелектуален въпрос. Виждаме от проявите на неговите опоненти докъде се е простирало влиянието му, въпреки че са минали само няколко десетилетия от смъртта му. Отново и отново Якоб Бьоме е бил обект на признателно, възхитено или дори пренебрежително, осмиващо разглеждане, а когато погледнем подкрепата и опозицията, които са се образували около него, получаваме впечатлението, че както неговите последователи, така и неговите критици са знаели, че си имат работа с наистина забележителна фигура.

явление е особено забележително за онези, които искат да разберат всяка личност, появяваща се в интелектуалния живот на човечеството, така да се каже, от непосредствените условия на тяхното време и среда. Виждаме например как се правят опити да се разбере Гьоте, като се събират всички възможни, дори най-малките, детайли от живота му и се вярва, че това събиране на детайли ще даде това или онова за обяснение на съответния му интелектуален живот. По този начин всъщност не може да се спечели много за Якоб Бьоме, тъй като външните влияния са трудни за установяване с помощта на външна наука. Още по-малко може да се разбере как той е израснал от това, което е съставлявало интелектуалния живот на неговото време. Затова мнозина са изповядвали мнението, че Якоб Бьоме е бил един вид интелектуален метеорит. Всичко, което се появява, всичко, което тази личност е могла да предложи, сякаш е изникнало внезапно, разкривайки се от дълбините на неговата особена душа. Други пък са се опитвали да обяснят как някои фрази у Якоб Бьоме, някакъв начин за изразяване на идеите му с думи и фрази, родословни...

лихварство с формулите на алхимиците или други философски или други школи на мисълта, които все още са били живи по негово време.

Всеки, който се задълбочи в целия интелектуален пейзаж на Якоб Бьоме, ще открие, че подобна процедура едва ли е по-ценна от изследването на езика на един значим ум, който в края на краищата винаги трябва да се изразява под някаква форма; защото когато Якоб Бьоме използва алхимични формули или други подобни, това е просто езиково разкрояване. Това, което прави такова първично впечатление на онези, които се стремят да го разберат, обаче се представя с оригиналност, срещана само у най-великите умове. Има обаче някои улики, които не са изцяло в съответствие със съвременната мисъл или съвременния мироглед, но въпреки това осветляват за желаещите да се ангажират с тях как Якоб Бьоме е успял да се издигне до своята висока интелектуална позиция. За да се свържем с живота му, доколкото е от значение тук, е необходимо само да цитираме няколко дати от него.

Якоб Бьоме е син на много бедни хора и произхожда от Алт-Зайденберг, близо до Гьорлиц. Роден е през 1575 г. Като малко момче е трябвало да пасе добитък с други селски момчета. Така, както е видно, той израства в пълна бедност и тъй като подобно възпитание не предлага особени образователни възможности, е разбираемо, че Якоб Бьоме, дори като дванадесет- или тринадесетгодишно момче, едва е можел да чете и да пише само елементарно. Но пред нас стои друго преживяване от детството му, което един верен биограф е чул директно от него. Това събитие ще бъде разказано първо. Как

Въпреки това, това не е едно от онези неща, които имат особен смисъл за съвременния ум.

, докато пасял добитък с други овчари, Якоб Бьоме се отделил от групата, изкачил се на сравнително висока планина близо до родния си град Ландскрон и там, посред бял ден, заявил, че е видял нещо, което приличало на входна порта към планината. Влязъл вътре и намерил съд, нещо като вана, пълна с чисто злато. Това направило толкова разтърсващо впечатление в душата му, че той избягал, запазвайки само спомена за това особено преживяване. Със сигурност може да се говори за сън, сънуван наяве. Тези, които намират подобно обяснение за задоволително, може да бъдат прав. Но същественият въпрос не е дали човек нарича подобно събитие „сън“ или му дава друго име, а по-скоро какво то задейства в душата на човека, който го „сънува“, какъв ефект има върху душата му. От начина, по който Якоб Бьоме по-късно разказал на приятеля си за това събитие, можем да видим, че то се е запечатало дълбоко в душата му, че е освободило значителни сили в душата му, така че е било от първостепенно значение за него духовно.

Нека следователно дадем правото на рационалистите да обяснят подобно преживяване, което при всички обстоятелства е било значимо събитие в душата на Якоб Бьоме, по същия начин, по който обясняват събитието с явяването на Христос на Павел пред Дамаск. Обаче, подобно обяснение, което прибегва до тези неща, трябва също да признае, че толкова значимо произведение като това на Павел, толкова тясно свързано с християнството, е възникнало от „сън“. Нещо като дълбоко раздвижване на душевните сили, което

иначе не са активни в душата – това е нещо, което момчето Якоб Бьоме вече е усещало, когато е преживявало това. Именно това вътрешно откъсване от дълбоко заровените сили на душата е от значение. Важно е свидетелството за такова нещо, доказващо, че човек си има работа с човек, който може да се спусне по-дълбоко в дълбините на вътрешния си живот от хиляди и хиляди други.

друго събитие от много подобен характер, което, трябва отново да кажем, остана толкова живо в паметта на Якоб Бьоме, че блясъкът и значението на това събитие проблясваха през целия му живот, доколкото този живот беше вътрешен живот.

Якоб Бьоме бил чирак на обуцар и често трябвало да стои на стража в магазина на господаря си; не му било позволено да продава нищо. Тогава един ден – тази история отново идва от неговия верен биограф, *Абрахам фон Франкенберг* – човек, който веднага се впечатлил като странен на Якоб Бьоме, влязъл в магазина и поискал да купи обувки. Тъй като на момчето било забранено да продава обувки, то го казало на непознатия. Непознатият му предложил висока цена и обувките наистина били продадени. Тогава се случило следното, което останало в паметта на Якоб Бьоме до края на живота му. След като непознатият си тръгнал и минало малко време, Якоб Бьоме чул да го викат по малко: „Якоб, Якоб!“ и когато излязъл, непознатият му се сторил още по-странен от преди. В очите му имало нещо слънчево и блестящо и му казал думи, които звучали доста странно: Якоб, ти си още малък сега, но един ден ще станеш съвсем различен човек, от когото светът ще избухне в удивление.

Но бъдете мили към вашия Бог и четете старателно Библията. Ще трябва да изтърпите много гонения. Но бъдете силни, защото вашият Бог ви обича и ще бъде милостив към вас.

Якоб Бьоме смятал подобно събитие за далеч по-значимо от всякакви други външни биографични преживявания. Неговият биограф разказва какво му е казал самият Якоб Бьоме: През 1593 г. в продължение на седем дни Якоб Бьоме се чувствал сякаш е бил откъснат от физическото си тяло, сякаш е бил в съвсем различен свят, сякаш се е преродил в душата си.

Така че, ако щете, имаме работа с трайно ненормално състояние на духа. Но Якоб Бьоме преживява дори това свое „прераждане“ горе-долу като нещо, което според него може просто да се свърже с човешка душа. Той не става фанатик или фалшив идеалист, нито дори арогантен човек, а продължава общарския си занаят с най-голямо смирение, може дори да се каже, с най-голяма трезвост. Дори преживяването от 1593 г., възнесението в друг свят, остава за него като привидение, за което той казва: „Зърна царство на радостта, царство на духовната реалност, но това е нещо от миналото.“ — И той продължава ежедневието си, продължавайки бизнеса си в трезвостта си.

През годините 1600 и 1610 това преживяване на прераждане се повтаря. Тогава той започва, вярвайки, че е призван да запише преживяното в своите екстатични състояния. Така през 1612 г. е създадена първата му творба „Зората при изгрев“, по-късно озаглавена „Аврора“. Той казва за нея, че не я е описал с

в обикновеното си аз, но че му е било дадено дума по дума, че е живял в същество, противоположно на обикновеното си аз, което е всеобхватно, достигащо навсякъде в света и потапящо се в него.

Разкритията обаче не му се връзваха особено добре. Когато някои хора осъзнаваха какво има да каже, какво е записал, ръкописът на „Аврора“ е копиран и разпространен в няколко екземпляра. В резултат на това дяконът на Гьорлиц, Грегориус Рихтер, където Якоб Бьоме междувременно се е установил като общар, атакува Якоб Бьоме от амвона, не само осъждайки работата му, но и успявайки да го призове пред градския съвет на Гьорлиц. Сега само ще повтора думите, които знаем за това от неговия биограф. Той разказва: Съветът реши, че на Якоб Бьоме трябва да се забрани да пише повече; защото само тези, които са академици, имат право да пишат, но Якоб Бьоме не е академик, а идиот и затова е трябвало да се въздържа от писане!

Така Якоб Бьоме бил обявен за идиот и тъй като като цяло бил добродушен човек, който поради простотата на природата си не можел напълно да проумее, че ще бъде смятан за един от прокълнатите без никакво основание, той наистина решил да не пише нищо повече засега. Но тогава дошло времето, когато не можел да направи нищо друго. И в годините от 1620 до 1624 г., до смъртта си, той написал голям брой свои произведения в бърза последователност, като например „Книгата за съзерцателния живот“, „De signatura rerum, или За раждането и обозначението на всички същества“ и „Обяснение на Първата книга на Мойсей“.

Но броят на неговите произведения е доста голям и това може да се стори странно за някои читатели. Някои казват, че Якоб Бьоме винаги се повтаря. Вярно е, че не може да се не съгласи; някои неща се появяват отново в творчеството му. Но ако от това човек заключи, че познава всичко за Якоб Бьоме само като е прочел няколко от неговите произведения, защото той непрекъснато се повтаря – и човек не би могъл лесно да не се съгласи с тези, които казват това – тогава трябва да се каже: който спре да прочете *едно от* произведенията на Якоб Бьоме и не развие апетит да прочете другите му, няма да разбере много за него. Но който положи усилия да прочете другите му произведения, въпреки всички повторения, няма да се успокои, докато не прочете и последните.

Ако се опитаме да се задълбочим в мисловните процеси и интелектуалната същност на Якоб Бьоме, основавайки се на тази характеристика на неговото същество, трябва да кажем, че за съвременните хора, които живеят само в интелектуалния контекст на нашето време, много неща ще бъдат неразбираеми не само в съдържанието на произведенията на Якоб Бьоме, но и в целия начин, по който той ги представя. На пръв поглед представянето му изглежда доста хаотично. Човек постепенно се запознава с него, разбира се. Но след това остава нещо, което за много хора е труден за разбиване орех: че в творчеството му откриваме доста неразбираеми за съвременния ум неговите доста своеобразни обяснения на думите. Например, откриваме, че той многократно използва думи като „сол“, „живак“ и „сяра“, за да обясни света. Когато след това се опитва да обсъди какво означават „sul“ и „phur“ и впоследствие открива всякакви дълбоки прозрения, тези съвременни...

Умовете си казват: Това е безполезно; защото какво означава да се дават обяснения за един световен принцип, когато човек обяснява сричките на една дума поотделно, като „сул“ и „пхур“? - Това е напълно чуждо на съвременната душа.

Ако обаче човек разгледа по-задълбочено Якоб Бьоме, ще открие, че той облича това, което иска да каже, във всевъзможни алхимични формули. Но едва когато проникне до това, което се проявява като дух на Якоб Бьоме в това, с което се е сблъскал, едва тогава открива, че там живее нещо съвсем различно от това, което днес познаваме като научно мислене, или дори като мироглед, или какъвто и да е друг вид мислене.

Това, което живее в душата на Якоб Бьоме, е най-подобно на онова, което в тези лекции беше характеризирано като първи етап към по-висш духовен живот, а именно етапът на въображаемото познание. Подчертахме, че този, който се издига далеч отвъд обикновения живот в сетивата, чрез особено развитие на душата си, стига до възприемането на нов свят от образи, от въображения. И беше подчертано - моля ви да си припомните точно характера на това обсъждане - че когато човек е достигнал до точката, в която не само формира въображения, но и където образи, въображаеми понятия изникват от непознатите дълбини на душевния живот и той преживява нов свят, тогава този, който желае да се издигне до ново познание, трябва да вземе твърдото решение да потисне напълно този първи проблясък на въображаем свят в душата и да изчака, докато той се появи втори път от един много по-подземен свят.

Следователно, най-вероятното обяснение е цялостното състояние на ума, цялото

вътрешното състояние, което Якоб Бьоме изпитва, с това, което човек среща във вътрешния си живот, когато се издигне до свръхсетивната сфера на разбирането. Вярно е, че никъде не е очевидно, че нещо, което съвременната духовна наука провъзгласява за свои методи, се среща у Якоб Бьоме. Но всеки, който вярва, че всичко това възниква спонтанно у Якоб Бьоме, въпреки това би грешил. Самият той веднъж е казал, че постоянно се е борил за Духа, за Божията помощ и че след тази постоянна борба се е появил светъл, въображаем свят. Следователно не можем да кажем, че той е просто наивен, въображаем познавач, а по-скоро трябва да кажем, че той наивно прибегва до средствата, които водят човешките същества до висините на въображаемото разбиране. Такава въображаема сила, разбира се, трябва да се предположи, че съществува в душата му. Така той достига до въображаемо познание по абсолютно същия начин, само че по-бързо и естествено, отколкото човек може да го постигне чрез *методите*, описани в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“.

Така Якоб Бьоме стои пред нас като мислител с въображение. Но с първична сила, сякаш инстинктивно, това въображаемо разбиране, носено от мощна вътрешна воля, изригва на повърхността. Виждаме в него тази силна вътрешна воля, която не може да се изрази във външни действия – скромната му професия му пречи да го направи – да обгръща душата му като потоп, така че душата да се потопи в този потоп. И от тази воля виждаме да се раждат могъщи образи, чрез които той се опитва да разреши загадките на света. За Якоб Бьоме не са толкова важни индивидуалните резултати, колкото това настроение и състояние на душата му.

Бьоме . Той чувства, че в стремежа си е воден към нещо, което не е обикновеното познаващо човешко „ аз“, а нещо, свързано със силите, които свързват човека от подсъзнанието на душата му, от дълбините на душата му, с целия космос, с това, което тъче и живее там, в природата.

Човекът, който наистина има сериозен стремеж към знание, усеща , че в знанието има не само нещо рационално, но и нещо, което се постига чрез страдание и болка, чрез преодоляване на страданието и болката. И когато се опитва да проникне в природата и съществуването с днешните обикновени средства, той осъзнава как всъщност се дистанцира от природата и съществуването чрез всички тези средства. Но когато открием сили в душата си, *които* иначе спят в подсъзнанието, тогава усещаме, че те са свързани с природата и съществуването в съвсем различен, по-интимен смисъл. За да обясня това, бих искал да се спра на следното.

Добре известно и често се разказва как някои животни в райони, където наближава земетресение или друго стихийно събитие, бягат от мястото на земетресението или подобно събитие или поне стават неспокойни, така че са като пророчески предвестници на това, което предстои. Може да се каже: Инстинктивният живот на животното е по-тясно свързан с това, което се случва в природата, отколкото цялата структура на човешката душа. Но в дълбините на човешката душа живее нещо, което не е същото като инстинкта на животните, а нещо по-дълбоко от този животински инстинкт, който също е тясно свързан със силите на природата. Когато Якоб Бьоме се спуска в дълбините на душата си, той се чувства по-тясно преплетен с природния свят.

Турски сили. Но едно нещо се откроява особено. То е подчертано: само когато това, което се явява като въображение и въображаем свят, е потиснато, угаснато и след това се появи отново сякаш от само себе си, само тогава този *втори* въображаем свят има стойност. Сега е най-странно, когато сравним това с пътя на Якоб Бьоме: През 1600 г. той преживява прераждане, чувства се пренесен в духовен свят, в царство на радостта. След това продължава да живее трезвен живот. В продължение на десет години преживяното сякаш е потънало. След това се появява за трети път през 1610 г. Не е ли тогава, подобно на природен феномен, пътят, който описахме като правилен, влязъл в душата на Якоб Бьоме? Това е, което доближава Якоб Бьоме толкова до това, което самите ние сме възприели като естествен път към свръхсетивните светове. Ако вземем това предвид, неговият опит вече няма да ни се струва толкова чужд, колкото може би на пръв поглед.

За обективното разбиране на скептика обаче няма да е от полза да се впускаме в задълбочени размисли върху състава на сричките „sul“ и „phur“ или върху каквото и да е друго освен това. Но ви моля да си припомните казаното по-рано за човешкия език, как е обяснено как в хода на човешкото развитие езикът всъщност предхожда абстрактната, концептуална мисъл и как *Жан Пол* е напълно прав, когато подчертава, че детето се учи да мисли чрез езика, а не че речта се развива чрез мисълта. Следователно езикът е нещо по-елементарно, по-първично от мисълта. Когато видим как цялата природа се преражда в нашите мисли, тогава усещаме как мисълта е отделена от фактите на природата от космическа пропаст.

е отделно. Но ако звукът е по- подобен на звуците на природата – а езикът първоначално е съставен от такива звуци – ако звукът на речта се изтръгва от човешката душа, тогава нещо от цялата закономерност на света действа в дълбините на душата и тогава един вид ехо се освобождава във връзка с природата по съвсем различен начин, отколкото когато нещо се освобождава от мислите като ехо.

Съвременната душа вече не притежава способността да усеща *родството* между езика и звуците на природата. Едва бавно съвременната душа започва да усеща как във всеки език има нещо, което директно отразява впечатленията от външния свят. С личност като Якоб Бьоме, която извлича дълбоки духовни сили с елементарна мощ, е съвсем естествено и в това отношение тя сякаш да се свърже отново в чувствата си с онова усещане за езика, което някога е било присъщо на човечеството, което детето развива повече или по-малко несъзнателно.

Ако сега разширим казаното до специфичните дебати за комбинирането на срички в думи, тогава можем да разберем как само чрез чувство за звуци природата въздейства на човешката душа, как природата се стреми да създаде език за себе си чрез звука. Именно защото Якоб Бьоме е по-близо до душата на природата, той живее дори повече в езика, отколкото в мисълта, и цялата му философия е по-скоро състрадание, споделено преживяване на това, което живее и диша в природата, отколкото някакво абстрактно схващане на нещата. Може да се каже, че ако наистина позволим на мисълта на Якоб Бьоме да осъществи действие, човек има чувството, че мисълта е толкова сродна на това, което Якоб Бьоме наблюдава, колкото може да бъде само на самото—

Вандт е това, което човек възприема като всякакъв вид вкус, където също така усеща допир с природата.

Ето как Якоб Бьоме преживява контакт с природата. Той усеща в себе си какво се тъче, работи и живее в природния свят. Той живее живота на природата редом с нея и по същество предава в своите изображения това, което преживява редом с нея, така че човек усеща думите му да резонират с това, което вижда. Следователно думите са нещо за него, което той усеща по-специално като „как“ на самата природа. Така че няма нужда да се размишлява дали подобни дискусии като споменатата относно „sul“ и „rhu“ означават нещо специално в творчеството на Якоб Бьоме, а по-скоро да се опитаме да преживеем отново в тази душа как тя трансформира светския опит в духовен опит и как предлага това, което *душата* може да преживее като свои откровения.

Човек не може да разбере Якоб Бьоме, ако вярва, че възприема светкавици и гръмотевици, облаци или трансформации на облаци, или растеж на трева просто като съвременния човек. Човек го разбира само ако знае, че с проблясъците на светкавицата, с гърмежите, с трансформиращите се облаци, нещо се трансформира във вътрешния му опит, така че в душата му се случва нещо, което стои като решение на съответната загадка. Така за Якоб Бьоме случващото се в света се превръща в загадка на собствения му опит.

Сега, когато го разглеждаме в тази светлина, разбираме как е могъл да се справи със задача, която е била изправена и пред други умове по негово време и която дълго е занимавала други умове, дори най-великите умове на съвременността. Същият шестнадесети век, в който е роден Якоб Бьоме, е дал началото и на фаустовската загадка, която, наред с стремящото се и борещо се човешко същество, представя и

Противникът на човечеството, който потиска стремящата се природа на човечеството към низостта, чувствеността, към това, което времето на Якоб Бьоме нарича „дяволското“. Гьоте продължава да се бори поетично с проблема какво поставя „злото“ в космоса. Не трябва ли човечеството постоянно да се пита: Как така в хармоничната вселена, в мъдрото ръководство на света, неправилното, безцелното, нахлува толкова враждебно? И въпросът за произхода на злото е в основата на фаустовската загадка. Всъщност той вече присъства в Книгата на Йов, но се появява с особена сила през шестнадесети век.

Как е възникнал този въпрос в ума на Якоб Бьоме? Достатъчно е да разгледаме само няколко думи от „Зора в изгряващото слънце“, за да видим как това, което иначе е светски проблем, се превръща за Якоб Бьоме преди всичко във вътрешен проблем на душата. Там той казва нещо подобно на следното: Винаги, когато някъде по света се появи интелигентен и дълбокомислен човек, дяволът веднага се прониква в душата му и се стреми да свлече природата му до обикновеното, ежедневно, чувственото и да го оплете в гордост и арогантност. Тук виждаме Якоб Бьоме да схваща проблема като проблем на душата, виждайки как той търси силата на злото в самата душа, сила, която нахлува в самите сили на доброто. И пред него възниква въпросът: Какво общо има душата със силите на душата, които се стремят към злото? Така за Якоб Бьоме проблемът със злото в крайна сметка се превръща във вътрешен въпрос на душата. Но тъй като „душа“ и „свят“ си съответстват за него, душата веднага се разширява в един свят и сега, което е особено за него, е, че въпросът за злото се превръща в съвсем различен въпрос -

Това повдига въпроси за човешкото, всъщност за духовното съзнание като цяло, за цялата природа на съзнателния живот.

Днес е трудно да използваме сегашното си разбиране за вътрешния живот на Якоб Бьоме и да схванем какво са означавали за него фундаменталните въпроси на света и техните решения. Освен това, човек не може истински да разбере думите на Якоб Бьоме, защото те вече не са широко приети в наше време. Следователно, изцяло в духа на Якоб Бьоме, но използвайки малко по-различни думи, ще се опитам да се доближа до това, което той е имал предвид под въпроса за злото, който за него се превръща във въпрос за самата природа на духовното съзнание.

Нека се опитаме да разгледаме как функционира нашето съзнание, какво би било цялото ни съзнание, ако не бяхме в състояние да запазим в паметта си, като мисли, това, което някога сме преживели в душата си, в съзнанието си. Нека се опитаме да разгледаме как нашето съзнание би трябвало да бъде нещо съвсем различно, ако не бяхме в състояние да извлечем от паметта си това, което сме преживели вчера, онзи ден, преди години. Цялото съдържание на съзнанието се основава на тази способност да помним; и нашето съзнание не се простира отвъд момента във времето, до който можем да си спомним. Именно там започнахме да схващаме себе си като аз, да имаме кохерентната нишка на нашето съзнание, да разбираме вътрешния си живот.

На какво тогава се основава цялата природа на съзнанието ? На факта, че знаем: Сега ние преживяваме нещо в съзнанието. Когато преживяваме нещо, ние сме пряко свързани с това преживяване: в момента, в който преживяваме нещо, ние не сме нищо друго освен самото преживяване. Който си представи червения цвят, е в това...

Моменти, в които той си представя този червен цвят, заедно с преживяването му. Който си представя идеал, в този момент е едно цяло с идеала. Той се разграничава от преживяването си едва след това, докато преди е бил едно цяло с него. По този начин, цялото ни съзнание е нещо, което първо преживяваме и след това съхраняваме като обективен обект във вътрешната си психика. Такова съхранение в обективната сфера прави възможно нашето съзнание. Не бихме могли да развием съзнание, ако всичко, което преживяваме, бъдеше незабавно забравено, пометено.

като се изправим пред преживяването си с него, като „контрапроекция“, както казва Якоб Бьоме, като се изправим пред него като нещо противоположно на нас, се разпалва истинското ни съзнание. Можем да наблюдаваме това, така да се каже, с най-простия факт на нашето съзнание. Якоб Бьоме разширява това преживяване, което всяко съзнание може да има, върху целия свят в своето ясновидско виждане. Той казва: Ако едно божествено същество в света някога е притежавало способността само да живее в себе си, но не и да се изправя пред преживяванията си – като контрапроекция – тогава съзнанието никога нямаше да възникне, дори в едно божествено същество. За божественото същество обаче контрапроекцията е светът. Точно както ние изправяме възприятията си пред него, точно както осъзнаваме обекта, така и светът е контрапроекцията за божественото съзнание. И всичко, което ни заобикаля, е било породено от божественото съзнание от самото себе си, за да осъзнае себе си по начина, по който ние за първи път развиваме съзнанието си, като се изправяме пред собствените си преживявания като контрапроекция.

За Якоб Бьоме формулирането на тази идея не е било теория, а по-скоро нещо, което му е носило удовлетворение от това да се обърне към въпрос, който за

него е бил въпрос на съдба.

„Сал“ означава „за великия фаустовски въпрос“. Сега той можеше да си каже: Ако се върна в божественото съзнание, така да се каже, *преди* света, тогава това божествено съзнание би могло да дойде до себе си, да стане истинско съзнание, само като се противопостави на света, за да може да осъзнае себе си в своето отражение. Така всичко, което живее, движи се и съществува, е произлязло от божествено-душевното, от воля на това божествено-душевно, което, като воля, е развило желанието да осъзнае себе си. И в момента – това сега стана ясно за Якоб Бьоме – когато единното съзнание си постави за отражение и поиска да осъзнае себе си, като по този начин се удвои, създавайки, така да се каже, свой собствен огледален образ, то създаде това отражение в многообразни форми, в многообразието от отделни членове, точно както индивидуалната човешка душа не се изразява просто в отделни членове, а в членове, които притежават известна независимост, ръка, крак, глава и други подобни. Няма да се доближите до разбирането на Якоб Бьоме, като просто го наречете пантеист. Трябва да проследите неговия начин на мислене по подобен начин, трябва да разберете как той интерпретира всичко, с което се сблъскваме, като контрапроекция от божественото.

Дори самата човешка природа принадлежи към контрапроекцията на божественото, която божественото е проектирало от себе си, за да осъзнае себе си. От тази гледна точка Якоб Бьоме казва: Хората вдигат поглед нагоре, виждат звездите, облачните маси, планините и растенията и често искат да предположат и една специална сфера на божественото. Но аз ти казвам, неразбиращо човешко същество, че ти самият принадлежиш към контрапроекцията на бога; защото как би могъл да почувстваш и осъзнаеш нещо в себе си от божественото?

Какво същество бихте били, ако не бяхте произлезли от тази божествена същност? Вие произхождате от тази божествена същност; тя ви е представила пред себе си, сякаш родени от нея, и вие ще бъдете погребани в нея. И как бихте могли да възкръснете, ако пред вас стои чуждо божество? Как бихте могли да се наречете Божие дете, ако не сте едно цяло със субстанцията и същността на Бога!

Това, че Якоб Бьоме не визираща обикновен пантеизъм, се изразява в неговото твърдение: Външният свят не е Бог, нито пък някога ще бъде наречен Бог, а по-скоро същество, в което Бог се разкрива. Ако някой каже: Бог е всичко, Бог е небето и земята, а също и външният свят, тогава това е вярно; защото всичко произлиза от него и в него. Но какво да правя аз с такова твърдение, което не е религия? Той не може да бъде наречен пантеист. Точно както въпросът за същността на света не е нещо, което той търси, така и отговорът му на него не е просто отговор, а по-скоро преживяване. Той е усетил условията на собственото си съзнание и го разширява до божественото съзнание, защото е ясно, че способността му за съзнание е ехо от фактите на света. Отговаряйки на въпроса за душата и божествения аспект на душата, той намира отговор и на въпроса за произхода на злото. Това е нещо изключително характерно за Якоб Бьоме, което многократно е предизвиквало възхищението на дълбоките мислители. Например, *Шелинг* бил дълбоко развълнуван, когато осъзнал как Якоб Бьоме подхожда към въпроса за значението на злото в света, а други мислители от деветнадесети век също се възхищавали на дълбочината, с която Якоб Бьоме се е заел с този въпрос.

Може да се каже за много хора, които са се занимавали с въпроса за произхода на злото: те са търсили първичната основа на злото. Характерно за Якоб Бьоме е, че той отива по-далеч от точката, до която според мнозина човек може само да стигне. Защото къде другаде може да отиде човек, ако не иска да остане на тази първична основа? Якоб Бьоме отива отвъд първичната основа, защото иска да реши въпроса за значението на злото. Той отива до това, което многозначително нарича не първична основа, а *неоснова*, и тук наистина се сблъскваме с преживяване на човешката душа у Якоб Бьоме, което може да бъде възхитено в най-висока степен, ако човек притежава капацитета за това. Разбира се, обикновената душа, вкоренена в съвременния мироглед, може да не притежава този капацитет; но човек може да има този капацитет, който изпитва възхищение там, където у Якоб Бьоме се осъществява преходът от първичната основа към неоснованото. По същество това е нещо като „яйцето на Колумб“, нещо съвсем просто. За момента, в който Якоб Бьоме беше разрешил загадката на света по начина, по който току-що я характеризирахме, когато му беше ясно, че връзката между Бог и света е като тази между душата и крайниците, той също можеше да си каже - той не използва тези думи, но ние искаме да я характеризираме в неговия дух, а не с неговите думи, защото това ни доближава до неговото разбиране -: Когато светът е възникнал като еквивалент на божественото, тогава в този еквивалент е възникнала „разликата“, разликите между крайниците, както бихме казали. Възникнала е разликата между отделните крайници и индивидуалната душа. Не е ли всеки отделен крайник добър по отношение на функциите на душата? Може ли

Не трябва ли да кажем: Дясната ръка е добра, лявата ръка е добра, всичко е добро, доколкото служи на функциите на душата? Но не може ли дясната ръка, поради относителната си независимост, всъщност именно поради своята доброта, да навреди на лявата ръка? Там, срещу това, което е хармонията, сме противопоставили независимостта на физическото, това, което не се нуждае от „основа“, сме поставили в първичната основа това, което просто е резултат от нашето преминаване от „първоначалната основа“ към „неосновата“.

Точно както не е нужно да търсим причината за тъмнината в светлината, така не е нужно да търсим причината за злото в доброто. Но тъй като светът се разкрива на Якоб Бьоме като антитеза на божествеността, в този свят на многообразие възниква възможността отделните елементи да взаимодействат помежду си, доколкото те трябва да притежават своята самостоятелност за целта на света, според целенасочеността на света, и следователно трябва да развият тази самостоятелност. Така за Якоб Бьоме злото не се корени в обясненото, а в това, което се очертава като липса на основание, без нужда от обяснение. Чрез това обаче последното възниква сякаш от само себе си като антитеза на доброто; и сега злото, нецелесъобразното, вредното в света, става за Якоб Бьоме само антитеза на доброто, точно както ние осъзнаваме себе си във връзка с обекта.

Вървим в стаята, без да мислим за себе си, но веднага започваме да мислим за себе си, когато например си ударим главата в прозорец: тогава, чрез контра-тласъка, чрез обекта, осъзнаваме себе си. Точно както съзнанието се изправя срещу контра-тласъка, точно както то преживява *себе си* чрез контра-тласъка, така и за Якоб Бьоме доброто, целесъобразното, изгодното и полезното осъзнават себе си, като се изправят срещу себе си.

вредното и неподходящото, осъзнава себе си в това, че „злото“ се е превърнало в противоположност на доброто, подобно на обектите, които се преживяват, като са изтласкани към външния свят.

Така Якоб Бьоме вижда в доброто силата, която поглъща своята противоположност, точно както човекът, в паметта си, все повече включва това, което самият той първоначално е извадил от съзнанието. По този начин ние откриваме непрекъснато поглъщане *на* злото и по този начин обогатяване на доброто със зло. И точно както тъмнината се отнася към светлината по начин, по който светлината свети в тъмнината и по този начин става видима, така и доброто става ефективно само като действа в злото и се отнася към него, както светлината се отнася към тъмнината. Точно както светлината, чрез тъмнината, се диференцира в различните си цветове и не би могла да се прояви като светлина, ако тъмнината не ѝ се противопоставя, така и доброто може да изпълни функцията си в света само като се преживява във връзка със своята противоположност, към злото.

Ето как Якоб Бьоме вижда света, виждайки доброто като толкова ефективно, че то се оказва противопоставено на злото, но също така включва злото в собствената си сфера, поглъщайки го така, така да се каже. Така за Якоб Бьоме едно предземно събитие изглежда по следния начин: Божеството някога се е изправяло срещу други духовни същества. Те, подобно на нашата настояща природа на покъсен етап, са били контрапроекция на Божеството. Тези същества вече са били контрапроекция на Божеството, чрез която Божеството се е осъзнало. Но те са се отнасяли към Божеството като крайници, които се обръщат срещу собственото си тяло. Ето как за Якоб Бьоме е възникнало съществото Луцифер. Какво е Луцифер за него? Това е съществото, което, след като е създадена контрапроекцията, разликата,

Той използва многообразието, за да се разбунтува срещу неговия създател като независимо контрадвижение. Така Якоб Бьоме открива в различните, противоречиви сили на света това, което трябва да съществува, но което допринася за цялостната еволюция, като се абсорбира в хода на развитието. Той си представя, че всички дела на божествения противник – за да могат самите божества да бъдат още по-силно изразени в контрадвижението – са абсорбирани от божеството и че себеизразяването на божеството става още по-славно чрез силите, развити от противника.

Якоб Бьоме преследва идеята, която разширява опита на съзнанието до световния опит за произхода и първичното състояние на злото, проследявайки го дълбоко в света. Той капсулира в проста формула - не може да се каже какво теоретично е предложил той като решение на загадките на света, а по-скоро какво е преживял - следното: Не, да без „не“, защото „да“-то първо трябва да преживее себе си във връзка с неговото контраотхвърляне, „не“. „Не, да без „не“ е простата формула, в която Якоб Бьоме свежда целия проблем на злото.

Това не е теоретична формула, а по-скоро тази философия съдържа нещо като най-първичното, най-елементарното преживяване. Защото знанието, че няма „да“ без „не“, че злото е погълнато от доброто и допринася за еволюцията на света, може да не е достатъчно само по себе си. Но е съвсем друго да си бореца се душа, душа, която изпитва болка и страдание, изкушения и съблазни, и да си кажеш: Всичко това трябва да е там, и въпреки това, въпреки съществуването му, мога да извлека от моите нетеоретизиращи, а живи философски думи сигурността, утехата и надеждата –

Яздя, за да може най-доброто в мен да намери възможност да преодолее това, което е просто контраотхвърлянето, „не“, чрез оригинала, чрез „хвърлянето“, чрез „да“. И колкото и дълбоко да се заплетат в злото и колкото и малък да е лъчът светлина, който се разпространява през него: мога и мога да се надявам на освобождение, че не злото, а доброто в мен ще триумфира.

Когато подобна философия се трансформира в сигурност на спасението, тя е нещо, което, макар и свързано с индивидуалната личност, едновременно притежава универсално човешко значение чрез този конкретен характер. Позволявайки на това да действа върху душата, човек лесно преминава от тази бореща се душа, която се издига до студените абстракции на „да“ и „не“, за да получи най-топлото духовно съдържание и преживявания, към самотния човек в Гьорлиц, който нямал възможност да основе училище, защото времето, което хората иначе посвещават на интелектуални занимания, той трябвало да посвети на изработката на обувки. Трябвало да изтръгне от себе си времето за многобройните си произведения. Човек е привлечен от човека, чиито книги разкриват борбата му с езика, въпреки ограниченото му формално образование, но чиито учения се разпространяват и придобиват влияние след смъртта му. Той седи на общарския си стол и има малко приятели, на които се доверява. Имал е приятели, на които е писал писма, но броят им е бил малък. Така човек го наблюдава в самотата му и получава усещането, че има необходима връзка с това: само Джордано Бруно може да бъде представен като такъв.

Скитайки по света, пътувайки от страна в страна, за да провъзгласиш нещо от „света“ сякаш с тръбен звук , както човек чувства в себе си, който откликва на многообразието от явления, че това скитане принадлежи на този мироглед, така и в другия случай човек чувства, че този самотен общар е преживял нещо, което може да бъде преживяно само по такъв начин, че се е случило сякаш в самотен диалог с духовете на съществуването, се е случило в това самотно прозрение, което характеризирахме в началото.

Когато се чувстваме по този начин, осъзнаването ни нараства към това, от което човечеството се нуждае за хармоничното разрешаване на световните загадки: че най-великото преживяване, което човечеството може да има в света, е независимо от мястото и времето, обвързано само със силата на задълбочаването на човешката душа и че душата може да предприеме най-великите пътешествия по света, пътешествията в духовните сфери, навсякъде и винаги. Тогава, от душата на Якоб Бьоме, това резонира в нас и докосва нашето разбиране, дума, която толкова съществено характеризира неговия мироглед, когато той казва:

Този, за когото времето е
като вечността, а
вечността като времето, е
освободен от всякаква
борба.

Това не характеризира неговия мироглед в теоретичен план, а по-скоро характеризира това, в което всъщност се е превърнал неговият мироглед, защото той е бил толкова специален човек. Защото успяхме да подчертаем, че чрез цялото си същество той е бил по-тясно свързан с природата, отколкото обикновеният човек, че е възприемал действията и импулсите на природата в собственото си същество.

Той е преживял дълбоки духовни преживявания. Ето защо чувстваме известна необходимост в термина, който приятелите на Якоб Бьоме са му дали. Щастлив термин, който са му дали. Защото нека помислим: Докато на Ориента вече е съществувала широко разпространена, чудесно подробна наука, чиято мъдрост се възхищаваме, когато я опознаем, все още откриваме най-простата духовна култура на централноевропейска почва. Откриваме как нещо все още живее във всички души на Централна Европа, като интимна връзка между силите в дълбините на душата и силите на природата и природните същества, и как хората са хвърляли клони на земята и са виждали всякакви загадки в „руните“, които са се образували там, и са се опитвали да ги разрешат. Тези хора са били „решатели на рунически загадки“. И от всичко това говори от душите на хората в германските гори, от това, което живее в природата, от това, което шумоли през дърветата или живее мистериозно в самите човешки души, от всичко това ние чувстваме нещо, сякаш е активно в душата на Якоб Бьоме.

В това се крие нещо в Якоб Бьоме, което би ни било най-трудно да разберем днес. Не е нужно да се разглежда, редом с руничаря, който дешифрира всякакви гатанки от хвърлени на земята клони и се стреми да разгадае откровенията на самото божествено, как Якоб Бьоме, черпейки от афинитета си към езика, подрежда сричките „sul“ и „phur“ по рунически начин и се опитва да разреши гатанки на света от тях. Там той ни се явява като последен филизин от горите на Германия и разбираме защо приятелите му са му дали името „Philosophus Teutonicus“ (Германски философ). Това обаче обхваща и значението му за бъдещите поколения.

Гледаме към него как се е борил с най-вълнуващото нещо, което може да проникне в човешката душа, как е намерил мир в тази борба и как последните му думи „Сега отивам в Рая“ са запечатали следствието за душата, нейното практическо приложение. Това е, което го е довело до душевен мир. Полъх на вяра живее във всичките му книги и от тази гледна точка Якоб Бьоме ще бъде значим за нас и за всички времена. За това, което той наистина може да бъде за душата, когато тя го прегърне, за практическото приложение на философията в живота, този „тевтонски философ“ винаги ще бъде водеща фигура.

Неговите опоненти понякога изглеждат доста странни, започвайки от 1684 г., когато се появява първото съществено опровержение срещу Якоб Бьоме от Калов, и продължавайки до наше време, където през миналия век имаме и труд срещу Якоб Бьоме от лайпцигския учен, д-р *Хартес* . Изглежда доста странно, както Харлес възнамерява да покаже, че Якоб Бьоме просто е възродил стари алхимични идеи и след това казва: след като често се е мъчил дни наред, за да представи Якоб Бьоме по този начин, той често се е радвал, когато вечер, след като е трябвало да се занимава с Якоб Бьоме цял ден, е можел да се обърне към *Матиас Клавдий* , за да намери отдих и назидание в неговите думи; И той също така желае на своите читатели да не бъдат съблазнени от ослепителните и блестящи формули на Якоб Бьоме, а и те да се приютят в простия и наивен Матиас Клавдий, който дава на душата такова нещо, че душата не е нужно да търси спасението си в извисяването до най-високите висоти на духовния живот. Възможно е сега д-р Харлес, противникът

Якоб Бьоме трябваше да потърси убежище при Матиас Клавдий, за да избегне ослепителните, възвишени изказвания на Якоб Бьоме, и че можеше да намери облекчение в Клавдий от своята загриженост за Якоб Бьоме. Това прави особена нотка само за някой, който знае, че самият Матиас Клавдий, след като е постигнал това, което д-р Харлес намира в него, е потърсил убежище при някой, който не само е познавал Якоб Бьоме, но дори го е превел - *Свети Мартин*, който самият е бил верен ученик на Якоб Бьоме! Следователно е много добре да се знае не само в какво намира назидание д-р Харлес, опонентът на Якоб Бьоме, но и в какво от своя страна е търсил своето назидание Матиас Клавдий!

Но светогледът на Якоб Бьоме е способен да ни отведе отвъд противоречията, стига да не останем заседнали в него. Цялостният характер на представените тук лекции показва, че не бива да се фокусираме върху нито едно явление в рамките на представения тук светоглед, а по-скоро да схващаме това, което може да бъде директно схванато за духовния свят от нашето време. Разбира се, Якоб Бьоме остава значима фигура, първокласна звезда в интелектуалния небосклон на човечеството; никой няма да остане фокусиран единствено върху него. Следователно, презентациите за духовната наука, дадени днес, в никакъв случай не са от гледна точка на Якоб Бьоме, а от тази на нашето време, и следващия път ще покажем и какво има да каже един истински съвременен ум. Но Якоб Бьоме става още по-интересен, когато си представим себе си в неговия дух, изправени в простота и уединение, душата му се извисява в най-висшата сфера на ясновидството.

И ако открием как този дух би могъл да разпространи мир върху душата на Якоб Бьоме, мир, който може да бъде почувстван от всички, *които* се обръщат към Якоб Бьоме с разбиране или поне търсят разбиране. Следователно, не интелектуалните характеристики ще ни отведат до Якоб Бьоме, а само тези, които се опитват да съчувстват на това, което човек като Якоб Бьоме е чувствал, което се е изляло, както например в четирите значими реда, които вече бяха споменати. Само тогава думите, с които се опитах да характеризирам Якоб Бьоме, ще могат да придобият своя смисъл, когато присъстващите усетят, че не са били изречени, за да доведат до теория или теоретична характеристика на Якоб Бьоме, а по-скоро, че в непосредствената среща с личността на Якоб Бьоме, нещо произлиза от него - и произлиза толкова по-топло и интензивно, колкото повече го опознаваме - нещо, което може да обедини казаното в една-единствена дума, която означава неговия мир, неговото спокойствие:

За когото времето е като вечността,
и вечността като времето,
Той е свободен
от всички аргументи.

МИРОВЪЗГЛЕДЪТ НА ЕДИН СЪВРЕМЕНЕН
КУЛТУРЕН ИЗСЛЕДОВАТЕЛ, ХЕРМАН ГРИМ И
ИЗСЛЕДВАНИЯТА В ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА
НАУКА

Берлин, 16 януари 1913 г.

Може лесно да изглежда, че това, което е представено тук като хуманитарни науки, стои напълно изолирано в рамките на съвременния културен живот и няма никаква връзка с това, което иначе преобладава в съвременния интелектуален живот, и в известен смисъл е доминиращо. Това обаче може да изглежда така само за някой, който разбира тези хуманитарни или духовни изследвания по донякъде тесногърд начин и не вижда в тях нищо повече от сбор от определени доктрини и теории. Но всеки, който вижда в тях интелектуално течение, което се стреми да обхване всичко, към което води интелектуалният живот от източниците, които могат да бъдат открити днес, ще осъзнае, че от това интелектуално течение могат да се прокарат линии към различни посоки в рамките на съвременния интелектуален живот и че този начин на гледане на живота, наречен хуманитарни науки, е приложим и към други, повече или по-малко тясно свързани интелектуални посоки. Именно за такава интелектуална посока ще говорим днес, интелектуална посока, която може да бъде представена за нас от една видна фигура в съвременния интелектуален живот: съвременният културен и арт историк *Херман Грим*.

Херман Грим, роден през 1828 г. и починал през 1901 г., наистина изглежда много отличителен...

От една страна, един вид модерен интелектуален живот, а от друга страна, толкова индивидуално уникален, открояващ се като толкова специална фигура, че съвременното размишление може да бъде особено тясно свързано с тази личност. За тези, които са го изучавали, Херман Грим се явява като своеобразно посредническо звено между интелектуалния живот от последните времена, свързан с името *Гьоте*, и нашия собствен модерен интелектуален живот.

Херман Грим е свързан по един много специален начин с всичко, което може да се свърже с името на Гьоте, чрез брака си с дъщерята на тази фигура, толкова близка до кръга на Гьоте, сестрата на романтичния поет Брентано, *Бетина Брентано*. Херман Грим е бил свързан с нея по този начин; тя е била неговата свекърва, онази Бетина Брентано, която публикува забележителната кореспонденция на Гьоте с дете, онази Бетина Брентано, от която произлиза този уникален паметник на Гьоте, където виждаме Гьоте, седнал като олимпиец, с музикален инструмент в ръка, дете, стискащо струните – дете, в което е изобразена самата Бетина Брентано. Тази фигура, произхождаща от франкфуртския кръг на Ла Рош, се е чувствала като дете във връзката си с Гьоте и е успявала да се слее с духа на Гьоте като малцина други. И дори ако някои биха намерили нещо неточно в писмата, които Бетина Брентано споделя – пъстра смесица от факти и измислици, все пак трябва да се каже: всичко, което имаме в тази забележителна книга „Кореспонденцията на Гьоте с едно дете“, извира дълбоко от духа на Гьоте, давайки ни наистина прекрасен отзвук от този дух. Бетина е била омъжена

Брентано, от своя страна, е бил свързан с поета *Ахим фон Арним*, който е участвал в издаването на прекрасната колекция от народна поезия „Des Knaben Wunderhorn“ („Вълшебният рог на момчето“). Чрез родството си с този кръг – както беше споменато, съпругата на Херман Грим, Гизела Грим, е дъщеря на Бетина Брентано или Бетина фон Арним – Херман Грим е израснал, така да се каже, сред личности, доста близки до Гьоте, които са му предали, във всичко, което е попивал по време на възпитанието си, нещо като личен и непосредствено елементарен интелектуален полъх от духа на Гьоте. Така и Херман Грим се е чувствал от ранна възраст част от всички онези, които все още са били лично близки до Гьоте, въпреки че е бил дете при смъртта на Гьоте. Херман Грим не е стоял там като някой, който е „изучил“ Гьоте и гьотеанството, а като някой, който е попил директно, елементарно, лично същността на Гьоте, цялата му жива магическа сила и цялата му жива човешка природа.

Така Херман Грим преживява развитието на немския живот в средата на деветнадесети век с дълбок, жив интерес. Той го преживява по такъв начин, че по същество установява своя собствена сфера в този немски живот. Може да се нарече ум, който по най-индивидуален начин търси всичко, което е стимулиращо за него, всичко, което е плодотворно за развитието на собствените му интелектуални сили. По този начин, от целия спектър на културния живот, Херман Грим разпознава това, което е подходящо за него: интелектуална сфера, в която се чувства като у дома си. В тази интелектуална сфера, в която Херман Грим се чувства като у дома си, той се разпознава в известен смисъл като

за духовния представител на Гьоте. Духът на Гьоте му се явявал като живо същество. И където и да е търсил и е позволявал да бъде повлиян от теченията на това, което е било в съответствие с неговия интелектуален живот, винаги е било повече или по-малко Гьотевата същност, която той не само се е стремял да възприеме, но и която се е превръщала в негов стандарт за всичко, с което се е сблъсквал в интелектуалния живот.

Херман Грим преживява десетилетия на борба в германския културен живот. Това са десетилетия, в които след смъртта на Гьоте влиянието на Гьоте значително отслабва и хората трябва да се занимават с толкова много други, може да се каже по-неотложни, въпроси, отколкото с теченията, произтичащи от Гьоте. По онова време, когато много други неща в Германия са доста шумни, докато Гьоте е донякъде избледнял на заден план, Херман Грим, чрез пряката си връзка с Гьотеовия дух, вероятно се е виждал като човек, който, тихо в себе си, но живо, трябва да култивира същността на Гьоте и да я пренесе напред във време, за което наистина се е надявал да дойде – време, когато звездата на Гьоте отново ще блесне ярко в европейския интелектуален небосклон.

Точно както Херман Грим се е смятал в известен смисъл за интелектуален представител на Гьоте, за неговото интелектуално царство, така и Херман Грим е бил, по естествен начин, уникален в целия си подход към интелектуалния живот, в самия начин, по който е гледал на интелектуалните въпроси. Той е притежавал нещо подобно на интелектуален принц и се е смятало за естествено да го смятат за такъв. Дори външният му вид, физиономията, жестовете и цялото му поведение отразяват това.

духовен принц. И може да се каже: дори и човек да не е свикнал да гледа на една личност по този начин, както бихме могли да кажем, като на „княжеска“ фигура, цялото държание на Херман Грим го караше да разпознае току-що описания ранг. Все още с умиление си спомням за времето, прекарано с Херман Грим във Ваймар, където той идваше толкова често и с такова удоволствие. Той ме беше поканил, като единствен гост, на обяд. Говорихме за различни неща, които го трогваха. Говорихме също – и за мен беше удовлетворяващо, че той искаше да проведе този разговор с мен – за неговите всеобхватни интелектуални планове за живота си. И когато мина известно време след обяда, той каза, по свой начин шеговито, но и естествено, така че човек го прие от него като нещо съвсем естествено: „Е, скъпи докторе, сега ще Ви освободя най-милостиво!“ Всъщност това беше нещо, което ми се струваше съвсем естествено по онова време, защото поведението на Херман Грим беше такова, че човек му приписваше известна интелектуална превъзходност.

Това е нещо присъщо на цялото творчество на Херман Грим. Човек не може да се запознае с нито едно от неговите големи или малки произведения, без да изпита, докато тези изречения – толкова чудесно хармонични от една страна и толкова сбито построени от друга – се вливат в душата му, съпътстващото усещане, че всичко това въздейства на душата, отдаваща се на него, сякаш личността на автора винаги е зад нея, гледа надолу към себе си и изпраща в душата му, с огромна душевна, лична ангажираност, това, което има да каже. Това е, което представлява наистина прекрасният, душевно изпълнен резонанс в произведенията на Херман Грим: че те са навсякъде в

Този прекрасен стил е излив на цялата му душевна личност и има незабавен ефект. Целият му стил обаче придобива характера на определен оправдан, изискан патос. Но този изискан патос навсякъде е смекчен от личния елемент, който се усеща да произлиза от него. Въпреки своята изтънченост, този стил се приема като нещо самоочевидно и навсякъде се усеща, че той произлиза от дълбокото поглъщане на гьотеовските интелектуални елементи, но също така, че този произход не е единствен. Усеща се, че гьотеовският елемент е проникнал в романтичната същност на немското интелектуално развитие. Известно откъсване от всичко, което може да се нарече в най-широк смисъл ежедневно или простонародно, отдръпване в една-единствена личност, напълно индивидуално същество, напълно индивидуален начин на поведение – това е, което възприемаме в стила на Херман Грим.

Може би тази насока, в духа на Херман Грим, би довела до известна едностранчивост, ако не го е повлияло друго течение, което така тясно го е свързало отново с всичко народно, което му е позволило да пусне корени дълбоко в духа на целия фолклор. Защото самият Херман Грим е син на *Вилхелм Грим* и племенник на *Якоб Грим*. Това са двамата мъже, основали съвременната немска лингвистика, мъжете, които са събрали онези немски приказки, които оттогава са проникнали толкова дълбоко в немския интелектуален живот, онези мъже, които са слушали какво им разказват обикновените хора за легенди и приказки; легенди и приказки, които са живели в най-простите народни умове в продължение на векове, които са били почти забравени, възродени само от...

Няколко отделни истории са пренесени в днешно време, но те са отново живи днес, защото са били възродени от Братя Грим.

Ако Херман Грим, въпреки изискания си стил, разкрива във всичко, което пише, известна близост с народната традиция, тогава трябва да подчертаем нещо друго: хармонична връзка между начин на мислене, който иначе би могъл да стане едностранчив, и друго течение, така че всичко в него ни се струва като един вид вътрешна, хармонична цялост. Защото, когато позволим на Херман Грим да ни въздейства, ние възприемаме в целия му стил известна мекота, отзивчивост към всички интелектуални явления, в които се е потапял през живота си. Известна степен на изолация е необходима за човек, който желае да се потопи толкова дълбоко в интелектуалните явления и интелектуалните реалности на различните векове. Тази мекота обаче е смекчена у Херман Грим от друг елемент, внушен му чрез възпитанието му: баща му и чичо му са сред „Гьотингенската седморка“, които през 1837 г. подават протест срещу суспендирането на конституцията на страната си и впоследствие са изключени от Гьотингенския университет. Така, още като момче, Херман Грим става свидетел на рядко събитие и преживява многобройните му последици. За баща му и чичо му загубата не само на позициите им, но и на прехраната им, е имала многобройни последици в ежедневието им. А Херман Грим често е подчертавал как още като деветгодишно момче е бил изложен на импулсите на историческото развитие не чрез „книги“, а чрез значим исторически акт.

Така Херман Грим стои пред нас като личност. Вероятно той е виждал себе си като своеобразен носител на Гьотевата същност по времето, когато тази Гьотеова същност е замлъкнала в Германия и хората са насочили вниманието си към други въпроси. Но той е бил свидетел на възраждането на тази Гьотеова същност и самият той е успял да допринесе по много начини за нейното възраждане. Той е преживял възможността да изнесе своите известни „Гьотеови лекции“ в Берлинския университет в началото на 70-те години на 19 век – същите тези лекции, които са включени и във важната му книга за Гьоте. И каква книга е тази книга за Гьоте! Всеки, който като млад човек я възприеме и е способен да я приеме по правилния начин, несъмнено може да говори за нея като за нещо значимо по-късно в живота. И така, както току-що беше посочено в тази книга, Херман Грим стои пред нас като някой, който е способен да се ангажира с Гьоте, като някой, който е проникнал в различните разклонения на вътрешния живот на Гьоте. Така, дело след дело, той развива това, което е проникнало в собствената душа на Гьоте, докато Гьоте е създавал тези произведения.

Тук вече можем да подслушваме Херман Грим, както той е гледал на личност като Гьоте. Няма нищо от манията на дребнавия биограф, няма нищо от разровването на всякакви, повече или по-малко безразлични, аспекти от живота на Гьоте. И все пак има дълбоко потапяне във всичко в живота на Гьоте, което е било значимо и важно за неговото духовно развитие. Има опит да се проследи: как се проявява това, което е било преживяване за Гьоте, което е работило и живяло в душата му, как се трансформира, така че да приеме форми, да се превърне в образ, да се превърне в творение на въображението на Гьоте?

Какво се случва, когато фантазията се завладее и самият Гьоте, забравяйки всичко, което материята просто е била в живота, е напълно погълнат от това ново нещо, което се е превърнало в създаването на фантазия от опита, в създаването на фантазия, която сама по себе си е вече опит?

Така, с всяко съзерцание на произведение на Гьоте, образът на Херман Грим издига преживяванията на Гьоте с една стъпка по-високо, издигайки го директно в сферата на чисто духовно съзерцание. Как Гьоте се е възнесъл от живота си към духовно преживяване и духовно съществуване е това, което Херман Грим демонстрира във всяко от произведенията си на Гьоте. И ние винаги с такава радост го придружаваме в това пътуване, защото никъде в произведението на Херман Грим не се случва нещо, което може толкова лесно да се случи в подобно изобразяване: една-единствена душевна сила, интелект или въображение, да избяга със зрителя и човек вече да не се чувства свързан с непосредствения живот. Не, Херман Грим никога не отива по-далеч, а винаги дотам, докъдето самият той, като непосредствена личност, може да стигне, като същевременно е в състояние да проследи цялото произведение. В крайна сметка, навсякъде, когато Херман Грим е довел някого до точката, в която преживяванията на Гьоте се превръщат в произведение, човек се чувства пренесен в чисто духовен живот. Гьоте се превръща в същество, чието съдържание е чисто духовно, сбор от чисто духовни импулси. Това духовно качество прониква във всички изображения в книгата на Херман Рим за Гьоте.

Това, което Херман Грим е приложил към Гьоте, е било дълбоко вкоренено в цялостния му интелектуален характер. Много преди да се впусне в онези размисли, които в крайна сметка ще се превърнат в неговите „Гьотелекции“, пред него вече е стояла грандиозна, колосална идея: идеята да разглежда западния интелектуален живот като цяло по начина, по който го е виждал той.

Той разглежда историята поотделно във връзка с Гьоте. Неговата идея е била да проследи три хилядолетия от западния интелектуален живот по такъв начин, че да разкрие как ежедневните събития и факти, съществуващи във физическия свят, придобиват истинската си стойност, като се трансформират чрез човешките сетива и интелект в това, което човешката душа преживява, когато се издигне до сферата на това, което Херман Грим нарича „творческо въображение“. Така Херман Грим се превръща в историк от много уникален вид. За него историята е нещо съвсем различно от това за всички останали съвременни историци.

Историята обикновено се изучава чрез събиране на документи и материали, след което от тях се опитва да се изгради картина на човешкото развитие. За Херман Грим материалите и външните факти наистина са били изключително важни, но в никакъв случай не са били основното нещо. Той често размишлявал върху следното: Не е ли възможно за определена епоха най-важните документи – тези, които са от решаващо значение за изучаване на импулсите на времето – да са изчезнали безследно, да са се изгубили, така че чрез най-внимателно и вярно разглеждане на документите, човек напълно пропуска истината? Затова той е бил убеден, че който се придържа най-вярно към външни документи, може, в най-малкия смисъл, да предостави истинска картина на човешкото развитие. Само фалшифицирана картина на човешкото развитие, вярвал Херман Грим, може да се появи, ако се разчита единствено на външни документи.

Но в интелектуалния живот на човечеството се е случило нещо друго: това, което се е случило външно, което се възприема като

Това, което се е случило при външни обстоятелства, е намерило духовно прераждане в подходящи индивиди; то е намерило израз в онези личности, които са го преобразили артистично, които са го обработили интелектуално. Херман Грим например е гледал на гръцкия период по следния начин. Той си е казал: „Съществуват много документи за този гръцки период. От тези документи човек може да извлече само нещо в неподходящ смисъл за разбиране на същността на гръцкостта. Но това, което гърците са преживели, е намерило своето прераждане в произведенията на гръцкото изкуство; то е преживяло своето възраждане в отделни гръцки личности. Ако човек се потопи в тях, ако позволи на гръцкостта да работи върху него чрез посредничеството на личността, тогава човек има по-вярна картина на тази гръцкост, отколкото ако просто събере външните факти.“ И така, за Херман Грим, самите тези факти сякаш са изчезнали. Може да се каже, че те са се стопили от неговия мироглед, а това, което е останало в неговия мироглед, е бил непрекъснат поток от това, което той е наричал творения на народното въображение.

Ако например искал да разгледа Юлий Цезар, той не само позволявал на историческите документи да въздействат върху него, но и вярвал, че това, което *Шекспир* е направил за Цезар, е също толкова важно за разбирането му, колкото и това, което се намира в историческите документи. Той гледал на вековете през призмата на човешките същества. Не само ходът на човешкото развитие се превърнал за него в нещо, което една личност винаги предлагала на друга, но и целият ход на човешкото развитие се превърнал в духовен процес, който той вярвал, че е изчерпал в това, което наричал творческа сила.

Той го наричаше въображение. От тази гледна точка той искаше да придобие все по-голяма представа за творческото народно въображение в западните култури, да поеме в душата си хода на западното човешко развитие по такъв начин , че да може да си каже: Както отделните течения на западните култури се сливат едно в друго, както следват едно след друго от най-ранните времена, към които той искаше да се върне, чак до своята собствена, епохата на Гьоте, така те са непрекъснат поток от преплитащо се народно въображение у западните народи.

Воден от този импулс, погледът му скоро се насочва към онова великолепно явление на западния интелектуален живот, което го занимава известно време и за което той написва такава изключително красива книга през 1890-те години като неговия „Омир“ - описанието му на „Илиада“. Тази книга, към която човек винаги с радост се връща, когато желае да се задълбочи в произхода на гръцката култура от съвременна интелектуална гледна точка, ни показва Херман Грим, ако приемем неговата обща интелектуална перспектива, от много специфичен ъгъл. Погледът му се плъзга по боговете и пантеоните, изобразени в „Илиада“ на Омир, погледът му се плъзга по воюващите гръцки и троянски герои и пред ума му възниква въпросът: Каква е природата на това смесване на пантеон с обикновения човешки свят на воюващите гърци и троянци? - Това се превръща във въпрос за него. Той забелязва огромната разлика в Омировото изобразяване между човечеството, ходещо по земята, и онези същества, които се смятат за безсмъртни богове.

да бъде описано. И Херман Грим сега се опитва да изобрази как в известен смисъл боговете в Омировия смисъл представляват „по-стар“ слой от същества, скитащи по земята. Въпреки че Херман Грим, по своя по-реалистичен начин, вижда „хора“ в тези същества, той въпреки това поглежда назад към култура, която отдавна е загубила значението си по времето на Омир, култура, която е била заменена от друга, към която тогава принадлежат троянските и гръцките герои. Херман Грим позволява на по-стар и по-млад слой от човечеството да взаимодействат в „Илиада“ на Омир, а това, което е останало от живите ефекти на съществуващ преди това слой от същества, за Херман Грим, играе роля в случващото се между Гърция и Троя в произведението на Омир.

По този начин Херман Грим разглежда прогреса на човешкото развитие като непрекъсната замяна на по-стари, бихме могли да кажем културни сфери или цикли, с по-нови и постепенно интегриране на стари елементи в по-нови. Всеки нов културен цикъл има определена задача: да въведе нещо ново в общото развитие на човечеството. Старото след това остава за известно време, влияейки на новото.

Може да се каже, че доколкото човек през последната третина на деветнадесети век е могъл да зърне това, което днес трябва да бъде представено отново от гледна точка на съвременната духовна наука, Херман Грим е успял. Той не се е върнал отвъд гръцката епоха. Следователно, той не е могъл да предложи това, което описват съвременните духовни изследвания в своето завръщане към чисто духовни същества от предчовечеството, същества, надхвърлящи човечеството. Но той е докоснал тези открития на съвременните духовни изследвания навсякъде, като по този начин ги е докоснал.

по-близо, отколкото може да се доближи човек, който все още не е бил в областта на духовните изследвания.

В духовните изследвания се опитваме да покажем как, ако проследим еволюцията на човечеството назад, не стигаме до животинския произход в смисъла на Дарвиновата теория, която в момента се тълкува материалистично, а по-скоро как се връщаме към духовни, чисто духовни предци на човечеството и как зад този цикъл на човечеството, в който човешките души живеят въплътени във физически тела, имаме друг цикъл на човечеството, в който хората все още не са въплътени във физически тела. Херман Грим оставя въпроса, така да се каже, отворен: Какво всъщност е било с „боговете“ преди хората *да стъпят на Земята*? — Но той признава закономерната последователност на такива цикли на човечеството. Това осигурява важна допирна точка с представянията на духовните изследвания. Фактът, че той признава такъв редовен прогрес, развиващ се в периоди, го доближава, така да се каже, особено близо до нас.

Той се стреми да разшири интелектуалните си размисли върху три хилядолетия. Първото хилядолетие за него е гръцкото хилядолетие. Може да се каже, че има известен подтекст в писането на Херман Грим, когато характеризира тези гърци, сякаш казва: Да, когато човек погледне към гърците, особено в най-ранните времена, те изобщо не изглеждат такива, каквито са днес. Дори човек като Алкивиад изглежда като някакъв приказен принц. Човек зърва нещо свръхчовешко. Въпреки това, от този интелектуален свят на гърците — който Херман Грим, както бе споменато, изобразява като различен от по-късния човешки свят — според него се появява нещо съвсем различно.

Всичко, което е възникнало като импулс в гръцкия свят, се е пренесло в по-късния свят, така че представлява най-важния елемент в нашия духовен живот и до днес. И в края на първото хилядолетие, което Херман Грим смята, най-важният импулс, който той разпознава в развитието на човечеството, се представя пред душата му: Христовият импулс.

Херман Грим е, в известен смисъл, съдържан, когато говори за фигурата на Христос, както обикновено е съдържан по много въпроси. Но честите му забележки за Христос ни показват, че той не би се съгласил нито с онези, които, така да се каже, биха отхвърлили Христос като просто мисловен импулс, нито с онези, които виждат в личността на Христос Исус само нещо универсално човешко. Той подчертава как от фигурата на Христос произтичат два вида импулси: единият импулс с колосална сила, който дори за Херман Грим продължава да оказва влияние през цялото последващо развитие на човечеството, и другият импулс с огромна нежност. Херман Грим установява, че цялото второ хилядолетие на западното културно развитие се разгръща по такъв начин, че гръцката култура е погълната от Христовия импулс и с тази смесица от християнство и гръцка култура навлиза в римския свят, завладява го и ражда нещо съвсем необикновено. Това е неговото второ хилядолетие, първото християнско хилядолетие. Римските импулси не са негова основна грижа; християнските са. Всичко политическо, всичко външно фактическо, изчезва в това хилядолетие от гледна точка на Херман Грим и навсякъде той наблюдава как Христовият импулс си проправя път и колко многостранен е този Христов импулс.

Импулсът е налице. Неговото разбиране за Христос не е тясно, не е ограничено, а е обширно. Когато книгата на Ърнест Ренан за „Животът на Исус“ е публикувана, Херман Грим, в списанието си „Художници и произведения на изкуството“, което тогава редактира, предлага любопитно наблюдение. Той се опитва да демонстрира как изобразителните изображения на фигурата на Христос са се променяли през вековете, както във визуалните изкуства, така и в литературата. Затова той се опитва да покаже променливостта, гъвкавостта на Христовия импулс и показва как *хората* винаги са разбирали този Христов импулс според собственото си интелектуално разположение. И тогава той вижда в Ърнест Ренан някой, който през деветнадесети век се стреми да преосмисли Христос по донякъде тесен начин.

Херман Грим вярвал, че християнството се нуждае от приблизително едно хилядолетие, за да изпрати своите импулси в потоците и теченията на западния интелектуален живот. След това настъпило третото му хилядолетие, второто християнско хилядолетие, в което ние самите все още се намираме – хилядолетие, в чието зараждащо се духове като Данте и Джото са работили, и художници като Микеланджело, Леонардо да Винчи, Рафаело и т.н., които след това довели до интелектуалните произведения на Шекспир и Гьоте. За Грим тези цикли в човешкото развитие винаги се разделяли според ясен закон. Той виждал духовни закони, управляващи човешкото развитие, чийто течащ поток той наричал творческа същност на въображението. Грим многократно се стремил да представи тази структура на потока на човешкото развитие на своите студенти в лекциите си, за да демонстрира как индивидуалният интелектуален стремеж се вписва в този общ поток.

За него Микеланджело, Рафаело, Саво-Нарола, Шекспир и други, както и Гьоте, са били като духовна същност, обяснима, когато се разглежда на фона на онзи непрекъснат поток от творческо въображение, който за Херман Грим става особено ярък в своя източник у Омир, датиращ от девети или може би десети век пр.н.е. И затова Херман Грим говори толкова дълбоко на душата, защото често, когато води някого по напълно елементарен и директен начин към интерес към дадено художествено произведение – например към „Сватбата на Мария и Йосиф“ на Рафаело, към някоя от картините на Мадоната или други произведения, към някое от творенията на Леонардо да Винчи или когато го води към нещо, което разглежда у Гьоте – той го води по такъв начин, че човек има чувството, че стои в най-непосредствения и индивидуален аспект на това произведение на изкуството. Когато човек сега обмисли как отделният цвят или жест е поставен в произведението на изкуството и по този начин си помисли, че стои изолирано пред него, изведнъж му се появява нещо като картина на целия прогрес на човечеството, на част от онзи течащ поток от творческо въображение, който преминава над него в продължение на три хилядолетия и включва всичко индивидуално в себе си.

По този начин Херман Грим води зрителя в интимните детайли на всяко произведение на изкуството и след това до върха, от който може да се види цялото течение. Това не е нещо, което Херман Грим е обмислял теоретично. Изглеждало е толкова естествено, че Херман Грим е разглеждал цялостта на продължаващия духовен поток на човешкото развитие по този начин – както е правил.

както споменах, той ми обясни по време на обяд тогава - защото наистина е живял с цялата си душа, съвсем естествено, в този духовен поток и не е можел да гледа на нито едно явление по друг начин, освен сякаш е било отрязано от този огромен поток на човешката еволюция.

Цялостното развитие на западния ум като развитие на националното въображение – така е стояло то пред душата му, не като обща, абстрактна идея, а изпълнено с най-конкретно съдържание. Той се чувствал толкова свързан с това съдържание, което е проблясвало през хилядолетия, че всичко, което е написал, му се струва като отделни малки раздели и откъси от колосално произведение. Дори когато четете само рецензия на книга от Херман Грим, човек има впечатлението, че е изрязана от колосално произведение, което представя цялото развитие на човечеството като творение на въображението. Човек се чувства сякаш е поставен пред такова колосално произведение, сякаш го е отворил и четете няколко страници, когато четете статия, есе или каквото и да е друго за която и да е книга от Херман Грим. И сега разбира как самият Херман Грим е могъл да каже, когато е написал предговора към сборника си от фрагменти в по-късните си години, че си е представял изображение на непрекъснатия поток от народно въображение и че в това е видял представянето на цялата западна култура. Човек разбира, че отделните произведения, които е преследвал, са изглеждали така, сякаш е извлякъл отделни фрагменти от завършена творба. Той никога не е ценял повече това, което е отпечатаал, отколкото това, което е записал, и това, което е записал.

Той никога не е ценял нищо повече от всичко, което е живяло в мислите му.

Когато човек предлага нещо подобно, той иска да каже нещо, без да го обвързва с абстрактна формула, за онова чувство, което изпитва, когато е обичал и все още обича Херман Грим и цени неговия интелектуален труд и характер: че Херман Грим никога не е успял да изпълни истински това, което е стояло толкова красиво, толкова колосално, толкова величествено пред съзнанието му, че дори неговите произведения на Омир, неговите произведения на Рафаело, неговите произведения на Микеланджело, неговите произведения на Гьоте, са ни се сторили като фрагменти от това ненаписано, всеобхватно произведение. Човек може да прочете с известно тъжно чувство онези редове от гореспоменатото въведение към „Фрагментите“, където той казва, че е преработвал това, което е имал да каже на своите студенти година след година за развитието на европейския интелектуален живот, и че би било възможно да се преработи окончателната форма, която тези лекции са приели, в книга, която тогава, в известен смисъл, би представлявала напредъка на европейското културно развитие – но че, за съжаление, това преработване вероятно никога няма да се случи. Човек чете тези редове днес с още по-голяма меланхолия, защото тази преработка наистина не се осъществи и ние видяхме как Херман Грим умря, знаейки какво е живяло в душата му, и трябваше да станем свидетели как това, което е живяло в душата му за съвременната култура, е трябвало да потъне в гроба заедно с него.

Това характеризира интелектуално всеобхватната перспектива, от която е написано всичко в творчеството на Херман Грим. Ако духовното изследване е точно това, което може да се постигне чрез разширяването на

От интелектуална гледна точка, трябва да се каже, че всеки, който се потопи в ума и начина на представяне на Херман Грим, получава най-красивото ръководство от съвременния интелектуален живот, за да навлезе постепенно в целия начин на възприятие, присъщ на духовното изследване. Но дори ако човек пренебрегне широтата *на неговата* интелектуална перспектива и се вгледа в самата душа на Херман Грим, как се е стремил да подхожда към явленията, как неговите чувства и мисли са го довели до всичко, което е написал в своите обширни трудове за Омир, Рафаело, Микеланджело и Гьоте, и ако човек разгледа какво е представил в другите си писания, тогава човек открива, че Херман Грим се различава значително от другите умове и че той притежава нещо, което принадлежи на онова задълбочаване на душата, чийто път, описан тук, е този, който душата трябва да извърви, за да влезе в самите духовни светове.

Успяхме да подчертаем , че интензивността на душевните сили трябва да се увеличи за духовния път; че ако трябва да се извадят наяве по-дълбоки душевни сили, сили, които иначе спят, душата трябва да приложи повече вътрешна сила, повече вътрешна смелост и дързост, отколкото иначе проявява в обикновения живот; че трябва да схваща понятията си по-остро, трябва да се идентифицира повече със собствената си същност, със силите на мисленето, чувстването и волята. Херман Грим показва началото на това навсякъде, начала, които обаче в неговия случай са поели по различен път, начала, чрез които той е успял да опише произведения на изкуството по такъв интимен и личен начин, както е описал тези на Рафаело или Микеланджело, но това все още е работа в процес на разработка.

да се потопят още по-дълбоко в духовния свят. Защото историческите изследвания на Херман Грим не се основават на това, което днес се нарича „обективност“, а по-скоро на връзка с явленията на духовния живот, които той изобразява. Така неговата собствена душа, напълно забравяйки себе си, но по рядък начин осъзнавайки себе си, се потапя в съответните духовни явления.

Това е особено очевидно, когато той първо насочва собствената си душа към едно-единствено духовно явление, например към Рафаел, а след това издига това единствено духовно явление обратно до целостта на човешкия духовен живот. Там неговите чувства се превръщат в смели, мощни идеи и това, което много други не биха посмели да изразят в такива нюанси на чувството и в такива нюанси на идеите, Херман Грим се осмелява да изрази, превръщайки се по този начин в духовен тълкувател, който ни изправя пред такава смелост на изразяване, че понякога наистина си спомняме за авторите, писали Евангелията. Само че те са писали с повече мистицизъм, Херман Грим с по-модерна духовна перспектива. И както те се издигат до хоризонта на цялото човечество, така и Херман Грим със своя „Рафаел“ се издига до хоризонта на цялото човечество.

Прекрасно е, когато по своя смел начин, сякаш разкъсвайки душата от самата нея и крачейки редом с душата на Рафаел, сякаш в поток от всеобхватно развитие, той избухва в думи, които наистина могат да ни кажат повече от всяко просто описание на световната история: „Рафаел е гражданин на световната история. Той е като една от четирите реки, които според вярванията на древния свят са извели от Рая.“

Ако човек допусне подобно изречение да си го представи , тогава наистина знае нещо съвсем различно за връзката на Херман Грим с Рафаел, отколкото обикновено знае за връзката на някой друг изпълнител с дадено явление.

по този начин се сливат с цялостния поток на духовния живот. Може да се каже също, че той свежда най-висшата духовна сфера до най-личния елемент. И как ни се изправя сбор от духовни феномени, когато Херман Грим изрича следните думи от дълбините на душата си, изразявайки отношението си към съответните духовни реалности:

„Ако Микеланджело бъдеше по чудо призован от мъртвите, за да живее отново сред нас и аз го срещна, с уважение бих се отдръпнал, за да може да мине; но ако Рафаело ми пресече пътя, бих го последвал, надявайки се да намеря възможност да чуя няколко думи от устата му. С Леонардо и Микеланджело човек може да се ограничи до разказ за това какви са били те по своето време; с Рафаело човек трябва да започне с това, което е той за нас днес. Слаб воал е паднал върху онези други, но не и върху Рафаело. Той принадлежи към онези, чието израстване далеч не е приключило. Винаги са възможни бъдещи поколения хора, пред които Рафаело ще задава нови загадки.“

Това е настроение на героя, не обективно в смисъла, който толкова често се изисква днес, а описващо съответните явления толкова живо, че се чувстваме незабавно пренесени в тяхната близост, когато можем да усетим полъх от това, което е живяло в душата на Херман Грим, когато е могъл да напише такива изречения. Тогава

Човек може да разбере и как този ум би могъл да се бори с една световноисторическа фигура, със самия Рафтаел. Забележително е – както самият той разказва – че преживяването му с Рафтаел е било доста различно от например преживяването му, когато се е опитвал да опише Микеланджело. Разказът на Херман Грим за живота на Микеланджело е прекрасна книга, въпреки че голяма част от него може да се счита за остаряла днес. Колко значително се очертава фигурата на Микеланджело на фона на целия средновековен живот по това време, колко различен е той от другите фигури, които се открояват толкова ярко! Как се различава тя от напълно уникалното изображение на самата Флоренция или как се различава от онази картина, която Херман Грим представя, като позволява на два духовни конструкта да се издигнат пред съзнанието ни, Атина и Флоренция, и по този начин прави преплитането на трите хилядолетия, които той е характеризирал, да изглежда като обширен фон, на който се открояват фигури като Данте, Джото и *другите* художници от онова време, след това фигури като Савонарола и накрая самият Микеланджело.

Всичко това изглежда сякаш Херман Грим е подхождал към Рафаел и неговия кръг по различен начин, отколкото към Гьоте, но ни го е представил с не по-малка интимност. В изобразяването на Гьоте от Херман Грим усещаме навсякъде как той е израснал като духовен внук на Гьоте. По подобен начин в изобразяването на Микеланджело усещаме как той лично се потапя във всичко, как лично, може да се каже, влиза във всеки дворец във Флоренция, как се разхожда по улиците на Флоренция, как лично опознава други взаимоотношения и как стига дотам, че застава пред Микеланджело и след това изобразява неговото произведение. Всичко това обаче...

Това, което е нарисувал, ние го усещаме: всичко е безшевно.

Това, което той е написал за Рафаел, е различно. Там усещаме борба с темата, с интелектуалния образ; там усещаме как Херман Грим никога не е могъл да бъде доволен от себе си. Самият той разказва как многократно е подхващал темата, как нищо от това, което вече е публикувал, не му е било достатъчно. Всъщност сред последните му произведения е това, което той се опитва за последен път като портрет на личността на Рафаел, което обаче остава фрагмент и по-късно е публикувано в сборника с есета „Рафаел като световна сила“, от който са взети току-що прочетените на глас изречения.

Защо Херман Грим се е борил толкова много с темата си, особено с Рафаело? Защото е можел да създаде нещо, за свое собствено удовлетворение, само когато е можел да се слее напълно с темата. В Рафаело обаче той е видял дух, когото е характеризирал както в току-що прочетеното на глас изречение: „Рафаело е гражданин на световната история. Той е като една от четирите реки, които според вярванията на древния свят са извирали от Рая.“ И така, с всяко изречение, което е отправял към него, самият Рафаело е нараствал до гигантски размери. По този начин той никога не е можел да бъде доволен от себе си, защото самият той не е могъл да улови тази „светска сила“ в книга. Докато всеобхватната, но грациозна природа на неговия дух е очевидна в изображенията на Омир, Микеланджело или Гьоте, в Рафаело прозира дълбоката искреност, дълбоката честност на тази интелектуална личност.

Всеки, който вземе книгата му за Омир, може да я сметне за недостатъчно научна. Но Херман Грим заявява още на първа страница, че тази книга не е предназначена да бъде принос към Омировата наука. Всъщност Херман Грим е успял да хвърли светлина върху тези и подобни въпроси.

съвсем като интелектуален принц , както описах по-рано. Затова изглежда съвсем естествено, че когато се зае да събира идеите си за Гьоте за представяне, той съвсем смело изхождаше от позицията, че всичко останало, което би могло да му дойде за Гьоте, е недостатъчно. Това може да се стори на някои дръзко, но изглеждаше напълно естествено, предвид неговия литературен и артистичен подход.

Това беше неговото отношение към целия интелектуален живот. Следователно книгата на Херман Грим за Омир може да е непоносима за някои, които я разглеждат от научна гледна точка. Всички аргументи, които са били изтъкнати за Омир – дали Омир е живял или не, дали „Илиада“ е съставена от толкова много отделни детайли и т.н. – не са го интересували. Той я е приемал такава, каквата е. Това обаче му е разкрило колко чудесно е вътрешно съставена, как всеки следващ елемент се свързва с предходния, така че всичко, което тази вътрешна композиция разкрива, ни се струва като вътрешно съгласувано. Но освен това, това, което ми се струва най-великото нещо, е това, което е толкова невероятно полезно за един духовен изследовател: потапянето във вътрешния живот на Омировите герои. Навсякъде виждаме душевния подход на Херман Грим, излят върху вътрешния живот на Омировите герои. Навсякъде виждаме, уловени, но в световно-исторически контекст, душата на Ахил, душата на Агамемнон, душата на Одисей и т.н. Книга, която, въпреки интимността на стилистичното си представяне, е поразителна като портрет на душата! Навсякъде сме водени не само до върховете на историческото съзерцание, но и дълбоко, дълбоко в душите на отделните Омирови фигури. Да, някои учени биха могли да кажат сега, че Херман Грим е взел „Илиада“ и е пренебрегнал всичките ѝ сложности.

Омирово изследване и всички същински предварителни изследвания, а след това приемането им стих по стих! Това прави той, съвсем „аматорски“, и човек би могъл да обобщи всичко в сухата формула: Човек е написал книга без никакви предварителни проучвания.

Дали Херман Грим е написал тази книга без никакви предварителни проучвания? Всеки, който се задълбочи в интелектуалния живот на Херман Грим, ще открие тези предварителни проучвания, но те изглеждат различно от тези на обикновените учени. Предварителните проучвания на Херман Грим се състоят в изучаването на душата, в потапянето в човешката душа и нейните мистерии. И човек може да се убеди, че никой друг не би могъл да осветли душите на Омировите герои толкова чудесно, колкото той, който е предприел такива предварителни проучвания. Херман Грим сякаш търси това, което е вълнувало въображението на Омир. Но това, което той казва, ни разкрива навсякъде най-изтънчения познавач на душата, от когото можем да заподозрем съвсем необикновени неща, просто като го наблюдаваме, докато съзерцава Омировите героични души, от Ахил до Агамемнон и Одисей. Как е стигнал дотам, че е написал определени думи в книгата си за Омир, или дори в другите си произведения, които звучат толкова изключително духовно за духовния изследовател? Той е стигнал до това, защото са съществували много специални предварителни проучвания. И ученият в хуманитарните науки ще търси тези предварителни проучвания в произведенията от първия период на Херман Грим.

Преди всичко, имаме онази прекрасна колекция от новели, която може би се чете по-малко днес от някои съвременни произведения от този вид, но която тези, които се интересуват от интелектуалния живот, определено трябва да прочетат; колекция от новели, която наистина може да се нарече: навсякъде интензивен опит

да се опознаят човешките души, да се проумеят човешките мистерии, да се изследват механизмите на човешките същества.

да проумее човешката душа отвъд физическия свят. Пред нас стои първата от тези новели, появила се в ранния период на литературната му кариера: „Певецът“. Тя изобразява как един мъж развива дълбоко, страстно привличане към жена, жена с дълбока духовна същност. Показва ни обаче как тези две личности никога не могат да бъдат заедно, как жената отстранява пламенно любящия мъж от социалния си кръг, как всички импулси, които го привличат към жената, от една страна, и които, от друга, поглъщат цялото му физическо същество, продължават да живеят в душата му. Как след това той духовно увяхва е изобразено, може да се каже, по духовно-изследователски начин. И отново го виждаме, оплетен в мрежата на жената, когато е отвлечен от приятел. Приятелят осъзнава, че е крайно време да призове човека, към когото е дълбоко привързан. Тя пристига - но твърде късно. Докато е извън къщата, мъжът се застрелва.

И сега идва нещо, което Херман Грим толкова често е засягал в художествените си изображения, но което винаги е оставял неясно там, където лесно се подхваща от духовните изследвания. Сега, накратко и ясно, се описва как починалият продължава да живее във въображението на певицата. Незабравима ще бъде сцената, в която тя, чувствайки пълната си вина за смъртта на този човек, вижда този човек да се приближава към нея нощ след нощ, сякаш излизащ от царството на мъртвите, и как това приближаване на починалия се превръща в самата същност на нейната душа. Това не е описано просто като плод на въображението, а сякаш от човек, който...

Той знае , че има тайни, които се простират отвъд смъртта на човек. Описанието е прекрасно, където приятелката стои пред жената и където тя казва, че мъртвецът идва при нея – чак до последното писмо на жената до приятелката ѝ, в което тя изразява, че сега се чувства изправена пред смъртта, че починалият, с когото е била толкова свързана, я е привлякъл от царството на мъртвите в своето царство. – Може би никой съвременен актьор не е намерил правилните думи, за да докосне духовния свят с такава интимност.

„В духовните изследвания ние изобразяваме как, когато човек преминава през портата на смъртта, това, което иначе остава съединено с него дори в съня – така нареченото етерно тяло – заедно с висшите душевни членове, се издига от физическото тяло и преминава в духовния свят. В областта на духовните изследвания ние скицираме картина на това как трупът остава, как човекът след това, парче по парче, крайник по крайник, се отделя от физическото тяло с етерното си тяло и как етерното тяло след това продължава за известно време да обгръща висшите душевни членове. Това е концепция, която може да стане все по-позната на онези, които се обръщат към духовните изследвания. В следващите редове ще можем да разгледаме как чудесно артистичната душа на Херман Грим докосва тези факти от духовния свят и това разглеждане от своя страна ще ни доведе до въпроса защо, по по-дълбоки причини, Херман Грим не е завършил своите културни изображения в цялостно произведение.“

, Херман Грим е написал и друго художествено произведение, романът „Непобедими сили“, който, както всички негови произведения, няма значение за нас.

Цялото му житейско творчество се характеризира с изискан стил, който винаги се стреми нагоре към съзерцание на света и живота. Всичко останало също е великолепно. Особено това, което бихме могли да наречем: сблъсък на две човешки епохи в малък мащаб. Единият свят е този, който цени само титли, ранг и почести и се чувства напълно у дома си в тях. От този свят произлиза граф от стар род, обеднял, но все още живеещ изцяло в ехото и остатъчните чувства на предишния си аристократичен статус. Романът чудесно противопоставя света на старите предразсъдъци и йерархии на „новия свят“. Американските перспективи влизат в действие. Американците са тези, които се изправят срещу човека, който живее изцяло в рамките на своите класови предразсъдъци и чувства, и когото Херман Грим нарича Артур. Този граф среща Еми, дъщерята на фрау Форстер, която е израснала от американския характер, и виждаме този граф, разпален от страстна любов към Еми.

е дори да се загатне за богатото съдържание на този роман. Защото сме изправени пред целия контраст между Европа и Америка, целия контраст между стария пруски характер и пруския характер, новосъздаден чрез войните – една изключително важна културна панорама, в която героите са отпечатани и от която се появяват. Може само да се предположи, че чрез импулсите, които се сливат от тези различни течения, граф Артур, точно когато е на път да се ожени за Еми, умира трагично. Човек, който, макар и роднина на своя род, вярва в заблудите си, че е законен наследник на графския род и истински наследник,

Граф Артур, когото този мъж смята за незаконно детство, се изправя срещу граф Артур, воден от завист и ревност, и обстоятелствата се стекат по такъв начин, че в навечерието на сватбата си граф Артур е застрелян от този мъж.

Може би никога няма да има по-основателен повод да се замислим върху фразата „непреодолими сили“ – която някои, гледащи на този роман чисто рационалистично, биха могли да видят просто като непреодолимата бариера на класовите предразсъдъци – отколкото когато станем свидетели на това как Херман Грим, неволно, позволява на идеята за карма, идеята за причинно-следствената връзка на съдбите, изразени в човешкия живот, да се завързва възел след възел и да се развива, и как той всъщност изобразява сили в този процес, които могат да бъдат ефективни само ако произхождат от предишни превъплъщения, от минали земни животи. Той не описва това, като говори теоретично за „сили“ или „карма“, а просто като оставя фактите да говорят сами за себе си и дава израз на тези сили, така че те навсякъде ни изглеждат като идеите на духовната наука. Виждаме как се разгръща кармична съдба, виждаме как се изразяват непреодолими кармични сили и виждаме и нещо друго.

Еми остава . Последният поглед, който падна върху угасналите очи на Артър, докато той лежеше с пронизано сърце, беше, когато тя се наведе над умиращия мъж и очите му придобиха особен израз. Незабравима е дума от самия Херман Грим, в която той говори за това как умът се отделя от очите в момента, в който очите придобиват онази особеност, чрез която се появяват само като физически инструменти. Но сега, когато [образът] отново се изправя пред нас.

Проникването на Херман Грим в световите, които лежат отвъд смъртта, онова, може да се каже, целомъдрено проникване в световите, от които душите, останали истински, работят, когато са преминали през портата на смъртта.

В кратка заключителна глава Херман Грим ни показва как Еми постепенно вехне, докато умира. Начинът, по който той изобразява приближаващата смърт на Еми, е толкова характерен за дълбоката връзка, която душата на Херман Грим има с духовните и интелектуални тревоги . Тя е отведена в Монтрьо. Самото Монтрьо е изобразено по уникален начин, както и цялата обстановка, в която Еми умира. Но той не изобразява смъртта на Еми като друг герой, откъснат от духовния живот; по-скоро той я изобразява като някой, който стига дотам, че достига до точката, в която мистериите *на* смъртта и мистериите на земята отвъд смъртта говорят на душите. И бих направил нещо непълно, ако не добавя накрая думите, които самият Херман Грим казва за смъртта на Еми:

„Но това е мечтата на Еми.“

Тя си мислеше, че се е събудила между полунощ и сутрин.

Първият ѝ поглед към прозореца, през който струеше мека светлина , беше ясен и безпрепятствен и тя знаеше къде се намира. Чуваше също и майка си, която спеше до нея, да диша. Но миг по-късно, с напрежение, каквото никога преди не беше изпитвала, я обзе непреодолим страх. Вече не бяха онези изолирани мисли, които я измъчваха през последните дни, а сякаш гигантска ръка държеше всички планини на земята над нея с тънка нишка и всеки момент пръстите ѝ можеха да се изкривят.

Те се отвориха, задържайки го, и масата се срути надолу, за да лежи върху нея за вечността. Тя се луташе с очи, търсейки в себе си и извън себе си проблясък светлина, но нищо не се появяваше; блясъкът на прозореца беше угаснал, дишането на майка ѝ вече не се чуваше и задушаваша самота я обгръщаше, сякаш никога повече нямаше да достигне нищо живо. Искаше да извика, но не можеше; искаше да се помръдне, но нито един крайник не ѝ се подчиняваше. Беше напълно неподвижно, напълно тъмно; никакви мисли не бяха дори възможни за обмисляне в този ужасно монотонен страх: самият спомен беше отнет от нея - тогава, най-накрая, една мисъл се завърна: Артър!

И сега, чудесно: сякаш тази единствена мисъл се беше превърнала в светла точка, видима за очите. И докато мисълта се превръщаше в безграничен копнеж, тази светлина нарастваше, идваше и се разширяваше, и изведнъж, сякаш се пръсна, разгъна и прие форма - Артър застана пред нея! Тя го видя, най-накрая го разпозна. Със сигурност беше той. Той се усмихна и беше близо до нея. Тя не видя дали е гол или облечен: но това беше той, тя го познаваше твърде добре, самият той, а не просто прикрит призрак.

, до този, който става виждащ, доближава я до мъртвеца в момента на умирането ѝ, че тя се обръща към душата му така: „Тя не видя дали е гол, нито дали е облечен: но той беше, тя го познаваше твърде добре, той самият, а не просто фантом, приел неговата форма.“

Той протегна ръка към нея и каза: „Ела!“ Никога езикът му не беше звучал толкова сладко и примамливо, както днес. С всички сили, които притежаваше, тя търсеше...

Тя се опита да вдигне ръце към него, но не успя. Той се приближи още повече и протегна ръка към нея: „Ела!“, каза той отново.

Еми се държеше така, сякаш силата, с която се опитваше да изрече поне една дума, би трябвало да е способна да премести планини, но не успя да каже и тази една дума.

Артур я погледна, а тя него. Само да можеше да помръдне и пръст сега и щеше да го докосне. И сега най-ужасното: той сякаш отново се отдръпваше! „Ела!“, каза той за трети път. И тя, чувствайки, че той говори за последен път, че ужасният мрак отново ще се разкъса над небесното му зрение, изпълнено сега със страх, който я разкъсва като слана, която разцепва дървета, направи последен опит да вдигне ръце към него. Невъзможно обаче да преодолее тежестта и студа, които я държаха окована - но тогава, сякаш пъпка се разпуква, от която пред очите ни израства цвете, други ръце, блестящи, блестящи рамене, изникнаха от раменете ѝ, и тези ръце, издигайки се към ръцете на Артур, и той, хващайки нейните с ръце, и бавно се носеше назад, теглейки ги след себе си, и с тях цялата славна форма, която се издигаше от Еми.

Не може да се опише по-чудесно излизането на етерното тяло от физическото, отколкото с целомъдрената душа на художник. Това беше дух, това беше душа, която живееше в Херман Грим, за която можем да кажем, че се доближаваше до това, за което толкова копнеем в духовните изследвания. Това беше душа, това беше дух, за който можем да кажем, че ни доказва...

е как съвременната душа, с наближаването на двадесети век, е търсила пътищата към духовния живот.

Затова с радост се обръщаме към Херман Грим, когото слушаме, докато върви по пътя, по който ние искаме да продължим. И така наблюдаваме как той издига творенията на Рафаело, произведенията на Микеланджело, преживяванията на Гьоте, гръцката душа на Омир до потока, който като „творческо въображение“ тече за неговия ум през хилядолетията. Тогава знаем колко близо е бил Херман Грим, с всичките си чувства и възприятия, до живото тъкане и действие на духовната и умствена сфера, която стои зад цялата физическа реалност. Защото ние не се занимаваме с абстракции, когато Херман Грим говори за своето „творческо въображение“. Доколкото все още можем да се занимаваме с абстрактни понятия в неговото творчество, може да ни се стори необходимо да пробием тънката стена, която все още разделя Херман Грим от живия дух, който не само действа като творческо въображение, но и живее в пряка духовна дейност зад всички сетивни светове. Изглежда като целомъдрие, което все още не смее да каже в душата си повече, отколкото вече казва, когато видим Херман Грим да говори за човешкото въображение, което е продължило да резонира през хилядолетията, тъй като като художник е докоснал толкова отблизо живата душа, преминала през портата на смъртта. Така няма да ни е трудно да видим, където Херман Грим говори за творческото въображение, живите духовни същества, които ние, като духовни изследователи, търсим зад сетивния свят.

Може би тогава няма да изглежда неоправдано,

Дори се твърди, че за такъв ум, който толкова честно и искрено се е стремил към истината, това творческо въображение, когато е искал да се доближи до нея отново и отново, е било въпреки това твърде абстрактно; че душата му е била подтикната да схване живота духовно и че затова замисленото велико дело не е могло да бъде завършено, защото ако беше написано, то би трябвало да бъде произведение, което би трябвало да представя духовния свят не просто като творческо въображение, а като свят на творчески същества и индивидуалности.

не са били произволно установени от този или онзи човек, а по-скоро са били изисквани от търсещите души на съвременното време, онези търсещи души, към които Херман Грим е принадлежал толкова ясно и характерно, както видяхме. Следователно, именно в тази забележителна личност можем да осъзнаем как не сме отчуждени или изолирани в съвременния интелектуален живот по отношение на духовните изследвания. Можем да гледаме на фигура като Херман Грим, сякаш е сродна душа. Дори и той все още да не споделя напълно нашата гледна точка, ние въпреки това сме - или поне можем да бъдем - безкрайно близки до него. И е по-добре, когато разглеждаме такава фигура, да се фокусираме по-малко върху всеки детайл, отколкото върху неговата цялост, да го съзерцаваме с цялата онази хармония на душата, с която той може да ни въздейства, с цялата онази нежност и същевременно смела острота и сила на душата, с която той може да ни въздейства. Независимо дали сега се отнасяме към този или онзи житейски въпрос повече или по-малко различно от Херман Грим - знам, че не е съвсем извън неговия стил, ако обобщя това, което всъщност исках да изразя.

Човек би могъл да стигне до мисълта, нека я наречем заблуда, доколкото ме интересува, която след това може да живее в душата като красива заблуда: Ако висшите духове, духове, отстранени от земята, искаха да се запознаят с това, което се случва на земята, чрез четене, те най-много биха искали да четат произведения като тези, в които Херман Грим е изобразил земните съдби на хората.

Това чувство резонира в почти всеки ред от произведенията на Херман Грим и това чувство издига цялата му личност, може да се каже, до отвъдна сфера. И все пак човек се чувства толкова близък с тази личност, че ако иска да характеризира казаното за Херман Грим днес, може да му дойде на ум една красива фраза, която самият той е изрекъл на приятел на гроба си, на своя приятел *Трайчке*, когото толкова много е ценял:

„Колко радостно прегърна живота този човек. Колко смел. Как езикът му се предлагаше в услуга. Колко свежа изглеждаше винаги последната му книга. Колко малко можеха да му възразят дори онези, които усещаха лактите му в суматоката на интелектуалния дискурс. Те също ще извикат: <Да, той беше един от нас!>“

Тези думи са и последните, които Херман Грим е написал и отпечатал, както знаем от редактора на неговите произведения, *Райнхолд Щайг*. И бих искал да завърша размислите си тази вечер с тези думи: Колко радостно е прегръщал живота този човек, Херман Грим, колко нежно – и все пак колко индивидуално! И колко хармонично резонира цялото му житейско дело! Колко лесно му е служил езикът! Колко свежа винаги е изглеждала последната му книга! Колко малка дистанция могат да почувстват от него дори онези, които го познават, ако само...

За да разберат правилно себе си, онези, които се различават от него по някои идеи и по някои начини! И колко близки трябва да се чувстват с него онези, които, започвайки от всяка област на духовното изследване, търсят пътищата към духа! Колко близки трябва да се чувстват с него и колко копнеят да избухнат в думите, когато неговият образ, сияещ толкова нежно в духа , се появи пред тях: Да, той беше и наш!

Мисията на Рафаел в светлината на науката на Духа

Берлин, 30 януари 1913 г.

Рафаел принадлежи към онази група фигури в човешката интелектуална история, които се появяват като звезда, които просто са там, така че човек има усещането, че те внезапно изплуват от неопределените дълбини на интелектуалното развитие на човечеството и след това отново изчезват, вписали своята същност в тази интелектуална история чрез монументални творения. При по-внимателно разглеждане обаче проницателното око открива, че такова човешко същество, първоначално предполагаемо да блести като звезда и след това да изчезва, се интегрира в цялостния човешки интелектуален живот като брънка в един голям организъм. Това чувство е особено силно изразено в случая с Рафаел.

Херман Грим, видният арт критик, за когото имах привилегията да говоря тук последния път, се опита да проследи влиянието на Рафаело, славата на Рафаело през вековете, следващи ерата на Рафаело, чак до нашето време. Той успя да покаже, че създаденото от Рафаело продължава да има ефект и след смъртта му като живо същество, че единен поток от интелектуално развитие произтича от живота на Рафаело и отвъд него, простирайки се дори до нашето време. Ако по този начин Херман Грим показва как последващото човешко развитие е продължило чрез творчеството на Рафаело, тогава бих искал...

От друга страна, може да се каже, по отношение на интелектуалното разглеждане на историята: дори предходните времена могат да ни създадат впечатлението, от една или друга гледна точка, че те вече са сочили в известен смисъл към Рафаел, който едва по-късно се е вписал в развитието на света, точно както един крайник се вписва в цял организъм.

Човек би могъл да си спомни едно твърдение, което *Гьоте* някога е направил, и да го приложи, така да се каже, от света на пространството към света на времето. Гьоте някога е направил значимото твърдение: „Как може човек да се противопостави на безкрайното, освен като събере всичките си духовни сили, които са привлечени в много посоки, в най-съкровено то си, най-дълбоко „аз“, когато се запита: можеш ли дори да си представиш себе си в центъра на този вечно жив ред, освен ако не се появи и нещо постоянно движещо се вътре в теб, обикалящо около чист център?“

Прилагайки тази поговорка към развитието на времето, може да се каже, че в известен смисъл боговете на Омир, толкова величествено изобразени от него почти хилядолетие преди основаването на християнството, биха загубили нещо в нашите очи, които гледат назад към древността, ако не можехме да видим как те са се преродили в душата на Рафаел и в известен смисъл са постигнали определено изпълнение само чрез мощния изобразителен израз, който са намерили в творенията на Рафаел. Така това, което Омир е създал много преди появата на християнството, се слива с това, което е изникнало от душата на Рафаел през шестнадесети век, за да образува едно органично цяло.

И отново: нека обърнем внимание на библейските фигури, за които говори Новият завет.

И когато след това съзерцаваме скулптурите на Рафаело, имаме чувството , усещането, че нещо би липсвало, ако творческата сила в „Мадоните“ на Рафаело и подобни картини, която произлиза от библейската традиция и легенда, не беше добавена към изобразяването на Библията. Следователно, може да се каже: Рафаело не само живее във вековете, които са го следвали, но и това, което го е предшествало, се слива със собственото му творчество, за да образува органично цяло и сякаш за да постигне своята завършеност чрез него, вече сочи към него, дори ако това става очевидно едва в по-късен исторически анализ.

Така, фразата, използвана *от Лесинг* в един важен пасаж, „ образованието на човечеството“, се появява в особена светлина, когато видим как единна духовна същност протича през развитието на човечеството и как тази единна същност блести особено ярко в такива изключителни фигури като Рафаел. И това, което често сме подчертавали от гледна точка на духовната наука във връзка с духовното развитие на човечеството — повтарящите се земни животи на човешкото същество — може да се възприеме по много специален начин, когато човек обмисли току-що казаното. Едва тогава човек разбира смисъла на повтарящите се земни животи на това човешко същество, появяващи се отново и отново през епохите на човечеството и носещи от една епоха в следващата това, което трябва да бъде вложено в духовното развитие на човечеството. Духовната наука търси смисъл и значение в развитието на човечеството . Тя не се стреми просто да наблюдава, както в един непрекъснат процес...

Не се стреми да изобрази линия на развитие на събития, случили се последователно, а по-скоро да вдъхне на всяка епоха цялостно значение, така че човешката душа, както се появява отново и отново в последователни земни животи, да навлезе в тази земя по такъв начин, че да може да преживява нещо ново отново и отново. По този начин наистина можем да говорим за образование, което човешката *душа* претърпява през различните си земни животи, образование чрез всичко, което е създадено и култивирано от общия дух на човечеството.

Това, което ще бъде представено тук, от хуманитарна гледна точка, относно връзката на Рафаело с цялостното развитие на човечеството през последните няколко века, не е замислено като философска конструкция на историята, а по-скоро като нещо, което е възникнало естествено чрез различни размишления върху творчеството на Рафаело. И дискусията тази вечер не е за някакъв импулс за философско конструиране на интелектуалния живот на човечеството, а по-скоро защото всичко, което се появи за мен след многократно разглеждане и съзерцание на различните творения на Рафаело, съвсем естествено се кристализира в това, което искам да представя. Разбира се, ще бъде невъзможно да се обсъждат отделни произведения на Рафаело. Това е възможно само ако човек е в състояние едновременно да представи произведенията на Рафаело на публиката по някакъв начин. Но цялостното творчество на Рафаело също се слива в единно впечатление върху ума. След като е изучавал Рафаело, човек носи, така да се каже, нещо от това цялостно впечатление в душата си. И тогава човек може да се запита: Как това цялостно впечатление се сравнява с развитието на човечеството?

Това ни напомня за една значителна епоха, с която Рафаело е тясно свързан, ако позволим на творчеството му да резонира в нас – епоха, която човечеството характеризира по-специално, като съвпада с развитието на гръцкия народ. И наистина, когато разгледаме развитието на човечеството през последните хилядолетия, това, което гърците не само са създали, но и са преживели чрез самото си същество, се очертава като един вид средна епоха. Това, което предшества гръцката култура, което в известен смисъл съвпада с основаването на християнството, ни се представя със съвсем различен характер от това, което го е последвало. Когато разгледаме хората от времето, предшестващо гръцката култура, откриваме, че тогава душата и духът на човечеството са били много по-тясно свързани с всичко физическо, с външно телесното, отколкото е било така в по-късни времена. Това, което днес наричаме интернализация на човешката душа, отдръпването на човешката душа, когато тя се обръща към духа, когато се стреми да разсъждава върху това, което е в основата на света като духовно, не е съществувало в същата степен във времената, предшестващи гръцката епоха. Тогава, когато хората са използвали физическите си органи, духовните мистерии на съществуването едновременно са проблясвали в душите им. Такова самостоятелно съзерцание на сетивния свят, каквото съществува в съвременната наука, не е съществувало в по-ранни времена. Хората са възприемали нещата със сетивата си и, преживявайки сетивното впечатление, едновременно с това са възприемали това, което е живяло духовно и емоционално в тях.

и тъкали. Чрез нещата и тяхното съзерцание от сетивата, духовният свят едновременно се разкривал на човечеството. В по-ранни времена не е било необходимо определено отдръпване от сетивните впечатления , определено отказване от вътрешния живот на душата, за да се премине към духовните аспекти на света.

Ако се върнем много назад в еволюцията на човечеството , ще открием, че дори това, което наричаме в най-добрия смисъл на думата „ясновидско съзерцание на нещата“, е било общо благо на човечеството в първобитните времена и че това ясновидско съзерцание не се е постигало чрез отделни състояния, а е било присъстващо и толкова естествено, колкото сетивното възприятие. След това идва гръцката култура с нейния уникален свят, за който може да се каже, че макар интернализирането на духовния живот да започва с него, това, което духът преживява вътрешно, все още се вижда навсякъде във връзка с външния свят, който се случва в сетивната област. В гръцката култура сетивното и духовно-психологическото са в баланс. Духовното вече не е било дадено заедно със сетивното възприятие толкова директно, както в предгръцките времена. Духовното, така да се каже, се е издигнало в гръцката душа като нещо вътрешно отделно, но все пак осезаемо, когато сетивата са насочени навън. Човешките същества възприемат духовното не в нещата, а чрез нещата. Така в предгръцките времена човешката душа е била, така да се каже, излята във физическото тяло. Въпреки че в гръцката култура до известна степен се е освободило от физическото тяло, духовните и умствените аспекти все още са поддържали *баланс* с физическото в цялата гръцка цивилизация. Ето защо създаденото от гърците изглежда толкова духовно пропито, колкото и това, което са възприемали чрез сетивата си.

възможно , пред очите ни. - След това идват онези времена след гръцките времена, онези времена, в които човешкият дух се е интернализирал, в които вече не е било възможно едновременно да се приема, заедно със сетивните впечатления, това, което живее и диша в нещата като духовно. Това са времената, в които човешката душа е трябвало да се оттегли в себе си и, изолирана в специален вътрешен живот, да преживее своите сили и своите преодолявания, ако е искала да проникне до духовното. Духовното съзерцание на нещата и сетивното възприемане на нещата са се превърнали, така да се каже, в два свята, през които човешката душа е трябвало да премине.

Колко живо ни се струва току-що казаното, когато разгледаме ум като *Августин например* , който в постхристиянската епоха едва ли е толкова далеч от основаването на християнството, колкото ние сме от Реформацията? Колко характерен ни се струва предполагаемият прогрес на човечеството, когато сравним преживяното и изобразено от Августин в неговите писания с това, което е предадено от гръцкия свят! Това, което Августин представя в своите „Изповеди“, това, което ни показва като борбите на интернализираната душа, това, което ни показва като етап, съществуващ чисто във вътрешната душа, отделена от външния свят – колко невъзможно ни се струва това в умовете на Гърция, в която виждаме навсякъде как съществуващото в душата се свързва с това, което се случва във външния свят.

Може да се каже, че историята на развитието на човечеството изглежда е разделена сякаш от могъщ разрыв. И в тази история на развитието, от една страна, стои гръцката цивилизация, която ни показва как човечеството поддържа баланс по отношение на...

Духовната и умствената сфера и външната, физическата. От друга страна, в това разделение се крие основата на християнството, което първоначално е имало за цел да преживее всичко, което човешката душа може да преживее вътрешно, така да се каже, във вътрешни борби и преодоляване, насочвайки погледа си не към сетивния свят, за да усети мистериите на съществуването, а към това, което духът може да интуитивно и да възприеме, когато се отдаде изцяло на духовните и умствените сили. Колко безкрайно различни и колко разделени от дълбока пропаст са красивите гърци, величествените и толкова свършено красиви гръцки богове Зевс или Аполон, от умиращия на кръста Христос, носени от вътрешна дълбочина и вътрешно величие, но не и от външна красота. Това вече е външният символ на онзи дълбок разрыв, който християнството и гръцката култура направиха в развитието на човечеството. Виждаме този повратен момент в духовете, които следват гръцкия период, тъй като все по-нарастващо интернализиране на душата влиза в сила.

Тази интернализация, която се е случила по този начин, сега характеризира по-нататъшния ход на човешкото развитие. Ако човек иска да разбере това човешко развитие от духовно-научна гледна точка, трябва да признае, че живеем в епоха, която, колкото повече обмисляме нейното непосредствено минало и проблясъците, които можем да направим във възможно бъдеще, все повече ни се представя, както току-що казахме, като прогресивна интернализация. По този начин ние гледаме към бъдеще, в което всъщност между всичко, което се случва в света, ще възникне още по-дълбока пропаст, отколкото може да се представи в момента от съображения за миналото.

Това рязко контрастира с онова, което се случва в повече или по-малко механичния, машиноподобен живот на външния свят, и с това, което човешката душа се стреми да постигне, когато се стреми да схване духовните висоти, до които се изкачва, висоти, които се отварят само когато се опитваме да направим вътрешните стъпки, водещи към духовното. Ние все повече се движим към епоха на интроспекция. Съществен повратен момент в този напредък на човечеството към интроспекция в постгръцката епоха обаче е това, което е останало с нас в творенията на Рафаело.

Рафаел, един наистина изключителен ум, стои сякаш на вододел в развитието на човечеството. Това, което лежи пред него, е, може да се каже, по един много специфичен начин, началото на човешката вътрешност. А това, което лежи след него, представлява нова глава в тази човешка вътрешност. Въпреки че част от това, което имам да кажа в днешната дискусия, може да звучи като вид символично размишление, то не бива да се приема само в символични термини, а по-скоро по начин, който ни кара да се опитаме да схванем това, което поради извисяващия се ръст на Рафаел, може да бъде облечено само в тривиални човешки понятия, като го компресиране в най-широките възможни понятия и идеи.

Ако се опитаме да надникнем в душата на Рафаело, най-силно ни пораждава как тази душа се появява през 1483 г. като пролетно раждане, след което претърпява вътрешно развитие, разгръща се блестящо в блестящи творения и умира като Рафаело на тридесет и седем години, все още млад. За да се потопи истински в душата на Рафаело, да проследи нейния напредък, човек може би ще иска временно да отклони вниманието си от това, което се е случило в световната история.

е и чисто насочва погледа към вътрешните механизми на душата на Рафаел.

Херман Грим е първият, който посочва определени закономерности във вътрешното развитие на душата на Рафаело и може да се каже: духовната наука няма причина да се срамува, когато посочва на невярващото човечество днес определени циклични закони , закони на един закономерностен духовен път във всяко развитие, включително и в индивидуалното човешко развитие, тъй като такъв важен ум като самия Херман Грим, без да признава тази духовна наука, вече е бил доведен до такова закономерно вътрешно циклично развитие за душата на Рафаело. Херман Грим посочва, че произведението, което ни радва толкова много днес в Милано, „Сватбата на Девата“, стои като съвсем ново явление в цялостното развитие на изкуството и не може да бъде пряко сравнявано с нищо, което е било преди него, така че би могло да се каже, че душата на Рафаело, сякаш от неопределени дълбини на човешка душа, е родила нещо, което от тези дълбини се поставя в цялостното развитие на духа като нещо съвсем ново.

Ако по този начин разберем какво е било присъщо на душата на Рафаело от раждането, тогава можем да съчувстваме и на Херман Грим, когато проследим по-нататък душата на Рафаело, когато видим как се развива, как той редовно навлиза в определени етапи, етапи от по четири години. Забележително е, че душата на Рафаело се развива в цикли от по четири години. И когато разгледаме такъв четиригодишен период, виждаме Рафаело на по-високо ниво за душата си. Около четири години след „Сватбата на Девата“ той рисува...

„Полагане в гроб“, четири години по-късно картините от „Камера дела Сегнатура“ и така на етапи от по четири години до творбата, която стоеше недовършена до смъртния му одър, „Преображение Христово“.

Тъй като всичко в тази душа се развива толкова хармонично, човек иска да я съзерцава изцяло сама по себе си. Но тогава човек получава впечатлението, че в епохата на Рафаело такава вътрешна същност е трябвало да се развие дори по отношение на изкуството на живописиста и как това, което се е стремяло към изразяване във форми, каквито само Рафаело е можел да създаде, се е родило от дълбините на вътрешните преживявания, макар и да се появява в образи на чувственост. И не се ли откроява то също толкова, колкото и самата история?

След като известно време размишляваме върху вътрешния строй на душата на Рафаело, нека разгледаме епохата, в която е бил поставен, и света около него. Откриваме, че докато Рафаело е бил все още горе-долу дете, израснало в Урбино, той се е намирал в среда, която е насърчавала значителни таланти. Защото в Урбино е бил построен дворец, който е предизвикал сензация в цяла Италия по онова време. Това е осигурило хармонично взаимодействие с ранното артистично развитие на Рафаело. След това го виждаме да се мести в Перуджа, после във Флоренция, а после в Рим. По същество животът на Рафаело се е развивал в рамките на един малък кръг. Колко близки ни изглеждат тези места днес, когато обмислим целия му живот! Целият свят на Рафаело, що се отнася до сетивния свят, се е съдържал в този кръг. Само в духа си той се е издигал до други сфери.

Но сега виждаме как в Перуджа, където Рафаело е рисувал тези

Юношите преминавали през период на духовно и емоционално развитие, а кървавите битки били нещо обичайно. Градът бил населен с разярено развълнувано население. Благороднически семейства, въввлечени в кавги и междусобици, водили война помежду си. Някои прогонвали други от града. След кратко прогонване, другите се опитвали да си върнат града и нерядко улиците на Перуджа били покрити с кръв и осеяни с трупове. Историк разказва любопитна сцена, както и разкази, дадени от историци от онова време. Чрез този разказ виждаме живо оживен градски благородник, който, търсейки отмъщение за роднините си, влиза в града като воин. Историкът го описва как язди по улиците на кон, като възплъщение на самия дух на войната, избивайки всичко по пътя си, по такъв начин, че историкът очевидно е останал с впечатлението, че този благородник си отмъщава справедливо. И пред съзнанието на историка се появява образът на онзи воин, който покорява врага. В една картина на Рафаело „Свети Георги“ почти усещаме как този образ излиза от изображението и имаме непосредственото впечатление, че не е могло да бъде другояче, освен Рафаело да е позволил на тази сцена да го засегне и че това, което външно трябва да ни се струва толкова ужасно, се е издигнало вътрешно от душата на Рафаело и е станало отправна точка за изобразяването от него на един от най-великите и значими образи в развитието на човечеството.

Ето как Рафаел виждаше човечеството да се бори около него. Ето как беше обграден от объркване след объркване, война след война.

в града, където завършва чиракуването си при първия си учител Пиетро Перуджино, и имаме впечатлението, че по това време в града е имало два свята: единият, в който са се случвали жестоки и ужасни неща, и другият свят, който е живял вътрешно в душата на Рафаело и който по същество е имал малко общо с това, което се е случвало чувствено около него.

След това виждаме Рафаел, преместен във Флоренция през 1504 г. Каква е била Флоренция, когато Рафаел влиза в града? Първоначално жителите създават впечатление за уморени хора, преживели вътрешни и външни сътресения и живеещи с известна умора и умора. Какво е сполетяло Флоренция! Битки, точно както в Перуджа, кървави преследвания на различни семейства и всъщност конфликти с външния свят; но след това е било и дълбокото преживяване на *Савонарола*, който е бил мъченически убит малко преди пристигането на Рафаел и което е развълнувало душите на града. Ето го пред нас, тази особена фигура на Савонарола, хулец с пламенни думи срещу несправедливостите на времето, всъщност срещу жестокостите на Църквата, срещу нейната секуларизация, срещу нейното езичество. Когато се отдадем на съзерцание, бурните думи на Савонарола резонират в нас, думи, с които той плени цяла Флоренция, така че хората не само се влачеха по устните му, но и му се покланяха, сякаш висш дух е стоял пред тях в това аскетично тяло.

Думите на Савонарола преобразиха град Флоренция, сякаш някакъв религиозен реформатор веднага беше проникнал в религиозните идеи и в целия град, дори на държавно ниво. Беше като теокрация.

основана , тя щеше да е под влиянието на Савонарола. И тогава виждаме как Савонарола се поддаде на самите сили, срещу които се беше изправил морално и религиозно. Пред очите ни изниква трогателният образ на Савонарола, отведен със своите другари към мъченическия огън, и как от бесилката, от която щеше да падне на кладата, той отвежда поглед надолу – това е през май 1498 г. – към хората, които някога са се вкопчвали във всяка негова дума, които сега също са го изоставили и които гледат надолу, сякаш се бунтуват, към този, който толкова дълго ги е вдъхновявал. Малцина, включително художници, все още са резонирали с думите на Савонарола. Има един художник от онова време, който, след като Савонарола е претърпял мъченичество, самият той е облякъл монашеското расо, за да продължи работата си в неговия орден, в неговия дух.

Човек може да си представи уморителната атмосфера, която е витаела над Флоренция. В тази атмосфера, през 1504 г., виждаме Рафаело, който донася със себе си полъха на пролетен дух чрез средствата на своето творчество, който, така да се каже, донася духовен огън в този град, макар и от съвсем различен вид от този, който Савонарола може да осигури. Когато видим душата на Рафаело, толкова различна от настроението на този град, да ни се явява в своята изолация, когато го видим да работи в самотни работилници във Флоренция или другаде, заедно с други художници и живописци, пред нас веднага изниква друг образ, който, може да се каже, ярко илюстрира как душата на Рафаело е била нещо вътрешно отделно, дори от външния свят, с който е *била в пряк контакт*. След това се появяват фигурите на римските папи – Александър VI, Юлий II, Лъв X – цялата папска система, срещу която Савонарола се е борил.

Той беше отправил думи на гняв, срещу които реформаторите се обърнаха. Но изглежда по такъв начин, че в тази папска система едновременно виждаме защитника на Рафаел, виждаме душата на Рафаел в служба на папството и по този начин виждаме, че душата му наистина има малко общо с това, което срещаме например у неговия защитник, папа Юлий II, който казва, че на хората му се струва като някой, който има дявол в себе си и винаги би предпочел да покаже зъбите си на враговете си.

Тези папи бяха велики фигури, но със сигурност не бяха това, което Савонарола или подобните му биха нарекли „християни“. Папството беше преминало в нова форма на езичество, не в стария смисъл. В тези среди беше очевидно малко християнско благочестие, но изобилие от блясък, жажда за власт и амбиция, както сред самите папи, така и сред тяхното обкръжение. Виждаме Рафаел, така да се каже, като слуга на това езическо християнство. Но как? Виждаме го като някой, който създава нещо от душата си, чрез което християнските идеи се появяват в много нови форми. Виждаме най-съкровениите, най-красивите аспекти на християнските легенди, възникващи в картините на Мадоната на Рафаел и други произведения. Какъв контраст между вътрешната душа на Рафаел и това, което се случваше около него, когато той стана външен слуга на папите в Рим! Но как беше възможно всичко това? Ако още при първата му учителска позиция в Перуджа, а след това и във Флоренция, виждаме колко различен е външният му вид от вътрешното му аз, виждаме това особено в Рим, където е заобиколен от безпрецедентен брой кардинали и свещеници – безпрецедентен брой за Савонарола например, който също не притежава това.

Той създава своите картини, доминиращи света. И все пак: човек трябва да гледа на Рафаел и заобикалящата го среда по този начин, ако иска да си състави истинска картина на това, което е живяло в душата му.

Нека позволим на картините на Рафаело да ни омагьосат! Това не може да се направи подробно тази вечер, но поне едно от по-известните му произведения заслужава специално споменаване, за да можем да получим по-дълбоко разбиране за уникалното, душевно качество на творчеството на Рафаело. Това е „Сикстинската Мадона“, толкова близка до нас, разположена в Дрезден и позната на почти всички от безбройните репродукции, открити по целия свят. Както тя се явява пред нас като едно от най-величествените, най-благородни произведения на изкуството в развитието на човечеството, както майката с детето ни се явява, носеща се към нас по облачни височини, които покриват земното кълбо, носеща се от неопределения, може да се каже, от духовно-свръхсетивния свят, облечена и заобиколена от облаци, които се оформят в човекоподобни фигури, едната от които, сякаш сгъстена, прилича на детето на Мадоната, както се появява там, тя предизвиква у нас много специални чувства, за които можем спокойно да кажем, че ако те проникнат в душите ни, бихме могли да забравим всички легендарни идеи, от които е израснал образът на Мадоната, и да забравим всички християнски традиции и това, което те ни казват за Мадоната.

Не искам да го предложа по сух, академичен начин, а по-скоро да опиша възможно най-общо какво можем да чувстваме към Мадоната. Всеки, който разглежда развитието на човечеството в духовно-научен смисъл, неизбежно ще се сблъска с всички...

Отвъд материалистическия възглед. Според естественонаучния възглед, първо са се развили по-нисши форми на живот, а след това развитието е стигнало до човечеството. От духовнонаучна гледна точка обаче, ние трябва да видим в човечеството едно съществено същество, което надхвърля всичко, което е под него в природните царства. Когато се сблъскваме с човечеството, от духовнонаучна гледна точка, ние възприемаме в него нещо, което е далеч по-старо от всички същества, които са повече или по-малко близки до него в различните природни царства.

човешките същества са съществували преди съществата от животинското, растителното и дори минералното царство. От по-широка перспектива, ние поглеждаме назад към еволюцията на времето, в която това, което сега е нашето най-съкровено същество, вече е съществувало, само за да се интегрира по-късно в сферите, които сега съществуват под човечеството. Така виждаме същността на човечеството да се носи към нас от един трансцендентен свят и виждаме, че можем истински да разберем тази човешка същност само когато се издигнем от всичко, което Земята може да създаде и произведе от себе си, към нещо извънземно, нещо дори предземно. Можем да придобием знания чрез духовната наука: ако позволим на всички сили, на цялата същност, свързана със самата Земя, да ни действа, тогава от всичко това не може да се получи образ на цялото същностно човешко същество; по-скоро трябва да вдигнем погледа си от всичко земно към трансцендентните сфери и да видим тази човешка същност да се носи към нас от тях. Ако искаме да говорим с притчи, първо трябва да усетим как нещо се носи към земното царство, например, когато обърнем погледа си сутрин, особено в регион като този, където е живял Рафаел, към...

Обърнете се към изгрева, към златния, блестящ изгрев и там ще можете да усетите как дори в естественото съществуване към земното трябва да се добави нещо – сили, които действат в земния свят, сили, които винаги трябва да свързваме със слънчевото битие. Тогава пред душата ни, от златното сияние, се издига символът на това, което се носи към нас, за да се облече в земното.

В Перуджа, по-специално, човек може да има усещането, че на окото му е позволено да види същия изгрев, който Рафаело някога е преживял, и че в природните явления на изгряващото слънце може да се добие представа за трансцендентното в човечеството. От облаците, блестящи от слънчевото злато, човек може да възприеме – или поне да усети – образа на Мадоната с младенца като символ на вечно трансцендентното в човечеството, което пристига на Земята именно от отвъдното и, отделено от облаци, все още съдържа под себе си всичко, което може да възникне само от земното. Сетивата ни могат да се почувстват издигнати до най-високите духовни висоти, когато човек може да се отдаде, не теоретично, не абстрактно, а с цялата си душа, на и да бъде проникнат от това, което ни засяга в „Мадоната“ на Рафаело. Това е естествено усещане, което можем да изпитаме пред световноизвестната дрезденска картина. И за да покажа, че тя е оказала този ефект върху някои хора, бих искал да предложа някои доказателства, като цитирам думите, които приятелят на Гьоте, *Карл Август*, тогава все още херцог на Ваймар, е написал за Сикстинската Мадона след посещение в Дрезден:

„Гледайки картината на Рафаело, която украсява колекцията там, не се чувствах по-различно, отколкото ако бях прекарал целия ден...“

височините на прохода Готард, преминах през езерото Урселер и изведнъж съзрях цъфтящата и зелена долина. За мен, когато го виждах и после отново отмествах поглед, той винаги беше просто привидение пред душата ми; дори най-красивите Кореджо бяха за мен просто човешки образи; споменът за тях, подобно на красивите форми, чувствено осезаем. Но Рафаел винаги си оставаше за мен просто дъх, като едно от виденията, които боговете ни изпращат в женски образ, за да ни направят щастливи или нещастни; като образите, които ни се появяват отново насън, наяве или насън, и чийто поглед, веднъж срещнат, ни гледа вечно, денем и нощем, раздвижвайки най-съкровено то ни същество.

И любопитно е , че ако човек проследи литературата на онези, които, въз основа на чувствата си, могат да изразят дълбоко чувство на страхопочитание пред гледката на Сикстинската Мадона, но също и пред други картини на Рафаел, тогава сравненията със светлината, със слънцето, с осветяващите и с пролетните качества многократно се появяват, когато хората искат да характеризират това, което чувстват.

Тук можем да надникнем в душата на РафТаел, как от описаните условия на заобикалящата го среда той води диалог с вечните мистерии на човешкото същество. Тук усещаме как душата на РафТаел е нещо уникално, не нещо, което израства от средата си, а по-скоро сочи към необятно човешко минало. Тогава няма нужда от спекулации. Такава душа, която гледа навън към света и от себе си не изразява мистерията на съществуването в идеи, а по-скоро я чувства и я оформя в такъв образ – такава душа тогава се представя като нещо напълно естествено чрез такава вътрешна пълнота.

Той се представя като най-зряла душа, такава, която наистина носи в самото си същество нещо от силите на човечеството, душа, която сигурно е преминала през други епохи на човешкото развитие и особено през някои от тези епохи, които са вложили величие и сила в тази душа, за да може тя да се появи отново в това, което наричаме живота на Рафаел. Но как се появява тя?

Виждаме как онова, което продължава да живее в християнските легенди и традиции, се появява в картините на Рафаело по време, когато християнството е станало езическо, изцяло посветено на външната форма и блясък, подобно на това как гръцкото езичество е било представено в своите богове и почитано преди всичко от обсебените от красотата гърци. Виждаме как Рафаело оформя тези фигури от християнските традиции в епоха, когато това, което е било заровено в продължение на векове под развалини и отломки на римска почва, е било изкопавано. Виждаме, че самият Рафаело е бил сред тези, които са извършвали разкопките. Този Рим, в който Рафаело е бил пренесен по това време, ни се струва забележителен.

Какво предшества това време? Първо виждаме вековете от възникването на Рим, виждаме как той се е издигнал изцяло върху егоизма на индивиди, които преди всичко са се стремили да установят човешка общност, общност във външния физически свят, основана на това какво трябва да означава човек като гражданин на държавата . След това, когато Рим е достигнал определена висота, когато е настъпила имперската епоха, виждаме как той е абсорбирал гръцката култура, как гръцката култура се е влила в римския интелектуален живот, и сме свидетели на това как Рим, макар и политически превъзхождащ Гърция,

Как Гърция преодоля Рим, но също така и как Гърция интелектуално преодоля Рим. Гръцката култура след това продължава да живее в римската култура. Виждаме как гръцкото изкуство, доколкото е било погълнато от Рим, продължава да живее в римския характер; виждаме Рим напълно пропит от гръцкия характер.

Но защо тази гръцка същност не остана характерна черта на развитието на Италия през следващите векове? Защо се появи нещо съвсем различно? Защото скоро след като това гръцко влияние проникна в римския свят, се появи друго, което остави по-силен отпечатък върху това, което се разви като интелектуален живот в Италия: християнството, интернализирането на християнството, това, което не беше предназначено да говори на човечеството по същия начин, както външните, чувствени аспекти на гръцките градове, гръцките скулптури или гръцката философия, а по-скоро това, което беше предназначено да говори на вътрешната човешка душа по безформен начин, нещо, което беше предназначено да влезе в тази душа само чрез вътрешни борби. Ето защо виждаме фигури като Августин да се появяват, изцяло вътрешни фигури.

Но след това виждаме, тъй като всичко в развитието се развива циклично, преминавайки през цикли, че след интернализацията, у тези хора, които са преминали през тази интернализация и са живели в душите си дълго време, така да се каже, без връзка с външната красота, се заражда този копнеж за красота. Те отново виждат вътрешното във външното. Значително е тогава, когато в Асизи виждаме интернализирания живот на *Франциск от Асизи* да се *появява пред очите ни* чрез *Джото*, когато виждаме в картините на Джото вътрешните преживявания, че християнството може, така да се каже, да повлияе на човешката душа. И когато ние

Дори ако – ако мога да използвам израза – вътрешните механизми на човешката душа са все още донякъде тромави и несъвършени в картините на Джото , ние въпреки това виждаме директно изкачване до онази точка, където най-вътрешното, най-възвишеното и благородното, ни се изправя във външна форма у Рафаело и неговите съвременници. Там отново сме привлечени от особеност на тази рафаелова душа.

Ако се опитаме да съчувстваме на това как самият Рафаело е трябвало да се чувства, трябва да си кажем: Да, когато виждаме произведения на изкуството, като например „Мадона дела Седия“, забелязваме как Мадоната с Младенеца, а пред тях и бебето Йоан, стоят пред нас по такъв начин, че съзерцавайки ги, бихме могли да забравим целия останал свят и най-вече да забравим, че това дете, държано от Мадоната, един ден би могло да бъде свързано с преживяванията, които познаваме като събитията на Голгота. Преди картината на Рафаело ние забравяме всичко, което е последвало като „Животът на Христос“. Ние сме напълно погълнати от момента, запечатан тук. Просто виждаме майка с дете, за която Херман Грим е казал, че е най-голямата мистерия, която може да ни изправи пред външния свят. Съзерцаваме този момент със спокойствие, сякаш нищо преди или след това не би могло да го последва. Ние сме напълно погълнати от връзката между Мадоната и нейното дете, откъсвайки я за себе си от всичко, с което иначе е свързана. И така, съвършени сами по себе си, винаги разкриващи ни вечното в един-единствен миг, творенията на Рафаел по същество се появяват.

Да, как ли трябва да се чувства една душа, която твори по този начин? Тя не може да се чувства като душата на Савонарола, която отвътре...

Тя е обзета от огнен ад , чувства цялата трагедия на Христос в себе си, когато изрича думите си на гняв или дори когато отправя своите религиозно възвишени, благочестиви думи към слушателите си на християнска преданост. Не можем да си представим, че душата на Рафаел е притежавала пламенността на Савонарола или подобен дух; не можем да си представим, че онзи така наречен християнски огън е царувал в душата на Рафаел. И все пак, ако сме способни да схванем до известна степен същността на човешката душа , не бива да си представяме, че в такава вътрешност, в такова вътрешно съвършенство, това, което представлява християнските понятия, би могло да ни бъде представено образно чрез Рафаел, ако тази душа е била толкова напълно чужда на християнския огън, колкото ни се струва, когато създава такива образи по напълно обективен начин.

Човек не може да създава обективни и всестранно завършени фигури, когато е пропит с огъня на Савонарола, когато душата му е носена от цялото трагично настроение на Христос и се чувства вдъхновена от него. Съвсем различно спокойствие и съвсем различно чувство трябва да са се втели в душата, в християнската чувствителност. И все пак, това, което е било изразено в картините на Рафаело, не би могло да изплува от душата, ако в нея не е живял най-дълбокият нерв на християнската вътрешност. Не е ли тогава почти естествено да кажем: Да, ето ни пред себе си душа, която вече е носила този огън, който възприемаме да действа в нас в Савонарола, във физическото съществуване, в което е влязла като художника Рафаело? Когато я видим, как въвежда този огън в съществуване от предишни земни животи чрез раждане, тогава разбираме как е могла да бъде толкова спокойна, толкова вътрешно усъвършенствана, че този огън да не ни е изглеждал като нещо поглъщащо.

и не се противопоставя на ентузиазма, който е разрушителен, а може да се прояви като спокойно качество на образно творческия индивид. Може да се каже: в проектите на Рафаело се усеща нещо, което сякаш живее в тях, сякаш в предишен живот е можел да говори със същия плам, с който по-късно е говорил Савонарола. И не бива да се изненадваме, ако в душата на Рафаело открием възкръснала душа от време, когато християнството не се е възприемало като изобразително, не като съществуващо в изкуството, а като стоящо непосредствено на ръба на основата си, когато е имало своята отправна точка във великия импулс, чрез който след това е действало през вековете.

Може би не е твърде смело да си представим, за да разберем душа като тази на Рафаело, нещо подобно на току-що изразеното. Защото който се е научил, чрез постоянно обновяващо се потапяне в произведенията на Рафаело, да почита тази душа в нейните дълбини, да съзерцава нейните непостижимо дълбоки механизми, не може да не схване, да не разбере чрез такова дълбоко възприятие какво ни говори там, където Рафаело е влял душата си в своите шедьоври.

Мисията на Рафаел се проявява истински в правилната си светлина едва когато, по думите на Гьоте, търсим в „живения живот“ християнския огън, който след това ни се явява в по-късен живот като спокойствието на неговото Рафаелово съществуване. Тогава разбираме и как тази душа е трябвало да се позиционира толкова изолирано в света и разбираме и как тази душа, която току-що се опитахме да характеризираме, може би е притежавала нещо „подобно на Савонарола“ в по-ранен живот, само че в по-голяма степен.

То съществуваше като нещо ново, което сега се беше появило отново в интелектуалното развитие на Италия по времето на Рафаело.

Ако гръцката култура, както е описано, беше играла роля в развитието на Рим през периода, когато Римската империя се е наближавала и след това се е утвърждавала, и ако беше осъществен процес на интернализация, сега виждаме, в епохата на Рафаел, Ренесанса, от една страна, тази древногръцка култура, погребана под развалини и руини, да се възражда отново. Виждаме как Рим се заселва отново с останалите гръцки влияния, виждаме повторната поява на това, което някога е украсявало и разкрасявало града като гръцкия дух, виждаме как погледът на римския народ отново се обръща към формите, създадени от гръцкия дух. От друга страна обаче, виждаме в тази епоха и как духът на Платон, духът на Аристотел, духът на гръцките трагичи проникват в римския живот. За пореден път сме свидетели на завладяването на римския свят от гръцката култура. Може би именно за такъв ум, който някога е бил едностранчиво отдаден на морално-религиозните възгледи на християнството и в предишен живот е отдал душата си изцяло на тези морално-религиозни впечатления, гръцката култура, каквато е изникнала от развалините и руините на Италианския полуостров, е трябвало да има оплодотворяващо и обновяващо въздействие и върху него.

Ако човек разгледа моралния и религиозен импулс на християнството, както се вижда в произведенията на Рафаело, тогава вижда, че това, което все още не е присъствало в тези произведения, се появява пред очите му във възкръсналия гръцки свят. Статуите, възстановени от развалини и руини, и...

Гръцките интелектуални продукти, извлечени от преоткритите ръкописи, са повлияли на душата на Рафаело. Това, което е произлязло от присъщата му природа, от християнската му чувствителност, съчетано с трансцендентна преданост към космическото, е взаимодействало с това, което е възникнало отново като гръцки дух от неговата епоха. Това са двете неща, които са се обединили в душата му и са ни накарали да срещнем в произведенията на Рафаело това, което, във вътрешен план, е създала постгръцката епоха, това, което християнството е вляло в развитието на човечеството и което се е изразило в, може да се каже, напълно външно откровение в един живописен свят от фигури, от който навсякъде говори най-чистият гръцки дух.

Така сме свидетели на забележителния феномен, че чрез Рафаел гръцката култура се преражда за нас в рамките на християнството. В Рафаел виждаме християнство, зараждащо се във време, което в известен смисъл представлява антихристиянското около него. Виждаме, че в него е представено християнство, което далеч надхвърля цялата тесногърдост на предишното християнство и се издига до по-широко съзерцание на света по онова време. И все пак виждаме християнство, което не сочи навън към безкрайните сфери на чисто духовното, а по-скоро се обединява по начина, по който гърците някога са обединявали своите представи за боговете в художествена форма с това, което, безформено, живее и прониква в света, и са го насилвали във формите, от които то едновременно радва сетивата ни.

Това е, което изниква пред душата ни, когато се опитваме да си съставим цялостна картина, когато едно или друго от творенията на Рафаел се влее в душата ни.

Ако си позволим да бъдем повлияни от всичко, което творчеството на Рафаело може да направи – всичко това в най-висшето си съвършенство, но в най-прекрасното изобилие на младостта, защото той почина на 37-годишна възраст – трябва да се каже: Не заради някаква абстрактна теория, нито пък заради философско конструиране на историята, а произтичащо от непосредственото чувство, което произведенията на Рафаело предизвикват, трябва да се каже: В такъв извисяващ се ум като този на Рафаело, естественият ред на хода на човешкия интелектуален живот наистина става очевиден.

това развитие *на интелектуалния живот* като права линия, където следствието винаги следва причината , наистина не е в хармония с фактите. Лесно е да се измисли поговорка, която със сигурност принадлежи към златните поговорки на човечеството: че животът и природата не правят скокове. Разбира се, но в много отношения животът и природата постоянно правят скокове. Можем да видим това в развитието на растението от зелен лист до цвят, от цвят до плод. Там виждаме как всичко „се развива“, но как скоковете всъщност са норма.

Така е и в интелектуалния живот на човечеството и това е преплетено с много мистерии . Една от тези мистерии е, че по-късна епоха винаги трябва да черпи от по-ранна. Може да се каже: точно както мъжкото и женското трябва да взаимодействат, така и различните духове на епохите, взаимно се обогатявайки, трябва да взаимодействат, за да се осъществи прогрес. По този начин римската култура е трябвало да бъде обогатена от гръцката култура по времето на Римската империя, за да се появи нов дух на епохата. И така, този зараждащ се дух на епохата е трябвало да бъде допълнително обогатен от християнския импулс, за да бъде възможно това интернализиране.

духът, който тогава виждаме у Августин и други. Така по-късно тази вътрешно напреднала човешка душа, Рафаел, трябваше да бъде наново оплодена от гръцкия дух, който беше двойно погребан и все пак се появи отново, двойно оттеглен: от очите в произведенията на изкуството, които лежаха покрити от земята под почвата на Италия, и от душите в заровените литературни произведения, които оформиха гръцкия дух. Тези векове от първото християнско хилядолетие в Италия бяха докоснати малко, изключително малко, от това, което живееше в гръцката философия и гръцката поезия.

Гръцката култура беше двойно погребана, сякаш в отвъдно царство чакаше време, когато можеше отново да оплоди човешката душа, която междувременно беше преминала през нова религия. Погребана, скрита от външните очи на човечеството и отново погребана за душите, които не подозираха, че тя ще продължи да се развива, че съществува, докато просто тече като река, която понякога тече на значително разстояние под планина, изчезвайки от погледа и после отново се появява. Погребана външно за сетивата и вътрешно за дълбините на душата, беше тази гръцка култура. Сега тя се появи отново. За сетивното възприятие тя беше изровена от почвата на Италия в произведения на изкуството; за духовното съзерцание тя беше изровена не само чрез извличането ѝ от древни ръкописи, но и чрез започването отново да възприема, в гръцкия смисъл, как духът живее във всичко разумно, как всичко разумно е проява на духовното. Хората отново започнаха да възприемат това, което Платон и Аристотел някога бяха замислили.

Но този, върху когото това можеше да има най-плодотворен ефект, защото душата му беше най-пълно погълнала християнските импулси, беше Рафаел. В него тази двойно погребана преди това и двойно възкръснала гръцкост сега се прояви по такъв начин, че той успя да оформи цялото развитие на човечеството във форма. Колко чудесно успя той да направи това в картините на „Камера дела Сегнатура“, където виждаме древната интелектуална борба, преродена в картините, борбата на онези духове, които са се развили в епохата на интроспекцията, духове, които не са присъствали в епохата на гръцкостта. Това, че те можеха да бъдат възприемани по този начин по времето на Рафаел, се дължи на целия период на интроспекцията. Сега виждаме тази интроспекция, изрисувана по стените на папските апартаменти.

Това, което гърците са възприемали само като оформящо се във форми, сега виждаме интернализирано. Вътрешните стремежи и противоречивите емоции, през които е преминало самото човечество, са извикани върху стените на папския дворец с гръцки артистичен дух, гръцко артистично настроение и красота. Как гърците са си представяли боговете, действащи върху света, те са го изливали чрез своите статуи. Как хората са преживявали своето развитие към произхода на нещата, ни се изправя пред образа, толкова често наричан „Атинската школа“. Как човешката душа се е научила да съзерцава гръцките богове, се появява пред нас в уникална преинтерпретация на Омировите богове в „Парнас“. Това не са боговете от „Илиада“ и „Одисея“, а са боговете, възприемани от душа, която вече е преминала през епохата на интернализация!

На другата стена виждаме картината, на която всички,

Независимо от религиозната му принадлежност, образът, изобразяващ най-съкровено „аз“, „Диспутата“, трябва да остане незабравим – колкото и трудно да е да се схване истинската му природа сега. Докато другите изображения представят това, което човек се стреми да постигне чрез определено философско начинание, но в красотата на гръцките форми, противоположният образ ни изправя пред най-дълбокото преживяване, което човешката душа може да постигне. И как не е нужно да мислим за него като за тясно християнско съзнание, става ясно, когато открием мотива за Брахма, Вишну и Шива, изразен по съвсем различен начин. Виждаме Троицата, изправена пред нас, представляваща това, което човешката душа може да преживее вътрешно, всяка душа, независимо от нейната деноминация. Тя ни изправя пред нас, но не само символично, в символиката на Троицата в горната част на изображението. Тя ни изправя пред нас по-нататък във всяко лице на църковните отци и философи, във всеки жест, в цялото разпределение на фигурите, в чудното използване на цветовете. Тя ни изправя пред нас в цялостността на образа, който ни разкрива вътрешния живот на човешката душа в нейната красива форма, пропита с гръцкия дух. Така виждаме вътрешния живот, който човешката душа е преживяла в течение на хилядолетие и половина, възкръснал като външно проявление. Виждаме християнството не като езичеството на римските папи и кардинали, а като красивото, великолепно гръцко езичество, което създава форми – и въпреки това, християнството – възкръснало в картините на Рафаело.

Така, тази подобна на Рафаел душа стои на повратната точка, сякаш на вододела на времето, сочейки към своята предистория, извеждайки на преден план това, което е било налично в красивия свят чак до християнството.

Развитието на външните откровения еволюира и едновременно с това се е насочило към това, което се е появило в развитието на човечеството като това, което се нарича „образование на човечеството“ и което възкръсналата душа разкрива като интернализация на тази човешка душа. Следователно, ние стоим пред тези картини на Рафаел, пред тези чудеса на едно уникално изкуство, по такъв начин, че те ни се струват като сливане на две епохи, които са ясно и отчетливо отделни: предходната постгръцка епоха, епохата на външния опит и епохата на вътрешния опит.

Но ние стоим пред тези образи по такъв начин, че те едновременно откриват перспектива за бъдещето. Защото кой от онези, които усещат какво може да се случи с човешката душа в сливането на външната красота и вътрешния, изпълнен с мъдрост копнеж, не би трябвало да чувства надеждата и увереността, че въпреки всички външни фактори, които трябва да продължат да се развиват в хода на човечеството, това вътрешно осъзнаване трябва да напредва по-нататък в хода на развитието, че човешката душа трябва да намира все повече вътрешни периоди в следващите животи?

Човек може да разбере това, което среща в литературата, но само ако не се обръща към произведенията на ум като Херман Грим, който с цялата си душа се е опитвал да изобрази действието на човешкото въображение, като изкуствовед или обикновен читател. Може да го разбере, ако точно в определен момент от работата на Херман Грим върху Рафаело открие думи, които след това се превръщат в нещо много специално, ако съзерцава с дълбока емпатия такъв ум като Херман Грим и вижда как самият той, от своя страна, с такава дълбока емпатия, е прегърнал творенията на Рафаело.

Беше там. Но човек трябва да усети, в този момент от произведението на Рафаело, какво е развълнувало душата на Херман Грим, когато е използвал дума, за която само целомъдрено загатва, още на първите страници на книгата си, в момента, в който погледът му попада върху изхода на Рафаело от древни епохи. От външния вид на представянето на творчеството на Рафаело от Херман Грим, човек не вижда съвсем откъде произлиза тази мисъл. Сред обширните исторически разсъждения, в които е вмъкнат Рафаело, на Херман Грим му хрумва мисълта и е записана, целомъдрено записана: „Пред очите ми са развития на човечеството, в които ще ми бъде отказано да участвам, но които ми се струват толкова блестящо красиви, че заради тях със сигурност би си струвало усилието да започна човешкия живот наново.“

Заслужава да се отбележи, че този копнеж за „прераждане“ се появява във въведението на книгата му за Рафаело, издадена от Херман Грим. Той е дълбоко показателен за вътрешните чувства на някой, който се е стремил да се потопи изцяло в душата на Рафаело и във връзката на Рафаело с други епохи. Не усеща ли човек нещо, което може да се изрази по следния начин: Произведения като тези на Рафаело не са просто резултат. Те не само водят до размисъл, който ни кара да кажем колко благодарни трябва да бъдем за това, което миналото ни е дало на нашата собствена епоха, но подобни произведения могат да събудят и съвсем различно чувство в нас : *чувството* на надежда. Това е така, защото те засилват вярата ни в прогреса на човечеството и защото трябва да си кажем, че тези произведения не биха могли да съществуват, ако човечеството не беше съществено същество, за което прогресът е естествен. По този начин ни се дава сигурност, по този начин

Надеждата ще дойде при нас, ако позволим на Рафаел да ни въздейства правилно и тогава можем да кажем: Рафаел е говорил на човечеството чрез това, което е създал артистично!

Когато съзерцаваме стенописите в Камера дела Сегнатура, усещаме преходността на оригиналните произведения на изкуството и че често рисуваните произведения вече не предават това, което Рафаело някога е извикал върху стената. Чувстваме, че един ден *човечеството* ще живее на Земята, което няма да може да се докосне до оригиналните произведения от първа ръка. Но знаем, че човечеството винаги ще се движи напред.

По същество, произведенията на Рафаело постигат своя триумфален успех едва когато безброй техни изображения, гравюри и репродукции са създадени с преданост и любов. Тяхното влияние, тези произведения на Рафаело, продължава дори в репродукциите. Човек може да разбере защо Херман Грим разказва как веднъж е окачил голям фототип на „Сикстинската Мадона“ в стаята си и как, когато е влизал в стаята, винаги се е чувствал така, сякаш наистина не му е позволено да влезе, сякаш тя принадлежи на Мадоната, на образа, като светилище. Мнозина са преживели как душата се превръща в различно същество, отколкото е в обикновения живот, когато може наистина да се отдаде на картина на Рафаело, дори на просто репродукция. Със сигурност оригиналите един ден ще изчезнат. Но има ли оригинали в други области?

Вярно е, както признава Херман Грим в книгата си за Омир: вече не можем да се наслаждаваме напълно дори на оригиналните произведения на Омир, защото в обикновения живот,

Без висши интелектуални сили, ние вече не сме способни да се потопим във всички тънкости и фразеологични обрати на гръцкия език, в неговата красота и сила, когато сега позволяваме на Омировите „Илиада“ и „Одисея“ да ни въздействат. Вече нямаме оригиналите; но Омировите стихове все още ни говорят. Но това, което Рафаел външно е дал, ще продължи да живее като живо свидетелство за факта, че някога е имало време в развитието на човечеството, когато в най-широката възможна сфера човек не е можел да се потопи в печатни и писмени произведения – защото това далеч не е било обичайно по онова време – но когато в творенията на Рафаел мистериите на съществуването са говорили на човешките очи. Епохата на Рафаел е била такава, че се е чело по-малко, но се е виждало повече. Свидетелство за тази епоха, която е била различна по природа, но ще продължи да оказва влияние във всички бъдещи времена, защото човечеството е единен организъм, ще бъде това, което Рафаел винаги ще има да казва на човечеството. Така творението на Рафаел ще продължи да живее в хода на човешкото развитие, а също така ще продължи да живее вътрешно в следващите животи, които духът на Рафаел ще преживее и в които той трябва да даде на човечеството все по-велики и все по-дълбоко интернализирани неща.

Така хуманитарните науки сочат, така да се каже, към двойно продължение: към това продължение, което вече беше описано в дадените лекции и което ще бъде обсъдено по-нататък, и към друг духовен живот, към който винаги се стремим, който става наш възпитател, докато преминаваме през това земно съществуване във все нови епохи. И това, което Херман Грим каза с думи, обобщаващи онова, което се е зародило в неговото чувство, в неговото усещане, от неговото

Общо описание на Рафаел: Дори ако творчеството на Рафаел отдавна е избледняло и е унищожено, Рафаел ще продължи да живее за човечеството; защото в него се е превърнало нещо за човечеството, което е вложено в духа на това човечество във всяко отношение, нещо, което винаги ще поклъва и ще дава плодове.

Това ще почувства човешката душа, която може да се потопи достатъчно в Рафаело. По същество ще разберем напълно Рафаело само когато можем да издигнем и задълбочим чувството, което е проникнало в Херман Грим – описахме последния път колко близо е бил той до хуманитарните науки – когато е съзерцавал многократно Рафаело, когато и ние можем да издигнем и задълбочим това чувство чрез хуманитарните науки. Разбираме себе си в нашата връзка с Рафаело; разбираме как подобни размисли, каквито се опитват днес чрез съзерцанието на Рафаело, могат да поникнат като семена, когато завършим, като обобщим това, което наистина е трябвало да се каже днес, с думите на Херман Грим: „Хората винаги ще искат да знаят за Рафаело. За младия, красив художник, който надмина всички останали. Който трябваше да умре млад. Чиято смърт оплаква целият Рим. Когато произведенията на Рафаело бъдат изгубени, името му ще остане запечатано в паметта на човечеството.“

Така е казал Херман Грим, когато е започнал да описва Рафаело по свой начин. Разбираме го. И го разбираме отново, когато в края на работата си върху Рафаело той завършва размисъла си с тези думи: „Всеки ще иска да знае за житейското дело на такъв човек. Рафаело се е превърнал в един от елементите, върху които се основава висшето образование на човешкия ум. Бихме искали да се доближим до него по-отблизо, защото се нуждаем от него за нашето благополучие.“

Приказки в светлината на духовното
изследване

Берлин, 6 февруари 1913 г.

Има много неща, които правят да изглежда дръзко да се говори за приказки в светлината на духовното изследване . Едното е трудността на темата, защото наистина източниците в човешката душа, от които извира приказната атмосфера, истинската, истинска приказна атмосфера, трябва да се търсят толкова дълбоко в тази душа , че методите на духовно изследване, които многократно съм описвал, трябва да извървят сложни и дълги пътища, преди да бъдат открити тези източници. Много по-дълбоко, отколкото може да се мисли, в човешката душа се крият източниците, от които извират истинските, истински приказки, тъй като те ни говорят като нещо магическо от всеки век на човешко развитие.

Вторият момент е, че особено по отношение на магическото качество на приказките, човек има засилено чувство, че чрез съзерцанието, чрез идеално проникване в същността на приказката за душата, елементът тара, първоначалното впечатление, се унищожава - всъщност цялата същност на самото въздействие на приказката. Ако човек вече, и съвсем правилно, е преценил, че обясненията и коментарите върху стихотворенията разрушават непосредственото естетическо впечатление, непосредственото въздействие върху живота, което стихотворението е предназначено да създаде, когато просто му позволи да действа на елементарното му ниво,

Следователно, човек би трябвало да пренебрегне много други обяснения, когато се изправи пред безкрайно фината и безкрайно магическа природа на онази поезия, която като приказка извира от привидно толкова дълбоки и привидно толкова непостижими източници на народния дух или на индивидуалната човешка душа. Наистина е все едно да унищожи цвета на растение, ако се намеси в преценката на това, което извира толкова изначално от човешката душа като тази приказна поезия.

Въпреки това, изглежда, че от една страна, методите на духовното изследване позволяват да се хвърли известна светлина върху онези области на психиката, от които извират приказната поезия и атмосфера. От друга страна, опитът сякаш противоречи на втория проблем. Именно защото човек трябва да търси източниците на приказната поезия и атмосфера толкова дълбоко в душата, човек съвсем естествено стига до убеждението, че това, което тогава може да предложи като духовно-научно обяснение, си остава само нещо, което докосва характеризирания източник толкова фино, че не само не е разрушено от подобно изследване, а напротив: смислените, същностни дълбини в човешката душа, от които извира приказната атмосфера, лежат по такъв начин, че човек има чувството, че нещата, които се намират там, са винаги толкова нови, толкова индивидуални, толкова оригинални за тази човешка душа, че най-много би искал сам да ги изрази в един вид приказка, защото чувства колко е невъзможно всичко друго, за да говори от тези дълбоки източници.

Възможно е това да е напълно естествено настроение за някой като *Гьоте* , *който* , наред с артистичните си занимания, се задълбочава в...

Гьоте се е опитал да проникне в източниците и основите на съществуването, когато е имал дълбок опит за човешката душа, който е искал да предаде, но не е прибегнал до теоретични дебати, нито е унищожил източника на приказките чрез изследване. По-скоро, именно когато е получил прозрение за този източник, той естествено се е обърнал обратно към приказките за най-висшите изрази и проявления на човешката душа. Това е направил Гьоте в своята „приказка“ за зелената змия и красивата лилия, когато се е опитал да изрази по свой начин онези дълбоки преживявания на човешката душа, които *Шилер* е изразил по-философски и абстрактно в писмата си „За естетическото възпитание на човека“. Самата природа на приказките диктува, че обяснението и разбирането вероятно никога не могат да разрушат продуктивната атмосфера около тях, защото всеки, който се опита да проникне до тези източници от гледна точка на духовното изследване, ще намери нещо съвсем уникално. Ако трябваше да кажа всичко, което бих искал да кажа за същността на приказките, ще трябва да изнеса много лекции. Затова днес ще е възможно да представя само някои насоки и резултати от изследванията.

Всеки, който се опита да проникне до тези източници от гледна точка на духовното изследване, ще открие , че тези източници на приказната поезия всъщност се намират много по-дълбоко в човешката душа, отколкото източниците на творческата и интелектуално ценяща човешка душа, което намира израз и в най-пленителните други произведения на изкуството, например в най-мъчителните трагедии. Трагедията изобразява това, което човешката душа може да изпита от силите, за които поетът казва, че произтичат от *великата* , гигантска съдба, която...

То извисява човечеството, като го смазва. От тази съдба и нейното изобразяване произтичат трагични, зловещи сътресения, но по такъв начин, че можем да кажем: заплитанията, нишките, които трябва да бъдат изпředени и разплетени от трагедията, се крият относително в определени индивидуални преживявания на човешката душа във връзка с външния свят. Те със сигурност са трудни за разбиране в много отношения, защото е трудно да се проникне в индивидуалността на човешката душа, но въпреки това могат да бъдат усетени и проучени, ако човек има разбиране за това, което се случва в човешката душа чрез нейното отношение към живота. Човек има усещането, че по един или друг начин душата е заплетена в тази или онази съдба на живота, когато преживява нещо трагично, такова каквото ни е представено.

По-дълбоко от тези преплетености на трагичното се крият източниците на приказната атмосфера и приказната поезия. Усещаме, че трагичното, а всъщност и много други художествени изрази, възникват, когато видим хора, например, на определена възраст или в определен период от живота си, изложени на един или повече удари на съдбата. Трябва да предположим, когато ни засяга трагедия, че индивидът е бил доведен до тези преплетености от личен опит и тогава имаме чувството: този човек, представен ни в трагедията с неговите специфични преживявания, е този, когото трябва да разберем. Определена, дефинирана сфера на човечеството се изправя пред нас в трагедията и в други произведения на изкуството.

Ако подходим към приказната поезия и приказната атмосфера с разбиране, ще имаме различно чувство, не току-що описаното, защото въздействието на приказките върху човешката душа е първично и елементарно, така че принадлежи на несъзнателното „ние“.

Чувал съм истории и преди. Но ако се опитаме да добием представа за това, което ни предстои, това усещане е такова, че можем да си кажем, че изразеното в различните приказки не е това, в което човек може да бъде въведен от определена житейска ситуация, не е тясно определен кръг от човешки опит, а нещо толкова дълбоко в преживяванията на човешката душа, че е универсално човешко. Не можем да кажем, че която и да е човешка душа на определена възраст, преживявайки определена ситуация, може да открие нещо подобно, а по-скоро изразеното в приказките е толкова дълбоко вкоренено в душата, че човек го преживява, независимо дали е дете в ранна детска възраст, човек на средна възраст или старец. През целия ни живот, в най-дълбоките преживявания на душата, протича това, което е изразено в приказките. Само приказката е свободен, често дори игрив, фигуративен израз на това, което е преживяването и какво е в основата му. Естетическата, артистична наслада от приказката е може би толкова далеч от вътрешното, душевно преживяване, на което приказката съответства – сравнението може да се осмелим да се направи – колкото вкусовото усещане на езика, когато се наслаждаваме на храна, е от скритите, сложни процеси, които храната претърпява в целия организъм, за да допринесе за развитието му. Това, през което преминава храната, първоначално се изплъзва на човешкото наблюдение и разбиране и всичко, което хората имат, е насладата от вкуса. На пръв поглед двете изглежда имат много малко общо и никой не е в състояние да заключи нищо за участващите процеси от начина, по който те вкусват храната .

Тази храна би присъствала в целия жизнен процес на човешкия организъм. Така това, което човек изпитва в естетическото удоволствие от приказката, е далеч, далеч от това, което се случва в човешката душа, дълбоко в несъзнаваното, когато това, което приказката излъчва и излива от себе си, се свързва с човешката душа, защото тази душа има неотличима нужда да остави материала на приказката да тече през духовните ѝ вени, точно както организъмът има нужда да остави хранителните вещества, подхранващите вещества да циркулират през него.

Ако човек приложи описаните тук методи като методи за духовно изследване, като методи за проникване в духовните светове, тогава на определен етап от духовното разбиране човек придобива знание за това как постоянно и напълно несъзнателно протичат духовни процеси в дълбините на човешката душа. В обикновения, нормален живот тези духовни процеси, които протичат в дълбините на душата, понякога изплуват само в бледи сънищни преживявания, забелязани дори от съзнанието. Ако например човек се събуди от сън при особено благоприятни обстоятелства, той може да има усещането: Излизаш от духовен свят, в който са се случвали мисли, в който са се случвали размисли, в който се е случвало нещо в дълбоко непонятните подводни течения на съществуването, нещо, което е подобно на преживяванията от деня и което е тясно свързано с цялото ти същество, но което е дълбоко скрито от този съзнателен ежедневен живот.

Когато духовният изследовател е постигнал известен напредък, всъщност, когато вече е натрупал известен опит в света, в който съществуват духовни същества и духовни дела —

Както и да са нещата, той често се оказва в една и съща ситуация. Колкото и да напредва, той сякаш винаги достига брега на свят, където се сблъсква с психически процеси от дълбокото несъзнавано, за които си казва: Те са свързани с твоето същество, можеш да ги уловиш почти като мираж, появяващ се пред въображението ти, но те не ти се разкриват напълно.

Това е най-странното преживяване, което човек може да има: този поглед към неизмеримите дълбини на духовните връзки, в които е вплетена човешката душа. Например, чрез внимателно наблюдение на определени интимни вътрешни процеси, става ясно, че тези вътрешни конфликти, които хората изпитват в дълбините на душите си и които изобразяват в произведения на изкуството, в трагедии, са сравнително лесни за разбиране в сравнение с определени универсални човешки конфликти, за които ежедневието до голяма степен не е наясно, но които всеки човек изпитва на всеки етап от живота си.

Такъв конфликт на душата, открит чрез духовно изследване, се случва например, без ежедневно съзнание да го осъзнава, всеки ден при събуждане, когато душата излиза от света, в който несъзнателно пребивава по време на сън, когато се завръща във физическото си тяло. Както бе споменато, ежедневно съзнание е напълно несъзнателно за него и въпреки това, като преживяване на душата, ежедневно в самата сърцевина на тази душа се разиграва борба, борба, която може само бегло да се забелязва дори в духовното изследване – борба, която обхваща всичко, което може да се нарече борба на затворената в себе си, самотна душа, търсеща своите духовни пътища, с гигантските сили на естественото съществуване, на които сме изложени във външния живот.

срещу оцеляването, когато стоим там, в известен смисъл, човешки безпомощни, и преживяваме как гръмотевици и светкавици, как стихииите, се отприщват върху безпомощното човешко същество.

Но всичко това, дори когато изглежда гигантско, като някои редки, елементарни преживявания на природата във връзка с човечеството, е дреболия в сравнение с борбата, която остава в несъзнаваното, която се води при събуждането, когато *душата*, преживявайки психическото си съществуване в себе си, сега трябва да се обедини със силите и веществата на чисто природното тяло, в което се потапя, за да може отново да използва сетивата си, управлявани от природни сили, и да използва крайниците, в които действат природни сили. Това е като копнеж на човешката душа да се потопи в чисто природното, копнеж, който се изпълнява с всяко пробуждане, и едновременно с това е като отдръпване, чувство на безпомощност пред лицето на това, което отново съществува като вечна опозиция на човешката душа, пред лицето на чисто природното, което царува във външната физичност, в която човек се пробужда. Колкото и странно да звучи, че подобна борба се води ежедневно в сърцевината на човешката душа, това е преживяване, което преминава покрай душата несъзнателно. Човешката душа не може да знае какво се случва, но тя преживява тази борба всяка нова сутрин и всяка душа, дори и да не я осъзнава, въпреки това е под влиянието на тази борба чрез всичко, което е, чрез всичките си качества, чрез цялото си същество, чрез индивидуалния нюанс на своето съществуване.

Друг процес, който протича в дълбините на човешката душа и може да бъде зърнат чрез духовно изследване, е това, което представлява моментът на заспиване. Когато *човешката* душа се отдръпва от сетивата и от

крайниците са отдръпнати, след като външното тяло в известен смисъл е изоставено във физическо-сетивния свят, тогава към него се приближава това, което може да се нарече чувство за вътрешното му същество. Едва тогава то несъзнателно преживява вътрешните борби, произтичащи от факта, че тази човешка душа е обвързана с външната материя в живота и трябва да прави неща, произтичащи от нейното преплитане с външната материя. Тя усеща придатъците на сетивния свят, с които е обременена, и усеща тези придатъци като препятствия, които морално я ограничават. Морално настроение, за което всички външни морални настроения не могат да дадат представа, се разиграва несъзнателно в човешката душа след заспиване, когато е сама със себе си. И различни други настроения възникват в душата именно когато тази душа е свободна от тялото, когато води чисто духовно съществуване от заспиването до събуждането.

Но човек не бива да си въобразява, че тези събития, разгръщащи се в дълбините на душата, не присъстват в будно състояние. Духовното изследване, например, разкрива много интересно откритие: то показва, че хората не само сънуват, когато вярват, че сънуват, но че сънуват по цял ден. Всъщност душата винаги е пълна със сънища; ние просто не сме наясно с тях, защото будното съзнание е по-силно от сънуващото съзнание. Точно както по-слабата светлина се гаси от ефекта на по-силна светлина, така и това, което се разгръща непрекъснато през целия ни буден живот като постоянно преживяване на сън, което винаги присъства в основата на нашето същество, се гаси от будното съзнание. Ние винаги сънуваме; просто не винаги го осъзнаваме.

Съзнателно , и от изобилието от преживявания в сънищата, от сънищата, които остават несъзнателни и представляват безкраен брой в сравнение с преживяванията на будното съзнание, се открояват – както една-единствена капка вода би се издигнала от огромно езеро, съдържаща се в останалата част от водата – сънищата, които идват в съзнанието. Но това несъзнателно сънуване е духовно преживяване на душата. Нещата, преживяванията, се случват в самата сърцевина на душата. Духовните преживявания на душата, разположени дълбоко в несъзнателните области, протичат по същия начин, по който протичат химичните процеси в тялото, процеси, които се намират в несъзнаваното.

Ако сега комбинираме току-що развитите факти с друг факт, който вече е излязъл от тези лекции, ще хвърлим още една светлина върху скритите аспекти на живота на душата, които току-що обсъдихме. Многократно сме го подчертавали и беше особено подчертано отново по време на последната лекция, че целият живот на човешката душа се е променил в хода на развитието на човечеството на Земята. Ако погледнем много, много назад в хода на човешката еволюция, ще открием душата на първобитния човек със съвсем различни преживявания от днешната човешка душа. Вече говорихме за това и ще говорим за това по-нататък в бъдещите лекции, че първобитният човек е притежавал определено първоначално ясновидство в ранните етапи на развитие. Възприятието за света, което е нормално днес в будно състояние на душата, където получаваме сетивни впечатления чрез външна стимулация и където комбинираме тези сетивни впечатления в сегашното си съзнание чрез интелект, разум, чувство и воля – това съзнание е само това на настоящето. То се е развило отвътре.

от по-стари форми на съзнание на човечеството, които, ако използваме думата в положителен смисъл, са били по-скоро ясновидски състояния, в които хората са били способни да преживяват нещо от духовните светове по съвсем нормален начин в определени междинни състояния между будност и сън, така че човекът, дори и да не е можел да осъзнае себе си по това време, въпреки това е бил по-малко чужд на нормалното си съзнание на онези преживявания, които се случват в дълбините на душата, както бяха споменати днес.

В праисторически времена човечеството е възприемало по-ясно връзката си с духовния свят отвъд него. То е виждало как събитията, развиващи се в душата му, тези преживявания, дълбоко вкоренени в душата, са свързани с определени духовни реалности, съществуващи във вселената. То е възприемало тези духовни реалности като преминаващи през душата му и е чувствало много по-дълбоко родство с духовните и психическите същества и реалности на вселената. Това е било характеристика на първоначалното ясновидско състояние на човечеството. И точно както днес човек може да изпита това чувство само в много специфични състояния на ума, то е било често срещано преживяване в по-ранни времена, може би не само за артистични личности, но и за доста примитивни.

Може да се случи така, че в дълбините на душата се крие едно напълно неопределено, възможно най-неопределено преживяване, което не се издига в съзнанието, преживяване като току-що описаните, което се случва в дълбините на душата. Нищо от това преживяване не навлиза в съзнателното ежедневие. Но нещо съществува в душата, точно както гладът съществува в организма, наистина точно както гладът присъства в организма. И точно както човек има нужда от нещо за глада, така и човек има нужда от нещо за това неопределено настроение, което възниква от дълбините на душата –

Това произтича от дълбоко преживяване. Тогава човек се чувства принуден да се обърне към съществуваща приказка или легенда, или може би, ако има артистични наклонности, да създаде нещо сам, отразявайки това, което чувства толкова силно, че всички думи, които теоретично би могъл да използва, изглеждат като заекване в сравнение с тези преживявания и така се раждат приказни образи. Това съзнателно изпълване на душата с приказни образи е това, което подхранва душата пред лицето на току-що описания глад.

Тъй като в по-ранни периоди на човешката еволюция всяка човешка душа е била по-близо до ясновидско възприятие на своите вътрешни духовни преживявания, обикновеният народ, чувствайки гореспоменатия глад много по-остро, отколкото е възможно днес, е могъл при определени обстоятелства да търси храна в такива образи, произлизащи от творческата човешка душа и които днес откриваме в народните приказки на различни култури. Човешката душа е чувствала родство с това, което е духовното съществуване. Тя е чувствала, повече или по-малко съзнателно, вътрешните борби, които е трябвало да изтърпи, без да ги разбира, и ги е изразявала в образи, които следователно имат само отдалечена прилика с това, което се е случвало в дълбините на душата. И все пак - може да се усети връзка между изразеното в народните приказки и тези непостижимо дълбоки преживявания на човешката душа.

Детският дух – опитът със сигурност може да покаже това – често води до създаването на нещо в себе си, като обикновен другар, другар, който всъщност е там само за този детски дух, но въпреки това го придружава, който участва в

Различни житейски събития. Кой например не познава деца, които носят със себе си през живота си определени невидими приятели , приятели, за които трябва да си представите, че са там, когато се случи нещо, което прави децата щастливи, които трябва да участват като невидими спътници, сродни души, когато детето преживява това или онова? В сферата на човешкия опит човек доста често може да стане свидетел на това колко вредно е за детската душа, когато се появи „мъдър“ човек и чуе, че детето има такава сродна душа, а след това иска да го разубеди да има този спътник, може би дори смятайки за полезно за детето да бъде разубедено от този спътник. Детето скърби за своята сродна душа. И ако детето е възприемчиво към духовни и емоционални състояния, тази скръб означава много повече; тя може да означава, че детето се разболява, дори се разболява. Това е много реално преживяване, свързано с дълбоки вътрешни събития в човешката душа.

Без да разсейваме „аромата“ на приказката, можем да усетим това просто преживяване в приказката за детето и жабата, разказана от братя Грим. Те ни разказват за детето, което винаги позволява на жаба да яде с него. Жабата обаче се наслаждава само на млякото. Детето говори на животното, сякаш е човек. Тогава един ден то иска жабата да изяде и от хляба му. Майката чува това, идва и убива животното. Детето изнемощява, разболява се и умира.

усещаме отзвук от душевни настроения, които абсолютно, наистина се случват в дълбините на душата и наистина се разгръщат по такъв начин, че човешката душа не е засегната от тези настроения само в определени житейски периоди-

Не е известно за конкретни периоди от живота, а просто защото човешките същества са хора, независимо дали са деца или възрастни. Следователно, всяка човешка душа може да резонира с усещането, че това, което преживява, но не разбира, това, което дори не осъзнава, е свързано с това, което след това влияе на душата в приказките, точно както храната влияе на вкуса на езика. И тогава приказката се превръща в нещо подобно за душата, като храната, когато се използва от организма. Увлекателно е да се търси в дълбоките душевни преживявания това, което след това резонира в различните приказки. Разбира се, би било значителна задача действително да се изследват отделните приказки, от които толкова много са събрани, именно за тази цел. Това би отнело много време. Но това, което може би може да се илюстрира от отделни приказки, може да се приложи към всички приказки, които могат да бъдат открити като истински приказки.

Да вземем друга приказка, също събрана от братя Грим, приказката за Румпелщилцхен. Мелничарят, който казва на краля, че дъщеря му може да преде слама на злато, е повикан от краля да доведе дъщеря му в замък, за да може да се види умението ѝ. Дъщерята пристига в замък. Заклучват я в стая и ѝ дават сноп слама, за да демонстрира изкуството си. Веднъж в стаята, тя е напълно безпомощна. И докато лежи там безпомощно, пред нея се появява малък мъж. Той ѝ казва: „Какво ще ми дадеш, ако изпреда тази слама на злато?“ Дъщерята на мелничаря му дава огърлицата си и малкият мъж преде сламата на злато за нея. Кралят е много изумен, но иска още и тя трябва да изпреде слама на злато още веднъж.

отново е заключена в една стая и докато седи пред купчината слама, отново се появява малкият мъж и казва: „Какво ще ми дадеш, ако изпреда тази сламка на злато?“ Тя му дава малък пръстен и отново малкият мъж предава сламката на злато. Но кралят иска още. И когато тя седи в стаята за трети път и малкият мъж се появява отново, тя няма какво повече да му даде. Тогава малкият мъж казва, че когато стане кралица, трябва да му даде първото дете, което роди. Тя обещава. И когато детето се ражда и малкият мъж идва и ѝ напомня за обещанието ѝ, дъщерята на мелничаря моли за отсрочка. Тогава малкият мъж ѝ казва: „Ако ми кажеш името ми, можеш да бъдеш освободен от обещанието си.“ След това дъщерята на мелничаря изпраща вест навсякъде. Тя иска да знае всички имена, включително името на мъжкия. Накрая, след няколко неуспешни опита, тя успява да произнесе името на мъжкия – Румпелцилцхен.

Наистина, без друго произведение на изкуството освен приказката човек не изпитва толкова силно чувство, че може да изпита най-съкровената радост в непосредствения образ и въпреки това да осъзнава дълбокото вътрешно преживяване на душата, от което се е родила подобна приказка. Дори сравнението да е тривиално, то все пак може да е уместно: Точно както човек може да познава доста добре химията на храната и все пак да оцени добрата хапка, така е възможно да знае нещо за дълбоките вътрешни преживявания на душата, които се преживяват само, а не „познават“, и които се изразяват по начина, предложен в приказните образи.

Да, тази самотна човешка душа – защото в съня си, но и през останалата част от живота си, тя наистина е самотна сама по себе си, макар и да е свързана с тялото – тя чувства, но несъзнателно преживява и не разбира пълното противоречие, в което съществува, със собствените си безкрайни задачи, със собственото си битие в света на божественото.

Колко малко е способна човешката душа, тя усеща, когато сравнява своите способности с това, което природата може да направи отвън, която трансформира всички неща едно в друго, което е наистина великата чаровница, която човешката душа толкова копнее да бъде. В съзнателно осъзнаване може би е възможно лесно да се преодолее това разстояние между човешката душа и всезнанието и всемогъществото на духа на природата. Но в най-дълбоките преживявания на душата нещата не са толкова прости. Човешката душа би загинала, ако не усещаше в себе си още по-дълбока същност в първоначално възприемаемата същност, същност, върху която може да гради, за която може да каже: Колкото и несъвършен да изглеждаш сега - тази същност е по-мъдра във теб, тя управлява във теб, тя може да те издигне до най-високия потенциал, тя може да ти даде криле, докато виждаш пред себе си безкрайна перспектива, разгръщаща се в безкрайно бъдеще. Ще можеш да правиш това, което не можеш да правиш сега, защото във теб има нещо, което е безкрайно повече от твоето „знание“. Това е верен помощник за теб. Просто трябва да развиеш връзка с него; Просто трябва да можете наистина да свържете дадена концепция с това по-умно, по-мъдро, по-умело същество, което живее във вас, същество, което е по-интелигентно, по-мъдро и по-умело от вас самите.

А сега се опитайте отново да разберете по този начин, по който човешката душа се справя със себе си, този несъзнателен начин на справяне с

Да осъзнаем по-умелата част от душата и да се опитаме да усетим резонанса в тази приказка за Румпелцилцхен, това, което душата изпитва в дъщерята на мелничаря, която не може да преде слама в злато, но намира умел, верен помощник в лицето на малкия човек. Там, дълбоко в дълбините на душата, в образи, чийто аромат не се унищожават, когато човек знае произхода им, той е дал глас на най-дълбокия вътрешен живот на душата.

Или нека вземем друг пример и, моля, не се обидете, ако свързва този друг пример с някои неща, които може да изглеждат лични, но в никакъв случай не са лично предназначени. Какво представляват обаче тези неща, ще стане ясно, след като подчертая този малък личен нюанс.

В моя „Очерк на окултната наука“ ще намерите описание на световната еволюция. Няма да обсъждам това сега; това може да се направи друг път. Тази световна еволюция описва как нашата Земя, като планета в космоса, е преминала през определени етапи, които можем да сравним с последователните животи на отделно човешко същество. Точно както индивидът преминава през последователни животи, така и нашата Земя е преминала през различни планетарни етапи от живота, възплъщения. По определени причини в духовната наука говорим за Земята, преди да започне своето „земно“ съществуване, преминаваща през един вид „лунно“ съществуване, а преди това – един вид „слънчево“ съществуване; така че можем да говорим за слънчево съществуване като планетарен предшественик на нашето земно съществуване в далечното минало, древно такова.

Слънцето, което все още беше свързано със Земята. След това, в хода на развитието, се случи разделяне между слънцето и Земята. От това, което първоначално беше слънцето, се отдели и луната, както и сегашното слънце, което не е това първоначално слънце, а само негов фрагмент, така че можем да говорим за първоначалното слънце и, така да се каже, за неговия наследник, сегашното слънце. И можем да говорим също за сегашната луна като продукт на старото слънце. Сега, ако духовно-научното изследване, в ретроспективен анализ, проследи развитието на Земята до момента, в който второто слънце, сегашното слънце, се е развило като самостоятелно небесно тяло, тогава трябва да се каже, че по това време сред съществата, които вече са могли да бъдат възприемани външно чрез сетивата, са присъствали само онези същества от животинския род, които са се развили до рудиментарна форма на риба.

Всички тези неща могат да бъдат прочетени и разгледани по-подробно в „Окултна наука“. Те обаче могат да бъдат открити само с помощта на методите на изследване в хуманитарните науки. По времето, когато бяха открити и записани от мен – тоест, не бяха открити в самия момент, в който ги записвах в „Окултна наука“, а по-скоро открити, така да се каже, за мен и след това записани – тази приказка беше напълно непозната за мен и мога много точно да заявя, че ми беше напълно непозната, тъй като едва по-късно я срещнах в „Народна психология“ на Вундт, чиито източници след това проучих по-нататък.

Преди да накратко очертая приказката, искам да я предговоря с още нещо: Всичко, което умът-

Изследователите могат да изследват в духовния свят – и тези неща, които току-що бяха споменати, наистина трябва да бъдат изследвани в духовния свят, защото в противен случай биха престанали да съществуват – всичко, което се изследва по този начин, представлява света, с който е свързана човешката душа. Ние сме свързани с този свят в най-дълбоките кътчета на нашата *душа*. Той винаги е там; всъщност, ние дори несъзнателно навлизаме в този духовен свят, когато заспим в обикновения си живот. Нашата душа е свързана с него и той съдържа в себе си не само преживяванията, които получава по време на *сън*, но и тези, свързани с цялото развитие, за което току-що беше споменато. Ако не беше парадоксално, би могло да се каже: в несъзнателно състояние душата знае за това, душата преживява себе си в непрекъснатия поток, който произлиза от първоначалното слънце, а след това от дъщерното слънце, което сега виждаме да свети в небето, и от луната, която също е потомък на първоначалното слънце. И човешката душа също преживява това: че духовно и психически е преминала през съществуване, в което все още не е била свързана със земната материя, но в което е могла да гледа отвисоко на земните процеси, например времето, когато най-висшите животински организми са били рибните зачатъци, когато сегашните слънце и луна са възникнали и са се отделили от земята. В несъзнаваното душата е свързана с тези процеси. Сега ще проследим, много накратко и в общи линии, една народна приказка, открита сред примитивните народи. Тези народи разказват: Имало едно време един човек. Но като човешко същество той всъщност бил от същността на дървесна смола и можел да върши работата си само през нощта, защото ако беше вършил работата си през деня, щеше да бъде погълнат от...

Той бил разтопен от слънцето. Но един ден излязъл през деня да лови риба. И ето, човекът, който всъщност представлявал дървото, се разтопил. Синовете му решили да му отмъстят. И те изстреляли стрели. Те изстреляли стрели по такъв начин, че тези стрели образували определени форми, натрупали се една върху друга и се създадала стълба, която стигала чак до небето. По тази стълба те се изкачвали, единият през деня, другият през нощта. И едното станало слънце, а другото - луна.

Нямам навик да тълкувам подобни неща абстрактно и да въвеждам рационални понятия. Но съвсем друго е да усетиш, че изследването открива, че човешката душа, в дълбините си, е свързана с това, което се случва в света, и може да бъде схванато само духовно; че тази човешка душа е свързана с всичко това и има глад да преживее най-дълбоките си несъзнателни преживявания в образи. Когато човек почувства това, той усеща отзвук от това, което човешката душа е преживяла като първично слънце и като появата на слънцето и луната по време на Епохата на Рибите на Земята, както резонира току-що описаната приказка. И това беше, в известен смисъл - това отново е личен нюанс - много значимо преживяване за мен, когато, дълго след като тези гореспоменати неща бяха включени в моята „Окултна наука“, открих тази приказка. Макар че със сигурност не ми хрумва да тълкувам цялото това нещо абстрактно, едно много специфично чувство, което изпитвам, когато обмислям еволюцията на света, се преплита с друго, когато след това се отдам на прекрасните образи на тази приказка.

Или да вземем друг, един странен аз-

Приказка от Ланезе . Преди да говорим за тази приказка, нека си спомним, че както разкриват духовните изследвания, човешката душа наистина е свързана с текущите събития и факти във вселената. Дори това да е донякъде фигуративно, въпреки това е духовно правилно в известен смисъл да се каже: Когато човешката душа напуска физическото тяло в сън, тя води съществуване, пряко свързано с целия космос, чувства се сродна с целия космос. Има начин лесно да си припомним родството на човешката душа, например на човешкото его, с космоса или поне с нещо значимо в космоса. Обръщаме поглед към растителния свят и си казваме: Това растение расте, но може да расте само под влиянието на слънчевата светлина и слънчевата топлина. Ето пред нас растението, вкоренено в земята. В духовната наука казваме: Това растение се състои от физическото си тяло и жизненото тяло, което го прониква. Но това не е достатъчно, за да расте и да се развива растението. То се нуждае и от силите, които слънцето упражнява върху него.

Ако разгледаме човешкото тяло , докато човек спи, тогава това спящо човешко тяло в известен смисъл има стойността на растение. Като спящо тяло, то е подобно на растение, защото притежава силата да расте, която *растението* има в себе си. Но човешкото същество е еманципирано от този космически ред, в който е обгърнато растението. Растението трябва да чака слънчевата светлина да действа върху него, изгрева и залеза на слънцето. То е обвързано с външния космически ред. Човешкото същество не е обвързано с това.

Редът е обвързан. Защо не? Защото това, което показват духовните изследвания, наистина е вярно: че човекът, от своето его – което в съня е извън физическото му тяло, което тогава ни се струва като растение – разгръща за физическото тяло това, което слънцето разгръща за растенията. Точно както слънцето излива светлината си върху *растенията*, така и човешкото его, когато човек спи, върху растителноподобното физическо тяло. Точно както слънцето почива над растенията, така и човешкото его, духовно, почива върху растителноподобното, спящо физическо тяло. Човешкото его е свързано със съществуването на *слънцето*. Всъщност, човешкото его е само по себе си вид слънце за спящото човешко тяло, което води до неговия разцвет по време на сън, причинявайки възстановяването на онези сили, които са били износени по време на будърстване. Когато осъзнаем това, осъзнаваме как човешкото его е свързано със слънцето. Както духовната наука все повече разкрива, слънцето се движи по небесната сфера – говоря, разбира се, за видимото движение на слънцето – и точно както ефективността на неговите лъчи се променя в определено отношение в зависимост от това пред кое съзвездие на зодиака се намира слънцето или пред това съзвездие, така и човешкото его преминава през различни фази на своите преживявания, така че влияе на физическото тяло по един начин в една фаза и по различен начин в друга. В духовната наука човек усеща ефекта на слънцето върху земята по различен начин в зависимост например от това дали то закрива съзвездието Овен, съзвездието Телец и т.н. Следователно, не се говори за слънцето като цяло, а по-скоро за ефекта на слънцето, както се вижда през дванадесетте съзвездия, като винаги се има предвид преминаването на слънцето през дванадесетте съзвездия на зодиака – и след това се посочват последствията от това.

Връзката между променящото се аз и променящото се въздействие на слънцето.

Нека сега приемем всичко, което можеше само да бъде скицирано тук, но е по-подробно разработено в „Окултна наука“, като нещо, което може да се придобие като духовно-психологическо знание; нека го разглеждаме като това, което се случва в самата сърцевина на човешката душа и остава несъзнателно, но което се случва по такъв начин, че означава вътрешно съпреживяване с духовните сили на космоса, които се проявяват в неподвижните звезди и планети, и нека сравним всичко това, което духовната наука ни разкрива като тайни на вселената, с една меланезийска народна приказка, която отново само накратко ще очертая:

На пътя лежи камък. Този камък е майката на Куатл. А Куатл има още единадесет братя. След като единадесетте братя и Куатл са създадени, Куатл започва да създава настоящия свят. В този свят, който той е създал по това време, разликата между ден и нощ все още не е известна. Сега Куатл научава, че някъде има остров, където има разлика между ден и нощ. Той пътува до този остров и довежда някои същества от този остров обратно в земята си. И чрез влиянието на тези същества върху съществата в земята му, неговите същества навлизат в редуващо се състояние на сън и бодърстване, а изгревът и залезът на слънцето се случват за тях в ментален смисъл.

е какво резонира в тази приказка. Когато цялата история е пред теб, нещо резонира във всяко изречение, нещо свързано с мистериите на света, нещо, което вибрира с това, което душата, в духовен смисъл, преживява в дълбините си. Не е ли тогава това едно...

Трябва да кажа : Източниците на приказната атмосфера, на приказната поезия, се крият в дълбините на човешката душа! Тези приказки са представени като образи, защото външни събития трябва да бъдат използвани, за да осигурят това, което е предназначено да бъде духовна храна за глада, който блика от изобразените преживявания. Трябва също да кажем: Да, ние сме далеч от самите преживявания, но можем да усетим как преживяванията резонират в приказните образи.

Ако имаме това предвид, вече не е нужно да се изненадваме, че най-красивите, най-характерните приказки са ни познати и са се предавали от онези по-ранни времена, когато хората все още са имали известно ясновидско съзнание и следователно са могли по-лесно да достигнат до източниците на тази приказна атмосфера и приказна поезия, и освен това не се изненадваме, че в онези части на света, където хората са все още по-близо до духовните източници в душите си, отколкото например душите на Запада, като например в Индия, на Изток като цяло, приказките могат да имат още по-изразен характер.

Тогава не се изненадваме, че в немските приказки, които *Якоб* и *Вилхелм Грим* са събрали, във формата, която са чули от роднини или други, често обикновени хора, откриваме изображения, напомнящи за онези времена в европейския живот, в които са възникнали и великите героични саги, и че приказките съдържат черти, които откриваме и във великите митове за богове и герои. Нито пък се изненадваме, когато научаваме, че впоследствие е открито, че най-значимите приказки са дори по-стари от героичните саги, защото героичните саги...

Легендите обаче изобразяват хора само на определена възраст и в специфична ситуация, докато това, което живее в приказките, е универсално човешко, съпътстващо човешката душа от първия до последния ни дъх, през всички етапи от живота. И не се изненадваме, когато приказките изобразяват например и това, което е описано като дълбоко преживяване на душата: онова чувство за неадекватност при пробуждането за силите на природата, срещу което човек е безпомощен и което може да преодолее само ако едновременно с това запази утехата в себе си: има нещо във вас, което ви надхвърля и в известен смисъл ви прави победители над силите на природата.

Когато усетите тази атмосфера , разбирате и защо гигантите толкова често се появяват в приказките, срещайки се с хора. Защо се появяват тези гиганти? Е, тези гиганти възникват съвсем естествено като образ от настроението, което душата изпитва, когато сутрин иска да се върне във физическото си тяло и сега се оказва изправена пред „гигантските“ сили на природата, които я обитават. Това, което душата чувства като борба, това, което може да усети, е съвсем точно – макар и не концептуално разбираемо – както е изобразено в многобройните битки между хора и гиганти, отразяващи опита на човешката душа. Когато всичко това се разгръща пред нея, душата чувства, че в цялата тази борба и в цялото си положение спрямо гигантите, тя притежава само едно нещо: своята хитрост. Защото това е част от преживяването, това чувство: Сега бихте могли да се върнете в тялото си, но какво сте вие в сравнение с всички огромни сили на вселената! И все пак имате нещо, което го няма там, в тези гиганти: това е хитрост, разбиране!

То стои несъзнателно пред душата, въпреки че трябва да си казва, че е безсилно срещу гигантските сили на вселената, и ние можем на практика да видим как душата се поставя в това положение, когато изразява настроението, току-що описано в образа:

Има един човек, който пътува по селски път и стига до хан. В хана си поръчва купа млечна супа. Мухи летят в супата. Той довършва супата, оставяйки мухите. След това удря по чинията си и брой мухите, които е убил, хвалейки се: „Сто наведнъж!“ Ханджията окачва табличка на врата си: „Той е убил сто наведнъж!“ Сега този човек продължава по селския път, стига до друга област и там един крал гледа през прозореца на замъка си. Вижда този човек с табличката на врата си и си мисли: „Със сигурност мога да го използвам.“ Взема го на служба и му дава много конкретна задача. Казва му: „Виж, цели глутници мечки продължават да идват в моята страна. Щом си убил сто наведнъж, значи със сигурност можеш да убиеш и мечките за мен.“ Човекът казва: „Ще го направя!“ Но той иска да има добра заплата и прилична храна, докато мечките все още са далеч, защото се замисля и си мисли: Ако не мога да се справя, поне ще съм живял добре дотогава. Когато дойде време мечките да се приближат, той събира всякакви храни и други вкусни неща, които мечките обичат да ядат. След това излиза да посрещне мечките и подрежда тези неща. Мечките идват и ядат, докато се натъпчат напълно, така че лежат там сякаш парализирани, и след това той ги убива една след друга. Тогава царят идва и вижда какво е постигнал. Но човекът

Той каза: „Да, просто накарах мечките да прескочат пръчката и след това им отрязвах главите!“ Царят бил много доволен от това и му възложил друга задача. Казал му: „Виж, гигантите скоро ще дойдат отново в земята ми и ти трябва да ми помогнеш и срещу тях.“ Мъжът обещал. И когато дошло времето, той отново взел със себе си голямо количество вкусна храна, но също и чучулига и парче сирене. Тогава той действително срещнал гигантите и първо ги заговорил за силата си. Единият гигант казал: „Ще ви покажем, че сме по-силни.“ И взел камък и го смлял в ръката си. После казал на човека : „Ето колко сме силни! Какво искате срещу нас?“ Другият гигант взел стрела, изстрелял я и я изстрелял толкова високо, че стрелата паднала отново едва след дълго време и казал: „Ето колко сме силни! Какво искате срещу нас?“ Тогава мъжът, който бил убил стоте души наведнъж, казал: „Мога да направя всичко това много по-добре!“ Той взел малко парче сирене и камък и се опитал да намаже камъка със сиренето, казвайки на гигантите: „Мога да изстискам вода от камъка!“ И смачкал сиренето, така че вода бликнала. Гигантите били изумени от силата му да изстиска вода от камъка. Тогава човекът взел чучулигата и я пуснал да лети, и казал на гиганта: „Стрелата ти се върна, но моята стрела, която изстрелях, отишла толкова високо, че изобщо няма да се върне!“ Защото чучулигата не се върнала. Гигантите били толкова изумени, че се съгласили, че могат да го победят само с хитрост; те вече не обмисляли възможността да го победят със собствени сили. Въпреки това, те успели.

Не че гигантите надхитриха човека , а по-скоро той надхитри тях. Докато всички спяха заедно, той сложи на главата му надут свински мехур и вътре имаше малко кръв. Гигантите си казаха: „Няма да можем да го победим, докато е буден, затова ще го победим, докато спи.“ И така, докато той спеше, те го нападнаха и разбиха свинския мехур, а когато видяха как блика кръв, си помислиха, че вече са го победили. И скоро заспаха. И в спокойствието, което тогава ги обзе, те спаха толкова дълбоко, че той успя да ги победи насън.

Въпреки че приказката , подобно на някои сънища, завършва неясно и незадоволително, въпреки това пред нас е това, което представлява борбата на човешката душа срещу силите на природата, първо срещу „мечките“, но след това преминаваща в борбата срещу „гигантите“. Но в тази приказка виждаме и нещо друго. Пред нас е човекът, който уби стоте наведнъж, по такъв начин, че усещаме трайна вибрация на това, което живее в най-дълбокото подсъзнание на душата: че чрез своята хитрост той винаги може да се утеши за по-силните сили, които трябва да възприема като гигантски. Не е добре да се тълкува художествено обработеното в образи изцяло абстрактно и с изолирани щрихи. Това изобщо не е смисълът. Защото нищо не се разрушава в структурата на приказката, ако човек усети, че приказката по този начин е ехо от дълбоки процеси, протичащи в душата. Тези процеси са такива, че можем да знаем много, толкова, колкото човек може да знае за тях чрез духовно изследване, и въпреки това: когато човек се заплита в тях отново и отново, когато ги преживява по този начин, тогава те въпреки това са първични и елементарни. И никое знание, ако съществува по друг начин, не ги унищожава.

Способността да пренесеш преживяването в дълбините на душата в приказна атмосфера.

Следователно, със сигурност е интересно да се изследва как приказките представят това, от което душата се нуждае за най-дълбоките си преживявания, по посочения начин. В същото време атмосферата на приказките не се разрушава, защото именно онези, които, може би черпейки от същността на приказките, получават по-дълбоко разбиране за източниците на подсъзнателния живот, намират в тези източници нещо, което е обедняло за съзнанието, когато е представено само абстрактно, и всъщност откриват, че представянето в приказките е наистина по-цялостно за най-дълбоките аспекти на психическото преживяване.

Тогава човек разбира, че Гьоте е изразил това, което е преживял толкова богато, и това, което Шилер е изразил с абстрактни философски термини, в смислените и многозначителни образи на „приказката“ за зелената змия и красивата лилия. Така, в образи, Гьоте, въпреки дълбокия си интелектуален капацитет, е искал да изрази това, което е чувствал за най-дълбоките кътчета и подсъзнанието на човешката душа. И тъй като приказката е толкова тясно свързана с най-съкровената сърцевина на душата, с това, което е толкова дълбоко преплетено със самото сърце на човешкото същество, тя е именно формата на представяне, най-подходяща за детския ум. Защото може да се каже за приказката, че е успяла да изрази най-дълбоките аспекти на духовния живот по възможно най-простия начин. Постепенно човек осъзнава, че в целия съзнателен художествен живот няма толкова велико изкуство, колкото изкуството, което завършва пътя от неразбраните дълбини на душата до очарователните, често игриви образи на приказките.

Когато човек може да изрази най-трудните понятия в най-естествени форми, тогава това е най-великото изкуство, най-естественото изкуство, изкуство, неразривно свързано с човечеството. И тъй като в детето човешката същност е свързана по още по-първичен начин с цялото съществуване, с целия живот, детето също се нуждае от приказки като храна за душата си. Това, което представлява духовната сила, може да се движи още по-свободно в детето. Това все още не може да се превърне в абстрактни теоретични понятия, ако не искаме душата на детето да стане безплодна. Тя все още трябва да бъде свързана с това, което е вкоренено в дълбините на съществуването.

Следователно, не правим по-голямо добро за детската душа, отколкото да позволим на това, което свързва човешките корени с корените на съществуването, да действа върху нея. Тъй като детето все още трябва да бъде творчески активно в собственото си развитие, защото все още трябва да генерира формиращите сили за собствения си растеж, за разгръщането на целия си потенциал, то намира такава прекрасна храна за душата си в образите на приказките, в които е свързано със съществуването по дълбок начин. И тъй като човек, дори когато се посвети на рационализма и интелекта, никога не може да бъде откъснат от корените на съществуването, и тъй като когато трябва да бъде най-отдаден на живота, той е най-тясно свързан с корените на съществуването, следователно, ако е със здрав и праведен ум, той с радост се връща към приказките на всеки етап от живота си. Защото няма възраст, няма човешко състояние, *което* би могло да ни отчужди от това, което произтича от приказката, защото би трябвало да спрем да се занимаваме с най-дълбоките аспекти на човешката природа, ако нямахме...

повече смисъл за това, което се изразява в самоочевидните приказки и в самоочевидната, проста, примитивна приказна атмосфера на това чувство за човешка природа, което е толкова непонятно за ума.

Следователно е разбираемо, че хора, които отдавна са се занимавали с възстановяването на човечеството на приказките, донякъде замъглени от културата, хора като Братя Грим, дори и да не са подходжали към въпроса от хуманитарна гледна точка, а от целия начин, по който са живели с приказките, които са извлекли от народната култура, са имали чувството, че дават на човечеството нещо, което е дълбоко свързано с човешката природа. Тогава човек разбира също, че след като една интелектуална култура е направила толкова много през вековете, за да отчужди човешката душа, а също и душата на децата, от приказките, такива сборници с приказки като този на Братя Грим отново са намерили своя път в сърцата на всички хора, които са възприемчиви към подобни неща, и че отново са станали общо достояние, особено на душата на децата, но вероятно и общо достояние на всички души, и това ще става все повече и повече, колкото повече *духовната* наука се превръща не само в теория, но и в настроение на душата, онова настроение, което все повече и повече ще сближава душата, ще я обединява емоционално с нейните духовни корени на съществуване.

По този начин разпространението на хуманитарните науки потвърждава това, което истинските колекционери на приказки, истинските ентусиасти на приказките и изпълнителите на приказки са искали, и това, което един човек, който самият той е бил дълбок приятел на изпълнението на приказки, често е казвал в лекции, които имах привилегията да чуя, повтаряйки красива поетична фраза, в която

Можем да обобщим какво произтича и от хуманитарното изучаване на приказките, ако го подходим в съвременния смисъл. Можем да го обобщим с думите, изречени в лекциите му от онзи човек, който е разбирал как да обича приказките, който е разбирал как да събира приказки, който е разбирал как да ги цени и затова винаги с радост се е позовавал на тази идея: Приказките и легендите са като добър ангел, даден на човек от раждането му, по силата на родината му, в житейския му път, за да бъде доверен спътник през цялото това пътуване и, предлагайки това другарство, да направи живота наистина вътрешно оживена приказка!

ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО ВЕЛИЧИЕ НА ЛИОНАРДО В ПРЕВРАТНИЯ МОМЕНТ КЪМ СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА

Берлин, 13 февруари 1913 г.

Името на Леонардо непрекъснато е довеждано до вниманието на безброй души чрез широкото разпространение на може би най-известната му картина, прочутата „Тайната вечеря“. Кой не познава тази „Тайна вечеря“ от Леонардо да Винчи и кой, ако познава, не се е възхищавал на мощната идея, изразена в тази картина! Тук виждаме, изобразително въплътено, едно знаменателно събитие, момент, възприеман от безброй души като един от най-значимите в земната история: фигурата на Христос в центъра, оградена от двете страни от дванадесетте спътници на Христос Исус. Виждаме тези дванадесет спътници в дълбоко изразителни движения и пози. Виждаме тези жестове, тези пози, толкова индивидуализирани във всяка от тези дванадесет фигури, че лесно можем да останем с впечатлението, че всеки вид характер на човешката душа е изразен в тези дванадесет фигури, всеки начин, по който всяка душа, според темперамента и характера си, може да се свърже с това, което картината предава.

Гьоте най-впечатляващо е изобразил момента в есето си за „Тайната вечеря на Леонардо да Винчи“ – мигът, в който Христос Исус изрича думите: „Има един от вас, който ще ме предаде!“

Това, което се случва във всяка от дванадесетте души, толкова тясно свързани с говорещия и гледащи към него толкова благоговейно, след като тези думи са били изречени, виждаме всичко това в многобройните репродукции на това произведение, които циркулират по целия свят, достигайки до нас по изразителен начин от всяка от тези души.

Има изображения на Тайната вечеря, които произхождат от по-ранен период. Можем да проследим изображения на Тайната вечеря, например, ако не се върнем по-назад, от Джото до Леонардо да Винчи, и ще открием, че Леонардо е въвел в изображението си на Тайната вечеря това, което може да се нарече драматичен елемент; защото това е един чудесно драматичен момент, който ни застава пред нас в неговото изображение. По-ранните изображения изглеждат спокойни, сякаш просто изразяват събранието; извиквайки пред нас израз на най-дълбокото вътрешно същество с пълна драматична сила, ето как Тайната вечеря ни се явява за първи път живо в творчеството на Леонардо. Но ако човек е попил това впечатление от идеята за тази картина в *душата си, в сърцето си*, от световноизвестните репродукции, и след това дойде в Милано, в онази стара доминиканска църква „Санта Мария деле Грацие“, и види там на стената всички тези – можем да ги наречем само така – размазани, неясни, мокри пръски боя, последните следи от оригинала, станал световноизвестен в своите репродукции, тогава може би би могъл да проучи по-нататък и чрез това проучване да добие впечатлението, че от доста време насам вече не може да се види много от това, което хората, които са я видели, след като е била нарисувана от Леонардо, някога са описвали с такъв ентусиазъм, с такъв...

Те говореха с ефервесцентни, завладяващи думи. Това, което някога е говорило от тази стена като художествено чудо, не само чрез идеята, която *сега* е заеквал, но и чрез изразителните чудеса на цветовете на Леонардо, така че в тези цветове са били изразени най-съкровените чувства на душата, всъщност, самият сърдечен ритъм на дванадесетте фигури – това сигурно не е било виждано на тази стена от много, много дълго време. Какво всичко е трябвало да изтърпи тази картина през времето!

Леонардо се чувствал принуден да се откаже от техниката, използвана преди него върху такива стени. Той намирал видовете бои, използвани преди това, за недостатъчно изразителни. Искал да извика най-фините емоции върху стената и затова опитал нещо нечувано досега за стенописите: използването на бои на маслена основа. Това обаче представлявало цял куп препятствия. Разположението на стената, разположението на цялото пространство, означавало, че тези бои са били подложени на сравнително бърза влага; влагата се просмуквала от самата стена. Цялата стая, която служела за доминиканска трапезария, някога е била напълно потопена от наводнение. Много други фактори допринесли за нейното влошаване, като например настаняването на войници по време на война. Всички тези неща се отразили на картината.

Имало е време, когато монасите от манастира не са се отнасяли с особено благоговение към този образ. Те са намирали вратата, водеща отдолу на образа към манастирската трапезария, за твърде ниска и един ден я повдигнали.

Това оскверни част от изображението . След това, в един момент, герб бил поставен директно над главата *на Христос* ; накратко, изображението било третирано по най-варварския начин. И тогава се появили – и човек трябва да ги нарече така – шарлатани-художници, които го прерисували, така че почти не е останала много от оригиналната цвeтова схема. Въпреки това, когато човек застане пред изображението, от него се излъчва неописуема магия. Цялото варварство, цялото прерисуване, цялото разводняване не можаха по същество да унищожат напълно магията, която излъчва изображението. Днес то е просто сянка, простираща се по стената, но от това изображение все още се излъчва магия. В по-голямата си част това е само половината от живописния аспект; това е идеята, която действа върху душата, но ефектът ѝ е силен.

Всеки, който се е запознал с други произведения на Леонардо, който е търсил репродукции на негови произведения или произведения, приписвани му, разпространени в различни европейски галерии и които все още са запазени горе-долу такива, каквито ги е рисувал самият той, всеки, който се е стремил да се запознае с творчеството на Леонардо и да се потопи в това, което е писал през годините, всеки, който се е запознал с живота му, такъв какъвто се е развивал от 1452 до 1519 г., все още стои пред тази картина в доминиканската трапезария в Милано, в манастира „Санта Мария деле Грацие“, с много специални чувства. Защото, по същество, колкото и голяма част от магическото творение, което Леонардо някога е нарисувал на тази стена, да е запазено за нас, човек чувства, че само малка част от неговия огромен мащаб, неговата сила и неговото съдържание остава в общото съзнание на човечеството.

Всеобхватната личност на самия този Леонардо. Това, което човек може да преживее от творчеството на Леонардо днес, едва ли се различава от това, което някога се е представяло като тази всеобхватна личност в хода на световното развитие, точно както тези преплетени цветни пръски се отнасят до това, което Леонардо някога е извикал на стената. И точно както човек стои с меланхолия пред тази картина в Милано, така човек стои с меланхолия и пред цялата фигура на Леонардо.

Гьоте посочва по-нататък как, когато човек разглежда биографиите на по-ранни биографи, остава с впечатлението, че в Леонардо на човечеството се е явила личност, активна навсякъде със свежа жизненост, радостно съзерцаваща живота и радостно действаща според него, прегръщаща всичко с любов, стремяща се да схване всичко с огромна жажда за знания, свежа по душа и свежа по тяло. Тогава човек би могъл да обърне поглед и към онази картина, смятана за автопортрет, съхранявана в Торино, и да види този автопортрет на *застаряващия* Леонардо, това лице с изразителните му бразди, направени изразителни от болката, с огорчената му уста и с чертите, които издават толкова много от това, което Леонардо сигурно е чувствал като противопоставяне на *света* и на всичко, което е трябвало да преживее. Така тази личност наистина стои пред нас, забележително, в зората на модерното време.

Ако се обърнем още веднъж към изображението в Санта Мария деле Грацие и се опитаме да погледнем заедно с тази сянка върху стената на трапезарията най-старите гравюри, най-старите репродукции на това изображение, които са запазени, и ако се опитаме, така да се каже, да видим този Гьотеов образ с „очите на ума“

Да използваме думи, да се опитаме да възкресим този образ в себе си, тогава може би в нас може да се зароди чувство , усещане: дали човекът, който някога е нарисувал тази картина, след като е направил последния щрих с четката, си е тръгнал доволен от тази картина? Дали си е казал: ти си постигнал тук това, което е живяло в душата ти?

Струва ми се, че човек може да стигне до това чувство, до този въпрос, по съвсем естествен начин. Защо? Когато човек обмисли целия живот на Леонардо, трябва да каже: този живот вдъхва в него точно току-що описаното чувство. Когато човек започне да оставя Леонардо да действа магически върху него, тъй като се ражда като естествено дете, син на човек със скромни средства, сер Пиетро ин Винчи, и селянка, която след това напълно изчезва от погледа му, докато бащата се жени за някоя от неговите социални положения и изпраща сина си; когато след това види детето да расте в самота, култивирайки само компанията на природата и собствената си душа, човек си казва: огромно количество жизненост трябва да е живяло в този човек, за да е останал толкова жизнен! И той го е направил, в началото. След това, тъй като рано проявява талант за рисуване, той постъпва в *училището на Верокио*. Баща му го изпраща там, защото вярва, че талантът му за рисуване може да бъде използван добре. Младият Лионардо вече е нает да помага на майстора в неговите картини. Разказва се като анекдот от това време, че Лионардо веднъж бил натоварен със задачата да нарисова фигура и че след като я видял, майсторът решил да спре да рисува напълно, чувствайки се надминат от ученика си – анекдот, който е повече от просто анекдот, когато човек разглежда Лионардо като цяло.

След това го откриваме да расте във Флоренция, където талантът му за рисуване се увеличава все повече и повече .

Но откриваме и нещо друго. Ако човек наблюдава артистичния му талант, остава с впечатлението, че година след година се е занимавал с грандиозни артистични планове, постоянно разработвайки нови. Той също така е получавал поръчки от хора, които са разпознавали големия му талант и са искали нещо от него. Леонардо първо е оставил идеята за това, което иска да създаде, да се появи, а след това е започнал обучението си. Но какво е било това обучение?

Това изследване включваше невероятно характерен подход, обръщайки внимание на всеки възможен детайл. Например, ако трябваше да нарисова картина с три или четири фигури, той не само изучаваше един модел, но и се разхождаше из града, наблюдавайки стотици и стотици хора. Често можеше да прекара цял ден в наблюдение на човек, ако определена черта го интересуваше. Понякога канеше всякакви хора от всички сфери на живота в дома си и им разказваше всякакви неща, които ги забавляваха или плашеха, защото искаше да изучава изразенията на лицето, които предават най-разнообразни емоционални преживявания. Веднъж, когато един бунтовник беше заловен и обесен, Леонардо отишъл на мястото на екзекуцията и е запазена *рисунка*, показваща как се е опитал да улови изражението на лицето и цялостния жест на обесения; в долния ъгъл на листа е нарисувана отделно глава, за да се запази точното впечатление.

Притежаваме оцелели карикатури на Леонардо, невероятни фигури, и можем да видим от тях какво всъщност е искал да постигне с тях. Например, той е нарисувал лице и след това е експериментирал какво ще се случи, ако направи брадичката все по-голяма. За да види какво значение имат отделните части на човешкото лице.

формата на човешката фигура, той увеличил един крайник, за да види как, в естествения си размер, се вписва в целия човешки организъм. Гротескни фигури в най-разнообразни изкривявания - всичко това може да се открие в творчеството на Леонардо. Запазени са негови рисунки, в които той многократно скицира отделни елементи, рисунки, които след това е възнамерявал да използва за съответните „произведения“. Докато някои от тези произведения произхождат от негови ученици, голяма част от тях са и негови собствени.

Ако човек обмисли всичко това, остава с впечатлението, че той често постъпва по следния начин. Получава някаква поръчка; трябва да изобрази това или онова. Той изучава детайлите по току-що описания начин. Тогава нещо конкретно започва да го интересува и сега той вече не учи за целта на картината, а за да научи детайлите на животно или човек. Ако трябва да нарисува бойна сцена, той отива в училището по езда, за да изучи детайлите, или отива някъде, където конете са оставени на произвола на съдбата, и по този начин се разсейва от самата идея, за която е възнамерявал да използва изследването. По този начин се натрупва изследване след изследване и в крайна сметка той вече не се интересува от връщането към самата картина.

Така, сред по-значимите картини от ранния му флорентински период, макар че всички тези картини сега са пребоядисани и оригиналната им форма вече не е напълно разпознаваема, виждаме „Свети Йероним“ и „Поклонението на влхвите“, за които също съществуват изследвания, тъй като току-що бяха описани. Нещо повече, човек има усещането, че този човек е живял в пълнотата на световните мистерии.

Той се стремеше да проникне в мистериите на света, да проследи тези природни мистерии по оригинален начин, но никога не успя да постигне истински творба, която би могъл да каже, че е по някакъв начин завършена. Човек трябва да се опита да разбере такава душа, твърде богата, за да доведе някога до завършек това, което е предприела, такава душа, върху която мистериите на света оказват такова влияние, че ако започне отнякъде, тя трябва да продължи от мистерия към мистерия и никога да не завърши никъде. Човек трябва да разбере тази душа на Леонардо, твърде велика в себе си, за да разкрие някога собственото си величие.

След това проследяваме Леонардо по-нататък, докато херцог Лодовико ил Моро в Милано, който го е приел в двора си, му е поръчал да създаде две произведения: едното „Тайната вечеря“, а другото – конна статуя на бащата на херцога. Сега виждаме как Леонардо е работил по тези два проекта в продължение на петнадесет до шестнадесет години. Обаче, наред с работата му, са се случвали и много други неща. Защото, ако искаме да характеризираме Леонардо, както току-що направихме, трябва да добавим, за да го разберем напълно, че херцогът не само го е назначил за художник. Леонардо е бил и отличен музикант, може би един от най-добрите музиканти на своето време, а херцогът е бил особено заплеснен от музикалния му талант. Но херцогът го е задържал и защото Леонардо е бил един от най-важните военни инженери, един от най-важните хидравлични инженери и един от най-важните механици на своето време, и защото е можел да обещае на херцога, че ще му достави военни машини, които са нещо съвсем ново, както и машини, които...

Те трябва да използват водна енергия, както и летящи мостове , които лесно могат да се издигат и бързо да се демонтират. Едновременно с това той работил върху конструирането на летяща машина. За да я създаде, той изучавал как летят птиците. Това, което е оцеляло от изследванията на Леонардо върху полета на птиците, е сред най-оригиналните изследвания, провеждани някога по темата. Въпреки това, когато се срещаме с писанията на Леонардо днес, винаги трябва да се има предвид, че някои от тях са копия, съдържащи много неточности и по този начин наподобяват това, което все още виждаме от „Тайната вечеря“. Но навсякъде прозира всеобхватният ум на Леонардо.

Сега обаче виждаме как Леонардо не само е подкрепял двора в Милано при всеки възможен повод, как е осъществявал това или онова живописно или театрално събитие, но го виждаме и как разработва всякакви военни и други планове, и как подпомага строежа на катедралата със съвети и практическа помощ. Освен това знаем как е обучил безброй ученици, които след това са работили по най-различни проекти в Милано, така че днес човек едва ли може да си представи колко голяма част от работата на Леонардо се е влила в цялостната тъкан на град Милано и околностите му.

Наред с всичко това, Леонардо вече бил зает с безкрайни изследвания на конната статуя на бащата на херцога, Франческо Сфорца. Нямамо част от коня, която да не е изучавал сто пъти, в сто различни позиции, и в течение на много години създавал модела на коня. След това той бил унищожен, когато французите нахлули в Милано през 1499 г., а войниците стреляли по него като по мишена.

Те го застреляха и го разбиха. Нищо от него не е оцеляло, нищо от монументалното дело на личност, която, може да се каже, се е стремяла да изследва една световна мистерия след друга, за да създаде произведение, в което неодошевеният материален живот се разкрива така, както животът се разкрива според тайните си в самата природа.

От „Тайната вечеря“ знаем как Леонардо е работил върху нея. Често той отивал там, сядал на скелето и се размишлявал с часове пред стената. След това вземал четката си, правил няколко щриха и отново си тръгвал. Понякога отивал там, взирал се в картината и отново си тръгвал. Когато искал да нарисува фигурата на Христос, ръката му треперела. И когато вземем всичко, което знаем за нея, трябва да кажем, че Леонардо не бил щастлив, нито външно, нито вътрешно, докато рисувал тази сега световноизвестна картина. По това време в Милано имало хора, които не харесвали бавния напредък на картината. Например, един от тях бил приорът на манастира, който не можел да разбере защо един художник не може да завърши такава картина бързо и се оплакал на херцога. Херцогът също смятал, че проектът отнема твърде много време и се изправил срещу художника. Лионардо отговорил, че картината е предназначена да изобрази Христос Исус и Юда, двете най-големи противоположности; Те не можеха да бъдат нарисувани за една година, а по света нямаше модели за нито един от тях, нито за Юда, нито за Христос Исус. Той също така все още не знаеше – каза го след години работа по картината – дали изобщо ще може да я завърши. И след това добави: ако накрая не може да се намери модел за Юда, той винаги може да използва

Приорат за това ! Така че картината беше изключително трудна за завършване. Но Леонардо също не беше щастлив вътрешно. Защото именно в тази картина стана ясно какво живее в душата му в сравнение с това, което можеше да постави на стената.

И тук съм принуден да изложа една хипотеза от хуманитарните науки, до която може да стигне всеки, който се задълбочи във всичко, което постепенно може да се научи за картината. Тази хипотеза възникна у мен, когато се опитах да намеря отговор на поставения по-рано въпрос. Защото, ако човек проследи живота на Леонардо по този начин, си казва: толкова много е живяло в този човек, което той не е могъл да разкрие външно на човечеството, за което външните средства са били твърде безсилни да представят; можеше ли наистина толкова лесно да нарисува нещо толкова велико, както несъмнено е възнамерявал в „Тайната вечеря“, за свое собствено удовлетворение в тази творба? Този въпрос възниква съвсем естествено. Когато човек види как той многократно се е опитвал да разгадае мистерия след мистерия чрез своите изследвания, за да постигне нещо, и в крайна сметка не е успял да го направи, тогава стига до такъв въпрос. Тогава отговорът почти следва сам: ако Леонардо, от една страна, е успял да създаде конната статуя, която е замислил да бъде чудо на скулптурата, само до модела, който оттогава е изгубен, и ако дори не се е опитал да отлее самата статуя, ако след шестнадесет години работа е изоставил напълно тази конна статуя, как тогава се е чувствал по отношение на тази „Тайна вечеря“? Човек остава с чувството, че е оставил тази Тайна вечеря неудовлетворен! Дори днес, когато човек погледне тази картина

останала е само руина, само мокри петна от боя, преливащи се едно в друго, и дори ако човек отдавна не е виждал нищо от това, което Леонардо някога е нарисувал на стената там, може би все пак би могъл да твърди, че това, което е нарисувал на стената, не е могло дори отдалечено да представя онова, което е живяло в душата му.

За да се получи такова впечатление, човек трябва обаче да събере най-разнообразните впечатления, които може да има от картината. Но има и някои външни причини. Сред всички оцелели писания от Леонардо има и един прекрасен „Трактат за живописиста“. Живописът е представен в същността си като изкуство, как трябва да работи според перспективата и според използването на цвят; показано е как трябва да работи според концепцията. Тази книга на Леонардо за живописиста, въпреки че имаме само фрагмент от нея пред себе си, е чудесно произведение, подобно на което вероятно никога не е писано в света. Принципите на живописиста са представени в нея така, както само най-висшият гений би могъл да ги представи. Чудесно е например да се прочете как Леонардо показва как трябва да се изобразяват коне в битка, наистина зверското впечатление и все пак величието, което трябва да се предаде чрез изобразяването на битка. Накратко, това произведение разкрива цялото величие на Леонардо и, можем да кажем, също и всичките му ограничения. Повече за това по-късно. Но преди всичко, това показва колко щателно е изучавал, за своето живописно представяне, начина, по който реалността се представя на човешкото око. Светлосиянието, използването на цветовете – всичко това е изследвано в тази творба от Леонардо чрез...

Живописът е изобразен гениално, показвайки как може да се използва в живописа. И ако бихме потвърдили в душата на Леонардо копнежа на съвестта никога, дори в най-малкия детайл, да не нарушава това, което той – както ще видим другаде – цени толкова високо, колкото истината, ако бихме искали да покажем как това е живяло в душата му, тогава бихме могли да кажем, че това е видно навсякъде в трактата за живописа: никога да не се нарушава истинността на впечатлението, но никога да не се нарушава по такъв начин, че това впечатление да е навсякъде оправдано във връзка с вътрешните тайни на природата.

Когато позволим на неговата „Тайна вечеря“ да ни въздейства, има две неща, които ни се струват трудни за съвместяване с изискванията на Леонардо към живописа. Първото е фигурата на Юда. В репродукциите и дори в сенчестия образ на картината в Милано, човек създава впечатлението, че Юда е изцяло покрит в сянка, изцяло тъмен. Сега помислете как светлината пада от различни посоки и как условията на осветление са изобразени със забележителна точност за всичките единадесет други ученици. Нищо наистина не обяснява тъмнината по лицето на Юда! Външните условия на осветление не предлагат задоволителен отговор защо съществува тази тъмнина. И когато човек се приближи до фигурата на Христос Исус, без духовно-научен подход, от външното наблюдение може да се появи само смътна интуиция. Защото точно както чернотата, тъмнината във фигурата на Юда не е оправдана, така е оправдано и слънцеподобното качество на фигурата на Христос, излизането от другите фигури в предполагаемото...

Да бъдем оправдани в сетивата. Ние разбираме всички други лица от осветените места, не това на Юда и не лицето на Христос Исус.

Ако обаче подходим към това от духовно-научна гледна точка, мисълта възниква естествено в съзнанието ни: художникът вероятно се е стремял да направи вярно, че в тези две контрастни фигури, „Исус“ и „Юда“, светлината и тъмнината ни противопоставят не отвън, а отвътре. Може би е искал да внуши, че това лице на Христос стои пред нас по такъв начин, че външно го намираме немотивирано от външните условия на осветление, но въпреки това можем да вярваме, че душата зад това лице му дарява сияние и че на това лице е позволено да блести въпреки околната светлина. По подобен начин може да се получи впечатлението, че на Юда е позволено, така да се каже, да хвърля сянка върху себе си, която не е оправдана от никаква сянка, хвърлена отоколо него.

Както казах, това е хипотеза от хуманитарните науки, но такава, която се е развивала в продължение на много години, хипотеза, за която човек вярва, че ще бъде потвърдена толкова повече, колкото повече се задълбочава в целия проблем. Според тази хипотеза може да се разбере как Леонардо, който навсякъде в своите произведения и изследвания се е стремял към естествена истина, е работил с трепереща четка, за да изобрази проблем, който може да бъде оправдан само с тази единствена фигура. И тогава може да се разбере, че Леонардо несъмнено е бил горчиво разочарован, защото със средствата на изобразителното изкуство по онова време е било невъзможно да се изрази този проблем с пълна правдивост и вероятност, защото той все още не е...

Той можеше да прави каквото си поиска, но в крайна сметка се отчаяваше от възможността за изпълнението му и затова трябваше да остави след себе си картина, която не го удовлетворяваше.

хармония с цялостния характер и интелектуален ръст на Леонардо, човек отговаря на поставения въпрос: Да, с горчивото чувство, че си е поставил задача с най-важното си произведение, чието изпълнение не би могло да го задоволи с наличните за *човечеството средства*, Леонардо вероятно е напуснал тази картина; и дори ако никое око в по-късните векове няма да види това, което Леонардо е измислил на стената в Милано, със сигурност това не е било онова, което е живяло в душата му по онова време. Всъщност, когато човек го погледне по този начин във връзка с най-важното му творение, човек е още по-изкушен да се запита: Каква тайна всъщност се крие зад тази фигура?

личността на Рафаел беше изследвана тук преди две седмици, беше направен опит да се покаже как такава личност може да бъде разбрана по съвсем различен начин, когато човек се позовава на духовно-научни основи, когато е наясно, че човешката душа е нещо, което се повтаря в много земни животи, така че душа, *родена* в определена възраст, не живее само този един живот, а по-скоро, в цялото си разположение и в целия си начин на развитие, носи със себе си предразположенията от предишни земни животи и сега се оказва изправена пред това, което духовната среда предлага, заедно с това, което тя носи в настоящия живот като предразположение от предишни земни животи. Когато човек разглежда душата по този начин, осъзнавайки, че тя влиза в съществуването с вътрешно духовно богатство, което произлиза от многократни земни животи, и когато към това се добави,

ако се приеме, че нещата не се случват случайно в определени епохи, а по-скоро редовно и закономерно, подобно на цъфтежа на растението след раззеленяването му; ако следователно се приеме мъдро оформяне в историческото развитие на човечеството и след това се види как човешката душа многократно се завръща от духовните сфери, едва тогава отделните фигури стават обясними. Но това, което трябва да се изучава в индивидуалния човешки живот, се разкрива най-ясно, когато се разглеждат такива човешки души, които излизат извън обичайното. Ако се разглежда Леонардо така, както се опитахме да скицираме отделните моменти от живота му, тогава човек може да бъде отведен отново и отново до фона, на който тази душа се откроява. И този фон е времето, в което е поставена тази душа, от 1452 до 1519 година.

Що за време е това ? Това е времето преди разцвета на съвременния научен мироглед. Това е времето преди появата на мирогледа на *Коперник* , преди *Джордано Бруно*, *Кеплер* и *Галилео* да са били активни. Как ние, от хуманитарна гледна точка, гледаме на това време?

Многократно сме посочвали, че колкото по-назад се връщаме в хода на човешката еволюция , толкова по-различна става цялостната човешка перспектива и съвместното съществуване на човека с околната среда. В древни времена на човешката еволюция във всяка душа откриваме един вид ясновидство, чрез което душите, в определени междинни състояния между сън и будност, са зървали духовния свят. Това първоначално ясновидство избледнява с времето, но

До петнадесети век е съществувал остатък от това ясновидство от по-ранни времена. Не самото ясновидство, което отдавна е изчезнало; а това, което е останало, е било усещането за връзката на човешката душа с духовния фон на света. Това, което душите някога са възприемали, те са продължавали да чувстват и въпреки че това чувство вече е отслабнало, душите все още са усещали, че в основата си са свързани с духовния свят, който прониква и преплита света, точно както физическите процеси в човешкото тяло са физически свързани с физическите събития в света.

е , че древният съюз на човешката душа с духовния свят е трябвало да бъде загубен за известно време. Съвременното естественознание никога не би могло да процъфтява, ако старото ясновидство беше запазено. Целият този древен начин на възприемане е трябвало да бъде загубен, за да могат душите да се обърнат към това, което се представя на сетивата и което може да бъде научно изследвано от интелекта, който е свързан с мозъка. Само по този начин е бил възможен научният мироглед, който се е развил от времето на Леонардо до наши дни: загубата на древното духовно възприятие на човечеството и „обективната“, както се казва, „конкретна“ склонност на човечеството към външното сетивно възприятие и към това, което интелектът може да схване чрез сетивното възприятие.

Днес отново стоим на нов повратен момент, повратен момент в онази епоха, в която съвременните хуманитарни науки направиха възможно човечеството да постигне духовно разбиране на нещата.

Това е така, защото *научното* развитие има двойно значение. Първо, то трябва да завещае на човечеството определено богатство от научни знания . Тези знания, през вековете от появата на Коперник, Кеплер и т.н., откакто науката е напредвала от триумф на триумф, са се интегрирали по чудесен начин в практическия и теоретичния живот. Това е един аспект, който науката е постигнала през последните векове от времето на Леонардо. Другият аспект е това, което не е могло да се случи изведнъж, а е станало възможно едва в наше време. Защото ние дължим на науката не само това, което сме научили чрез светогледа на Коперник, чрез наблюденията и изследванията на Кеплер и Галилей, чрез съвременния спектрален анализ и т.н., но ѝ дължим и определено образование на човешката душа.

Първоначално човешката душа насочвала погледа си навън към необятния простор на сетивата; чрез това се развивала естествената наука. Но чрез нея се появили нови идеи и нови концепции. И там, където естествената наука е постигнала най-големите си постижения, тя не е израснала чрез сетивното възприятие, а чрез нещо съвсем различно. Това вече беше посочено. В една определена област хората са разчитали на сетивното възприятие във времето преди Коперник. Какво е постигнало това? Те са вярвали, че Земята е неподвижна в космическото пространство и че Слънцето и другите планети се въртят около нея. След това дошъл Коперник, който имал смелостта да не разчита на сетивното възприятие. Той имал смелостта да каже, че ако човек разчита на сетивното възприятие, не може да постигне нито едно...

Емпирично откритие се прави, когато човек стигне до емпирични открития чрез стриктно разглеждане на всичко, наблюдавано преди това. Хората са тръгнали по неговите стъпки и е пълно погрешно разбиране на ситуацията да се вярва, че естествената наука е достигнала сегашното си ниво, просто защото човечеството е разчитало единствено на сетивата.

Но това, което е дошло до човечеството чрез естествената наука, е било отпечатано и върху душите ни ; идеите на естествената наука живеят в душите ни, образували са ни. Освен това, което са дали като съдържание, естествените науки са били и средство за образование на душата и днес, тъй като идеите на естествената наука наистина не само се мислят, но и се живеят в душата, душите са узрели, за да бъдат привлечени, съвсем естествено, към духовната наука. Но човечеството първо е трябвало да узрее, за да се случи това. За да се случи това, е трябвало да минат вековете от времето на Леонардо.

Нека сега разгледаме Леонардо. Той навлиза в своето време с душа, която в предишен живот е принадлежала на онези посветени, които по древния начин са се издигнали до мистериите на съзерцанието на света. Той не е могъл да изживее това във времето, когато е роден през петнадесети век. Защото в предишни въплъщения човек може, по начина, по който тези по-ранни земни животи са го направили възможни, да се е потопил дълбоко и дълбоко в мистериите на света; как човек ги осъзнава в ново съществуване зависи от физическата му форма. Тялото от петнадесети век не би могло да изпита вътрешните мисли, вътрешните усещания и вътрешната форма-

да изрази силата на изразяване, която Лионардо беше усвоил в по-ранни етапи на съществуване. Това, което имаше отпреди, функционираше само като сила, но той беше ограничен във физическо тяло в епохата преди разцвета на естествените науки, чувствайки се ограничен навсякъде. Времето наближаваше, зората му вече беше наближила, когато човек просто щеше да иска да погледне със сетивата си в света на сетивното съществуване и да мисли само с интелекта, който е свързан с инструмента на мозъка. Лионардо изпитваше постоянен копнеж по духа, защото това беше, което беше донесъл със себе си от предишни животи. И по един великолепен начин той копнееше за духа.

Нека първо го разгледаме като художник. Изкуството по времето на Леонардо е било съвсем различно от това в Древна Гърция. Нека се опитаме да си представим себе си в творческия процес, например, на гръцки художник, който извайва фигура. Какво чувство получаваме, дори когато погледнем, да речем, статуята на Марк Аврелий в Рим? Тези, които са създали подобни произведения, никога не биха ги изучавали щателно в детайли, както са правили Микеланджело или Леонардо, или биха ги възпроизвели в техните индивидуални форми от външен модел. Великолепният кон на статуята на Марк Аврелий със сигурност не е бил изучаван по същия начин, по който Леонардо би могъл да изучи коня си за конната статуя на Франческо Сфорца. И все пак, колко живо се появяват пред нас древните статуи! Откъде идва това? Произлиза от факта, че в Древна Гърция човешките души са се чувствали като преки създатели на собствените си тела, защото са се чувствали в едно цяло с духовните сили на целия свят. В онези времена на гръцкото изкуство човек е можел да усети, например, в ръката всички сили, които са оформили ръката.

Той опипваше пътя си към независимото вътрешно същество на собствената си форма. Не гледаше фигурите отвън, а ги създаваше осъзнато отвътре, все още осъзнавайки формиращата сила. Това може да се види дори във външните произведения. Вижете гръцките женски фигури: всички те са пряко усетени. Следователно, всички те са изобразени във възрастта на живота, в която присъства възходящ растеж. Там навсякъде усещаме, че художникът е пресъздал природата, защото е стоял в духа на природата, чувствал се е свързан с духа на природата в душата си.

Това чувство за връзка с духа, който тъче и живее чрез нещата, е трябвало да се изгуби в епохата на Леонардо и е трябвало да се загуби, защото иначе цялата нова епоха не би могла да се случи. Това не е критика на времето, а представяне на смисъла на фактите.

Нека сега видим как работи Леонардо, когато изучава движенията на ръката, отделните части на животно или човешката физиономия! Той действа по такъв начин, че притежава вътрешно знание, вътрешно преживяване в душата си, което обаче не достига до съзнанието. То е нещо, което живо действа в тези форми, но Леонардо не може да го схване отвътре. Той се чувства сякаш отделен от него, от това вътрешно схващане. И сега нищо не му е достатъчно. Сега той стои там – защото съвременният научен мироглед все още не съществува – в очакване на този научен мироглед; но той самият все още не може да го притежава. Нека разгледаме неговите писания: На всяка страница изпъкват неща, които хората не биха преоткрили още три века, а понякога дори и до днес.

Не сме ги открили. Леонардо е имал най-прекрасните идеи, които често не са имали никакво влияние по негово време. Откриваме ги в неговите произведения, включително в художественото му творчество.

Така в неговото творчество усещаме безсилието, с което трябва да се проявява една душа в епоха, която е към своя край за стария начин на мислене за света и в която новият мироглед все още не се е появил. Този нов мироглед обаче донесе със себе си фрагментацията на цялото човешко възприятие до възприятие на детайлите. Виждаме как се заражда специализация на отделни области на дейност. В Леонардо всичко все още изглежда единно. Той е едновременно всеобхватен художник, всеобхватен музикант, всеобхватен философ и всеобхватен техник. Той е обединил тези неща в себе си, защото *душата му*, пренесена от старата епоха с големи способности, сега, в новата епоха, може да „докосва“ нещата навсякъде, но не може да проникне в тях. И така, от човешка гледна точка, Леонардо се явява като трагична фигура, но, погледнат от по-висока гледна точка, той изглежда изключително значим в повратната точка към нова епоха.

Това може да се види лично, като се разгледа какво е създал впоследствие Леонардо. Той е довел само най-значимите произведения до определен етап; след това учениците му са продължили работата. И дори в произведения като „Йоан Кръстител“ или „Мона Лиза“ в Лувъра в Париж виждаме как използваните технически методи са довели до това, че те скоро са загубили блясъка си. Но също така виждаме навсякъде как самият Леонардо никога не е могъл наистина да се задоволи. Невъзможно е да се обсъждат детайлите на картините на Леонардо, без да се разполага с изображенията.

Да се говори. Ако човек се задълбочи в тях, навсякъде става ясно как Леонардо, като художник, е достигнал граници, които не е могъл да надхвърли, и как навсякъде това, което е живяло в душата му, никога не е могло да достигне дори до точката, в която да проблесне от психическия опит в съзнанието, как е могло в един миг да проблесне от този етап на психическия опит толкова ярко, че човек ликува, а след това иска да потъне отново в болка, защото не е достигнало до ясно съзнание. Дори това не се е случило за Леонардо.

Следим Леонардо с доста горчиви чувства, когато виждаме как е повикан от Франциск I Френски за последните три години от живота си и прекарва тези години в резиденцията, определена му от Франциск I , погълнат от духовно съзерцание, потопен в мистериите на съществуването. Защото там той ни се явява като самотен човек, който вече не може наистина да има нищо общо със света около себе си и който сигурно е преживял огромен контраст между това, което е възприемал като фундаментални принципи на съществуването, които могат да се оформят чрез изкуството, и това, което е успял да даде на света само във фрагментарна форма.

Ако човек разглежда нещата по този начин, гледайки Леонардо, си казва: Там е душа, в която се случва много. Много, безкрайно много се случва вътре в нея. Впечатлението, което тя прави върху наблюдателя, е съкрушително, когато си представим какво е предадено на човешкия процес от тази душа. Това, което външно се разкрива на човешкия процес от тази душа, дори при смъртта на Леонардо, колко незначително е то в сравнение с това, което е живяло в тази душа! Как бихме се изправили пред икономиката на съществуването, ако се придържаме към възгледа, че човешкото съществуване се съдържа в-

Изтощава ли се човек от това, което се появява само външно? Колко безсмислен и безцелен изглежда животът на душа като тази на Леонардо, когато видим какво се е случило вътре в нея и какво е могла да изстрада и изтърпи поради този процес, и когато го сравним с това, което тогава е могла да даде на света? Какъв контраст би възникнал, ако кажем, че тази душа трябва да се разглежда само според това как се е проявила във външния си живот! Не, не можем да я разглеждаме по този начин! Трябва да заемем различна гледна точка и да кажем: Каквото и да е дала на света, каквото и да е преживяла, през каквото и да е преминала вътрешно, принадлежи на друг свят, свръхсетивен в сравнение с нашия. И такива хора са преди всичко доказателство, че човекът съществува с душата си в свръхсетивно съществуване и че такива души имат нещо общо със свръхсетивното съществуване и че това, което предават на външния свят, е само „страничен продукт“ от това, през което трябва да преминат като цяло.

Едва тогава стигаме до истинско разбиране, когато към текущото, разгръщащо се във външните човешки събития, добавим друг, свръхсетивен поток и кажем: Нещо се случва успоредно на сетивния поток и такива души са вградени в свръхсетивната сфера. Те трябва да живеят там, за да бъдат връзката между сетивното и свръхсетивното. Съществуването на такива души изглежда смислено само когато можем да предположим свръхсетивно съществуване, в което те са вградени. По този начин виждаме малко от Леонардо, когато гледаме външната му работа; едва тогава разбираме, че тази душа все още има какво да постигне в свръхсетивната сфера и

След това ни казват: разбираме! – За да може тази душа, през целия си живот, обхващащ много земни животи, винаги да разкрива това или онова на човечеството, тя е трябвало да изтърпи в това „съществуване на Лионардо“ факта, че само малка част от това, което е било в тази душа, е можело да намери външен израз. По този начин, души като душата на Лионардо са самите те истински загадки на света и загадки на живота, въплътени загадки на света.

Това, което исках да разкажа днес, не беше предназначено да бъде представено с остри термини, а по-скоро да предложи насока как човек може да се обърне към такива души. Защото духовната наука наистина не е предназначена да предоставя теории! Духовната наука, чрез всичките си сили, трябва да обхване целия емоционален и сетивен живот на човечеството и самата тя трябва да се превърне в животворяща сила, такава животворяща сила, че да придобием нова връзка със света и с живота чрез него. Духове като Леонардо са особено подходящи да ни водят в осъществяването на тази нова връзка със света и с живота, която можем да придобием чрез духовната наука. Когато погледнем духове като Леонардо, можем да кажем: Те влизат в съществуването загадъчно, защото имат нещо по-голямо за преживяване, отколкото може да им предложи тяхната възраст. Тъй като носят със себе си нещо от миналото, души като Леонардо не само влизат в съществуването в незабележимо състояние, но дори по самия начин, по който Леонардо влиза в живота. Роден от посредствен баща и майка, която скоро изчезна от погледа им след раждането на детето им, Леонардо е отгледан сред посредствени хора. Така го виждаме изцяло сам, изразяващ това, което е пренесъл от предишни животи. Това е особено вярно, когато вземем предвид неблагоприятните обстоятелства в живота му.

Като гледаме раждането, осъзнаваме, че то не е попречило на разкриването на най-голямото съдържание на душата.

По този начин, ние виждаме душата на Леонардо като толкова здрава, толкова всеобхватна, че можем да съчувстваме, когато Гьоте, от собствената си велика душа, казва: „Редовно и красиво образован, той стоеше пред човечеството като образцов човек и както силата на възприятие и яснотата на окото наистина принадлежат на интелекта, така яснотата и разбирането бяха свършено присъщи на нашия художник.“ Ако искаме да приложим тези думи към Леонардо – а те са приложими – тогава можем да ги приложим към младия Леонардо, който ни застава пред нас физически и психически свеж, завършен, пълен с творческа енергия, радостен в света и копнеещ за света – свършен човек, образцов човек, роден да завладява, човек, роден и с чувство за хумор, защото той го демонстрираше в най-разнообразните моменти от живота си. И тогава насочваме погледа си към онази рисунка, която се смята и може да се счита за автопортрет, към *стареца*, по чието лице много опит, много тежък, болезнен опит, е издълбал дълбоки бразди, чиито черти около устата ни подсказват цялата дисхармония, в която най-накрая виждаме самотния човек, далеч от отечеството си, в убежище при краля на Франция, все още борещ се със светското съществуване, но самотен, изоставен, неразбран, макар и обичан от приятели, които не са пропуснали да го придружат.

Така величието на *този* дух, който преминава през много страдания, ни се разкрива у Леонардо по особено поразителен начин, когато той влиза в това тяло, първо го оформя напълно, а след това, огорчен, го изоставя. Вглеждаме се в това лице и усещаме гения на човека –

Самата епоха ни гледа от това човешко лице. Да, ние започваме да разбираме времето, времето на здрача, в което е живял Леонардо, и времето, в което са живели Коперник, Кеплер, Джордано Бруно и Галилей, с които изгрява нова зора, и виждаме всички ограничения и стеснения, които великата душа на Леонардо е трябвало да понесе. Разбираме епохата и разбираме великия художник, който стои зад всички човешки средства и който в крайна сметка може да работи само с човешки средства. Трябва да вложим цялото си човешко разбиране и да се вгледаме в лицето на Леонардо, след като сме се потопили в духовните науки – и цялата природа на епохата ни гледа от това лице. Да, от тези огорчени черти, човешкият дух, първоначално насочен надолу, ни гледа. Трябва да го опознаем по този начин, за да можем отново да оценим пълния мащаб на силата, която е трябвало да е присъствала, за да се е появил един Коперник, един Кеплер, един Галилей, един Джордано Бруно.

Наистина, само тогава ние придобиваме правилното благоговение пред хода и развитието на човешкия дух, когато се научим да задълбочаваме трагедията, която изпитваме към погребалната клада на Джордано Бруно, съзерцавайки душата на Леонардо, безсилна пред лицето на предходната, залязваща епоха. Величието на Леонардо ни става ясно едва когато добием известно разбиране за това, което той не е могъл да постигне. И това е свързано с нещо, в което ще обобщим днешните си размисли. Свързано е с факта, че човешката душа наистина може да бъде удовлетворена, дори блажена, от съзерцанието на несъвършенството, макар и може би не най-блажено от съзерцанието на малкото,

а по-скоро голямото несъвършенство в съзерцанието на онова творение, което поради своето величие умира в своето изпълнение. Защото в умиращите сили ние долавяме, всъщност в крайна сметка проблясваме, силите, които се подготвят за бъдещето, а в сумрака предчувствието и надеждата за зора се издигат в нас.

трябва винаги да се отнася към развитието на човечеството по такъв начин, че да си казваме, че всичко се развива, то протича по такъв начин, че да виждаме: Където и творението да се превърне в руина, знаем, че от руините винаги ще разцъфне нов живот.

ГРЕШКИ В УМСТВЕНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ Берлин, 6

март 1913 г.

Макар че е от голямо значение във всички области на човешките усилия и изследвания да се познават не само пътищата към истината, но и източниците на грешки, това е особено вярно в областта на тези лекции: духовните изследвания, духовната наука. В тази област човек не се занимава само с източници на грешки, които човек може, така да се каже, да елиминира чрез преценка и размисъл, а по-скоро с източници на грешки, които се срещат на всеки завой в преследването на духовната истина. Човек се занимава с грешки, които по пътя към истината трябва не само да бъдат опровергани, но и преодолен и победен. И само като ги разпознае, като може да схване съответните преживявания в тяхната природа като грешки, човек е в състояние да се защити и запази от тях. В тази област не е възможно да се говори за индивидуални истини или грешки, а е необходимо да се изясни кои дейности на душата, чрез кои отклонения на душата, човек може да изпадне в неистина по пътя на духовното изследване.

Сега е лесно да се разбере, че всеки, който, съгласно обясненото в предишните лекции, желае да се пробие към свръхсетивните светове, първо трябва

Човек е нужен, така да се каже, здрав орган на възприятие, точно както са ни необходими здрави сетива в сферата на външното сетивно наблюдение. И второто нещо е, че освен органа на възприятие, човек трябва да има и съответно, пълно и ясно *съзнание*, способно да обхожда и преценява съответните наблюдения. Това е необходимо и при обикновеното сетивно наблюдение на живота: не само да имаме здрави сетива, но и нашето съзнание да е здраво, което означава, че не може да бъде помътнявано, замаяно или вцепенено, нито парализирано по никакъв начин. И двете качества на психическия живот стават още по-важни на по-високо ниво в областта на духовните изследвания.

За да се разберем , нека направим сравнение от обикновеното сетивно наблюдение. Да предположим например, че някой има необичайно развито око. Тогава той няма да може да наблюдава нещата, които трябва да се видят, по безпристрастен и точен начин с това необичайно развито око. Сред стотици и стотици примери, които биха могли да бъдат цитирани, ще бъде споменат само един. Един много важен съвременен естествоизпитател, който в никакъв случай не е склонен доброволно да се отдава на каквито и да било заблуди, е имал известно включване в окото си и е описал в биографията си как това включване в окото му го е довело, особено в здрач, до неточно виждане и чрез това неточно виждане до погрешна преценка. Той описва например как често ходи в тъмнината и поради включване в окото си вижда някаква форма, която приема за реална.

което обаче не е причинено от нищо друго освен от необичайното му око. След това той разказва как веднъж завил зад ъгъла в непознат град и тъй като смятал града за опасен, окото му го подвело да повярва, че е видял някой да идва зад ъгъла с намерение да го нападне, и дори извадил оръжието си в самозащита. Така, въпреки пълното си познаване на органа си, той дори не бил в състояние правилно да оцени ситуацията, да разпознае това, което окото му възприемало като абсолютно нищо. И така, грешки могат да възникнат във всички наши сетива. Това е само за сравнение.

В предходните лекции беше обяснено как чрез определени интимни тренировки и развитие на душата човек може да стане истински духовен изследовател, как може да култивира в себе си истинските духовни органи, чрез които да възприема свръхсетивния свят. Тези духовни органи също трябва да бъдат правилно развити, ако по аналогия със сетивното възприятие е възможно да не се виждат карикатури и лъжи, а истинското, реалното на висшите духовни светове. Развитието на висшите духовни органи, което, както видяхме, може да се осъществи чрез правилно прилагани медитации, концентрации и съзерцания, зависи от отправната точка на самия обикновен живот. Всеки човек, който желае да се развива към съзерцание на духовните светове, трябва съвсем естествено и подходящо да изхожда от обикновеното духовно развитие, от това, което е правилно и нормално както за ежедневието, така и за обикновената наука. Само от тази отправна точка човек може истински да разбере духовния свят.

Изходни точки, чрез приемане в душата на онези видове идеи, които изброихме като медитации и други упражнения, душата може да напредне към наблюдение на духовните светове.

Въпросът тук е, че още в самото начало, тоест преди началото на духовното обучение, амбициозният духовен изследовател трябва да притежава здрав разум, способност за преценка, съобразена с реалните условия. Всяка отправна точка, която не произтича от здрав разум, от внимание към нещата, е вредна, защото води до нездравословни духовни органи за наблюдение, сравними с недоразвити сетивни органи. И тук се връщаме към точката, която вече беше спомената в един или друг момент от предишните лекции и която показва колко важно и значимо е това, което може да се нарече вътрешен живот на духовния изследовател, преди той да започне обучението си като духовен изследовател, неговото духовно-изследователско образование. Нездравословният разум, недостатъчната способност да се наблюдават нещата в тяхната реалност, води до това човек да изопачава фактите и същностите на духовния свят или – както ще видим днес – да ги възприема погрешно по най-разнообразни начини. Това е, така да се каже, първият важен принцип за всяко развитие в духовната наука. Обучението по духовна наука, по-специално, изисква отправната точка да бъде здрав разум, интерес към нещата, който винаги се стреми да разкрие истинските връзки на съществуването, дори преди да се тръгне по пътя към свръхсетивните светове. По този начин се изключва всичко, което лесно се отдава на заблуди, което лесно съди произволно, което таи в душата си определена нездравословна логика.

Това показва, че всичко това води и до развитие на нездравословни психични органи.

Другата отправна точка, която е от съществено значение, е моралното разположение на душата. Моралната дейност, моралната сила е също толкова важна, колкото здравата логика, колкото здравата интелектуалност. Защото, ако нездравата логика, нездравата интелектуалност водят до слабо развити психически органи, тогава слабото или неморално разположение, което възходящият към духовните светове има преди началото на духовното обучение, води до известно помътняване, вцепенение, бихме могли да го наречем, така че когато се сблъска с висшите светове, той има нещо, което трябва да се опише като вид парализа, дори припадък. Трябва да се отбележи обаче, че на етапа на развитие на душата, който се има предвид тук, това, което е наречено припадък, това, което е наречено вцепенение, изобщо не може да се сравни с припадъка, с парализата на обикновеното, ежедневно съзнание. Там то означава известна несъзнателност по отношение на сферите на живота. В духовната сфера , вцепенението, помрачението, проникването на съзнанието с всичко, което все още може да произлиза от обикновения сетивен свят или от обикновения опит на ежедневието. Духовният изследовател, хванат в заблуда, не може да бъде замъглен или безсилен в същата степен, както обикновеното съзнание. Но той може да бъде безсилен по отношение на духовните светове, защото полето му на духовно съзнание се изпълва с това, което е оправдано само от своята природа, от начина, по който се появява в обикновеното сетивно и интелектуално съзнание. Като приема такива неща в духовните светове, духовният изследовател замъглява висшето си съзнание.

Въпросът може да се представи и по следния начин. Замъгляването на съзнанието, нарушаването на обикновеното състояние на ума в ежедневието, е като съня или сънуването, нахлуващи в ясното ежедневно съзнание. Вцепеняването, замъгляването на висшето, свръхсетивно съзнание обаче е като обикновеното ежедневно съзнание – съзнанието, което носим със себе си в обикновения свят – нахлуващо в онова съзнание, в което то вече не би трябвало да бъде, в съзнанието, което би трябвало чисто и ясно да преценява и обглежда фактите на висшите, свръхсетивни светове. Всеки вид неморално или слабо морално разположение, всеки вид морална неискренност води до такова замъгляване на свръхсетивното съзнание. Следователно, съответната морална конституция е една от най-съществените и значими отправни точки за духовно-научното обучение и ще намерите моя труд „Как да постигнем познание за висшите светове?“. Ако го прочетете, ще видите посочени в него конкретни мерки за душата, чрез които тази подходяща морална конституция може да се установи.

От тази гледна точка, всичко, което измъчва хората в обикновения живот – суета, амбиция, обикновен егоцентризъм или известна симпатия към това или онова преживяване – е особено вредно. Спокойствието, отвореността към света, любящият подход към нещата, внимателният интерес към всичко, което животът предлага, и подобни качества, но особено известна морална смелост, известна ангажираност с това, което е признато за истинско – това са правилните отправни точки за духовно образование.

От предишните презентации става ясно, че всички интелектуални

Обучението се основава на предпоставката, че определени духовни сили, присъстващи в душата, но спящи в обикновения живот, трябва да бъдат извлечени. Защото духовните органи и свръхсетивното съзнание могат да се развият само когато тези сили, спящи в дълбините на душата и или неразвити, или слабо развити в обикновения живот, се появят и наистина проникнат в съзнанието. Следното вече произлезе от предходните разсъждения. Две неща се случват, когато човек, чрез правилна медитация, чрез концентриране на целия си вътрешен живот върху отделни идеи, съзнателно призовани в съзнанието, се стреми да извлече тези сили, спящи в дълбините на душата. Първо, качество, което иначе винаги присъства в душата, но което може да бъде преодоляно в обикновения живот чрез сравнително лесни средства, се укрепва и подсилва заедно с другите качества, иначе спящи в дълбините на душата. Защото духовното развитие не може да протича по друг начин, освен като направи целия си вътрешен живот по-активен и енергичен в определено отношение. Качеството, което по този начин се укрепва заедно с това, което човек се стреми да укрепи, е това, което може да се нарече самосъзнание, себелюбие на човек. Наистина, може да се каже, че човек истински опознава това самосъзнание, тази любов към себе си, само когато премине духовно-научно обучение. Едва тогава човек знае колко дълбоко е заложена тази любов към себе си в човешката душа, как тя дреме там. Който укрепва вътрешните си сили чрез упражненията, описани в предишните лекции, забелязва в определен момент от своето развитие как друг свят навлиза в неговия вътрешен живот. Но в същото време той трябва...

Това принадлежи на неговото духовно развитие; за да може човек да направи подобно наблюдение, трябва да може да разпознае, че първата форма на новия, свръхсетивен свят, която се появява, не е нищо друго освен сянка, проекция на собствения вътрешен живот. Това, което човек е култивирал във вътрешния си живот, тези сили първо му се изправят срещу него като в огледало. Ето защо външно материалистичният мислител може много лесно да обърка това, което се появява във вътрешния живот на духовния изследовател, с това, което може да се случи в случай на патологичен вътрешен живот под формата на илюзии, халюцинации, видения и други подобни. Често е обяснявано, че възражението от тази гледна точка се основава единствено на липса на познания за фактите. Това разграничение обаче трябва да се подчертава многократно: патологичният вътрешен живот, който има собствената си същност пред себе си като в огледало, бърка това отражение с реален свят и не е в състояние да разсее това възприятие чрез вътрешна воля. За разлика от това, правилното духовно обучение трябва да включва факта, че духовният изследовател разпознава първите явления, които се появяват като отражения на собственото му същество, и че той не само ги разпознава като такива, но и е способен да ги премахне от полето на своето съзнание, да ги заличи.

Точно както духовният изследовател, от една страна, чрез своите упражнения, укрепва душевните си сили, така че те да му създадат нов свят, така и той, от друга страна, трябва да може да заличи целия този свят в първоначалната му форма; той не само трябва да го разпознае като отражение на собственото си същество, но и да може да го заличи отново. Ако е неспособен на това, тогава той се намира в ситуация, сравнима с...

Това е сравнимо със ситуация, която, ако се прояви в сетивното наблюдение, би била напълно непоносима, напълно невъзможна за истинското развитие на човешката душа. Да предположим, че при обикновено сетивно наблюдение човек, след като фокусира погледа си върху даден обект, е толкова привлечен от него, че не може свободно да отмести погледа си. Така човекът вече не би могъл да остави погледа си да се скита свободно, а би бил държан в плен на обекта. Това би било непоносима ситуация по отношение на външния свят. Същото би било вярно и за духовното развитие по отношение на свръхсетивния свят, ако човекът не би бил в състояние, така да се каже, да обърне духовния си орган на наблюдение и да унищожи това, което се представя на духовния му орган на наблюдение като образ. Защото само когато може да го изпита: Можеш да изтриеш образа си - и тогава, след като първо преодолееш себе си в това изтриване, той се връща по съответния начин, така че той да може да познае своята реалност по съответния начин, само тогава той застава пред реалността, а не пред собственото си въображение. Следователно, духовният изследовател трябва не само да може да произведе своите духовни феномени, да проникне до тях, но и да може да ги заличи отново. Но какво означава това?

Това означава не по-малко от необходимостта от изключително мощна сила, необходима за преодоляване на егоцентризма и самолюбието. Защото защо анормалната психика, която води до халюцинации, видения и заблуди, възприема тези конструкции като реалности, а не като еманации на собственото си същество? Именно защото индивидът е зает с това, което самият той...

с това, което създава , че вярва, че е унищожен, ако не може да възприеме това, което самият той създава, като реалност. А когато човек излезе извън обичайния свят и вътрешният му живот не е нормален, тогава любовта към себе си се засилва до такава степен, че действа като сила на природата.

В рамките на обикновения психически живот можем много точно да различим кое е, така да се каже, фантазия и кое е реалност. Защото в рамките на обикновения психически живот ние имаме известна власт над нашите идеи. Всеки знае тази власт, която душата има над идеите, чрез която тя е способна да отхвърли определени идеи, когато тяхната погрешност бъде разпозната. Ние стоим по различен начин по отношение на външния свят, когато сме изправени пред силите на природата. Когато светкавицата проблясва, когато гръмът гърми, трябва да позволим на явленията да се разгърнат; не можем да забраним на светкавицата да проблясва или на гръмотевицата да гърми. Но със същата вътрешна сила в нас възниква самосъзнание, когато излезем отвъд обикновения психически живот. И както не може да се забрани на светкавицата да проблясва, така не може да се забрани и на себелюбието, което е прераснало в сила на природата, да възприема това, което се представя на душата като образ на собственото ѝ същество – когато е просто отражение на собственото ѝ същество – като реален външен свят.

Следователно е очевидно, че самообразованието на духовния изследовател трябва да бъде насочено преди всичко към преодоляване на самолюбие, ината и егоцентризма стъпка по стъпка. И само когато това се прави на всеки етап от духовното развитие чрез внимателно самонаблюдение, това ще бъде възможно.

Накрая, когато пред нас се появи духовен свят като описания, човек трябва да може и да го угаси, тоест да позволи на онова, което първоначално е създал с всички възможни усилия, да потъне в забрава. За духовното обучение тук трябва да се развие нещо – както може да се обясни по-подробно в „Как да постигнем познание за висшите светове?“ – нещо, което всъщност не е в сферата на човешката воля в обикновения живот.

Когато човек предприема нещо в обикновения живот, той го желае; когато се въздържа от нещо, той не го желае. Трябва да се каже, че в обикновения живот човек е способен да прилага своите волеви импулси. За да може обаче духовният свят, както е описан, да бъде угасен, волята трябва не само да притежава току-що описания капацитет, но и да може, след като се появи духовният свят, постепенно да отслабва, стъпка по стъпка, докато се постигне пълно безволие, докато настъпи неговото угасване. Такова развитие на волята се постига само когато упражненията, описани в гореспоменатата книга, се изпълняват систематично от душата.

От една страна, това е, което се засилва в душата ни, когато искаме да направим спящите сили в нея по-енергични: себелюбие, самосъзнание. И това засилване постоянно ни води до точката, в която можем да сбъркаме това, което наистина сме, това, което се крие единствено в нас самите, с външна реалност. Друго явление, което се случва, когато душата преминава през съответните упражнения за духовно обучение, е, че на определен етап от това развитие индивидът е по същество в мир със своето съзнание.

Той трябва да изостави всичко , което в предишния му живот, във външния му, ежедневен живот и в конвенционалната наука му е давало основа за истина и сигурност, всичко, което му е давало възможност да разпознае каквото и да е като реалност. Това вече ще е станало очевидно от вече изнесените лекции: че всички опори, които имаме за нашата преценка в обикновения живот, всички ориентири, които ни дава сетивният свят и които ни учат как да мислим за истината, трябва да бъдат изоставени. Защото именно чрез духовното обучение ние искаме да влезем в един по-висш свят. Когато духовният изследовател, на определен етап от своето развитие, види, че вече не може да намери никаква опора в света, в който е на път да влезе чрез външното сетивно възприятие, нито може да намери опора в това, което е култивирал като своя интелектуална преценка, която иначе го води правилно през живота - тогава идва моментът, който е значим и сериозен в живота на духовния изследовател, когато той чувства сякаш земята е изтръгната изпод краката му, сякаш опората, която е имал в обикновения живот, е изчезнала, сякаш всяка сигурност е изчезнала и сякаш върви към бездна и ще падне в нея с всяка следваща стъпка. Това трябва, в известен смисъл, да се превърне в преживяване на духовно обучение. Това, че то се превръща в преживяване, не изпълнено с всички възможни опасности, се осигурява от истинско духовно обучение, което е начело на съвременното разбиране.

Това е допълнително разработено и в книгата „Как да постигнем знание за висшите светове?“. Ако човек премине през описаните там упражнения, постепенно ще достигне точка, в която ще почувства току-що описаното, където...

Човек се чувства сякаш стои над бездна. Но душата му вече е станала толкова спокойна, че оглежда ситуацията с новопридобита, специална способност за преценка, така че това, което иначе би опасно нахлуло в човешката душа – страх, ужас и ужас – не възниква, макар и не обикновените страхове и т.н. от ежедневието. Човек се научава да разпознава причините за страха, ужаса и ужаса, но докато стигне до тази точка, той вече се е издигнал до състояние на духа, в което може да го понесе без страх.

Тук имаме още един момент, в който е необходимо душата да разпознае истината и да не изпада в заблуда, защото подкрепата, която човек има в обикновения живот, намалява и душата се чувства сякаш е поставена над бездна. Това трябва да се случи, за да може пълната духовност на света да се приближи до душата от празнотата. Това, което в обикновения живот се нарича тревожност и страх, се засилва и усилва от подобно обучение, точно както се засилват и усилват егоцентризмът и любовта към себе си. Те прерастват, така да се каже, в един вид естествена сила. И тук трябва да се каже нещо, което може да звучи парадоксално. В обикновения живот, ако не сме събрали известна смелост, ако сме, така да се каже, страхливици, можем да се уплашим от това или онова събитие. Но ако не сме, можем да го издържим. В описаната сфера на психиката, страхът, ужасът и ужасът ни приближават, но ние трябва, така да се каже, да можем да не се страхуваме от страха, да не се плашим от ужаса, да не се тревожим от страха. Това е парадоксът, но той изцяло съответства на реално психическо преживяване, което се случва в тази сфера.

Всичко, което човек преживява при навлизането си в духовния свят, обикновено се нарича преживяване, по-специално срещата с Пазителя на прага. Опитах се да разгледам някои конкретни аспекти на това преживяване в моята мистериозна драма „Пазителят на прага“. Тук е добре само да се спомене, че на определен етап от духовното си развитие човек опознава собственото си вътрешно аз, как то може да обича себе си със силата на природно явление и как може да бъде изпълнено със страх и тревога при перспективата да влезе в духовния свят. Това преживяване на собственото аз, на засиленото аз, на онова вътрешно аз, което иначе остава скрито от душата ни, е разтърсващото събитие, известно като срещата с Пазителя на прага. И само чрез тази среща човек придобива способността да различава истината от грешката в духовния свят.

Лесно ще бъде да се разбере защо това преживяване се нарича среща с Пазителя на Прага. Ясно е, че духовният свят, в който човек навлиза, е винаги около нас и че в обикновения живот не се сблъскваме директно с него, защото ни липсват съответните сетивни органи. Духовният свят винаги ни заобикаля и винаги е зад това, което сетивата възприемат. Но преди човек да може да влезе в него, той трябва да укрепи своето его. С укрепването на егото възникват гореспоменатите качества. Следователно, преди всичко, човек трябва да опознае себе си, така че когато може да се изправи срещу духовен външен свят по същия начин, по който се изправя срещу обективна същност, да може да се разграничи от това, което е истинско. Ако не се научат да се разграничават по този начин, той постоянно ще обърква това, което съществува само вътре в него.

са само неговите субективни преживявания, свързани с духовния мироглед, и той никога не може истински да схване духовната реалност.

Степента, до която страхът играе роля при навлизането в духовния свят, може да се види особено при онези, които отричат неговото съществуване. Сред тези хора има много, които имат други причини да го отричат. Но голяма част от тези, които са теоретични материалисти или материалистично настроени монисти, отричат този духовен свят по конкретна причина, която е съвсем очевидна за всеки, който разбира душата. Тук трябва да подчертаем, че човешкият душевен живот е в известен смисъл двоен. Душата съдържа не само това, което хората обикновено осъзнават, но и в дълбоките кътчета на душевния живот се случват неща, които хвърлят своите сенки или светлини нагоре в обикновеното съзнание. Но обикновеното съзнание не достига до тях. Можем да изпитваме омраза и любов, радост и страх и вълнение в скритите дълбини на душата, без да носим тези емоции в съзнателния си душевен живот. Следователно е напълно възможно определено проявление *на* омраза между един човек и друг, което действа в съзнателния ум, да бъде причинено от любов, която всъщност е вкоренена в дълбините на душата. Съчувствие, дълбоко съчувствие, може да съществува в самите дълбини на душата на един човек към друг. Но тъй като този човек има и причини, за които може да не е наясно, той се притъпява с тази любов, с това съчувствие и се заблуждава, че изпитва омраза и антипатия.

Това е нещо, което се крие в дълбините на душата ни.

Толкова е мощно, че дълбините на душата могат да изглеждат съвсем различно от това, което наричаме висше съзнание. По този начин, състояния на страх и тревожност могат да съществуват в дълбините на душата, без човекът да ги осъзнава в обичайното си висше съзнание. Човек може да има този страх, тази тревожност за духовния свят – защото трябва да прекоси описаната бездна, преди да влезе в него – дълбоко в душата си, но да не го забележи в висшето си съзнание. Всъщност, по същество, всички хора, които все още не са влезли в духовния свят, но са придобили разбиране за него, притежават до известна степен този ужас, този страх от духовния свят. Каквото и да мисли човек за този страх и тревожност, които се намират в сърцевината на душата, те се проявяват по-силно при някои хора и по-слабо при други. И тъй като душата може да бъде наранена от това, човек е защитен от мъдрия замисъл на своето същество от простото надничане в духовния свят, така че може да има преживяването с Пазителя на Прага само когато е готов за него. В противен случай той е защитен от него. Следователно, говорим за преживяването с Пазителя на Прага.

Сега можем да наблюдаваме у материалистично или монистично настроени хора, че макар и да не осъзнават това преживяване, този страх от духовния свят въпреки това пребивава в дълбините на душите им. В тях живее известна антипатия към бездната, която човек трябва да прекоси. Материалистите и монистите се опитват да преодолеят този страх, тази дълбоко вкоренена тревога относно духовния свят, като измислят своите теории и отричат съществуването му, а това отричане не е нищо друго освен притъпяване на страха.

Страхът им. Това е истинското обяснение за материализма. Колкото и неприятно да звучи, за проникателната душа е очевидно, че в група материалистични монисти, отричащи душата или духа, само страхът от духовния свят лежи в основата на тяхното същество. Някой би могъл да се присмее и да каже, че тази конкретна страхливост е коренът на материализма. Но дори и да се присмее, тя все пак е вярна. В материалистическите писания, в материалистическите „светогледи“, духовният изследовател разпознава, между редовете, навсякъде страха и тревогата от духовния свят.

Но това, което в обикновения живот се явява като материализъм, като състояние на ума, присъстващо, когато човек е материалист или монист с материалистични убеждения, може да присъства и когато човек, чрез определени мерки, достигне до определено духовно прозрение. Защото човек може да премине през определени упражнения в душата си. Човек може също така да стигне до повече или по-малко духовно разбиране, като започне от повече или по-малко патологичен психически живот, но това не води непременно до истинско разбиране на природата на духовния свят. По определен начин човек може да пренесе в духовния свят това, което току-що беше характеризирано като материалистично настроен човек в обикновения свят – нещо като страх, за който човек не знае нищо. Човек може да пренесе нещо, дори и да не схваща връзката, което е изключително широко разпространено в обикновения живот: лекотата на мислене, лекотата на чувстваване.

Страхът е свързан с комфорта, с придържането към навици. Защото защо се страхуваме?

човек се страхува от промяна в обстоятелствата си? Защото е самодоволен! Това самодоволство е свързано със страха. Ако по-рано описахме какво понякога е причината за омразата, тогава може да се каже и за страха, че мързелът, самодоволството са свързани с него.* Но човек може да пренесе самодоволството в духовния свят. Никой не може да възрази, че хората, за които ще говорим, не издават нищо от страх или самодоволство, защото това е отново характеристиката: че обикновеното състояние на ума не знае нищо за факта, че тези неща са вкоренени в подсъзнанието. Ако човек пренесе страха в духовните светове, след като вече е развил способността си да разпознава духовните светове, тогава възниква грешка в духовната сфера, която е изключително важна за разглеждане: склонността към феноменализъм.

Тези, които се поддават на тази склонност, стават, казано направо, просто наблюдатели на духове, вместо духовни изследователи; те се обсебват от склонност към феноменализъм. Тоест, *те* искат да възприемат духовните светове по същия начин, както могат да бъдат възприети сетивните светове. Те не искат да възприемат духовни факти, не духовни същества, а нещо, наподобяващо същество, което сетивното око може да види; накратко, те искат да виждат духове вместо духове. Отклоненията на спиритуализма – да не кажем, че целият спиритуализъм е неоправдан – са изцяло основани на тази склонност към феноменализъм. Ако обикновеният материалист от ежедневието иска да вижда само материята навсякъде, а не духа зад материята, тогава този, който приписва същото състояние на ума, което фундаментално присъства и в материализма, на духовните светове –

За разлика от това, човек вижда навсякъде само призрачни, сгъстени духове.

Това е една опасна крайност на грешката, която може да възникне. Трябва да се каже, че тази тенденция да се издигне обикновеното поле на съзнанието в свръхсетивното поле на съзнанието е налице до голяма степен и сред онези, които са пълни с разпознаване на духовен свят, които дори желаят доказателства за духовен свят. Но грешката се състои във факта, че те искат да приемат само доказателства, които се намират в сферата на феноменализма, че всичко трябва да бъде сведено до степен на спектрално. Тук се крие това, което в началото на днешната ни дискусия беше наречено вцепенение, безсилие пред духовния свят. Докато безсилието в обикновения живот е нахлуване на състояние на сън или сънуване, по отношение на духовния свят готовността да се приемат само нещата от обикновения свят означава, че човек е безсилен пред духовните светове. Защото човек изисква да се предоставят доказателства, които трябва да се приемат изцяло според природата и характеристиките на обикновения свят. Точно както човек внася сън в обикновения свят, когато е в безсъзнание, така и той става в безсъзнание по отношение на същностите и процесите на духовния свят, когато внесе това, което е само извадка *от* сетивното, в свръхсетивния свят.

Всеки, който е истински духовен изследовател, е запознат и с онези области на духовния свят, които се кондензират до степен на призрачност, но знае, че всичко, което достига до такава кондензация, е просто това, което умира, което вехне в духовния свят. Така например, ако нещо се възприема с помощта на медиум...

Когато нещо се извади наяве като мисли на починал човек, тогава ние си имаме работа само с това, което, така да се каже, остава от починалия. Тогава не си имаме работа с това, което преминава през портата на смъртта, пресича духовния свят и се появява отново в нов земен живот; тогава не си имаме работа с това, което присъства в индивидуалността на починалия, а с това, което е в черупката, което е отпаднало, като дървесните части на дърво, или като черупката на ракообразно, или като кожата на змия.

Така съществата от духовния свят непрекъснато се отърват от такива обвивки, от такива безполезна неща, и те могат да бъдат направени видими и възприемаеми чрез медиумството, но именно като нереалност. Духовният изследовател знае, разбира се, че не се занимава с нереалности. Но той не се поддава на грешката да вярва, че посочените явления включват нещо плодородно, нещо, което пониква и расте, а по-скоро нещо, което умира, изсъхва. И това трябва да се подчертае веднага: Докато в сферата на сетивния свят човек се занимава с нещо, което трябва да бъде изхвърлено, когато се сблъска с грешка, нещо, което трябва да бъде елиминирано веднага щом бъде разпознато като грешка, човек не се занимава с грешката в духовния свят по същия начин. По-скоро там грешката съответства точно на това, което умира, това, което вехне, и грешката се състои в това да се обърка това, което умира, това, което вехне, с нещо плодотворно или смислено в духовния свят. Така, дори в живота на обикновените хора, грешката е това, което човек изхвърля. В духовния свят грешката възниква от объркването на това, което е мъртво, това, което вехне, с нещо, което ще поникне —

Счита се за плодородно, тъй като това, което е пролято от починалия, се счита за предопределено за безсмъртие.

Колко дълбоко са затънали дори най-добрите умове на нашето време в този вид феноменализъм и как приемат само такива характеризирани доказателства, можем да видим особено ясно в един ум, който е написал много проникателни неща за света и който сега е написал книга за тези различни феномени на духовното изследване. Имам предвид *Морис Метерлинк* и неговата книга „За смъртта“. Там четем как той винаги е склонен да приема духовен свят, но е склонен да приема като доказателство само това, което се появява във феноменализма. И след това не осъзнава как се опитва да накара това, което никога не може да се появи във феноменализма, да се появи във феноменализма. След това критикува феномените, много проникателно, много красиво. Но той отбелязва, че всичко това по същество не означава нищо особено и че човешката душа не показва особено дълбока жизненост след смъртта, че се държи трмаво и опипва в тъмното. Тъй като иска да признае само този специфичен вид доказателства, той никога не стига до разбиране за духовното изследване; вместо това той остава заседнал. И виждаме как възниква възможността за грешка у някой, който би искал да признае духовния свят, но не може, защото изисква не духовно изследване, а по-скоро изучаване на призраци и отказва да се обърне към това, което реалността може да предложи. Последната му книга е особено интересна от тази гледна точка.

По този начин, в склонността към феноменализъм, ние имаме едната крайност на възможността за грешка в духовното изследване.

Другият край на възможността за грешка е екстазът и фундаментално, между феноменализма и екстаза се намира истината, или поне тя може да бъде постигната чрез познаване и на двата. Но пътят към грешката лежи както от страната на феноменализма, така и от страната на екстаза. Видяхме какво състояние на ума води до простото желание да се признае феноменализмът. Това е страх, ужас, който човек просто не си признава, *който* иска да потисне. Тъй като се страхува да изостави всичко чувствено и да направи скока през бездната, той прегръща чувственото, изисква призрачното и по този начин стига само до това, което умира, до това, което се самоубива. Това е един от източниците на грешка.

Другата сила на душата, която се укрепва от упражненията, често описвани тук, е себелюбието, самосъзнанието. Самолюбие то има своя противоположен полюс в „отвъд себе си“. Това – простете изрази, наистина е радикално, но описва какво е – „намирането на удоволствие в себе си“ е само едната му страна. Другата се състои в „загуба на себе си за света“, в предаване, сливане и чувство на комфорт в другия, а съответното засилване на това егоистично отвъд себе си е екстаз в неговата крайност. Това е предизвикването на състояние, в което човек може, в известен смисъл, да каже, че се е освободил от себе си. Но той се е освободил само до такава степен, че в това отвъд себе си действително чувства истинското благополучие на своето аз.

Сега, когато познавачът на душата изследва мистичното развитие на света, той открива, че голяма част от мистицизма се основава на току-що описаното явление.

Колкото и велики и мощни да са преживяванията на душата, колкото и дълбок и значим да може да извади наяве мистицизмът, потенциалът за грешка в екстаза е коренно в неправилното развитие на човешкото мистично чувство. Когато човек се стреми да се обърне все по-дълбоко навътре, когато чрез това, което често нарича задълбочаване на вътрешния си живот, се стреми, както казват, „да намери Бог вътре в себе си“, тогава този Бог, когото човек намира в себе си, често не е нищо друго освен собственото му аз, превърнато в бог. При много мистици, когато говорят за „Бог вътре в себе си“, не откриваме нищо друго освен аз-а, отпечатан с образа на Бог. И мистичното съзерцание на Бог понякога не е нищо друго освен съзерцание на собственото подсъзнателно аз, по-специално на части от аз-а, които човек не прониква напълно със съзнание, така че да му се отдаде, да се изгуби в него, да стане извън себе си и въпреки това да остане само в себе си. Голяма част от това, което ни се представя като мистицизъм, показва как любовта към Бог често е просто прикрита любов към себе си в случая с лъжливите мистици.

Истинският духовен изследовател, който от една страна трябва да се пази от това да не пренася външния сетивен свят във висшите светове, от друга страна трябва да се пази и от другата крайност: фалшивия мистицизъм, загубата на самосъзнание. Той никога не трябва да бърка любовта към духовната същност на света със себелюбието. В момента, в който ги обърка, се случва следното - както може да наблюдава истинският духовен изследовател, който се развива правилно. Точно както този, който се стреми към феноменализъм, вижда само отломките, самоунищожението на духовния свят, така и този, който се отдава на другата крайност, не вижда нищо духовно.

Факти и есенции, но само техните отделни части. В духовния свят той прави това, което не прави някой, който съзерцава цветята на поляната, а по-скоро това, което прави някой, който реже , разделя, вари и яде това, което расте на полето. Сравнението наистина е своеобразно, но напълно точно. Чрез екстаза духовните факти не се схващат в тяхната цялост, не в тяхната цялост, а само в това, което е полезно и приятно за собствената душа, това, което тя може духовно да консумира. По същество това е консумация на духовна субстанциалност, която се развива у човека чрез екстаза. И както човек не разпознава вътрешната същност на нещата от този сетивен свят, като ги яде, така и човек не разпознава силите и есенциите на духовния свят, като влиза в екстаз само за да разпали собственото си аз с това, което е полезно. Човек може да стигне до определено разбиране за собственото си аз само във връзка с духовния свят. Човек живее само в засилено чувство за себе си, в засилена любов към себе си и тъй като взема от духовния свят само това, което може да консумира духовно, това, което може да подхранва духовно, той се лишава от това, което не може да третира по този начин, това, което се намира извън това, на което може да се наслади чрез екстаз. Това обаче съставлява по-голямата част от духовния свят. В резултат на това мистикът в екстаз става все по-обедняващ и ние откриваме в мистика, възнасящ се в духовния свят чрез екстаз, истинско отдаване на вечно повтарящи се чувства и усещания. Някои разкази са толкова повърхностни, че човек не усеща обективно представяне на условията на духовния свят, а по-скоро отдаване на онзи, който е дал разказа, в това, което той представя в него.

Много мистици по същество не са нищо повече от духовни гастрономи, а останалата част от духовния свят, която не ги привлича, не е там за тях.

Виждаме отново как понятията се трансформират, когато се издигаме от обикновения свят към по-висшите светове. В обикновения свят, ако се занимаваме само със собствените си понятия, ние ставаме все по-бедни. Нашата логика става все по-бедна. В крайна сметка губим ориентация и всеки, който познава фактите, може да ни поправи. В обикновения свят ние коригираме това обедняване именно като разширяваме понятията си. В духовната сфера еквивалентът на екстаза води до нещо различно. Защото, като приемаме реалности, а не нещо нереално, а само отделни части, след като сме избрали това, което ни подхожда, ние получаваме възприятие за духовния свят, което е пригодно само за нас самите. Ние пренасяме *себе си* в духовния свят, точно както, от друга страна, във феноменализма пренасяме сетивния свят в духовния свят. Винаги ще бъде демонстрируемо в случая на някой, който достига екстаз и по този начин стига до погрешен мироглед, че той изхожда от нездравословна преценка, от непълна логика на фактите.

Така виждаме как духовният изследовател трябва да избягва двете крайности, които му представят всевъзможни източници на грешки: феноменализъм от една страна и екстаз от друга. И нищо не би било по-добро за избягване на тези източници на грешки от това духовният изследовател да култивира такова разположение на ума, което му позволява, когато желае да влезе в духовния свят, да остане в този духовен свят.

да може спокойно да наблюдава в същото; но след това, тъй като човек не може винаги да бъде в духовния свят, докато е във физическото тяло, а трябва да живее и с физическия свят, да се стреми, доколкото е възможно във физическия свят, да схваща фактите на живота със здрав разум, без снизхождение и неискренность.

В дори по-голяма степен от обикновено, здравето чувство за факти, истинското чувство за истинност, е от съществено значение за духовния изследовател. Всеки ентусиазъм, всяка неточност, която толкова лесно прикрива реалността, е вредна за духовния изследовател. Ако човек наблюдава това дори в обикновения живот, в сферата на духовното обучение веднага става ясно, че всеки, който се отдаде дори малко на неточност, ще открие, че стъпката от неточността към лъжите, към неистинността, е само много малка. Следователно, духовният изследовател трябва да се стреми да се чувства задължен никога да не прави компромис или да обърква безусловната истина, която вече присъства в обикновения живот, защото всяко смесване води от грешка към грешка в духовния свят.

В онези среди, които желаят да имат нещо общо с духовните изследвания, би трябвало да се разпространи преди всичко оправданото мнение, че външна характеристика на истинския духовен изследовател трябва да бъде неговата истинност и че духовният изследовател, в момента, в който покаже, че не се чувства задължен да проверява това, което казва, а по-скоро изказва неща, които не може да знае за физическия свят, се превръща в крехък духовен изследовател и вече не може да се радва на пълно доверие. Това е свързано с условията на самото духовно изследване.

Въпреки това , винаги когато се обсъждат областите на духовните изследвания и духовната наука, както се прави и днес, трябва да се подчертае, че следното съждение е неоснователно: Само духовен изследовател може истински да възприеме духовния свят, а тези, които все още не са станали духовни изследователи, не могат да го разпознаят, разберат или проумеят. Сега, можете да видите от описанията в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“, както и от изложенията в моята „Окултна наука“, че в днешната ни епоха, до известна степен, всеки човек може да стане духовен изследовател, независимо от обстоятелствата си, стига да положи необходимите усилия. Въпреки това е възможно да се разберат описанията на духовните светове, без да се прави духовен изследовател .

Не е необходимо да се разбират посланията от духовните светове, а по-скоро да се откриват, да се изследва какво съществува в духовните светове, че човек трябва да бъде духовен изследовател. Точно както човек трябва да е художник, за да нарисува картина, но не е нужно да е художник, за да разбере картината, така и здравият разум е достатъчен за разбиране на посланията от духовните светове. Изследването на духовния свят изисква човек да бъде екипиран с висши сетива. Но когато това, което е било изследвано по този начин, се преведе в понятията на обикновения свят, както често е правено тук, тогава здравият разум, стига да е достатъчно непредубеден и да не позволява да се поставят никакви препятствия по пътя му, може да разбере това, което се извежда наяве чрез духовното изследване. Може да се каже, че чрез духовното изследване...

То е като онова, което расте под земята и се открива само когато човек пробива в земята като миньор. Това, което се намира там, може да възникне само такава, каквото съществува в земята, ако вирее в слоевете на земята, покрити от горните слоеве. На повърхността на земята, която е осветена ежедневно от слънцето, това, което се намира в дълбините, не би могло да възникне и да вирее. Но когато направим отвор и пуснем слънчевата светлина, тогава слънцето може да освети това, което е отдолу, тогава всичко може да се появи на слънчева светлина. Същото е и с това, което се постига чрез духовно-научно изследване: то може да бъде изведено наяве само когато душата се е превърнала в орган на възприятие за духовния свят. Но когато бъде въведено в понятията и идеите на обикновения живот, тогава човешкият разум, ако е достатъчно здрав, може да освети и разбере всичко, така да се каже, като духовна слънчева светлина. По този начин цялата духовна наука трябва да бъде разбрана чрез здрав човешки разум. Точно както цялото рисуване не е само за самия художник, така и съобщенията за духовните светове не са само за самия духовен изследовател, въпреки че картините могат да бъдат създадени само от художници, а духовните светове могат да бъдат изследвани само от духовни изследователи.

Всеки, който вярва, че посланията на духовния изследовател не могат да бъдат схванати със средствата на обикновеното разбиране, напълно погрешно разбира природата и същността на човешката мисъл. Човешката мисъл притежава способности, които са изцяло свързани с природата на висшите светове. И това е само защото хората са свикнали да свързват своите понятия единствено с обикновеното...

Той вярва, че обикновената му способност за преценка изчезва, когато се сблъска със свръхсетивни факти, докато се приближава до сетивните неща. Всеки, който развива своите когнитивни способности, обаче може да ги култивира, за да схване това, което духовното изследване разкрива. Човек просто не бива да си формира предварително замислена представа за това как да разбере нещо. Това произтича от самия акт на съзерцание. Ако човек си формира специфична представа за това как да разбере, тогава отново се поддава на сериозна грешка по отношение на духовното изследване. Това е вторият момент, който е особено поразителен в новата книга на Морис Метерлинк. Защото е особено поразително, че ум, чийто поглед е насочен към духовния свят, който е правил фини наблюдения върху различни неща и който дори се е опитвал драматично да изобрази мистериите на духовния свят, се оказва толкова неадекватен в самия момент, в който трябва да се ангажира с истинската духовна наука. Защото той изисква специфичен вид разбиране: не този, който произтича от самите неща, а този, за който мечтае, този, който вярва, че трябва да се яви като доказателство. Така възниква изключително странната ситуация, в която Метерлинк открива само известна степен на вяра в това, което теософията или духовната наука казва – и наистина, с определено външно оправдание, не просто вътрешно оправдание, подобно на някакво първично вярване на човечеството – когато се говори днес за повтарящи се земни животи. Той го нарича вяра, защото не може да види, че това не е вяра, а знание. По този начин той открива, че само-

Развитието в хората, което продължава от живот в живот, не може да бъде доказано, защото те имат специфична представа какво е доказателство.

Метерлинк е като някои други хора в тази област. Доскоро е съществувало едно вид вярване, определено геометрично-математическо вярване, което е било обобщено във фразата „квадратура на кръга“, което означава, че хората са търсили, чрез определено математическо, изчислително и конструктивно мислене, квадрата, чиято площ или обиколка би била равна на тази на кръг. Тази задача е била, така да се каже, идеал, към който хората винаги са се стремели: превръщането на кръга в квадрат. Сега никой няма да се съмнява, че може да съществува квадрат, който е точно със същия размер като кръг. В действителност това със сигурност може да е вярно. Но е невъзможно да се покаже, с математически конструкции или изчисления, какъв трябва да бъде диаметърът на кръг, за да бъде равен на определен квадрат. Тоест, математическото мислене е недостатъчно, за да се докаже кое е реално, кое е физическо. Безброй хора са работили върху квадратурата на кръга, докато по-новите математици не са доказали, че е просто невъзможно да се реши този проблем по този начин. Днес всеки, който все още се опитва да реши задачата за квадратура на кръга, се счита за непознат с математиката в тази област.

По същия начин, както такива хора са реагирали на квадратурата на кръга, така и Метерлинк реагира на това, което се стреми да докаже. Човек може да разбере духовния свят, може да схване, че това, което излиза наяве чрез духовно изследване, е реално. Но човек не може, ако е от

Предразсъдъците изискват специфичен вид доказателство, за да се демонстрира този духовен свят, точно както човек не може математически да докаже квадратурата на кръга. Следователно, аргументите на Метерлинк трябва да бъдат посрещнати с упрека, че той търси квадратурата на кръга в духовната сфера. Или трябва да му се покаже как понятията, с които той се стреми да докаже духовен свят, изчезват, когато човек премине през портата на смъртта. Как е възможно някой да докаже духовния свят с такива понятия, които са извлечени от сетивния свят! Но Метерлинк стои на такава основа и е изключително интересно, че когато следва здравата си интуиция, той не може да не признае повтарящи се земни животи. Изключително интересно е как той се изразява за това какво представлява знанието, какво нарича вяра, и бих искал да прочета думите му на глас тук в превод:

„...Защото никога не е имало вяра по-красива, справедлива, чиста, морална, плодотворна, утешителна и в известен смисъл по-вероятна от тяхната. Само тя, със своята доктрина за постепенно изкупление и пречистване, придава смисъл на всички физически и духовни неравенства, на всяка социална несправедливост, на всички скандални несправедливости на съдбата. Но добротата на една *вяра* не е доказателство за нейната истинност. Въпреки че шестстотин милиона души се придържат към тази религия, въпреки че *е* най-близо до неясните корени, въпреки че е единствената неомразна и най-малко безвкусна от всички, *тя би трябвало* да направи това, което другите не са направили: да ни донесе неопровержими доказателства. Защото това, което ни е дала досега, е само първата сянка на началото на едно доказателство.“

Този пример ясно показва как някой, който може да си представи спасението на духовното изследване само в едната крайност, във феноменализма – както показват всичките му аргументи – не може да схване смисъла и истинската същност на тази духовна наука. Много може да се научи от фигура като Метерлинк. То е следното: истините, които трябва да бъдат интегрирани в човешкото развитие на света, където и да се появят за първи път, са наистина способни на това, което *Шопенхауер* характеризира с думите, които вече бяха споменати тук: През вековете бедната истина е трябвало да се изчервява, че е парадоксална – Метерлинк дори я намира за „неправдоподобна“ – и въпреки това това не е нейна вина. Тя не може да приеме формата на върховна, всеобхватна грешка. Тогава тя поглежда с въздишка към своя бог-пазител, Времето, което я зове с победа и слава, но чиито размахвания на криле са толкова големи и бавни, че индивидът умира над тях.

Такъв е ходът на интелектуалното развитие на човечеството. И сигурно е интересно и поучително за нас, че дори най-добрите сред нас днес – всъщност именно онези хора, които искат да се свържат с духовния свят с много фибри на своето същество – не са в състояние да схванат същността на истинската духовна наука. По-скоро, именно там, където става въпрос за идентифициране *на* пътя към двете възможни грешки, те се спъват, защото не смеят да прескочат бездната, защото искат да се осланят на обикновения свят във феноменализма. Или когато

Не това, но те търсят, дори и да не го осъзнават, повишаване на самочувствието в екстаз.

не е просто да се разбере природата на индивидуалните възможности за грешка, а по-скоро да се разбере какво човечеството трябва да избягва, ако иска да се научи да разпознава и да възпрепятства източниците на грешка в духовните науки. От начина, по който беше проведена днешната дискусия, може би се очертава едно нещо: духовното изследване трябва да познава източниците на грешка. Защото изкушението винаги присъства в душата, или да се отклони към феноменализъм, тоест да стои духовно безсилна пред духовния свят, или да се отклони към екстаз, тоест да иска да влезе в духовния свят с неадекватни духовни органи и да възприема само фрагменти, а не свързани факти. Пътят се намира между тези две крайности. Човек трябва да знае възможностите за грешка. Но тъй като те могат да възникнат на всяка стъпка в духовния живот, човек не само трябва да ги познава, но и трябва да ги преодолее. Защото резултатите от духовното изследване не са само резултати от изследване, но са и победи, преодоляване на грешки, преодоляване на преди това придобити възгледи, преодоляване на егоцентризма и други неща.

Всеки, който се задълбочи в това, което днес едва беше скицирано, ще забележи , че където и да отидем да изследваме духовния живот, потенциалът за грешка дебне толкова ужасно, че въпреки това трябва постоянно да го преодоляваме. Той ще забележи, че духовното изследване не само съответства на непреодолим копнеж за това, от което човечеството се нуждае за сигурност

не само изисква неговия живот, но целта му, за всеки, който разглежда движението му с разбиране, трябва да изглежда напълно постижима за здравия човешки разум. За да обобщя, по начин, който отразява това, което днешната лекция имаше за цел да предаде, бих искал да кажа: Въпреки всяка съпротива, въпреки всички неща, които могат да пречат на духовното изследване, всеки, който със здрав разум се задълбочи в резултатите от духовното научно изследване, може да почувства и усети, че тези резултати от духовното изследване наистина са постижими.

поради сериозни психически пречки,
през объркана умствена тъмнина,
до сериозна яснота,
към светлата истина!

МОРАЛ В СВЕТЛИНАТА НА ПСИХИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Берлин, 3 април 1913 г.

Когато *Платон*, великият гръцки философ, се е опитвал да дефинира или характеризира божественото, той го е наричал „Доброто“. А *Шопенхауер*, който в много отношения е подражавал на Платон, веднъж е заявил в своите писания, че може да нарече философския си възглед „наука“ много повече, отколкото на *Спиноза* е било позволено, защото той, Шопенхауер, наистина е основал целия си мироглед върху първичната сила на волята, като по този начин е превърнал нещо, свързано с най-съкровените морални импулси на човешката душа, в фундаментална сила на вселената; докато Спиноза – както твърди Шопенхауер – е структурирал системата си по такъв начин, че моралното, етичното като такова все още не се съдържа в най-висшите принципи на света. Шопенхауер, подобно на Платон, е искал да внуши – и много философски мирогледи са направили същото – че всичко, което наричаме морално в развитието на човечеството, е толкова интимно и дълбоко вкоренено в това развитие, че човек не може да си представи, че сферата на морала в крайна сметка не обхваща всички чисто природни явления; че сферата на морала не е в основата на всичко, което човечеството може да проумее в природния или духовния свят като фундаментален принцип и основна същност на нещата. В смисъла на такива философи, моралът би бил...

В човечеството се осъществява вграждане и озарение на божествения морал, който прониква в целия свят. А това би означавало, че всяко издигане, в смисъл на мироглед, до фундаменталните принципи на съществуване неизбежно трябва да доближава човечеството все повече до източниците на морални импулси в света.

не е задължително човек да се съгласява напълно с подобни философски светогледи, все пак може да се твърди, че подобни светогледи стигат до вида мнение, вида перспектива, описани от Платон и Шопенхауер, именно защото те осъзнават пълното достойнство и значение на морала в развитието на човечеството и следователно не желаят да пренебрегнат моралните импулси в самите основи на съществуването. Дори и човек да не е напълно съгласен с подобни светогледи теоретично, все пак може да научи и да намери основание в тях факта, че всеки светоглед, който трябва да се намеси в човешкия живот и действие, трябва в известен смисъл да изглежда оправдан пред трибунала на морала; той трябва да изглежда толкова оправдан, че моралът да може да му даде безусловно потвърждение. Следователно, ангажирането на всеки светоглед с моралните импулси на съществуването е необходимост. Именно от този контекст е избрана темата на днешната дискусия, която е да се обърне внимание на връзката на това, което тук се разбира като хуманитарни науки, с моралните принципи и импулси на човешката душа.

Когато се застъпваме за морални въпроси, известно, може да се каже, свещено, благоговение към територията, в която човек навлиза, е необходимо от самото начало за едно разумно обмисляне на нещата.

Трябва да се каже. Защото човек навлиза в онази сфера, която гледа към съждения, целящи да решат, в най-интензивен смисъл, за стойността и безполезността на човешката душа, и веднага щом навлезе в тази сфера, усеща, че по този начин достига до непостижими дълбини на човешката душа, до такива непостижими дълбини, че човек не би се приближил лекомислено до каквато и да е окончателна преценка в тази сфера. И в това отношение Шопенхауер прави едно значимо, често цитирано изказване: „Да проповядваме морал е лесно, да оправдаваме морала е трудно.“ Какво има предвид Шопенхауер с това твърдение?

Че проповядването на морал е лесно, става очевидно веднага щом човек хвърли дори един поглед върху човешкия живот. Защото почти нищо друго не се проповядва толкова много в човешкия живот, колкото морала. Нищо не се оценява повече от моралната стойност или безполезност на душата. И когато човек разгледа човешкия живот задълбочено, трябва да каже отново: Колко неподходящи са действителните морални проповеди, за да достигнат истински до душите, така че да ги обхванат по такъв начин, че моралните принципи, които един или друг човек възнамерява, дори и да са ясно разбрани, биха могли да бъдат и истински морални импулси в тези души! Всъщност, колко лесно някои могат да проповядват морал на себе си, за които е изключително трудно да следват истински морални импулси. Шопенхауер вярва, че всичко, което може да се проповядва като принципи, морални формули или морални предписания, всъщност е безсмислено. В неговия смисъл нещо е смислено само ако човек може да демонстрира душевна сила, душевен импулс в човешката душа, който съществува като реалност в душата и от който произтича моралът.

Действието произтича от това. Тогава би могло да се каже, че е посочил нещо в човешката душа, което, ако бъде оставено на произвола на съдбата, подтиква към морално действие; тогава е открил основата на морално действие в душата. Тогава е установил морала, защото е изяснил истинския импулс в душата. Тогава не просто е проповядвал морал.

Сега, с подобно искане, колкото и оправдано да е то, човек осъзнава колко е трудно да се проникне в онези дълбини на човешката душа, където наистина дремят моралните импулси, където се намират тези импулси, от които произтичат моралните или неморалните действия. Става трудно да проникнем в тези дълбини с нашата преценка. Нека разгледаме конкретен случай, който може да ни научи колко е трудно за една съвестна душа да си състави преценка за моралната стойност или безполезност на едно човешко действие. Да предположим, че някоя видна фигура се качва на кон и излиза. На пътя тази видна фигура намира бедна жена, клекнала край пътя. Тази фигура, препускайки на кон, вижда жената, бръква в джоба си, вади пълната си кесия и ѝ я хвърля.

Сега пред нас е действие. Въпросът сега е: Как искаме да преценим подобно действие от гледна точка на морала? *Херман Грим*, когото вече споменах, казва следното за това действие, което всъщност някога се е случило със световноизвестна личност. Нека предположим, че жената е била суеверна и че ситуацията е била такава, че жената просто е възнамерявала да извърши кражба в близко бъдеще за децата си, които са били в крайна нужда.

защото кесията на мъжа отлетяла при нея. Но тя е суеверна, казва Херман Грим. Защо тогава жената да не каже: „Чрез този мъж ми се яви ангел от висшите светове и по този начин бях спасена от бездната“? Тук, чрез тези неща, които биха могли да съществуват в душата на тази жена, имаме един вид морално обяснение. Но нека предположим, казва Херман Грим, че този човек, който е хвърлил пълната кесия на тази жена, по-късно влиза в събиране на различни хора. Първият човек, който чуе този човек да разказва историята за това, отбелязва: „Е, винаги съм чувал, че този човек е изключително скъперник; сега виждам колко незначителни са подобни преценки навсякъде!“ И такъв човек сега би могъл допълнително да защити този човек, предполага Херман Грим, и би могъл, така да се каже, да допринесе навсякъде за коригиране на слуха за скъперничеството на този високопоставен човек, като разпространи информацията за неговата „щедрост“. Но нека предположим, предполага Херман Грим, че втори човек е чул същата история и се е почувствал доста особено засегнат от нея; защото този човек, да предположим, наскоро се е опитал да вземе назаем много по-малка сума от този човек, отколкото е имал в портфейла си, и мъжът е отказал да му даде парите. Няма ли този човек да прецени съвсем различно? Или пък трети човек, предполага Херман Грим, може да присъства, който в момента, в който чува това, сам е подтикнат да каже: Да, в затруднено положение съм; не мога ли и аз самият?

Получил ли е нещо? – Такава личност би могла сега да стигне до преценка, която би била съвсем различна както от тази на жената, така и от тази на другите личности. Четвърта личност би могла да знае, когато този инцидент бъде разказан, че въпросният мъж е бил огромно задължиял точно в този момент и тази личност тогава би видяла действието в съвсем различна морална светлина. Тя би могла да каже, че е голяма несправедливост да се хвърля портмонето толкова лесно, когато човек е длъжен да плати дълговете си, които кредиторите навсякъде чакат. Друга личност би могла да знае – предполага Херман Грим – че портмонето не е принадлежало на самия мъж, а на жена му, и че мъжът е хвърлил небрежно портмонето на жена си и следователно жената би могла да се оплаче от безразсъдството на този мъж. И различни други гледни точки биха били възможни.

Така виждаме как хора, започвайки от различни гледни точки, биха могли да преценят подобно действие по съвсем различен начин и дори да не схванат какво живее в душата като истински импулс. Херман Грим разглежда този случай по-специално, защото иска да покаже доколко моралните преценки трябва да се приемат с известна степен на скептицизъм, когато ни се появяват за такава видна фигура, например в мемоарите. Всички подобни преценки наистина биха могли да се появят в мемоарите, защото целият въпрос, който представих тук, всъщност се е случил в подобна ситуация, а именно с великия поет лорд *Байрон*. И обсъждайки един от своите мемоаристи, който е бил запознат с Байрон, Херман Грим повдига този случай. Той трябва да бъде споменат тук, защото...

Това е така, защото то ярко илюстрира множеството житейски преценки, до които сме стигнали по различни начини, когато се опитваме да преценим всяко морално действие на човек. Всъщност, макар че като цяло е трудно, в смисъла на Шопенхауер, да се установи морал, във всеки даден случай става практически невъзможно да се подходи към вътрешния живот на човек с убедителна морална преценка, която наистина би уловила същността на ситуацията.

Обаче, въз основа на тези предпоставки, човек не бива да заключава, че трябва да бъде безразличен към морала. Напротив! Всеки, който схваща живота в неговата цялост, въпреки това ще счита морала за най-святото нещо в човешкия живот и ще стигне до заключението, че към това най-свято нещо също трябва да се подхожда със свято благоговение. Защото в много отношения е самонадеяно да се изправяш пред друг човек с морална преценка, като се има предвид колко много разделя една душа от друга.

След като установихме тези предпоставки, нека сега представим това, което беше представено в тези различни лекции относно природата на духовната наука. От една страна, духовната наука ни води по-дълбоко в духовните основи на нещата. Но видяхме и как е способна да го направи: това е възможно, защото разкриваме дълбоко спящи сили на нашия вътрешен живот, така че можем да схванем духовните основи на света само като извлечем силите, спящи в дълбините на човешката душа. По този начин, именно с методите на духовното изследване ние се доближаваме до по-дълбоките основи на човешкото съществуване —

Вътрешният живот на душата, онези дълбини, от които извираят моралните импулси по такъв мистериозен начин. И въпросът трябва да бъде: Какво се случва, когато в дълбините на душата изследванията, които се стремят да извадят тези дълбини на повърхността, се сблъскат с моралните импулси? Защото в обикновения, ежедневен живот на физическия свят наистина е така, че дори най-простата, най-необразована човешка душа може да бъде уверена в морални импулси, извиращи от дълбините. И много високообразовани хора, много от тези, които се смятат за философи или учени, могат да бъдат засрамени в моралната сфера от проста личност, която притежава малко знания, но която от дълбините на душата си е способна да извършва най-саможертвоприемните актове на истинска любов към човечеството в най-трудните ситуации. Обикновените знания, външното физическо разбиране, със сигурност не е необходимо да водят надолу в дълбините, от които извираят моралните импулси, импулсите, от които трябва да се основава моралът.

Обаче, веднага става очевидно, че ако духовната наука иска да се издигне до първичните духовни източници на съществуване, тогава човешката душа, в известен смисъл, трябва да развие три неща, ако иска да стане духовен изследовател. Тези три неща бяха представени в хода на тези зимни лекции като трите етапа на свръхсетивното познание. Първо, беше споменато това, което наричаме имагинативно познание, т.е. знанието, което възниква пред човешката душа, когато *тя* се е освободила напълно от всяко сетивно наблюдение и всяка интелектуална дейност, обвързана с инструмента на мозъка. След като душата е достигнала точката, в която...

един свят от образи се издигне от дълбините си , тези образи, с по-нататъшно обучение на духовния изследовател, ще се превърнат в образи на истинските духовни реалности, които съществуват зад външния свят на сетивата. Имагинативното познание е първият етап. — Тези етапи на свръхсетивното познание са обяснени и в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“.

Второто нещо, което човешката душа трябва да постигне – подобни неща могат да бъдат изразени само горе-долу метафорично и всичко това вече беше обсъдено, но днес ще бъде споменато накратко, за да се избегнат недоразумения – се състои във факта, че това, което първоначално се е появило в образи, но не може да се сравни с образите на едно-единствено сетиво, изплува , така да се каже, от самото себе си чрез „универсален език“ като вдъхновено знание. Това означава, че когато способността за вдъхновение на духовния изследовател се пробуди, духовните същества и факти, които се намират отвъд сетивния свят, му говорят.

Третият етап, чрез който духовният изследовател истински прониква в същността на духовните факти и същности, се нарича интуиция. Това не се отнася до интуицията, понякога описвана с тази дума в обикновения език, а по-скоро до нещо, което е истинско престъпване на собствения вътрешен живот в друго същество, чрез което индивидът, свързвайки своето същество с това на друго същество, става способен да проникне във вътрешните механизми на духовните същества, съществуващи извън самите тях. По този начин, на други етапи на познанието, въображението, вдъхновението и интуицията стоят в контраст със сетивното и интелектуалното познание.

Чрез тези три нива на познание, човешкото разбиране прониква

Душата навлиза в духовния свят. Във всяка човешка душа дреме силата на въображението, тоест на виждането на образи от свръхсетивния свят, както и силата на вдъхновението, тоест на възприемането на това, което духовните факти и духовните същества на свръхсетивния свят имат да ни разкрият, и силата на интуицията. Те се извличат чрез методите, които също бяха описани тук. Следователно човешката душа, като духовен изследовател, трябва да проникне в неговите дълбини, за да стигне до основните принципи на съществуването.

Вече беше посочено, особено когато се обсъждаха „грешките на духовното изследване“, колко важна е отправната точка, от която душата достига до онези етапи от своето съществуване, на които може да зърне духовния свят. Особено беше подчертано, че за онази душа, която не започва с морална добродетел, с морално разположение, настъпва един вид безсилие по отношение на познанието за духовния свят. Такава душа ще проявява известно вцепенение по отношение на висшите светове и ще може да разкрие от тези висши светове само това, което се вижда сякаш чрез вид вцепенение, което следователно е изкривено. По този начин вече беше посочена връзката между морално разположение на душата в началото и това, което душата може да постигне, когато наистина навлезе в духовните светове чрез въображение, вдъхновение и интуиция. Но можем да характеризираме значението на моралната конституция на душата за висшите етапи на познанието още по-точно.

Въображението възниква у духовния изследовател по такъв начин, че сякаш се появява на хоризонта на неговото съзнание, първо от вътрешния му живот, а след това от същността на

Образите възникват от общия психически живот. Тези образи, които се появяват по този начин и чието значение вече описахме, трябва да се различават в зависимост от състоянието на ума на индивида, което той вече притежава тук, във физическия свят. Душа, която развива чувство за правилната, истинска връзка между фактите тук, във физическия свят, когато се издигне до въображението чрез описаните методи, ще пренесе това вътрешно разположение за истинска връзка на нещата с него във висшите светове. Следователно можем да кажем, че душа, която наистина разбира как да живее в сферата на фактите във физическия, сетивния свят, пренася своята истинност със себе си в духовните светове. Душа, обаче, характеризираща се с неточност – а от неточността, както вече беше посочено, до грешката, дори до лъжата, е само малка стъпка – душа, характеризираща се тук с неистинност по отношение на сетивните факти на физическия свят, такава душа носи със себе си вътрешното разположение на неистинност нагоре в света, където са предназначени да възникнат въображенията, образите на духовния свят. И следствието от това е, че от неговата неистинност, която не съответства на света, а извира само от собственото му вътрешно същество, се изгражда свят от образи, който сам по себе си е просто еманация на въпросната личност.

Следователно, когато душата се възнесе в сферата на въображението, неистинността ще накара такава душа да не разкрие нищо от духовните светове, освен това, което е просто отражение на нейната собствена неистинност. Следователно, въпреки цялото обучение в духовния свят, е от съществено значение душата, преди да влезе в света на въображението, като подготовка за въображаемо преживяване...

Знанието трябва да се консолидира тук, във физическия свят, чрез това, което може да се нарече чувство за факти, чувство за фактите. И трябва да се подчертае, рязко да се подчертае, че всичко, което отклонява от това чувство за факти, не може да осигури правилна подготовка за съзерцание на духовния свят. За някой, който иска да стане духовен изследовател, ще бъде добра подготовка да се въздържа, доколкото е възможно, от всякаква чисто лична и субективна критика, от това да съди нещата единствено „от собствена гледна точка“, от твърдението: „Намирам това за правилно“, „Намирам това за грешно“. По-скоро, добрата подготовка за духовно познание е да се опита, доколкото е възможно, да потисне всякаква преценка от лична гледна точка, всяко твърдение на личната субективна гледна точка, тук, във физическия свят; да се стреми да остави само фактите от живота да говорят сами за себе си. Следователно ще открием, че този, който е на правилния път към духовния свят, се стреми във всичко, което разказва или описва, да не представя това, което съди за нещата, а да остави нещата да говорят сами за себе си, стремейки се да направи повече от просто да събере фактите.

Следователно, ако срещнем човек , който при всеки повод казва: „Това или онова се случи тук или там, намирам го за безвкусно; нещо се случи тук или там, не мисля, че е хубаво; нещо се случи тук или там, намирам го за грозно, онова за красиво“ – и каквито и да са градациите – тогава такъв човек не е на добър път към възход в духовните светове. По-скоро е на добър път, ако се стреми да потисне подобно осъждане и просто и ясно да признае фактите –

е, когато човек погледне фактите и им позволи да говорят сами за себе си, превръщайки го в принцип: Ако наложа преценката си на някого, тогава това наистина е моя преценка – тогава той не само е длъжен да вярва, че това, което казвам, е истина, но и че аз имам преценка. Ако обаче се заема да разкажа на някого какво съм наблюдавал тук и там, тогава той може да си изгради собствена преценка. Колкото повече човек се принуждава към втория начин на гледане на света и разказване на нещата, толкова повече се въоръжава с чувство за факти и се подготвя за въображаемо познание. Всеки, който иска да се подготви за въображаемо познание, трябва преди всичко в начина си на мислене да се откаже от навика да казва с всяко преживяване: „Аз намирам нещата за такива или онази“. Той трябва да смята това, което може да открие за нещата, за несъществено и да се стреми да бъде просто инструмент, чрез който нещата или фактите говорят.

Когато човек обмисли това , става ясно, че една решаваща добродетел, истинността, е присъща сред необходимите подготовки за методично обучение в познанието на висшите светове. Невъзможно е да се съмняваме, че правилното обучение за познанието на висшите светове е или поне трябва да бъде морално полезно. Всъщност въпросът може да се разгледа и от друга гледна точка. Да разгледаме случая, в който някой не се подготвя за висшите светове чрез гореспоменатата истинност. Тогава, ако премине през подходящото духовно обучение и упражнения, спящите му сили наистина могат да бъдат събудени и в крайна сметка той ще бъде представен пред един въображаем свят.

човек може да стане. Но какво е тогава този свят? Този свят не е нищо друго освен отражение на собственото му същество. И тъй като в момента, в който човек пренебрегне света на сетивата, в момента, в който пренебрегне и интелекта, свързан с мозъка, този въображаем свят му се представя като нещо реално, независимо дали изразява нещо реално или е просто отражение на съществото на този, който го притежава, тогава всеки, който не е правилно подготвен чрез истинност, също ще има пред себе си „въображаем свят“, защото той го заблуждава да мисли, че е реален, когато всъщност е само отражение на собствената му душа, на собственото му вътрешно аз. Тогава този свят е постоянен изкушител към неистинност. Следователно може да се каже, че някой, който не прониква в духовния свят чрез практикуване на истинност, се поставя в ситуация, в която постоянно в обкръжението си, когато възприема в свръхсетивния свят, присъстват изкушенията към неистинност и лъжа. От това естествено следва заключението, че всяко изкачване в свръхсетивния свят трябва да бъде свързано с култивирането на добродетелта на истинността, с култивирането преди всичко на чувството за факт. Защото само когато притежаваме чувство за факт, чувство за взаимосвързаността на фактите във физическия свят, който съществува извън нас, можем да култивираме истинност.

Същото явление се случва и с вдъхновението, само че в тази сфера то става още по-ярко, дори по-смислено. Чрез вдъхновението нещата, които са психически присъстващи в нашата среда, започват сякаш да ни говорят; те ни разкриват, разкриват ни същността си. Ние не ги чуваме чрез гласове и звуци, подобни на външния свят, а ги чуваме психически.

Сега е необходима различна подготовка, за да може човек не просто да възприема това, което му разкрива собственото му същество, а по-скоро да опознае обективен, реален „свят“. За това е необходимо култивирането на една много специална добродетел на душата. Такива неща могат да се установят само чрез опит. Който желае да постигне вдъхновение, трябва да култивира в себе си, по по-висш начин, отколкото е необходимо за обикновения свят, добродетелта на моралната смелост, непоколебимостта и силата на духа. Защото само този, който притежава морална смелост, който не се страхува от нищо, което би могло да застраши собствената му личност, ще може да устои на това, което му говори чрез вдъхновение от духовните реалности. И всеки, който е развил твърде малко сила на духа и морална смелост, преди да влезе в духовните светове, много скоро ще забележи – или по-скоро няма да го забележи толкова лесно, но други, които разбират нещо по въпроса, ще го забележат – че докато някои неща от духовния свят му говорят, всичко това, което по този начин достига до него, той говори, но е само ехо от неговата собствена същност. Тъй като душата му не е достатъчно силна, защото ѝ липсва пълна опора в себе си, тя не може да задържи това, което е в себе си, а по-скоро го излъчва навън и това, което се връща към нея, е това, което самата тя е. Душа, която не е подготвена за вдъхновение чрез морална смелост, много скоро ще се представи като такава, която чува нещо като „духовни гласове“, но тези духовни гласове няма да бъдат нищо друго освен това, което самата тя носи в себе си, което е просто ехо от собственото ѝ същество. Когато такава душа осъзнае, че това е така, тя ще бъде още по-съкрушена от това, което прониква към нея от духовния свят.

Така виждаме, че още едно съществено качество на душата, качество, чийто морален характер не може да бъде отречен, трябва да бъде укрепено и подсилено, ако тази душа желае да проникне в свръхсетивния свят: морална смелост, сила на духа. Това е необходимо като подготовка за истинско вдъхновение. От това лесно може да се заключи, че е от съществено значение, преди всичко, да се укрепи моралната смелост във физическия свят, преди човек да пожелае да стане духовен изследовател, за да може душата наистина да възприеме откровенията на това, което се дава чрез въображението, също и чрез вдъхновението.

Мнозина, които не разбираха въпроса достатъчно добре, вярваха, че могат да разчитат на моралната смелост на тази или онази душа, след което ѝ дадоха средства да се възнесе в свръхсетивния свят и след известно време успяха да се срещнат с душата - и тя не разкри нищо друго освен това, че просто отразява собствената си същност, която интерпретира като „звуци“ или „думи“.

По този начин, духовното обучение е тясно свързано с увеличаването на моралната сила и следователно всяко правилно проведено духовно обучение ще има за цел преди всичко укрепването и консолидирането на моралната сила. Следователно, където и да намерите описания на методите, чрез които човек се издига към висшите светове, например в моя труд „Как да постигнем познание за висшите светове?“, ще намерите и индикации за необходимостта от укрепване на моралната сила. Защото моралната сила не трябва просто да остане такава, каквато е в обикновения живот на физическия свят, а трябва да се увеличава и укрепва.

Но това, което най-много се откроява, е необходимото в тази връзка, когато се обърнем към интуицията,

Чрез което душата, превърнала се в духовен изследовател , е способна истински да съчувства на вътрешната същност на друго духовно същество или друг духовен факт. Ще открием, че след духовно обучение става практически невъзможно да съчувстваме истински на други същества, освен ако вече не сме култивирали тук, във физическия свят, това, което може да се нарече открит интерес към всичко около нас – свободен, открит интерес. Цялата тесногърдост на душата, цялото ѝ затваряне в себе си, всичко, което не насочва вниманието на душата към състраданието и радостта на ближните и на всичко, което вече ни заобикаля в сетивния свят – всичко това пречи на душата, след като се е възнесла в духовния свят, да постигне истинска интуиция, истинско познание за висшите същества. И тук се озоваваме в сферата, където нашите съображения се пресичат с това, което Шопенхауер нарича своя „основа на морала“.

Шопенхауер в никакъв случай не е бил учен в областта на хуманитарните науки в смисъла, в който терминът е използван тук. Следователно, за него душата, слизайки в дълбините си, не се разгръща по такъв начин, че да развие триединство от сили, съответстващи на трите етапа на познанието – въображение, вдъхновение и интуиция – а по-скоро за него всичко се слива в едно. „Душата“ е мъглива същност, обхващаща всички сили, живеещи в нейните дълбини. По този начин Шопенхауер не може да анализира моралните добродетели, чието култивиране трябва да бъде подготовка за духовно обучение: чувство за факт като основа на добродетелта на истинността за въображението, силата на духа като основа за това, което води до вдъхновение, и третата – която Шопенхауер обстойно обсъжда – тази, която се намира в

Дълбоко в душата се крие сън, който човек би могъл да нарече интерес към околната среда и заобикалящите я същества. Но Шопенхауер насочва вниманието към нещо друго и тук той е, в известен смисъл, дълбоко брилянтен. Той насочва вниманието към това, което наистина е едно от малкото качества и импулси на душата, които вече показват във физическия свят как съществува един вид подземна връзка директно между душата и душата. Шопенхауер насочва вниманието към съжалението, или може би по-добре казано, състраданието. Достатъчно е само да се спомене думата съжаление, състрадание, която според Шопенхауер трябва да присъства във всяка душа, която може да се нарече морална, и човек, първо, ще почувства, че това състрадание докосва нещо, което наистина е свързано с най-съкровения морален импулс, с това, което може наистина да обоснове морала. От друга страна, човек ще почувства, че с думата състрадание е докоснал нещо, което е интуиция, вече присъстваща във физическия свят, пренасяне на собствената *душа* в другата *душа*. Доказателство, че съществува подфизическа връзка между душа и душа, доказателство, че духът със своите сили присъства между душа и душа, доказателство за това за всеки, който може смислено да съзерцава света, е това, което може да се опише с думата „съжаление“.

Шопенхауер и много други, които са размишлявали върху тези въпроси, с право наричат състраданието, емпатията, истинската мистерия на човешката душа, която може да се наблюдава вече тук, във физическия свят. Защото има нещо безкрайно дълбоко в това една душа, затворена в тяло, да чувства нещо, което носи радост на друга душа или причинява страдание на друга душа, така че при преминаването напред-назад на...

Силата на една душа над друга наистина представлява един вид духовна мистерия, която вече присъства тук, във физическия свят. Затова Шопенхауер казва: Колкото и да проповядва морал, той се основава на този живот на една душа в друга; моралът се основава само на състраданието или на съжалението. Следователно, може съвсем правилно да се каже, че в смисъла на Шопенхауер, в света има толкова морал, колкото и състрадание. С известно основание Шопенхауер посочва, че би било непоносимо да се чуе изречението: „Този човек е добродетелен, но не познава състрадание.“ Шопенхауер има предвид: Всеки ще усети невъзможността да се изрече подобно твърдение, добродетелта и липсата на състрадание да се обединят в една душа. По този начин Шопенхауер смята, че е непоносимо да се чуе изречението: „Той е несправедлив и злонамерен човек, но е много състрадателен“, въпреки че може да се каже, че вътрешните механизми на човешката душа понякога са толкова сложни, че човек може да изпита как някой несъмнено може да извърши доста ужасни, неморални действия и въпреки това да развие определено чувство, например, към гълъби и подобни животни. Като цяло обаче може да се каже, че Шопенхауер докосва дълбините на моралното оправдание, когато говори за състрадание.

Говорейки от гледна точка на духовната наука, човек трябва донякъде да разшири принципа на състраданието и тогава пред душата ни изниква това, което може да се опише като състрадателен интерес, като състрадателно внимание към всичко, което се случва в средата около нас. Защото истинският, вътрешен интерес към радостта, която се изпитва, е нещо, което човек, който не може да сподели тази радост, не може да има, а истинският, дълбок интерес...

Човек не може истински да споделя страданието на друго същество, ако не може да съчувства на това страдание. В много отношения състраданието, емпатията и интересът съвпадат. Да имаш истински, истински интерес означава да имаш любов. Защото човек не може да има интерес без, в най-истинския смисъл на думата, без да има любов, без да има състрадание.

Сега, правилната подготовка за интуитивно прозрение тук, във физическия свят, е отново тази, която има за цел, доколкото е възможно, да укрепи и ободри душата, като я привикне да се интересува от всичко, което живее, диша и съществува, и да може да обръща внимание на всичко, което я заобикаля. Колкото по-дълбок е нашият интерес, толкова по-добре ние, като духовни изследователи, се подготвяме за интуицията на висшите светове. Следователно, може да се каже: За духовната наука, по-специално, появата на състрадание във физическия свят се явява като отражение на факта, че онези дълбоки сили на душата, които водят до интуиция, могат да се развият истински и правилно само ако душата се подготви за това чрез истински интерес към своята среда – тоест чрез любов и състрадание.

По този начин, където и да се обсъжда правилният път към духовното обучение, виждаме, че този правилен път е неразделен от това, което е и най-значимата морална добродетел на човечеството. Защото в безкористната любов, във внимателното наблюдение на всички страдания и всички радости, на цялото съществуване като цяло, в непоколебимата постоянство на душата и в истинността се крият, така да се каже, най-значимите, всъщност най-фундаменталните морални добродетели. Всеки, който желае да разбере някоя добродетел, например добродетел каквато несъмнено е верността, ще

Те лесно могат да бъдат разпознати като особена форма на непоколебимост . Човек, който е непоколебим, ще разбере и *как* да остане лоялен по съответния начин. Всички добродетели, може да се каже дори съвкупността от добродетели, могат да бъдат проследени по определен фундаментален начин до тези три качества на душата. Сега, ако трябва да се опише връзката между духовната наука и морала, трябва да се обърне внимание и на това как човек, когато наистина стигне до съзерцанието на духовния свят, било то чрез духовно обучение или просто като приеме с отворен ум това, което духовното изследване представя, се сблъсква със свят, който му поставя много специфични изисквания – изисквания, които със сигурност ще обхванат това, от което душата се нуждае по отношение на увереност, надежда, сила и т.н. Но човекът също така достига до точката, в която се изправя срещу себе си, където, в пълно себепознание, той в известен смисъл е излязъл от личността си, където е влязъл в свят, който вече не съдържа само личните му интереси и намерения. Нашата душа достига до тази точка по пътя към духовното изследване, където се изправя срещу себе си, където се изправя срещу своята личност , където застава пред съществото, което е била досега. Вече беше посочено, че тази конфронтация със съществото, което човек е бил досега, се описва в духовните изследвания като среща с Пазителя на Прага, този праг, който разделя свръхсетивния свят от обикновения физически свят. Именно с този Пазител на Прага човек за първи път осъзнава какво е, какво досега е наричал своя личност, своите интереси, какво е желал, какво е чувствал като нещо, което може да се опише със симпатия или антипатия.

Беше свързано с патология. Всичко това се изправя пред теб като чуждо същество , изплува отвътре. Гледаш го като чуждо същество и се научаваш да казваш: Досега си говорил за всичко това. Сега го имаш пред себе си и то ти се разкрива като различно същество; ти си извън себе си. - Същото е и с чувството, с волята на човек в момента на среща с пазача на прага. Когато човек преживее това, той знае и колко силни са всички магнитни сили, които го привличат към личността, която е бил, и която всъщност трябва да остави зад гърба си.

Това е значимото преживяване, описано тук преди като разтърсващо: осъзнаването, че човек трябва да се освободи от себе си, но това същество, което е бил, пред което стои, не иска да се освободи; то го привлича към себе си със стотици сили. — И ако човек се поддаде на тези сили, той не може да се освободи от това, което досега е наричал „себе си“, не може да влезе в духовния свят. Опознавайки себе си, човек научава връзката между висшия свят, между висшите сили на познанието, които винаги спят в човечеството, и между това, което е във физическия свят. Теоретично погледнато, това освобождаване от себе си може да изглежда лесно. Когато това събитие се преживее – не само чрез духовно обучение, но и чрез това, което човек може да разпознае чрез духовно обучение – става ясно, че тези магнитни сили не могат да бъдат преодолені единствено чрез преценка. По-скоро, докато човек се откъсва от себе си, силата на тези обвързващи сили също нараства, така че човек чувства: всичко, което иска да го дърпа назад, става по-силно, колкото повече се откъсва от себе си. Човек забелязва все повече и повече какво го води към навика...

нисшата личност и все повече осъзнава колко е необходимо първо да е натрупал сила, за да се съпротивлява на тези магнетични сили. Тоест, човек трябва действително да позволи на истинското навлизане в духовния свят да бъде предшествано от такова укрепване на душевните сили в доброто, в морала, такава склонност към това, което духът изисква от нас, че да може да устои на изкушенията на нисшата личност с по-голяма сила, отколкото е необходимо във физическия свят.

Едва когато се сблъскаме с описаното, разтърсващо събитие, човек осъзнава, че всеки подход към духа е едновременно подход към моралните изисквания. Така, чрез опита, човек получава нещо, което оправдава Платон, великия гръцки философ, когато нарича божественото „Добро“. Когато се сблъскаме с природни явления, човек ще стигне до по-точна преценка за тях, колкото повече се въздържа от морална преценка. Кой, например, би съдил морално солен кристал или растение, което е забавило развитието си? В обикновения физически свят естественият и моралният световен ред се сливат, така че човек усеща дълбочината на моралния световен ред едва когато осъзнае, че само с морална сила човек е истински допуснат до духовния свят. Следователно, това се счита за основен принцип на духовния свят – и това отново е опит: Всеки може да достигне пазача на прага; само този, който чрез моралната си сила може да го премине. Но който стигне само до него и след това трябва да се върне обратно, тогава има пред себе си духовен свят, който е просто отражение на собствения му вътрешен свят. Така някой може

Вярата, че човек има цял духовен свят пред себе си, му позволява да заблуди другите да повярват, че има пред себе си това, което смята за духовен свят. А други хора могат да вярват, че именно духовен свят съответства на истината. Ако човек не е успял, чрез своята морална сила и своята морална конституция, да премине пазача на прага, тогава неговият духовен свят не е проникнат от истина, не от обективност. Следователно, естествено ще следва, че всяко истинско познание за духовния свят ще даде такова представяне на духовните състояния, което чрез начина, по който се представя на душата, не само проповядва морал, но и го утвърждава.

Това става особено ясно, когато човек разгледа многократно представеното тук от различни гледни точки като необходимо прозрение на духовната наука: животът на човешката душа чрез повтарящи се земни животи. Всичко, което сме в един живот, формира основата за качествата, които притежаваме в следващия. И както сме в един живот, така и качествата, които носим в себе си, са последици от предишни земни животи. Душа, която не развива чувство за факт, чрез тази липса на чувство за факт, ще подготви почвата за такива причини, които в следващия земен живот формират предразположенията за душа, която от самото начало проявява неистинност в самата си природа. Неистинността, така да се каже, култивирана чрез такъв душевен живот, поражда предразположения за неистинност в следващия земен живот. Само истинността, култивирана в един душевен живот, поражда истинност в следващия земен живот, дори в своята предразположеност, във външния си талант, така че ако човек

Истинността като необходима подготовка за духовно обучение показва, като същевременно сочи към нещо, което отвъд смъртта прави душата по-морална за следващия земен живот, отколкото е била преди.

Ако вместо сила на духа и морална смелост, в душата се развие известно вътрешно безразличие, известна вътрешна лекота, известно отстъпление от самоистината и от отстояването на това, което човек е признал за истина и правилно, тогава, тъй като това засяга вдъхновението, такъв живот на душата, в който това култивиране на сила на духа е пренебрегнато, ще положи основата за причини, които, сякаш вдъхновяващи, се пренасят в следващия живот и там правят душата егоистична, егоистична. Егоизмът в един живот е, така да се каже, вдъхновен от предишния живот, защото моралната смелост не е преобладавала в душата *през този последен живот* . А практикуването на безразличие към целия външен свят, незаинтересованост, невнимание и егоистична, затворена природа, има ефекта да изпрати това настоящо същество, сякаш по интуиция, в следващото въплъщение, в следващия земен живот и интуитивно осъзнава този живот по такъв начин, че този следващ живот също носи плодовете му, тоест, че тогава вече създава в своите предразположения отчуждение от околната среда, липса на връзка с нея.

какво означава в човешката душа да бъдеш „отчужден от средата“? О, това означава много. Тези, които са отчуждени от средата, които не са адаптирани към нея, са засегнати от нея по такъв начин, че тя непрекъснато ги разболява и това се отразява не само на душата, но и на тялото. Патологичните, нездравословни наклонности се формират като интуиция, произтичаща от предишен...

Душата се изпраща от земния живот в следващия, като се скита през живота безкористно и невнимателно. Това, което е по-психологическо в едно въплъщение – липса на интерес, липса на състрадание към света около нас – преминава по-дълбоко в следващото въплъщение, чак до физическото същество, и се проявява като нездравословно състояние.

Така, когато разглеждаме моралните основи на човешката душа в духовно-научен смисъл, виждаме, че всъщност се докосваме до това, което е активно в тази човешка душа, какви импулси съществуват в нея, докато душата преминава от един живот в следващия, изграждайки новия живот според причините, които е донесла със себе си от предишния. По този начин моралът се превръща във формиращата сила от един живот в следващия и тогава ние не само проповядваме морал, но и демонстрираме какво прави моралът, как действа като сила в човешката душа. И тогава наистина всички онези възражения, които понякога се повдигат срещу духовната наука с привидно основание, отпадат. Често се казва, че когато духовната наука говори за повтарящи се земни животи в смисъл, че кармата уравновесява радостите или скърбите на човек в последващ живот, това установява известен егоизъм. Но ако човек не спори за думи, а се фокусира върху това, което наистина има значение, ако иска да говори не просто за морализиране, а за обосноваване на морала, тогава трябва да се каже: За да стане все по-морална, душата трябва да става все по-съвършена; тоест, вътрешните импулси за нейното усъвършенстване трябва да бъдат разкрити. Следователно трябва да се покаже как моралните импулси—

Тези импулси са свързани със съвършенството или несъвършенството на душата . Следователно, когато става въпрос за представяне на връзката между духовната наука и морала, можем да кажем: Тази духовна наука е най-сигурно оправдана пред законните изисквания на морала, защото тя трябва да включи моралните изисквания в най-значимите си изисквания. Всъщност, тя оправдава по определен начин онези импулси, които са действали върху мислител като Платон, който е определил божествено-духовното като „Добро“, като показва как духовното може да толерира само Доброто, т.е. как трябва да бъде тясно свързано с Доброто.

По този начин, духовната наука може да се счита за нещо, което вече съдържа в себе си, не по външен, а по вътрешен начин, принципите, които основават морала. И освен много други неща, които ще обсъдим в следващата лекция, че духовната наука е предназначена да даде на човека вътрешна сила на душата му, за здравето на душата му, за всичко, от което се нуждае по отношение на сила за работа, по отношение на сигурност, за да се поддържа във външния живот и да проникне в това, което е неговата задача, към всичко това духовната наука може да добави нещо друго, което е важно допълнение към разбирането на човешкия живот, нещо, което е предназначено да задоволи човешката душа. Защото вече посочихме в началото на тази лекция как моралът и моралната преценка сочат към онези дълбини на човешката душа, където душата стои неподвижно със свято страхопочитание пред другата душа, защото е наясно с трудността да се проникне до мястото, където се крият моралните импулси в душата. Видяхме ли тогава, че този, който говори за морални принципи в живота

онези непознати дълбини на човешката душа , пред които трябва да стоим с най-голямо уважение, така че да си кажем, че всяко неоправдано нахлуване в тази човешка душа е само по себе си неморално; ако моралът се представя пред всеки наш събрат по такъв начин, че веднага усещаме: Стоим там с морална преценка пред дълбините на душата му – по този начин духовната наука ни показва, че тези дълбини на човешката душа, когато са укрепени, когато са подсилени и консолидирани, наистина водят нагоре към обективния духовен свят, едва тогава те правят душата съгражданин на духовните светове.

Това, към което подходяме със свят страхопочитание в моралния съд, ни се разкрива едновременно с онова, което единствено наистина притежава „пропуска“ да премине прага, зад който царува духът със своите мистерии. Това от своя страна насочва вниманието ни към природата на човешката душа, към родството на човешката душа, където тя се схваща в своите дълбини с добрия дух. И това е нещо, което прави живота разбираем за нас в онзи дълбок смисъл, който трябва да си кажем – дори когато не можем да се съгласим с моралното поведение на човешка душа, която се изправя пред нас, дори когато трябва сурово да осъдим нейното поведение – за да можем да си кажем, гледайки преминаването на човешката душа през повтарящи се животи: Да, дори в дълбините на човешката душа, която дори, оправдано, трябва да осъдим морално, живее нещо, което я прави сродна с духовния свят, стига само да е готова да проникне в неговите дълбини и да осъзнае източниците на морала в неговите дълбини!

По този начин, хуманитарно-базираният възглед ни помирява.

Моралът, с това, което можем да наречем истинска ценност на човешката душа , ни влага думи в устата, които ни позволяват да предположим, по отношение на много от това, от което се нуждаем – силата на радостта и изобилието, силата на ума и душата, утехата за много житейски страдания – че във всяка ситуация на човешката душа, дори ако тази душа не го осъзнава в това или онова, има много неща, където душата може да каже за себе си: Колкото и скрито да е, в мен има нещо, което изповядва доброта! И това допринася най-много, когато душата се нуждае от сила, за да се поддържа, допринася най-много за силата *на живота и силата на труда, когато човешката душа, въпреки многото грешки в моралната сфера, все пак може да си каже – и може да си го каже, когато се разпознае чрез духовната наука – това, което Теона казва в драмата „Елена“* на гръцкия поет *Еврипид* :

Искам хубавите неща в природата и ги обичам, защото трябва да уважавам себе си !

НАСЛЕДСТВОТО НА ДЕВЕТНАДЕСЕТИЯ ВЕК

Берлин, 10 април 1913 г.

да характеризира от различни гледни точки интелектуалното течение , което се стреми да води човешката душа, чрез потапяне в собствената си същност , до онези прозрения, за които тя копнее по отношение на най- фундаменталните загадки на съществуването и живота. Направен е опит да се демонстрира как, съвсем естествено, изучаването на настоящите интелектуални течения или тези, които ще се появят в бъдеще, разкрива духовната наука като подходящ инструмент за въвеждане на човешката душа в сферата на духовното познание, именно в контекста на нашето настояще и непосредствено бъдеще, по начин, подходящ за законите, управляващи развитието *на човешкия дух* . През тези зимни размисли последователно се изследваше една основна тема , така да се каже, постиженията и резултатите, които интелектуалният живот и духовният стремеж са донесли на човечеството през деветнадесети век. Защото може с право да се каже, че предвид начина, по който интелектуалният стремеж и интелектуалният живот на деветнадесети век са завладели човечеството, как са довели човечеството до великия триумф на материалното съществуване, би изглеждало безнадеждно начинание, ако към тази интелектуална наука, както е предвидена тук , се подходи с бунт или отхвърляне.

легитимните изисквания на естествената наука или дори на интелектуалните постижения на деветнадесети век.

Следователно може да изглежда подходящо заключение да завършим тази поредица от лекции, като насочим вниманието си към това, което можем да наречем интелектуално наследство на деветнадесети век, за да посочим евентуално, чрез разглеждането на това интелектуално наследство на деветнадесети век, колко естествена е духовната наука, за която се говори тук, за настоящия цикъл на развитие на човечеството.

Какво се опитва да бъде тази духовна наука за душата? Тя се опитва да даде на душата разбиране за нейния духовен произход; тя се опитва да даде разбиране за онези светове, онези свръхсетивни светове, към които душата, като духовно същество, принадлежи, независимо от факта, че тази душа живее във физически-сетивния свят чрез инструментите и инструментите на своето тяло. По този начин тя се опитва да демонстрира тази душа като гражданин на свръхсетивните светове. Тя се опитва да покаже, че душата, когато прилага към себе си методите, които често са били обсъждани тук тази зима, може да постигне развитие, което събужда когнитивните сили в душата – сили, които едва резонират като подтекст в останалата част от човешкия живот, но които, когато се разгърнат и развият, наистина поставят тази душа в световите, към които тя, с нейното висше същество, всъщност принадлежи. Като открива тези сили в себе си, душата започва да се разпознава като същност, спрямо която раждането и смъртта, или, да речем, зачеването и смъртта, представляват граници в същия смисъл, както синият небосвод представлява граници за природния свят.

Духовната, възприемаща душа, още от зората на съвременната естествена наука, представлява ограничения на способността си за разбиране, приблизително от работата на *Джордано Бруно* и онези, които споделят неговите възгледи. Осъзнавайки силите, дремещи в нея, душата преминава през процес, подобен на този, който се е случил по отношение на времевата и духовната сфера в зората на съвременната естествена наука, когато например *Джордано Бруно* е посочил, че този син небесен свод, който векове след векове е смятал за реалност, не е нищо повече от ограничение, което човешкото познание си налага чрез един вид неспособност и което то може да преодолее, когато разбере себе си.

Точно както *Джордано Бруно* демонстрира, че зад този син небесен свод се крие безкрайното море от пространство с неговите безкрайни вградени светове, така и духовната наука трябва да покаже, че границата, поставена от раждането и смъртта, или от зачеването и смъртта, съществува само дотолкова, доколкото способностите на човешката душа първоначално са ограничени във времето, точно както някога са били ограничени в пространството от синия небесен свод. Когато обаче безкрайността може да бъде разширена отвъд раждането и смъртта, за да обхване разбирането на духовните реалности, в които е вплетена душата, тя разпознава себе си като непрекъснато оформена от повтарящи се земни животи. Така животът на душата протича, от една страна, в съществуването между раждането и смъртта, а от друга страна, във времето от смъртта до ново раждане.

Когато разширим погледа си във времевите и духовните простори, както естествената наука се е разширила в пространствените простори, тогава човечеството разпознава себе си -

Душата, като навлиза от живота, който е преживяла между смъртта и последното раждане, в живота между раждането и смъртта, участва в по-фината организация на собственото си тяло и се разпознава като творец, оформящ собствената си съдба. Освен това, беше казано - това може би е било обсъждано по-малко тази зима, но е било в по-ранни години и може да се намери в духовно-научната литература - че когато душата схване себе си в подълбоките си сили по този начин, тя може да проследи себе си и до онези времена, когато е започнал животът във физически форми на съществуване; че може да проследи себе си до онези времена, когато е съществувала преди нашата планета Земя да приеме своята материална форма, преди самата Земя да се появи като материална форма от чисто духовно първично същество, в което човешката душа вече е присъствала в първоначалния си капацитет, дори преди появата на природните царства, които ни заобикалят: животинското, растителното и минералното царство. И отново се отваря перспективата за бъдеще, в което човешката душа трябва да влезе, когато земните ѝ въплъщения са завършени, бъдеще, в което тя след това ще премине в чисто духовен свят, който ще замени земята; за да може човек да очаква бъдеще, в което човешката душа ще навлезе чисто духовно, навлизайки по такъв начин, че да отнесе плодовете на своите земни форми на живот към това, което ще постигне отново като духовно царство, както в първично състояние. Но тя няма да го постигне в същата форма, в която е започнала, а по-скоро с резултата от всичко, което може да бъде придобито в нейните земни въплъщения. Когато душата схване себе си по такъв начин, че...

спящи в нея , тя разпознава себе си във връзка със светове, които са самите първични светове по отношение на нашата планета Земя; тя разпознава себе си като гражданин на цялата вселена. От последователните земни животи на индивидуалната душа, духовната наука може да се издигне до последователните животи на планетите, дори на слънцата в космоса. Следователно методът е този, който се състои в самовъзпитание на душата до нейните най-дълбоки сили. Резултатът е знанието за произхода и посоката на живота на душата, знанието, че първото нещо е духът, към който принадлежи душата, че духът кара материята да излиза от себе си и да я привежда в нейните форми, и най-важната форма, която първоначално ни интересува в земното съществуване, е формата на човешкото тяло. Следователно това осъзнаване ще трябва да се вкорени в съзнанието на човечеството в близко бъдеще: че духът е първият и върховен, че духът освобождава материята от себе си, точно както водата освобождава леда, че духът си дава външната форма в човешкото тяло, че духът е свързан с духовните дейности, факти и същества на света и че човешката душа е гражданин на този свят от духовни факти и същества, които освобождават от себе си цялото външно материално съществуване, превръщайки го в съответните форми, които след това съставляват видимата, *възприемаема* вселена около нас. Така, накратко, бих искал да характеризирам какъв може да бъде методът и какъв може да бъде резултатът от това, което тук се нарича духовна наука.

едва сега е в началото си в днешно време. Често се подчертава, че тя

Трябва да изглежда съвсем разбираемо, че врагове и противници на тази хуманитарна дисциплина все още се появяват от всички страни и днес. Това трябва да изглежда особено разбираемо за онези, които самите стоят на земята на тази дисциплина и, така да се каже, познават целия ѝ уникален характер в контраст с останалата част от съвременния културен живот. Не е изненадващо, че тази хуманитарна дисциплина намира врагове и противници, че се възприема като фантазия, като блян, може би понякога като нещо дори по-лошо. Изненадващо обаче би било, ако предвид уникалния характер на тази хуманитарна дисциплина, в наши дни се появят повече гласове на признание и подкрепа, отколкото е в момента. Защото изглежда сякаш не само резултатите от тази хуманитарна дисциплина, *но* и целият начин на мислене и въображение, които е трябвало да се практикуват тук, противоречат на всички навици на мислене и всички начини на представяне, които са се появили за човечеството именно чрез наследството на деветнадесети век. Но само изглежда така. И може да се каже, че това изглежда най-вероятно за онези, които вярват, че трябва да стоят толкова здраво на земята на това наследство от деветнадесети век, че смятат само материалистически или материалистичен начин на гледане на света за съвместим с това *наследство* от деветнадесети век .

Това, което хуманитарният учен трябва да признае като тази дисциплина, по никакъв начин не противоречи на наследството на деветнадесети век . Защото дори от гледна точка на тази дисциплина може да се каже, че постигнатото от този деветнадесети век в различните области на еволюцията по някакъв начин ще блести ярко за всички бъдещи епохи на човешкото развитие.

което е дарило човечеството с такава надежда и вече с такава плодотворност. Разбира се , невъзможно е да се изчерпи целият глобален обхват по отношение на този въпрос за наследството на деветнадесети век. Но дори и да се ограничим например до това, което разкрива структурата на интелектуалния живот в Централна Европа или на Запад, би трябвало да кажем: Много, много светлина произлиза от истинското разбиране на значението на представеното там. Но е имало и изключително много, често може да се каже, зашеметяващо разнообразие и многообразие в интелектуалното развитие на деветнадесети век, така че наблюдателят понякога може да бъде очарован от това или онова, че лесно може да бъде подведен да стане едностранчив и да надцени това или онова. Може би той ще се излекува от подобно надценяване само от факта, че успехите на деветнадесети век и промененият пейзаж на културното развитие се разгръщат по такъв начин, че образ след образ преминава, разкривайки голямо разнообразие. Разбира се, можем да подчертаем само определени аспекти и искаме да се съсредоточим върху следното. Колко обнадеждаващо за това, което може да се разкрие в човешката душа, в какво може да се превърне тя, когато осъзнае и използва своите сили, е илюстрирано в началото на XVIII и XIX век от великия западен философ *Йохан Готлиб Фихте*, който по това време пише известното си произведение „Призванието на човека“. Ако проследим как е говорил за това произведение на най-близките си приятели и близки по време на създаването му, става ясно, че му е бил даден поглед към най-дълбоките мистерии на човешкото познание и религиозно чувство.

Когато човек изучава това произведение, може да бъде очарован от един вид самосвидетелство, което човешката душа търси в себе си заради своята сигурност, заради своята надежда. Както Фихте започва в първа глава, твърдейки, че знанието, придобито чрез външното наблюдение на природата и физическия свят, е по същество само външна привидност, едва ли това, което човек би могъл сериозно да нарече сън; както след това възнамерява да покаже в следващите глави как душата схваща себе си, схваща себе си във волята си, как става сигурна в собственото си съществуване – човек получава впечатление, което може да се характеризира приблизително по следния начин, дори повече отколкото чрез отделните пасажии на това произведение, от целия контекст, в който е разположено . Тази човешка душа се е опитала да си зададе въпроса: Мога ли да се изправа пред себе си, ако нямам доверие във всички знания, които ми се представят чрез сетивата ми, всъщност дори чрез съзерцанието на външния разум? В стила на своето време Фихте е отговорил на този въпрос с великолепен утвърдителен отговор. Впечатляващият аспект на това писане е именно това, в което то може да се превърне за душата чрез начина на езика, чрез вътрешно уверения тон, който е толкова сигурен въпреки отказа от външната проекция.

Въпреки това, това произведение е в основата на стремежа, особено на западния интелектуален живот, към източниците на човешка увереност и разбиране. След периода, в който Фихте се издигна до такова мощно разбиране за човешката душа, настъпи това, което беше, така да се каже, златният век на философските стремежи. Това, което самият Фихте се опита, това, което Шелинг, това, което Хегел, това, което Шопенхауер се опита, това

Философските начинания, предприети през първата третина на деветнадесети век, с цел проникване в тайните на света със силата на човешката мисъл, оказаха грандиозно въздействие върху всяка чувстваща и възприемаща човешка душа – човек може да почувства днес как се чувства по отношение на резултатите от това интелектуално начинание – чрез целия начин, по който това стремеж е било изпитвано и как е било желано.

Ако човек се остави да бъде повлиян от това, което *Шелинг*, може да се каже, се стреми да почерпи от една интелектуално обоснована, но все по-образна концепция за света – мироглед, който наистина надхвърля цялата материя и го води към духовната еволюция на света – и ако след това се обърне към *интелектуалните стремежи на Хегел*, които вярват, че човечеството притежава силата да проникне до същността на нещата единствено чрез силата на мисълта, така че Хегел се е стремиял да изясни на човешката душа, че в силата на мисълта тя намира източниците, в които се вливат всички сили на света и в които човек има всичко необходимо, за да се схване, така да се каже, във вечното – тогава той става свидетел на мощна борба на човечеството. Трябва само да се държи здраво за надеждата и увереността, които са били свързани с тази мощна борба.

И отново, когато човек погледне назад, може да привлече вниманието нещо, което да хвърли светлина върху произхода на цялата тази епоха, която сега се обсъжда само накратко. Например, през 1784 г. погледът му попада върху кратко, характерно есе на *Кант*, озаглавено: „Какво е Просвещение?“. Почти педантичният стил не винаги разкрива колко дълбоко са вкоренени понякога доста интелектуалните мисли на това есе в...

Всички борби на човешката душа в днешно време се коренят в този въпрос. „Какво е Просвещение?“ Това е въпросът, който Кант си задава, същият Кант, който е толкова развълнуван от често хаотичния, но мощен стремеж на човешкия дух, както е илюстрирано от *Русо*, че когато се натъква на произведенията на *Русо* – което е повече от просто анекдот – не намира мир, а по-скоро нарушава цялото си ежедневие и излиза на разходка в Кьонигсберг в най-нередовното време – Кант, по чиито разходки иначе човек би могъл да свери часовника си! Но ние знаем как душата на Кант е била развълнувана от движението за свобода през осемнадесети век. Това е, което ни изправя пред очите, когато вземем това малко произведение, в изреченията, които четем, може дори да се каже доста монументално. Просвещението, вярва Кант, е излизането на човешката душа от самоналожената ѝ незрялост. Осмелете се да използвате разума си! Това изречение се появява в есето на Кант от 1784 г. Човек наистина оценява това изречение – „Осмели се да използваш разума си!“ – както и останалите, когато разбере, че те изразяват нещо подобно на евентуалното самоосъзнаване на човешката душа. Нека се опитаме да разгледаме тези две Кантови твърдения от есето му от 1784 г. в правилната им светлина чрез една проста мисъл.

Декарт, който като философ не е изпреварил с много време работата на Кант – ако се има предвид „не много време“ по отношение на световното развитие – се е върнал към едно поразително, значимо твърдение. Той е насочил човешката душа към собственото ѝ мислене, като по този начин е направил отново това, което *Августин* вече е направил през първите векове на християнството. Звучеше като

Фундаментална тема във вътрешния живот на Декарт е фразата: „Мисля, следователно съществувам“ и с нея той казва нещо, което Августин вече е казал по подобен начин: Човек може да се съмнява в целия свят, но съмнявайки се, той мисли, а мислейки, той съществува, и схващайки себе си в мисленето, той е схванал битието в себе си.

Декарт твърди, че човек със здрав разум не може да се разпознае като мислеща душа и да се съмнява в собственото си съществуване. „Мисля, следователно съществувам“ – въпреки че Августин вече е формулирал подобно твърдение, това е нещо изключително важно за века на Декарт и за последвалото му влияние през осемнадесети век. Но ако човек проследи Декарт, докато той изгражда мироглед, използвайки това твърдение като основа, вижда, че той поглъща всичко, което е по силите му, което е било предадено през вековете под формата на традиции и предания. Вижда се как неговото мислене, това, което иска да извире от самата човешка душа, спира пред натрупаните традиции от вековете, спира пред духовните истини, пред въпросите за съдбата на човешката душа след смъртта и т.н. Декарт спира пред истинските духовни истини.

Когато човек се замисли над това, става ясно какво означава, че в разгара на епохата на Просвещението, Кантовите твърдения са отекнали през осемнадесети век: Просвещението е излизането на човешката душа от самоналожената ѝ незрялост и: Осмели се да използваш собствения си разум! Тоест, човек вече се е осмелил да се заеме със задачата – и описаното по-горе Кантово твърдение е отличен пример за това.

да достигне до източниците на своето съществуване, източниците на своите сили, чрез собствената си мощ, чрез собственото си величие.

Оттам произлиза всичко, съдържащо се в смелите твърдения на гореспоменатото произведение на Фихте; оттам произлиза и това смело интелектуално произведение, което стои толкова величествено във философията на Запада от първата третина на деветнадесети век. Ако човек тогава разгледа този подем на човешкия дух, който днес не искаме да разглеждаме от гледна точка на истинността или неистината на неговото съдържание, а по-скоро от гледна точка на това, което човешката душа се е надявала да получи от него от гледна точка на вътрешна увереност и сигурност на надеждата, и ако човек насочи погледа си по-назад в средата на деветнадесети век, тогава може да бъде трогнат с тъга от дума на такъв човек като историка на философията, също така независимия философ и особено биографа на Хегел, *Карл Розенкранц*. Така той пише в предговора си към „Животът на Хегел“ (1844): „Не без меланхолия се разделям с това произведение, защото човек не бива в един момент да позволи на ставането да се превърне в битие!“ Защото не изглежда ли, че ние днес сме просто гробари и строители на паметници на философите, които втората половина на предишния (осемнадесети) век е родила, само за да умрат в първата половина на настоящия? От подобно твърдение може би повече, отколкото от други описания, се усеща как около средата на деветнадесети век целият блясък на философските начинания от началото на осемнадесети към деветнадесети век и от първата третина на деветнадесети век бързо е избледнял.

Но веднага се появява друг блясък. През 1830-те и 1840-те години,

С бързото угасване на блясъка на философския интелектуален живот се зароди нова увереност, може да се каже дори нова блажена надежда. Тя вече беше подготвена от великите научни обзори на физиолог като *Йоханес Мюлер* и от всичко, което хора като *Александър фон Хумболт* и други бяха направили. Но след това дойдоха такива значителни постижения като откриването на клетката и нейната функция в живия организъм от *Шийдън* и *Шван*. С това беше въведена нова ера на блясък в научното познание. И сега виждаме всичко, което наистина ще блести безсмъртно в еволюцията на деветнадесети век, следвайки направеното там. Виждаме как следват великите постижения на физиката: още през 40-те години на XIX век, откриването на закона за запазване на енергията и за преобразуването на топлината от *Юлиус Роберт Майер* и *Хаймхолт*! Всеки, който е запознат със съвременната физика, знае, че само чрез това откритие физиката в нейната съвременна концепция е станала възможна. Виждаме как физиката е водена от триумф към триумф, как чрез откритието на спектралния анализ от *Кирххоф* и *Бунзен*, фокусът се измества от материалните условия на Земята към възприятието на материалните небесни условия, чрез разпознаване на това как едни и същи вещества се проявяват във всички небесни условия. Виждаме как физиката успява да свърже своите теоретични основи с практическото приложение на своите принципи, как успява да проникне в технологиите и как трансформира културата на планетата Земя. Виждаме как природни явления като електричество и магнетизъм, свързани с технологиите, се очертават като нещо грандиозно.

Виждаме най-високия потенциал за бъдещето , произтичащ от разглеждането на живота, органичното, както е дадено от *Дарвин* и, в по-нататъшните му разработки, *от Хекел* .

Всичко това виждаме включено в интелектуалния живот на човечеството. Виждаме как съвременната геология , която се опитва да даде картина на хода на земните процеси в материален смисъл, надгражда върху изследванията ^{на} *Лайъл от началото на деветнадесети век* . Виждаме как дори там се правят грандиозни опити за интегриране на човешкото развитие в земните процеси чрез чисто материални закони, за свързване на биологичното с геоложкото. Всичко това, което тогава зае мястото , което доверието в силата на мисълта беше заемало през първата третина на деветнадесети век, е оказало дълбоко влияние не само върху теоретичните миогледи. Защото, ако това беше всичко, което беше така, би могло да се каже: всичко това първоначално се е случвало сякаш върху един вид горен хоризонт на интелектуалното развитие; но под него се намира хоризонтът на останалата част от населението, която не се занимава с него. Не, няма нищо в еволюцията на човечеството, към което неговите импулси да не са ни тласнали, дори това, което сега е скицирано с мимолетни щрихи. Виждаме го да се простира навсякъде в мистериозните образувания на това интелектуално пътуване на човечеството.

Самата човешка душа, в най-съкровено си същество и същност, по никакъв начин не е останала незасегната от случилото се. Човек би могъл да обобщи случилото се, характеризирайки, така да се каже, наследството, което деветнадесети век ни е завещал, например, в душа, която все още е била способна да слуша това, което е идвало от устата на Фихте, което, заради...

Тази концепция се съдържа в неговия труд „Съдбата на човека“. Такава душа би имала определени усещания и чувства за собственото си същество, за начина, по който може да преживее себе си. Тази вътрешна структура по отношение на себепреживяването в началото на деветнадесети век би изглеждала значително по-различна, ако разгледаме душа, която – няма да кажа, че се придържа към материалистическо кредо – а по-скоро такава, която с отворени сетива и интерес се отдава на всичко, което произтича като закономерно от наследството *на* деветнадесети век. Тази човешка душа, чак до най-съкровената си същност, не е останала незасегната от това, което се разгръща около нея в разширяването на метрополните центрове, не е останала незасегната от културните постижения, които стоят като възплъщение на новия духовен живот, този духовен живот, придобит от съзерцанието на новите закони на *medbanisdien* световния ред. От тези възгледи, които са склонни да разглеждат вселената според нейните закони, подобно на тези, които управляват машините и локомотивите, е останала душа, която би могла с цялото си сърце да се посвети на произведение като „Призванието на човека“ на Фихте. С право е подчертано, че тази човешка душа е трябвало да претърпи своята трансформация под влиянието на всичко, което по необходимост е произлязло като материален културен резултат от трансформативното мислене, чувстване и възприятие *на* деветнадесети век.

Опитайте се да разберете, чрез отделните симптоми, какво се е случило в резултат на научното мислене от деветнадесети век. Помислете как художникът

В по-ранни времена художникът е стоял пред платното, смесвайки цветовете си, знаейки, че те ще издържат; защото е знаел какво смесва. Деветнадесети век, с неговите големи постижения и технологичен напредък, инструктира художника да купува боите си. Той вече не знае какво се представя пред сетивата му, вече не знае колко дълго ще трае блясъкът, който създава върху платното, колко дълго ще трае впечатлението. Всъщност, само под влиянието на технологията, произлязла от постиженията на естествените науки, е възможно това, което имаме днес като публичен дискурс, като нашата съвременна вестникарска система и всичко, което прави впечатление върху човешката душа – всичко, което е променило целия ритъм на човешката душа и по този начин формите на мисъл, цялото влияние върху чувствата и следователно и структурата на чувствата. Необходимо е не само да помним колко бързо нещата достигат до хората днес чрез постиженията на съвременните технологии, но е необходимо и да посочим колко бързо това, което човешкият ум постига, достига до човешкия ум чрез публикациите и какво изобилие достига до човешкия ум.

Сега сравнете това, което човек научава днес чрез публикации за случващото се в света, включително това, което човешкият ум изследва, с това как е могъл да научи за тези събития в началото на деветнадесети век. Да вземем ум *като Гьоте!* Можем да го изучаваме именно защото щателният начин, по който е запазена кореспонденцията му, ни позволява да знаем почти всичко, което е правил час по час, какво е обсъждал с този или онзи човек.

Той говореше с учени и им оказваше влияние. В резултат на това постиженията на човешкия интелектуален живот бавно се сливат в самотното му проучване във Ваймар. Но Гьоте е централната фигура, необходима за осъществяването на това, до което всеки сега има достъп чрез журналистиката. И това променя цялата човешка душа, цялото отношение на човешката душа към света.

Нека се обърнем към нещо друго. Днес пишем книги или четем книги. Всеки, който пише книга днес, знае, че след около шестдесет години тя вече няма да може да се чете, ако е отпечатана на хартия, която дължим на великите постижения на технологиите, защото ще се е разпаднала на прах. Така че, ако човек не си прави илюзии, знае колко драстично различно е това, което сме правили в миналото, от това, което съществува днес.

В една лекция от тази поредица се опитах да характеризирам ум, който, макар и свързан с целия дух на първата половина на деветнадесети век, въпреки това е ум на втората половина на този век: *Херман Грим*. Видяхме, че той се представя като пазител на наследството на първата половина на деветнадесети век, разширявайки го и във втората половина. Но всеки, който чете есета на Херман Грим за изкуството с вътрешно разбиране, ще забележи, наред с други неща, две неща. В цялото му творчество, особено в най-ценните му есета, резонира определена школа на мисълта – школа, която може да се чуе във всяко есе. Това е школата, през която той е могъл да премине само защото в сравнително ранна възраст, по силата на това, което може да се нарече случайност, е попаднал в ръцете на велик ум, в ръцете на *Емерсън*, велик проповедник и писател.

Емерсън, който не е бил проповедник и писател на светогледи в смисъл на по-стари времена, а в най-съвременен смисъл. Опитайте се да си съставите представа за Емерсън, опитайте се да се потопите в неговото творчество и ще откриете: в него пред нас стои духът на деветнадесети век. Опитайте се да усетите пулса на мислите му, които, дори когато се отнасят до философа *Платон* или *мистика Сведенборг*, все още носят окраската и нюанса на деветнадесети век. Колкото и непредубедени да са, те са мисли от деветнадесети век, мисли, които могат да бъдат заченати само във век, предопределен да направи телеграфа световен комуникационен апарат. В Емерсън, по-специално, откриваме ум, който, изцяло вкоренен в западната култура, издига тази западна култура до това, в което е станала в най-видния смисъл; в него, по-специално, откриваме ум, който разкрива ускорението на мисълта. Опитайте се да сравните страница в Емерсън със страница от книгата на Гьоте, където и да отворите произведението на Гьоте. След това се опитайте – нещо, което ще намерите съвсем естествено в случая с Гьоте – да сравните образа на Гьоте, все още движещ се с спокойно темпо през осемнадесети и началото на деветнадесети век, с бързо забързаната природа на човека от деветнадесети век, която резонира в мисловните процеси на Херман Грим. Това е едно нещо.

Но след това видяхме как Херман Грим, в своя прекрасен съвременен роман „Непобедими сили“, дори посочва съществуването на човешкото етерно тяло или жизнено тяло, как той говори за много неща, които намират своето изпълнение единствено в духовната наука. Може да се види също как Херман Грим

По един изключително личен интересен и изключителен начин той разглежда всичко, свързано с изкуството, как успява да съпоставя артистично далечни периоди, как успява да предложи интересно и фино наблюдение върху изкуството. Невъзможно е за някой, способен да възприеме подобни неща, да си представи, че мислите, които са в основата на най-добрите есета на Херман Грим, биха могли да бъдат написани в друга епоха, освен тази, в която Херман Грим е можел да пътува от Берлин до Флоренция или Южен Тирол само с експресен влак. Защото това е предпоставката за развитието на голяма част от творчеството му. Представете си, ако някой като Херман Грим би могъл да каже в по-ранни векове: „Винаги пишех най-важните части от моята книга за Омир в Грийс, близо до Болцано, през седмиците на пролетта, защото там усещам ефектите на пролетта!“ – Че нещо подобно може да бъде интегрирано в човешкия живот е възможно само в рамките на цялостната атмосфера на деветнадесети век. Там усещаме сливане на онова, което извира като прекрасна оценка на изкуството у Херман Грим, което се оказва навлизащо в душата на цялостното културно влияние на деветнадесети век, с това, което произлиза от технологиите и се връща обратно в нея от триумфите на деветнадесети век.

е да се разбере нещо от най-дълбоките аспекти на деветнадесети век, без да се може да се обобщят с най-важното наследство на деветнадесети век: научните идеи, с които деветнадесети век се е стремил да осмисли света. Днес не можем да не признаем, че нещо живее в душите ни, като един от най-важните им инструменти, което изобщо не е...

То би съществувало без структурата на научната мисъл, каквато я имаме като наследство от деветнадесети век. Това е едната му страна, страната, която ни се представя в това, което тази човешка душа е направила от себе си, след като е предприела това, което Кант толкова монументално характеризира, когато казва: Просвещението е излизането на човешката душа от самоналожената ѝ незрялост и: Осмели се да използваш разума си! – Чрез философския подем, в епохата на естествените науки, премина тази тенденция на просвещение, тоест използването на изследователските инструменти на човешката душа, точно както е тази човешка душа. Но как се е случило всичко това?

От хуманитарна гледна точка, трябва да разгледаме по-широк контекст, ако искаме да разберем какво всъщност е изразено тук, ако искаме да разберем конфигурацията, структурата на нашата душа, в която виждаме, от една страна, волята за просветление да играе роля, а от друга страна, всичко, което ни е дала естественонаучната култура. Трябва да съпоставим поне три последователни културни епохи от човешкото развитие. Тези културни цикли вече бяха споменати във връзка с тези лекции, в смисъл на разсъждението, което произтича от разбирането на човешкия духовен живот, което се опитва да проумее как човешката душа се връща през вековете в последователни земни животи и пренася от по-ранни епохи към по-късни не само собствената си вина, за да я изкупи според велик закон на съдбата, но и това, което е преживяла вътрешно по отношение на културните постижения.

Въз основа на това интелектуално разбиране, ние разграничаваме три епохи. Други епохи предшестват тези три. Днес обаче няма време да ги обсъждаме.

Епохата, която е от първостепенно значение за нас, е египетско-халдейската епоха, която приблизително завършва през осми век пр.н.е. За да я характеризираме, би могло да се каже, че човешката душа е живяла в рамките на тази епоха по такъв начин, че все още е усещала връзката си с цялата вселена, с целия космос. Тя все още е чувствала съдбата си на Земята зависима от движението на звездите и от събитията в необятния космос. Размисли за зависимостта на човешкия живот от звездите, от необятния космос, са изпълвали тази епоха от по-ранни хилядолетия, чак до около осми век пр.н.е. По един удивителен начин душата се е чувствала трогната, когато се е потапяла в древноегипетската или древнохалдейската мъдрост, когато е виждала как всичко води до преживяване на връзката на душата с космоса отвъд границите на човешкото съществуване . Нещо важно за усещането на тази връзка между душата и космоса в тази културна епоха е била например появата на Сириус. И важно във връзка с това, което човечеството е направило за културата на душата, какво е използвало за душата или е постигнало самото си, е било наблюдението на небесните закони. Човечеството се почувства родено от цялата вселена, почувства връзката си с извънземното, както и със земното; то се почувства сякаш пренесено от духовните сфери надолу в земния свят. Това чувство беше последен отзвук от древния Ад-

Видението, от което произлиза човешката душа и което е споменавано тук няколко пъти. Това древно ясновидство е съществувало в първобитни времена и човечеството го е загубило в хода на развитието, за да може да възприема света по сегашния му начин. Тогава, в египетско-халдейския период, все още е останал ехото на древното ясновидство. Човечеството все още е можело да схване духовната връзка на законите на душата и духа в цялото природно съществуване и е искало да я схване. Човешката душа в известен смисъл не е била сама. Преживявайки себе си на Земята, тя е била свързана и преплетена със силите, които са се вливали от космоса в Земята.

След това идва гръко-римският период, който по същност и последици може грубо да се оцени като продължил от осми век пр.н.е. до тринадесети, четиринадесети и петнадесети век сл.н.е., тъй като последиците от тази културна епоха са се запазили толкова дълго. Ако човек разгледа тази епоха, особено началния ѝ зор, ще открие, че нейната отличителна черта е, че човешката душа, в по-висш смисъл, се е освободила от вселената – освободена в своето знание, във вярата си, в разпознаването на силите, действащи в нея. Това може да се види особено, когато човек разгледа гърците: здравият човек, както се е развивал в душата си, също се е чувствал, докато е стоял на Земята, свързан с физическото си същество. Това е, което гръцката душа е чувствала и възприемала във втория от периодите, които сега разглеждаме. Всъщност днес е трудно да се характеризира какво се има предвид под това. Опитяхме се да го обясним на нашето разбиране по повод...

Размисли върху Рафаел и Леонардо да Винчи. Гърците са живели съвсем различно по отношение на духовната и емоционалната сфера. Това е било особено вярно например за гръцкия художник. Днес човек би могъл дори да не признае лесно какво е толкова специално в чувството и възприятието на гръцката душа. Идеята, че скулпторът, който е изобразил човешката форма в най-истинския смисъл, е могъл да има пред себе си това, което днес наричаме модел, че е моделирал човешката форма според модела, е немислима за гърка. Не е било така. Връзката на днешния художник с неговия модел би била немислима в Гърция. Защото гъркът е знаел: Моята духовна и емоционална същност живее в цялото ми тяло. Той е чувствал как силите на тази духовна и емоционална същност се вливат в оформянето на ръката, във формирането на мускулите, във формирането на цялата човешка форма. И е знаел, че точно както се вливат в човешката форма, така и той трябва да ги изрази в своите скулптури. Въз основа на вътрешното си разбиране за физическата природа, той е знаел как да пресъздаде това, което самият той може да преживее във външния, материален свят. Така той можел да си каже: „Слаб съм, но ако развия волята си, бих могъл да я насоча към формирането на мускулите си, към развитието на ръката си и по този начин да стана по-силен.“ Това, което е преживял по този начин, той е изливал в своите скулптури. За него възприятието на външни форми не е било от съществено значение, а по-скоро усещането за мястото на човечеството в земната култура, в собственото му физическо и духовно измерение и възпроизвеждането на преживяното във външния свят.

Но такава е било и преживяването на цялата личност в гръцката култура. Да си представим *Перикъл* или друг държавник по същия начин, както съвременните държавници...

За мъжете това е напълно невъзможно. Днес виждаме съвременен държавник, който представя това, което мисли и иска, основано на общи принципи. Когато Перикъл застана пред народа в древна Атина и извърши нещо, това не беше, защото си каза: „Защото го разбирам, трябва да се направи.“ Това не е така. По-скоро, когато Перикъл застана пред народа и заяви това, което иска, това беше неговата лична воля. И ако тя беше уважавана, това се случи, защото гъркът притежаваше прозрението, което знаеше, че Перикъл може да иска това, което е правилно, защото той, като човек, го чувстваше. Гъркът беше затворена природа; той живееше за себе си, мислеше по самостоятелен начин. Той можеше да направи това, защото вече не чувстваше, както човекът от египетско-халдейския период, връзка с боговете и т.н. Това присъстваше само като ехо. Това, което той преживяваше директно обаче, беше, че чувстваше физическото си същество свързано с духовната и умствената сфера. Така че по този начин, макар и да стои по-сам с душата си, отколкото човекът от египетско-халдейския период, той все още е свързан с цялата останала природа, защото тялото му, физическата му форма, му е дала тази връзка. Човек трябва да усети това: Душата в гръко-римския период, вече по-свободна от универсалната вселена, отколкото в предходния период, въпреки това трябва да се чувства свързана с всичко, което е в природните царства около нея. Защото душата се е чувствала свързана с това, което е извлечение от тези природни царства, с телесното. Това чувство е, което трябва да се счита за характерно за този гръко-римски период, в който тогава е паднала мистерията на Голгота. Сега виждаме да се издига - и ние стоим точно в средата на това с нашето мислене и чувство - третата -

Десетият период, който трябва да разгледаме. По какво се различава той от гръко-латинския период ? Отново, човешката душа е далеч по-изолирана, защото гръкът се е чувствал свързан с природата чрез физическото си същество. Нека си представим възможността за гръците да са били помолени да разгледат най-малките живи организми през съвременен микроскоп, да са били помолени да осмислят клетъчната теория. Невъзможно за гръцката душа! Защото, ако беше отишла отвъд първоначалното любопитство, щеше да почувства, пред лицето на тези микроскопски наблюдения: Това е съвсем неестествено и противоречащо на природата да се измислят инструменти, чрез които човек вижда нещата по различен начин, отколкото изглеждат за естественото око на тялото! Толкова свързани са били гръците с природата си, че би им се сторило неестествено да виждат нещата по различен начин, отколкото се представят за окото. И правенето на обектите на света видими през телескопа би им се сторило също толкова неестествено. В много отношения древногръцкият начин на мислене наподобява чувствата на личност, оживена от този начин на мислене, която е изрекла красивата поговорка: „Какво са всички инструменти на физиката в сравнение с човешкото око, което е най-чудесният апарат!“ – Тоест, гръцкият мироглед е бил най-естественият, който се постига чрез въоръжаване на сетивата с възможно най-малко инструменти и по този начин нещата се правят различни от начина, по който се възприемат, когато човек директно възприема природата такава, каквато е поставен в своята среда.

Нашето време е съвсем различно! В наше време беше съвсем естествено, и все повече поради интелектуалното развитие от току-що описаните периоди насам, това, което човек смята за обективна естествена наука...

Научният мироглед се е стремил да бъде напълно отделен от това, което живее в човешката душа. Само по този начин може да възникне разбирането, че истината за човешката организация може да бъде преживяна само чрез насочване на въоръженото око към нещата, чрез изследване на живи същества с микроскоп и прилагане на телескоп към небесни явления, чрез използване на инструмент, който компенсира неточностите на окото. Но ако човек разгледа целия този дух, който се изразява по този начин, трябва да каже, че сега човечеството напълно отделя това, което живее вътре, това, което е свързано с неговото его, от своя мироглед. Човешкото его, човешкото аз, е още по-изолирано и самотно, отколкото в гръцката епоха. Ако се опитаме да съгласуваме гръцкия мироглед с нашия мироглед, както ни е представен от естествената наука, трябва да кажем: На практика също целта е била да се направи този мироглед независим от това, което се случва в най-дълбоките кътчета на човешката душа, това, което живее, диша и е в човешкото его. В древноегипетско-халдейските времена душата и светът са били възприемани като едно цяло. В гръцката епоха човешката душа и човешкото тяло са били едно цяло, но чрез човешкото тяло индивидът е бил свързан със своя мироглед. Сега духовната и умствената сфера са станали все по-откъснати, напълно откъснати от това, което считат за легитимно съдържание на мирогледа. Човешката душа е самотна и затворена в себе си.

Сега ще разгледаме забележителната полярност, която се очертава, докато преминаваме от египетско-халдейския период през гръко-латинската епоха към нашата. Това, което човечеството, в сравнение с по-ранната гръцка епоха, е преживяло предимно в нашата епоха –

Целта е да се постигне естественонаучен мироглед, независим от психиката. Необходимо е също така човешката душа да се отдели от това, с което е била обвързана в по-ранни времена, да се постави върху себе си, да се избути изцяло обратно в собственото си съзнание. В египетско-халдейския период човешката душа все още е насочвала своя духовен и емоционален поглед навън в необятността на космоса и е позволявала да бъде вдъхновена от него, позволявайки на това, което е намерила там, да се влее в нея. Дори в гръцката епоха човечеството все още е приемало това, което е внушавало неговият мироглед, и го е отпечатало върху изкуството. В по-ново време мирогледът стои самостоятелно, отделен от опита на човешката душа. И все пак трябва да кажем: В днешно време, когато човешката душа се е освободила от обективния мироглед, когато вече не се намира духовно в това, което тече механично и обективно отвън, когато е прекъснала връзката си с външното съществуване, тя все още се стреми да придобие в себе си силата за познание, за мироглед, за цялото си същество. За гърците би било невероятно, ако някой им беше казал: Осмелете се да използвате разума си! или: Просвещението е излизането на човешката душа от самоналожената ѝ незрялост. В Гърция можеше да се изрекат сократически думи, но не и тези думи, защото гърците не биха ги разбрали. Те щяха да почувстват: Какво искам чрез разума си? Най-много да придобия образ на света. Но този образ на света живее непрекъснато в мен, докато светът се влива в моите сили и в моето духовно и умствено същество. Би било неестествено, спрямо това, което се влива в мен, да използвам разума си. - И човекът от египетско-халдейския период би

за още по- странен и неестествен. На фразата „Осмели се да използваш разума си!“ той би отговорил: „Тогава бих пропуснал най-добрите интуиции и вдъхновения, които ми идват от космоса. Защо да разчитам единствено на разума си, който би обеднил опита ми, ако го направя, в сравнение с това, което се влива в мен от космоса?“

Така виждаме как човешките души, идващи от по-ранни епохи, се сблъскват с различна епоха всеки път. По този начин те са – по *израза на Лесинг* – образовани: в египетско-халдейската епоха, в която душата се чувства едно цяло със света; след това в гръко-латинската епоха, в която душата се чувства едно цяло със собственото си физическо тяло; и сега душите преминават през времето, в което трябва да намерят себе си в себе си, защото са се откъснали от обективния си мироглед.

Така вече откриваме, че е в хармония с това, че тази епоха трябва да създаде един Фихте с книгата си „Съдбата на човека“ и че той поставя въпроса: Ами ако този мироглед е може би само илюзия, измама, просто мечта? Как тогава може азът, който сега се чувства обеднял – чувство, произтичащо от времето – да постигне вътрешна увереност? Как може да намери себе си?

По този начин, ние виждаме доктрината на Фихте за егото като необходим резултат от всяка еволюция. Виждаме как именно през деветнадесети век, благодарение на научния мироглед – точно както в епохата на Фихте, когато силата на мисълта е била все още в разцвета си – егото се стреми да постигне яснота чрез себе си. И можем да разберем само опитите на Шелинг и Хегел, които са последвали Фихте по този начин.

Характеризираме тези периоди, като виждаме в тях стремежа да се постигне, чрез мисълта, връзка със света от освободеното от мирогледа „аз“. Но виждаме как в третия от тези характеризирани периоди научният мироглед постепенно премахва, така да се каже, от „аз“, като го обеднява, всички ехота на старите мирогледи. Такива неща обикновено не се наблюдават достатъчно в наше време.

Поглеждайки назад към една от онези личности , които са допринесли най-значително за нашия научен мироглед, *Кеплер*, който е постигнал толкова много, че продължава да влияе на научното ни разбиране, откриваме забележителна идея в неговата „Хармония на световите“. Той отвежда погледа си от тази хармония на света към цялата Земя. Но за Кеплер тази Земя е гигантски, жив организъм, донякъде подобен на кит. Поне когато търси организъм сред живите същества, който има прилика със земния организъм, той намира кита и казва: „Това гигантско животно, върху което ходим, което диша, не диша като хората, а по-скоро във времената, определени от хода на слънцето, а издигането и спадането на океана е знак, че земният организъм вдишва и издишва.“ Кеплер смята човешкото възприятие за твърде ограничено, за да схване как се развива този процес.

Когато обсъждаме Кеплер и подчертаваме връзката му с *Джордано Бруно за едностранчив поглед върху света* , не бива да забравяме, че Джордано Бруно също многократно е посочвал, че Земята е гигантски организъм, който диша в режим на прилив и отлив с океана. И не е нужно много повече.

Нека се върнем, за да открием същите идеи в по-ново време . Има едно красиво изказване на Гьоте към Екерман, където той казва нещо от рода на: „Представям си земята като гигантско животно, чийто процес на вдишване и издишване се осъществява във възходящите и низходящите въздушни течения и в приливите и отливите на морето.“ Тоест, начинът на мислене, който си представя земята така, както я представя съвременната геология, се е появил съвсем постепенно, а друг е бил изгубен, такъв, който все още можем да чуем да отеква в творчеството на Гьоте, такъв, който все още се появява живо у Кеплер и Джордано Бруно. Това, което Кеплер, Джордано Бруно и Гьоте са мислили и чувствали, е нещо, което хората са преживявали живо в онези древни времена, когато душата се е чувствала в едно цяло със света. Но това, че това чувство за единство със света е избледняло с времето, е бил естественият ход на развитието.

Ако искаме да характеризираме представеното по този начин от гледна точка на хуманитарните науки, стигаме до следното описание. Допълнително обосноваване за това може да се намери в „Очерк на окултната наука“.

Ако разгледаме човешката душа не по хаотичния начин, както често прави съвременната наука, а от гледна точка на духовната наука, тя се разделя на три части. Първо, съществува най-ниската част от човешката душевна природа, която, може да се каже, в много отношения изразява само цялата хаотична дълбочина на човешката душа, до която висшите части на човешката природа не достигат напълно: сетивната душа. Оттук излизат импулсите, афектите, страстите и всички неопределени чувства, които управляват душата. След това имаме висша част от човешката душа: интелектуалната или емоционалната душа. Това е душата, която вече живее по-съзнателно в себе си, която схваща себе си в себе си,

която не само преживява себе си във вълните, които усеща да се разбиват от дълбините в нагон, желание и страст, но която преди всичко изпитва състрадание и емпатична радост и развива в себе си това, което наричаме интелектуални понятия и т.н. И тогава имаме този душевен член, който можем да наречем съзнателна душа, чрез която човешката душа наистина преживява себе си в себе си.

В хода на човешката еволюция тези различни аспекти последователно са претърпели своето развитие . Ако се върнем към египетско-халдейския период, това е било преди всичко образованието на сетивната душа, което хората са претърпявали по това време. Защото сетивната душа е могла да приема сигналите от необятния космос, които, без съзнателното осъзнаване на индивида, са прониквали в човешките души. Египетско-халдейската мъдрост е била придобивана по този начин несъзнателно. Ако се обърнем към гръко-римския период, в този период откриваме специфичното развитие на интелектуалната или емоционалната душа, където чрез интелекта и емоцията - от това можем да видим, че този аспект на душата има две части - вътрешният живот, който вече е по-дълбоко пропит със съзнание, намира своя израз. И в наше време сега имаме - и това следва пряко от описаното - онази култура на човешката душа, чрез която тази човешка душа е предназначена да достигне напълно до съзнание в себе си, т.е. да развие съзнателната душа. Това е, което достигна най-високата си точка, най-високия си връх, през деветнадесети век: обективният мироглед, който оставя душата сама на себе си – за да може тя да схване себе си, своето его, със своята съзнателна душа. Именно за да се схване най-съкровенията същност на човека в неговото вътрешно просветление, беше необходимо това да не се прави по полусъзнателен начин.

в египетския мироглед, нито по начина, който описахме за гръко-римския мироглед, а по-скоро се е откъсвала от мирогледа, за да развие в себе си това, което е трябвало да стане най-силно: егото, съзнателната душа. Така, в последователните земни животи, постепенно се е появила благоприятната възможност за човечеството да развие, в рамките на последователните земни култури, сетивната душа, интелектуалната или емоционалната душа и съзнателната душа.

Но сега нека разгледаме това наследство от деветнадесети век, тази съзнателна душа: тя се е борила – можем да проследим това по същество особено през деветнадесети век – борила се е във философията на Фихте, в последвалите философски изложения, дори в поматериалистичните философии, например *Фойербах* ³, който изрича изречението: Понятието за Бог е само самопредставление на човека, проектирано в пространството.

Човешките същества са развили концепцията за Бог отвътре в себе си, защото са се нуждаели от подкрепа във все по-изолираната си съзнателна душа. И ако човек проследи най-радикалните философи, от Фойербах и други до Ницше, ще види навсякъде как човешката душа постига сила и вътрешна сигурност, след като се освобождава от обективирания мироглед. Чрез този процес ние редовно наблюдаваме развитието на човешката душа, наблюдаваме разгръщането на това, което достигна своя зенит през деветнадесети век: еманципацията на съзнателната душа и нейното самоосъзнаващо се разбиране чрез собствената ѝ сила.

Това, което се случва в близко бъдеще, винаги се подготвя сега.

Идеята, че душата трябва да стане доминираща, е съществувала още в по-ранен период. Може да се демонстрира точно как развитието на интелектуалната или емоционалната душа вече е играло роля в определени културни явления от египетско-халдейския период; и може да се види в гръко-римския период, особено в следхристиянската епоха, например при Августин, как човечеството се е борило да се подготви за съзнателната душа. Следователно трябва да кажем: нашата човешка душа може истински да разбере себе си само когато, в разгара на епохата на съзнателната душа, тя подготвя това, което ще се разгърне след нея. Какво трябва да се развие там?

Вътрешното развитие на човешката душа се стреми към това, което трябва да се култивира, но също и към самия така наречен обективен мироглед. Нека разгледаме няколко симптома в заключение. Какво постигна деветнадесети век със своята славна култура? Тук виждаме един от най-блестящите естествени учени на деветнадесети век, *Дю Боа-Реймон*, с неговия обективен мироглед. Той иска да спаси - просто прочетете речта му „За границите на естественото познание“ - това, от което човешката душа се нуждае за своята вътрешна сигурност, и се опитва да се справи с идеята за „световната душа“, защото тази съзнателна душа, която се е изолирала и откъснала от обективния мироглед, е необяснима за него. Но обективният мироглед му пречи. Където и да проявява човешката душа своя опит, тя се разкрива ефективно в мозъка, в нервните пътища и в другите органи. Сега Дю Боа-Реймон стои на границата на естественото познание. Какво изисква той, ако иска да признае световна душа? Той изисква да му бъде показан такъв инструмент в космоса, какъвто съществува в хората, когато човешко-

Световната душа мисли, чувства и желае. Той казва например: Покажете ми, сгушен в невроглията и снабден с топла артериална кръв под правилното налягане, съответстващо на повишения капацитет на такава световна душа, струпване на ганглии и нервни влакна. – Той не може да го намери. Същият Дю Боа-Реймон изисква това, който в същата реч също заявява: Ако човек разгледа спящия човек, от заспиването до събуждането, тогава той може да бъде обясним от естествената наука; но ако човек разгледа човека от събуждането до заспиването, какви всички стремежи, желания и страсти, всички идеи, чувства и импулси на волята текат нагоре и надолу в него, тогава той никога няма да бъде обясним от естественонаучния начин на мислене.

Прав е! Но нека разгледаме до какво е довело наследството на деветнадесети век тук. Дю Боа-Реймон казва: „Ако разглеждам научно спящото човешко тяло, не мога да намеря нищо, което да обяснява взаимодействието на онези сили, които са активни в идеите, чувствата, импулсите на волята и т.н.“ Защото е просто нелогично да се търси обяснение за вътрешната природа на психичните явления в телесните процеси, точно както би било абсурдно да се търси обяснение за органа на белите дробове от вътрешната природа на въздуха.

Това ще бъде наследството на деветнадесети век, което естествената наука ще покаже: дори когато е строго основана на собствените си принципи, тя *не може* да обясни взаимодействието на духовното и психическото у човешките същества от процесите, с които разполага. По-скоро трябва да се каже съвсем ясно: когато това човешко тяло се събуди от сън, духовното и психическото е нещо, което

Той вдишва, точно както белите дробове вдишват кислород или въздух; и когато заспи, духовно-психичното е нещо, което той издишва, така да се каже. В състояние на сън духовно-психичното съществува като независима същност, отделна от човешкото тяло.

Наследството на деветнадесети век ще бъде, че естествената наука ще се обедини напълно с духовната наука, която гласи: Човекът има его и астрално тяло, с които напуска физическото и етерното си тяло по време на сън, и по време на сън съществува със своето его и астрално тяло в чисто духовен свят, оставяйки физическото и етерното тяло на собствените им закони. Така самата естествена наука ще определи своята област и чрез това, което може да предложи, ще покаже как духовната наука трябва да я допълва. И когато самата естествена наука правилно разпознае какво например принадлежи към най-големите ѝ постижения – естественото развитие на организмите от най-несъвършените състояния до посъвършените – тя ще разбере, че именно в това развитие на естественото, по смисъла на дарвинистката теория, се крие нещо, в което не се съдържа еволюцията на човешката душа, но което първо трябва да бъде схванато от духовно-психичното, ако чисто земното трябва да се организира в човешкото. Правилно разбраната естествена наука ще бъде красиво наследство на деветнадесети век, демонстрирайки как хуманитарните науки са необходими за допълване на естествената наука. Тогава, като необходимо следствие, ще се появи пълната хармония и на двете. И човешката душа ще овладее себе си, като събуди спящите си сили и познае себе си. Как?

В египетско-халдейските времена хората все още са били свързани с космоса. Космосът им е разкривал техния духовен произход. В гръко-римските времена хората все още са били косвено свързани с космоса чрез телата си. Те все още са усещали космоса, защото са усещали единството между духовно-психичното и физическото. Сега обективният мироглед се е превърнал просто в сбор от външни процеси. Чрез духовната наука обаче душата, намирайки се в собствените си дълбоки духовни сили, ще се разпознае по нов начин във връзка с вселената. Душата ще може да каже: Когато погледна надолу, се чувствам свързана с всички живи същества, с всички царства на природата, които ме заобикалят. Но сега, след като преминах през културата на сетивната душа на египетско-халдейския период, през културата на интелектуалната или емоционалната душа на гръко-римския период и след като вече погълнах културата на съзнателната душа, в която склонността на егото е била насочена към материалната култура, се чувствам свързана с поредица от духовни царства: надолу към животинското, растителното и минералното царство, когато гледам навън материално; нагоре към духовните сфери, към сферите на духовните йерархии, към които душата принадлежи, точно както е свикнала да гледа надолу към природните царства. Пред нея лежи бъдеща перспектива, която е напълно свързана с перспективите на миналото. Човешките същества са си проправили път извън духовните контексти на миналото; в бъдеще те ще си проправят път в духовните сфери. Душата ще се чувства свързана с природния свят чрез своите духовни и умствени сили и ще се чувства свързана с духовните сфери.

нагоре през духовния аз. Защото, както нашето време се характеризира като време на развитие на съзнателната душа, така е и развитието на духовния аз, който постепенно ще узрее, подготвяйки се за бъдещето на човешката духовна култура в нашето време.

Съвсем органично и необходимо, когато разглеждаме това развитие от духовно-научна гледна точка, виждаме как това наследство на деветнадесети век най-характерно изразява една задача, която е била налице: задачата да се обърне душата обратно към себе си, да се изгони от природния свят, за да се принуди тя да развие собствените си духовни и умствени сили. И това ще бъде най-доброто наследство на деветнадесети век, когато душата вижда себе си откъсната от всичко, но се чувства още неподтикната да разгърне собствените си сили. Ако епохата на Просвещението се е стремяла да използва собствения си разум, тогава идващата епоха трябва да извлече още по-дълбоки сили от техния сън в дълбините на душата, като по този начин ѝ даде възможност да погледне навън в духовния свят, както ще трябва да стане в бъдеще.

Така бъдещето един ден ще бъде благодарно на деветнадесети век, че е дал възможност на душата да развие от себе си висшите сили на обективната наука. Това също е наследство от деветнадесети век. Когато човек разглежда вътрешното развитие на човешката душа, то трябва да премине от разгръщането на сетивната душа, през това на интелектуалната или емоционалната душа и това на съзнателната душа, към развитието на духовния аз. Но човечеството намира духовния аз само когато чрез научното изследване, което е наследството на деветнадесети век, първо се освободи от всички външни светове.

Когато човек разгледа наследството на деветнадесети век по този начин и след това се задълбочи в детайлите, ще види, че най-хубавото нещо в положителните резултати от научното наследство на деветнадесети век е укрепването на душата, защото тогава тя се озовава в това, което науката не може да предостави. Душата един ден ще застане и ще почувства заедно с Дю Боа-Реймон: Да, спящото човешко тяло може да се обясни със законите на физиологията, но не и това, което се вдишва от него като духовно и психическо. Душата ще почувства, че трябва да издигне до съзнание, чрез методите на духовната наука, това, което е несъзнателно в съня, за да хвърли поглед към духовните светове. И тогава по-късен Дю Боа-Реймон, когато разглежда *човешкото* тяло, вече няма да бъде толкова озадачен, когато иска да го обясни научно, защото ще си каже: Човешката душа дори не е там, в невроглията и ганглиите; тогава защо трябва да мога да открия невроглия и ганглии в гигантската световна душа?

В труда на един наистина изключителен ум от деветнадесети век, *Ото Либман*, който е изнасял обширни лекции по философия в Йена и се е стремял единствено да използва това, което деветнадесети век може да предложи, за да разбере източниците на съществуване, откриваме следната мисъл: Защо човек не би могъл да приеме, че нашите планети, луни и неподвижни звезди са атомите или дори молекулите на гигантски мозък, който се простира макрокосмически в необятността на космоса? Той просто вярва, че човешкият интелект винаги ще бъде неспособен да проникне до този гигантски мозък и следователно ще му бъде отказан достъп до знания —

до духовна световна душа . Но духовната наука показва, че Ото Либман е бил напълно прав. За тази интелигентност, за която той говори, е невъзможно да се постигне каквото и да е задоволяване на човешките копнежи в тази област. Тъй като тази интелигентност първоначално е израснала, като се е еманципирала от обективния мироглед, следователно не е изненадващо, а по-скоро е очевидно, че философия, изградена върху този обективен мироглед, не може да намери нищо за световна душа. Ако естественият учен, в смисъла на Дю Боа-Реймон, не може да намери човешката душа в ганглиите и невроглиите на спящото човешко тяло, защо тогава човек би могъл да намери нещо за природата на световната душа в гигантските ганглии на гигантски мозък? Нищо чудно, че физиологът трябва да се отчайва!

Но тези основи са най-доброто наследство на деветнадесети век. Те показват, че човешката душа сега е обърната към себе си и трябва да търси и намира връзката си с духовните светове не чрез съзерцание, а чрез развитие на вътрешните си сили. Човешкият дух ще открие, когато разгледа светогледа, който познава като Дарвинова еволюция, че неговото величие се основава именно на факта, че се е отстранил от този светоглед. Човечеството не би достигнало сегашното си състояние на развитие, ако не се беше отстранило от този светоглед. Но ако разбере това, тогава ще схване, че не може да намери в тази еволюционна теория това, което първоначално е трябвало да извлече за себе си. Ако човек разбира правилно Дарвиновата еволюция, ще открие, че не е противоречиво да вярва на духовния изследовател, когато той казва, че, поглеждайки назад зад...

Сетивни явления, вижда се дух, в който човешката душа е вкоренена като дух.

Тази заключителна лекция имаше за цел да покаже, че всъщност няма и най-малкото противоречие между това, което тук се разбира като духовна наука, и истинските, автентични постижения на естествената наука, и че ако човек наистина се задълбочи в това, в което научният мироглед е трябвало да се превърне според духовно и научно разбрания ход на човешкото развитие, той знае точно как не може да бъде другояче и как научният мироглед, понеже е станал такъв, е най-красивото средство за възпитание на човешката душа към това, в което е предназначена да се превърне: същество, стремящо се от съзнателната душа към духовния аз.

Това показва също, че хуманитарните науки принадлежат към културата на нашето време . Това, което е било подготвено в египетско-халдейския период с културата на сетивната душа и което е било доразвито в гръко-римския период с културата на интелектуалната или емоционалната душа, е намерило своето по-нататъшно разгръщане в наше време в културата на съзнателната душа. Но всичко, което следва, е подготвено по-рано. Точно както култура на съзнателната душа е съществувала още по времето на *Сократ* и *Аристотел* , култура, която ще продължи да съществува дълго време в наше време, така и източникът на истинско учение за духовния аз трябва да се намира вече тук, в нашата епоха. Така човешката душа схваща себе си във връзка с онези светове, в които тя, дух в духа, е вкоренена.

Естествената наука от деветнадесети век е образователен инструмент в допълнение към всичките си други функции и най-добрият образователен инструмент именно за интелектуалците-

Наука. Може би от зимните лекции ще стане ясно, че представените тук духовно-научни възгледи относно наследството на деветнадесети век ще осигурят сигурната основа за духовна наука, която не трябва да се превърне в конгломерат и хаос от нещо произволно, а по-скоро нещо, което стои на основа, толкова сигурна, колкото тази на самата възхитителна естествена наука. Ако човек вярва, че задължително трябва да има разрыв между това, което е и е постигнала естествената наука, и това, което е духовната наука, тогава той би могъл да бъде подведен от тази духовна наука. Но ако човек види как естествената наука е трябвало да стане точно такава, каквато е станала, за да може човешката душа по нов начин да намери пътя към духа, както трябва, тогава той ще я разпознае като това, което задължително трябва да се впише в развитието, като това, което съдържа семената за периода, който ще последва нашия, точно както нашият следва предходните. Тогава очевидните противоречия между научния и хуманитарния мироглед ще бъдат помирени.

Естествено , аз изобщо не вярвам, че за краткото време на тази лекция – която продължи толкова дълго – бих могъл да изчерпа дори и най-малкия детайл от това, което хуманитарните науки разкриват за продължаващото значение на естествените науки на деветнадесети век във всичките им форми. Но може би, като разширя представеното в съзнанието на моите уважавани слушатели, като проследя по-нататък това, което би трябвало да се предложи днес, и особено като сравня резултатите на хуманитарните науки с тези на естествените науки, мога да получа по-дълбоко разбиране.

Правилно разбраните резултати от естествените науки разкриват как духовното съзерцание на еволюцията на човечеството налага навлизането на духовната наука в хода на човешкото развитие. Тези лекции бяха оформени от това осъзнаване на вътрешна необходимост от развитие и това осъзнаване последователно задаваше тона. Тази лекция, по-специално, имаше за цел да предизвика усещането, че самата увереност, която мислители като Фихте и други се стремяха да извлекат от съзнателната душа, не може да бъде извлечена от съзнателна душа, изолирана в собствените си мисли, а по-скоро когато душата разпознае и разбере, че намира в себе си нещо съвсем различно от просто интелигентност и разум: когато открие в себе си силите, които я водят към въображение, вдъхновение и интуиция – тоест към живот в самия духовен свят – и когато разпознае, че въз основа на истинска вътрешна сигурност това може да бъде обсъдено отново през първата третина на XX век – предвид правилно разбраното наследство на XIX век.

Когато Хегел, смело надграждайки върху това, което вярваше, че е схванал в самата съзнателна душа, веднъж е изрекъл важни думи в лекциите си по история на философията, *може* би бихме могли да използваме думите му тук, в края, за да характеризираме – не като обобщаваме концептуално, а като изразяваме чувство, което възниква, подобно на животворящ еликсир, от разсъжденията на духовната наука. С известно изменение искаме да изразим с думите на Хегел това, което душата *може* да възприеме като необходимо за сигурността на живота.

Източници и документи за съществуването и за цялото житейско дело, това, което може да възприеме във връзка с великите загадки на съществуването, за съдбата и безсмъртието. Всичко това е такова, че душата се среща с истинската светлина на света, когато тя - но сега не от някаква неопределена и абстрактна концепция за съзнателната душа, а от осъзнаването, че познавателните сили дремят в душата, правейки я гражданин на духовни светове - когато е напълно пропита от усещане, така че това усещане се превръща в непосредствен израз на замислената духовна наука, правейки душата сигурна и изпълнена с надежда :

Човешкият дух може и трябва да вярва в своето величие и сила; защото той е дух от дух. И с тази вяра нищо в космоса, във вселената, не може да се окаже толкова твърдо и крехко, че да не може, доколкото има нужда от това, да му се разкрие с времето. Това, което първоначално е скрито във вселената, трябва да става все по-очевидно за търсещата душа в нейното нарастващо разбиране и да ѝ се поддава, за да може тя да го развие във вътрешна сила, вътрешна сигурност, във присъщата ценност на съществуването и живота!

БЕЛЕЖКИ

Текстова основа: Лекциите са стенографски транскрибирани от Валтер Вегелан и след това преписани в обикновен текст. Тези транскрипти формират основата на печатния текст. Транскриптите са непълни на места и оригиналните стенографски записи не са оцелели.

За второто издание този том беше преработен от Дейвид Хофман и снабден с допълнителни бележки, индекс на имената и подробно съдържание.

Заглавията на лекциите са от Рудолф Щайнер. Заглавието на тома е избрано от редакторите.

Отделни броеве и по-ранни публикации:

Предишно публикувано като поредицата „Резултати от човешки изследвания I-XIV“:

Берлин, 31 октомври, 7 ноември 1912 г. „Как се опровергава интелектуалното изследване? Как се установява интелектуалното изследване?“ Том I/II, Базел, 1941 г.

Берлин, 14 ноември 1912 г. „Задачите на хуманитарните изследвания за настоящето и бъдещето“, том III, Базел 1941 г.

Берлин, 21 ноември 1912 г. „Пътищата на свръхсетивното познание“, том IV, Базел, 1942 г.

Берлин, 5 декември 1912 г. „Резултати от духовни изследвания по въпросите на живота и загадката на смъртта“, том V, Базел 1942 г.

Берлин, 12 декември 1912 г.; „Естествени науки и хуманитарни изследвания“ VI, Базел 1942 г.; в „Чрез духа към разбирането на реалността и загадките на човека“, том I, Дорнах 1965 г.

Берлин, 9 януари 1913 г. «Якоб Бьоме» VII, Базел 1941 г.

Берлин, 16 януари 1913 г. «Мирогледът на един съвременен културен изследовател (Херман Грим) и изучаването на хуманитарните науки» VIII, Базел 1941 г.

Берлин, 30 януари 1913 г. «Мисията на Рафаил в светлината на науката за духа» IX, Базел, без дата (1941 г.)

Берлин, 6 февруари 1913 г., в „Приказната поезия в светлината на духовното изследване“ X (погрешно XI), Базел 1942; в „Приказната поезия в светлината на духовното изследване. Интерпретации на приказки“, Дорнах 1960; 1969; 1979

Берлин, 13 февруари 1913 г. „Интелектуалното величие на Лионардо в повратния момент към модерното време“ XI, Берлин 1920; Базел 1941

Берлин, 6 март 1913 г. (погрешно 16 март 1913 г.) «Грешки в духовните

исследвания» XII, Базел 1942 г.

Берлин, 3 април 1913 г. „Моралът в светлината на духовните изследвания“ XIII, Базел 1942 г.

Берлин, 10 април 1913 г. „Наследството на деветнадесети век“, том XIV, Базел 1942 г.

Произведенията на Рудолф Щайнер в Събраните съчинения (СА) са изброени в бележките с техния библиографски номер. Вижте също индекса с имена под: „Щайнер, Рудолф (Съчинения)“ и общия преглед в края на тома.

Отидете на страницата

- 20 *Жизнена сила*, жизнен принцип, „vis vitalis“: специфичната, вътрешна причина за жизнените функции, несъзнателно действаща, организираща и регулираща сила, общоприета от Аристотел до средата на 19 век. Този възглед се нарича витализъм. „Неовитализмът“ от 18 и 19 век отчасти отчита откритията на „механико-химичната биология“. Противниците на жизнената сила през 19 век включват представители на механико-химичното естествознание и материалистическата философия, като Якоб Молешот, Карл Фогт, Вилхелм Вундт, Ернст Хекел, Вилхелм Прейер, Давид Фридрих Щраус, Емил дю Боа-Реймон и Вилхелм Оствалд, които формулират критиката на жизнената сила в твърдението: „Организмът е по същество комплекс от химични енергии.“ („Лекции по естествена философия“, 2-ро издание 1903 г., стр. 317, 319).
- 21 *Юстус фон Либих, 1803-1873*, немски химик-пионер. Неговите изследвания с Вьолер са фундаментални за органичната химия.
Фридрих Вьолер, 1800-1882, химик и лекар, изкуствено произвежда урея през 1828 г.
- 25 *Самообновяване на организма*: Вижте например Макс Верворн, „Механиката на психичния живот“, Лайпциг 1910, страница 85.
- 26 *Емил дю Боа-Реймон*, „За границите на нашето познание за природата“, Лайпциг 1872 г., и „Седемте загадки на Вселената“, Лайпциг 1882 г.
Лайбниц: „Цитатът не е проверен.“
Мориц Бенедикт, „Психологията на човека като чисто емпирична наука“, Лайпциг 1895, стр. 35.
- 29 *блестяща личност, като например Фойербах*: Вероятно Анселм Фойербах (1829-1880), известен художник през 19 век, внук на юриста Анселм Фойербах и племенник на философа Лудвиг Фойербах.

31 Жан Рейно, «Philosophie religieuse, Terre et ciel», Париж 1854 г.

Louis Figuier, „Le de la mort, ou la vie future selon la science“, Париж 1871 г.

36. *Възражение ... което Фридрих Шлегел прави срещу възгледа за повтарящите се земни животи:* Виж например Фридрих Шлегел, «Философия на историята», в осемнадесет лекции, изнесени във Виена през 1828 г., том първи, Виена 1829 г., стр. 150 и сл. (Четвърта лекция).

38 Якоб Фрошамер, „Философията на Тома Аквински, критично оценена“, Лайпциг 1889, стр. 418 и сл.

41 Едуард фон Хартман, „Философия на несъзнаваното“, Берлин 1869.

„Несъзнаваното от гледна точка на теорията за произхода“, Критично изследване на естественофилософската част на философията на несъзнаваното от научна гледна точка, Берлин 1872. Второто издание, този път с името на Едуард фон Хартман като автор, се появява през 1877 г.

42 Оскар Шмит: В труда си „Научните основи на философията на несъзнаваното“ (Лайпциг 1877), Шмит критикува Едуард фон Хартман и хвали труда на анонимния автор (виж предходната бележка), заявявайки, че той „напълно потвърждава убеждението на всички, които не са се заклели в несъзнаваното, че дарвинизмът е правилен“ (стр. 3).

43 *както... Гьоте ... казва неговият Фауст : «Фауст» II, Акт 5, Дворец, Полунощ, стих 11404.*

както е прав Жофроа дьо Сен Илер, когато казва: Етиен Жофроа дьо Сен Илер, цитатът не е проверен.

48. *Думите на Йохан Готлиб Фихте:* Буквално : „Какъв вид философия човек избира, следователно, зависи от това какъв човек е, защото философската система не е безжизнена мебел, която човек би могъл да изхвърли или приеме, както си пожелае, а е оживена от душата на човека, който я притежава.“ Първо въведение към „Доктрината на науката“, 1797 г.

52 и сл. *Имало е време, когато хората са вярвали, че е възможно да се сглоби живо вещество в лабораторна обстановка:* Италианският лекар и натуралист Франческо Реди (1626-1697) вече е показал, че червеите или личинките не се „генерират сами“ в гниеща течност, стига човек да знае как да държи насекомите далеч.

в противен случай те биха снесли яйцата си в течността . От това той излага принципа „Omne vivum ex vivo“ (Всички живи същества от живота). (Вижте „Osservazioni di Francesco Redi accademico della crusca. Intorno agli animali viventi che si trovano negli animali viventi“, Флоренция, 1684 г.) Вижте също забележките на Рудолф Щайнер на стр. 155 и сл. в този том. По-късно химикът *Луи Пастър* (1822–1895) опровергава теорията за така нареченото „спонтанно зараждане“ въз основа на своите изследвания върху процеса на ферментация и дрождевите бактерии, активни в него. Вижте неговия труд „Nouvel exemple de fermentation determinee par des anima-cules infusoires pouvant vivre sans oxygene libre“, 1863 г.

Вижте също Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма, понятия, необходими от гледна точка на съвременното естествознание“, в „Луцифер-Гнозис“, GA Bibl.-No. 34, стр. 67.

- 72 *Дарвин пита*: Вижте „Изразяването на емоциите у човека и животните“ в „Събрани съчинения“, превод на Й. В. Карус, том 7, Щутгарт 1877 г., стр. 50 и сл. (Глава 2: „Общи принципи на изразяване“).
- 73 *Статия*: Фриц Маутнер, „Теософите“, в „Berliner Tageblatt“ бр. 562, 3 ноември 1912 г.
- 75 „*Лесно е да се проповядва морал, трудно е да се установи морал*“: Мото за наградено есе „Върху основите на морала“ в Артур Шопенхауер, Пълни съчинения в дванадесет тома, с увод от Рудолф Щайнер, Щутгарт и Берлин н.д. (1894), том 7, стр. 133.
- 77 *в първата сцена на моята мистериозна драма „Изпитанието на душата“*, Scenic Life Picture като последствие от „Портата на посвещението“ (1911), в „Четири мистериозни драми“ (1910-13), GA Bibl.-No. 14, стр. 151-162 (Първа сцена: „Изследване на Капезий“).
- 79 *На това Фихте възразява*: Виж „Наставлението към блажения живот“ 1806, втора лекция.
- 81 *Но Фихте казва*: аа О.
- 83 „*Световните мисли живеят във вашето мислене*“: „Изпитването на душата“ (вижте бележката на стр. 77), стр. 155 (Първа снимка: „Етюд върху Капезий“).
- 84 *в първата лекция за тази зима*: Първата лекция в този том.
- 86 *Кеплер, който е истинският велик дизайнер на коперниковия мироглед*: В своите съчинения „Mysterium cosmographicum“ (1596) и „Harmonices mundi libri VI“ (1619).
- 88сл. *Херман Грим*, „Гьоте“, Лекции, 2 тома, Берлин 1877, 2-ри том, 23-та лекция.

90 Имаме една забележителна поговорка от Гьоте : Буквално: „Защото каква

е целта на всички разходи за слънца, планети и луни, за звезди и галактики, за комети и мъглявини, за светове, които са се появили, и за тези, които тепърва ще се появят, ако в крайна сметка щастливият човек несъзнателно не се радва на съществуването си?“ „Винкелман и неговият век“, раздел „Древност“.

Философия ... на световноизвестния Вундт: Вилхелм Вундт, 1832-1920, физиолог, психолог и философ. «Система на философията», Лайпциг 1889, 3-то издание, 2 тома, 1907.

91 *Дарвин:* Чарлз Дарвин, „За произхода на видовете чрез естествен подбор“, 1859 г.

92 *Лорд Актън в университетско обръщение:* „Върху изучаването на историята“, откриваща сесия в Кеймбридж на 11 юни 1895 г., Берлин 1897 г., стр. 15: „Надявам се обаче, че дори този кратък и неназидателен откъс от историята ще ви помогне да осъзнаете, че делото на Възкръсналия върху изкупеното човечество не намалява, а се увеличава, че мъдростта на божественото управление се разкрива не в съвършенство, а по-скоро в подобряването на света, и че усъвършенстваната свобода е етичният краен резултат, към който всички условия на прогресивната култура колективно се стремят.“

93 *Натуралистът Ветицайн ... Реч по биология:* Цитатът не е проверен.

94 „Да се разбере, че небето е синьо навсякъде“: Гьоте, „Изказвания в проза“, в: Гьоте, „Научни съчинения“, редактирано и коментирано от Рудолф Щайнер в „Германска национална литература“ (1883-1897) на Кюршнер, 5 тома, препечатка Дорнах 1975, GA BibL № Ia-e, том V, GA Bibl. № Ie, стр. 368. Вижте също Гьоте, „Максими и размисли“.

Морис Кариере ... неговият велик труд върху културното развитие: «Изкуството в контекста на културното развитие и идеалите на човечеството», 5 тома, Лайпциг 1863-74.

95 *Цойнер:* Писмото и ръкописът на Цойнер са отпечатани в Мориз Кариере, „Религиозни речи и размисли за германския народ“, Лайпциг 1894, стр. 152-172 под заглавие: „Христос в световната история. Затворнически мисли на един германски републиканец. (Карл Цойнер, роден през 1813 г. в Буцбах във Ветерау, починал в много напреднала възраст в Синсинати в Америка.)“.

97 *Миварт:* Свети Георги Миварт, „Човек и маймуни“, Лондон 1873.

97 Уолъс: Алфред Рюсел Уолъс, сътрудник и приятел на Дарвин.

100 *Лесинг в трактата си*: „Образованието на човешката раса“, (1780), § 91-100.

Херман *Грим*: Вижте лекция VIII в този том, стр. 249-285 и бележките към нея.

101 *Якоб Фрошамер*, „Въображението като основен принцип на световния процес“
„Мюнхен 1877.

103f. *«Zur Kritik der Zeit»* от Валтер Ратенау, Берлин 1912 г., стр. 148-150.

107 *Д-р Елиът*: Чарлз Уилям Елиът, „Религията на бъдещето“, лекция, изнесена в края на единадесетата сесия на Харвардското лятно богословско училище, 22 юли 1909 г., в: „Трайното удовлетворение от живота“, Ню Йорк 1910, стр. 172. Немски: „Религията на бъдещето“, оторизиран превод от Е. Мюленхоф, Гисен 1910, стр. 12 и сл.

110 *Галилей ... искал да покаже как нервите произхождат от мозъка*: В посмъртната библиотека на Рудолф Щайнер се намира следният труд, който описва това преживяване на Галилей: Лауренц Мюлер, „Значението на Галилей за философията“, Встъпителна реч, произнесена на 8 ноември 1894 г. във Виена, самостоятелно издадена от Императорския и кралски университет във Виена 1894 г., стр. 39 и сл.; буквално: „Когато анатомът [Галилей] показва как главният ствол на нервите, произхождащи от мозъка, минава по протежение на врата, простира се през гръбначния стълб и се разклонява из цялото тяло и как само много тънка нишка, дебела като прежда, достига до сърцето, той се обърнал към един благородник, който му бил познат като перипатетик и за когото бил разкрил всичко и го показал с изключителна грижа, с въпроса дали сега е доволен и убеден, че нервите произхождат от мозъка, а не от сърцето.“ На което нашият философ, след като постоя известно време замислен, отговори: „Вие ми показахте всичко толкова ясно, толкова очевидно, че – ако не беше текстът на Аристотел, който ясно заявява, че произходът на нервната система се крие в сърцето – човек би бил принуден да признае, че сте прав.“

111 *Франческо Реди*: Вижте бележката на стр. 52 и сл. и обясненията на Рудолф Щайнер на стр. 155 и сл. в този том.

114 *Джордано Бруно ... възприема законите на Коперник, насочва погледа си към необятността на пространството*: Вижте „Диалози за безкрайната вселена и световете“ („De l'infinito universo et mundi“, 1584)

В: «Джордано Бруно, Събрани съчинения», редактирано, преведено и анотирано от Лудвиг Куленбек, 2-ро издание, Йена 1904, том 3. Това включва и предговора на преводача: «Научното значение на тези диалози от Бруно. Връзката на Бруно с Коперник и неговите предшественици. Идеята за безкрайност», стр. I- LXXII.

- 132 *Шопенхауер*: «Пълните съчинения на Артур Шопенхауер в дванадесет тома», с увод от Рудолф Щайнер, Щутгарт и Берлин н.д. (1894).

Шопенхауер ... „Светът е моето представяне“: Буквално: „Светът е моето представяне“ - Това е истина, която се отнася за всяко живо и знаещо същество.“ Вижте „Светът като воля и представяне“, I, § 1.

- 147 *„Не беше ли окото подобно на слънцето?“*: Гьоте, „Укротени епиграми“, III. В

епистемологичен контекст Гьоте цитира тази поговорка в: „Теория на цветовете“, Дидактическа част, Въведение, в: „Научни писания“ (виж бележката на стр. 94), том 3, GA Bibl.-No. 1c, стр. 88.

- 147f. *може ли подобното да бъде разпознато по подобно...*: Според Емпедокъл, виж Дилс/Кранц, «Фрагменти от предсократиците», Фрагмент 31 В 109.

- 148 *Шопенхауер ... че слънцето съществува само защото имаме око*: Във въведението към трактата си „За зрението и цветовете“ Шопенхауер обяснява, „че цветовете, с които [...] обектите изглеждат облечени, са изцяло само в окото“, а другаде: „Точно както слънцето се нуждае от око, за да свети, а музиката от ухо, за да звучи [...]“ („Parerga and Paralipomena“, том втори, глава 20, § 240). Вижте също бележката на стр. 132.

В смисъла на Фойербах... просто да проектираме навън божественото, което първо сме създали в себе си: Виж „Същността на християнството“, Лайпциг 1841, Глава 1 и Приложение, Раздел 1. И „Същността на религията“, 1851, Лекция 20.

- 150 сл. *Франц Брентано ... в своята психология*: «Психология от емпирична гледна точка» Лайпциг 1874, том 1, стр. 21 сл. (Глава 1, § 2).

- 152 *Хъксли ... «Принципи на физиологията»*: Томас Хенри Хъксли, «Принципи на физиологията», преработено от д-р И. Розентал, Хамбург и Лайпциг 1910, стр. 23 (1-ва лекция).

Стиховете на Шекспир се намират в „Хамлет“, пето действие, първа сцена.

155 *Франческо Реди*: Виж бележката на стр. 52 и сл.

166 *Гьоте изрича изречението: В напреднала възраст ние ставаме мистици*: Буквално : „На всяка човешка възраст отговаря определена философия. [...] Старецът обаче винаги ще изповядва мистицизъм: той вижда, че толкова много неща сякаш зависят от случайността; ирационалното успява, рационалното се проваля, щастието и нещастieto неочаквано съвпадат; така е, така беше и старостта намира мир в този, който е, който беше и който ще бъде.“ Гьоте, „Изказвания в проза“ (виж бележката на стр. 94), стр. 454 сл. Също в Гьоте, „Максими и размисли“. Във връзка с „Фауст“ Фридрих Фьорстер си спомня разговор с Гьоте (вероятно през 1828 г.): „Спомням си само, че когато изразих подозрението, че финалната сцена вероятно ще се развива на небето и Мефистофел ще признае пред публиката, след като е победен, че „добрият човек в копнежа на сърцето си е добре наясно с правилния път“ – Гьоте, поклащайки глава, каза: „Това би било просветление. Фауст завършва като старец, а в напреднала възраст ние ставаме мистици.“ „Разговорите на Гьоте“, редактирани от Волфганг Хервиг по изданието на Флорид фон Бидерман, том III/2, Цюрих 1972, стр. 295 (Разговор № 6187).

171 *в лекциите за бодърстването и съня*: Вижте първите две лекции в този том.

182 *На това ще бъде отговорено по-късно*: В лекциите в Дома на архитектите в Берлин, зима 1913/14 г., които са обобщени в тома „Хуманитарните науки като благо на живота“, GA Bibl.-No. 63, особено лекции IV, V, VII, X.

188, *когато са публикувани книги като „Топлината, разглеждана като вид движение“* от Джон Тиндал, оторизирано немско издание, публикувано от Х. Хелмхолц и Г. Видеман, Брауншвайг 1867, 3-то разширено издание след 5-то издание на оригинала, Брауншвайг 1875.

Директор на училището Хайнрих Шрам, директор на Долноавстрийската държавна гимназия във Винер Нойщат (1868-1874) и императорски и кралски окръжен училищен инспектор, редовен учител по математика. Вж. описанието в автобиографията на Рудолф Щайнер „Mein Lebensgang“ („Пътят на моя живот“), GA Bibl.-No. 28, стр. 34-37 (Глава 2).

„Привличането, разглеждано като ефект на движението“ (есе) в: „Осми годишен отчет на Долноавстрийското държавно висше средно училище във Винер Нойщат“, Виена 1873. „Общото движение на материята като основна причина за всички природни явления“, Виена 1872.

- 190 *Шийдън и Шван*: Матиас Якоб Шийдън, „Растението и неговият живот“, 1848.
Теодор Шван, „Микроскопски изследвания върху сходството в структурата и растежа на животни и растения“, Берлин 1839 г.
Голямото постижение на Ернст Хекел, който разшири теорията на Дарвин, за да включи и хората: Вижте Ернст Хекел, „Естествена история на сътворението. Популярни научно-популярни лекции върху теорията на еволюцията“, две части, Берлин 1868 г.; и „Антропогения или еволюционната история на човека“, две части, Лайпциг 1874 г.
- 190f. *Карл Гегенбаур*, «Grundzüge der vergleichenden Anatomie», Лайпциг 1859, второ, преработено издание, Лайпциг 1870, стр. 18f. (§ 8).
- 191 *Дарвин ... в ранните си години*: Вижте бележката на стр. 91.
- 192 *Хелмхолц в областта на светлинните явления*: Херман Лудвиг Фердинанд фон Хелмхолц, 1821-1894, изтъкнат естествоизпитател. Той изобретява офталмоскопа през 1850 г. и обобщава многобройните си изследвания върху окото и зрението в своя „Наръчник по физиологична оптика“, Лайпциг 1856-66 г. Той представя своите физиологични изследвания върху ухото и слуха в труда си „Теория на тоналните усещания“, Брауншвайг 1862 г.
- 195 *Психология ... на ... Франц Brentano*: «Психология от емпирична гледна точка», том първи, Лайпциг 1874.
- 196 *AP Sinnett*: Alfred Percy Sinnett, «EsotericBuddhism», 1883. Немски: «Die Esoterische Lehre oder Geheimbuddhismus», Leipzig 1884.
- 197f. *Блаватска*: Хелена Петровна Блаватска, „Тайната доктрина: Синтезът на науката, религията и философията“, 3 тома, Лондон 1888 г. Немски: „Die Geheimlehre: Die Vereinigung von Wissenschaft, Religion und Philosophie“. Преведено от английски на 3-то издание от Робърт Фрьобе, Лайпциг n.d. (1899).
- 199 *не бива да се разглежда през очите на съвременен философ, като например Паул Дойсен*: Рудолф Щайнер възразява срещу Паул Дойсен (1845-1919), защото в своята „Обща история на философията“ (7 тома, 1894-1917) Дойсен вече третира древноиндийската мъдрост като философия, докато според Щайнер истинската философия започва едва с *Аристотел* и всички по-ранни мисли трябва да бъдат описани като пророчески. Вижте забележките в лекциите, изнесени в Берлин на 14 март 1908 г. в GA Bibl.-No. 108 и в Берлин на 8 януари 1914 г. в GA Bibl.-No. 63.

205 *Франц Брентано*: Виж бележката на стр. 195.

207 *Декарт...* че *духоподобна сила действа в човека от сърцето към главата...*: Не е доказано.

208 *английският лекар Харви*: Уилям Харви, „De motu cordis et sanguinis“, 1628 г.

Марчело Малпиджи, 1628-1694, допълва откритията на Харви за кръвообращението чрез своите микроскопски изследвания.

Франческо Реди: Вижте бележката на стр. 52 и сл. и обясненията на Рудолф Щайнер на стр. 155 и сл. в този том.

209 *Съпротива срещу аристотелизма ... Галилео ... Джордано Бруно*: *Галилео, който в свободата си на мисълта*

се доверявал повече

на собствените си наблюдения

и прозрения, отколкото на установените доктрини, опровергал остарелите възгледи на Аристотел във физиката, астрономията, анатомията и др., което му спечелило ожесточената враждебност на ортодоксалните, догматични философи (вж. забележките на Рудолф Щайнер за С. Хоф в този том). През 1633 г. църковната инквизиция принудила Галилео да се откаже от най-еретичните си възгледи - концепцията за хелиоцентричната световна система. Джордано Бруно си навлечел омразата на Църквата чрез безстрашното си застъпничество за това, което смятал за истина, и чрез критиката си към аристотеловата естествена философия и космология. Тъй като не бил склонен да се откаже от ученията си като Галилео, той бил изгорен като еретик в Рим през 1600 г.

211 *Дю Боа-Реймон ... Реч за „границите на естественото познание“*, Лайпциг 1872, стр. 25 и сл.

212 *в една от първите лекции на този зимен семестър*: Вижте първата лекция в този том.

215 *Гьоте в прекрасното си есе върху „Интуитивното разсъждение“*: Гьоте, Научни съчинения (виж бележката на стр. 94), том 1, GA Bibl.-No. ala, стр. 116.

Кант го нарича „дръзко приключение на разума“: Виж Имануел Кант, „Критика на способността за съждение“, Част II, Критика на телеологичната способност за съждение, Приложение, § 80, Бележка.

218 *древногръцка доктрина и обяснение на движението*: Вижте парадоксите за движението от Зенон от Елея (ок. V в. пр.н.е.) в Дилс/Кранц, «Фрагменти от предсократиците», Фрагменти 29 A 25 до 29 A 28.

219 *Може да изглежда враждебно* : Гьоте, „Укротени епиграми“, III.

222 сл. *Преживяване ...* което един верен биограф е чул от собствените си уста : Вижте биографията на Бьоме: „Г-н Абрахам фон Франкенберг от Лудвигсдорф, благочестив силезец от благороден произход и негов доверен приятел. Авторът е подробен и правдив разказ за живота и смъртта на Якоб Бьоме, който почива благословен в Бога, действителният автор и писател на тези теософски писания“, съдържащ се в: „Писания на Якоб Бьоме“, подбрани и редактирани от Ханс Кайзер, с биографията на Бьоме от Абрахам фон Франкенберг и краткия откъс от Фридрих Кристоф Йотингер, Лайпциг 1920, стр. 20 сл. (4-ти раздел).

237f. *Якоб Бьоме казва*: «Aurora oder Morgenröte im Aufgang», 23-та глава, стихове 1-6, в: *Sämtliche Werke*, под редакцията на KWSchibier, 6 тома, Лайпциг 1831-1846, том. 2, стр. 268.

241 , за Якоб Бьоме, предземното събитие изглежда по следния начин: Виж, между другото, „Mysterium Magnum или Обяснение на Първа книга на Мойсей“, Глава 3, „Как злото е възникнало от вечното добро, което няма начало на злото в доброто; и за произхода на тъмния свят или ада, в който живеят дяволите“, и Глава 4, „За двата принципа, а именно Божията любов и гняв, тъмнината и светлината, които читателят най-много трябва да обмисли“, и Глава 8, „За сътворението на ангелите и тяхното управление“, и Глава 9, „За падението на Луцифер с неговите легиони“, в: *Събрани съчинения*, пак там, том 5, стр. 11-21 и 34-44.

242 „*Не, да, без „не“*“: Вижте „Теософски въпроси или: 177 въпроса за Божественото откровение“. 3-тият въпрос, отговор, в: *Събрани съчинения*, пак там, том 6, стр. 597.

244 *За когото времето е като вечността*: Якоб Бьоме обикновено е писал тези стихове в албумите на близки приятели. Вижте Абрахам фон Франкенберг (вижте бележката на стр. 222 и сл.), стр. 37 (раздел 26).

245 „*Философ тевтоник*“: Така го е нарекъл приятелят на Бьоме, пътувалият лекар и лингвист д-р Балтазар Валтер фон Грослогау от Силезия. Вижте Абрахам фон Франкенберг (виж бележката на стр. 222 сл.), стр. 31 (раздел 18).

246 *Контрааргумент срещу Якоб Бьоме фон Калов*: Абрахам Калов «Anti-boehmius», Vitebergae 1684.

От лайпцигски учен: Свободен цитат от Адолф фон Харлес, „Якоб Бьоме и алхимиците. Принос към разбирането на Й. Бьоме“, 2-ро разширено издание, Лайпциг 1882, стр. 113.

247 *Луи Клод дьо Сен Мартен*, 1743-1803, научава немски на 50-годишна възраст, за да може да превежда произведенията на Бьоме на френски.

Матиас Клавдий, от своя страна, превежда произведение на Сен Мартен от френски на немски: „Грешки и истина, или справка за човечеството към общия принцип на всяко познание“ от неизвестен философ. Превод от френски от Матиас Клавдий, Бреслау 1782 г.

254 *Вилхелм Грим, син на Вилхелм Грим и племенник на Якоб Грим*: Вилхелм Грим (1786-1859) и брат му Якоб Грим (1785-1863) се считат за основоположници на немската филология и класическите изследвания. Те са неуморни събирачи на немски речник и редактори или автори на „Немски речник“ (1854-1954), „Немска граматика“, „Немски легенди“, „Немска митология“, „Немски правни древности“, „Немски обичайни закони“, известните „Детски и домашни приказки“ и др.

255 *„Седем от Гьотинген“*: През 1837 г. седем професори от Гьотинген протестират срещу суспендирането на конституцията от крал Ернст Август, след което са уволнени: Вилхелм Едуард Албрехт, Фридрих Кристоф Далман, Георг Хайнрих Август Евалд, Георг Готфрид Гервинус, Якоб Грим, Вилхелм Грим, Вилхелм Едуард Вебер.

256 *Гьотеови лекции*: Херман Грим, „Гьоте“, Лекции, изнесени в Берлинския университет, 1874 и 1875 г., 2 тома, Берлин 1876 г.

260 *„Омир“*: Херман Грим, „Илиада на Омир“, 2 тома, Берлин 1890/95.

263 *най-важният импулс, който той разпознава в развитието на човечеството*: Виж Херман Грим, «Фрагменти», том 2, Берлин и Щутгарт 1902, стр. 175.

264 *„Животът на Исус“ от Ернест Ренан*: Ернест Ренан (1823-1892) напуска католическата семинария и след пътуване до Палестина написва известното си произведение „La vie de Jesus“ (Животът на Исус), Париж 1863 г.

265 *„Бракът на Мария и Йосиф“ от Рафаело*, 1504 г., Милано, Пинакотека Брева.

266 *«Сборник от фрагменти»*: Херман Грим, «Фрагменти», 2 тома, Берлин и Щутгарт 1900/02.

267 *Творчеството на Рафаело, творчеството на Микеланджело*: Херман Грим, „Животът на Рафаело“, Берлин 1872. „Животът на Микеланджело“, 2 тома, Берлин 1860/63.

- 268 *„Рафаил е гражданин на световната история“*: Вижте *„Рафаил като световна сила“*, във: *„Фрагменти“*, том 2, Берлин и Щутгарт 1902, стр. 153.
- 269 *„Дали Микеланджело би...“*: пак там, стр. 171.
- 274 *Сборник с новели*: Херман Грим, *«Новели»*, 1862; трето, разширено издание, Берлин 1897.
- 276 *Роман „Непобедими сили“*, 1867; трето издание, 2 тома, Берлин 1902.
- 279 и сл. *„Това обаче е мечтата на Еми“*: пак там, том 2, стр. 399-401.
- 284 *красива дума... която самият той извика на приятел на гроба му*: Виж *„Политика на Хайнрих фон Трайчке“*, във: *„Фрагменти“*, том 2, Берлин и Щутгарт 1902, стр. 269.
- 286 *Херман Грим... Раджфаел*: Херман Грим, *„Животът на Рафаел“*, първо издание от 1872 г., е напълно преработено през 1886 и 1896 г. Цитатите, цитирани в тази лекция, са взети от 4-то издание, Щутгарт и Берлин 1903 г.
- 287 *Гьоте веднъж е направил значимото изказване*: В *„Годините на калфата на Вилхелм Майстер“*, I, 10.
- 288 *Дума, която Лесинг използва във философския си труд „Образованието на човечеството“*, публикуван през 1780 г.
- 289 *Произведенията на изкуството ... да бъдат представени на слушателите*: Рудолф Щайнер постига това в своите 13 слайд лекции в Дорнах, 8-29 октомври 1916 г. Вижте *«Историята на изкуството като отражение на вътрешни духовни импулси»*, GA Bibl.-No. 292 (обем с текст и обем с изображения с над 700 илюстрации).
- 292 *Августин в своите «Изповеди»*: Аврелий Августин, 354-430 г., пише своите *«Изповеди»* около 400 г.
- 296 *„Полагане в гроб“*, 1507 г., Рим, галерия „Боргриезе“.
«Camera della Segnatura», Рим, Ватикана, Stanze.
„Преображение Христово“, наричано още *„Преображение Господне“*, 1519-1520, Рим, Ватикан, Пинаотека.
- 297, *който влиза в града като войн*: Това се отнася за влизането на Асторе Баглионе († 1500 г.) в Перуджа през 1495 г. Виж Франческо Матарацо, *„Cronache della città di Perugia“*, редактирано от Ариоданте Фабрети, том. 2, Торино 1888 г., стр. 113, 115, 118, 121. Вижте също Jacob Burckhardt,

„Цивилизацията на Ренесанса в Италия: есе“, девето, преработено издание.

Издание от Лудвиг Гайгер, 2 тома, Лайпциг 1904, том 1, стр. 31: „По това време Рафаело, дванадесетгодишно момче, е било чирак при Пиетро Перуджино. Може би впечатления от тези дни са увековечени в ранните малки картини на Свети Георги и Свети Михаил.“

297 „Свети Георги“, 1504-05, Ленинград, Ермитаж. Втора картина на Свети Георги от Рафаело се намира в Лувъра в Париж.

298 *Джироламо Савонарола*, 1452-1498, доминиканец, приор на манастира Сан Марко във Флоренция, радикален проповедник на покаянието и морала, противопоставян на политически и религиозни противници (включително папа Александър VI от династията Борджия) и накрая, след мъчения, обесен и изгорен като еретик, разколник и презирател на Светия престол.

299 *художник ... който ... самият той обличал монашеското расо*: Фра Бартоломео, 1475-1517, се оттегля в манастира Сан Марко след екзекуцията на Савонарола през 1500 г.

303 *Карл Август. .. върху Сикстинската Мадона*: Херцог Карл Август до приятеля си Карл Лудвиг фон Кнебел на 14 октомври 1783 г. Виж Херман Грим, «Фрагменти», том 2, Берлин и Щутгарт 1902, стр. 167 и сл.

306 *Франциск от Асизи от Джото*: Вижте фресковия цикъл от 28 изображения върху легендата за Свети Франциск в Горната църква „Сан Франческо“ в Асизи (около 1295 г.) от Джото ди Бондоне.

307 „*Мадона дела Седия*“, около 1514/16 г., Флоренция, Палацо Пити.

Майка с дете, за която Херман Грим е казал: буквално „майка с детето си е винаги най-благородното нещо, което светът предлага. Най-бедната майка би могла да седи там като Мадоната дела Седия“, „Животът на Рафаело“, пак там, стр. 162.

309 *Изразът на Гьоте ... „изживян живот“*: В стихотворението си „Защо ни хвърли дълбоки погледи ...“ Гьоте използва израза „изживяни времена“, където говори за предишните си земни животи и животите на госпожа фон Щайн:

„Ах, в отминали времена ти беше моя
сестра или моя жена.“

312, *че животът и природата не правят скокове*: „Natura non facit saltus“, първо във Фурниے, „Varietes historiques et litteraires“, 1613, LX, 247, след това в Лайбниц, „Nouveaux essais sur l'entendement humain“, 1756, предговор и IV, глава 16 и Линеи, „Philosophia botanica“, 1751, № 77.

- 314 „Атинската школа“, 1509-10, Рим, Ватикана, Stanza della Segnatura.
"Парнас", 1510-11, Рим, Ватикана, Stanza della Segnatura.
- 315 "Disputa", 1509-11, Рим, Ватикана, Stanza della Segnatura.
- 317 Херман Грим има идеята: „Животът на Рафаел“, пак там, стр. 4.
- 318 Херман Грим разказва : пак там, стр. 333 сл.

в книгата му за Омир: Не е доказано в тази форма, но вижте
«Омировата Илиада», Берлин 1895, стр. 381 и сл.
- 320 в изречения Херман Гримс: «Животът на Рафаело», пак там, стр. 1.

когато завършва произведението си за Рафаело: „Животът на
Рафаело“, пак там, стр. 334.
- 323 Гьоте ... в своята приказка: „Приказката“ на Гьоте се появява през 1795 г.
в списанието на Шилер „Die Hören“. Виж Рудолф Щайнер, „Духовната
природа на Гьоте в нейното разкритие чрез неговия Фауст и чрез
приказката за змията и лилията“ (1918), GA Bibl.-No. 22; и „Тайното
разкритие на Гьоте в неговата приказка <За зелената змия и красивата
лилия>“, An Essay 1918, Единадесет лекции 1904/05, 1908/09,
Специално издание, Дорнах 1982.

Шилер ... в своите „Писма за естетическото възпитание на човека“,
Тюбинген 1795 г.
- 333 Братя Грим: Вижте бележката на стр. 254.
- 338 във «Volkpsychologie»: Wilhelm Wundt, «Völkerpsychologie. Eine
Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte», 10
тома, Лайпциг 1900ff.
- 339 Народна приказка, открита сред примитивните народи : Не е доказана.
- 343 Меланезийска приказка: Не е проверена.
- 346 Има един човек, който пътува по селския път: Приказката „Сто с един
удар“ в: „Унгарски народни приказки“, превод от оригиналния ръкопис,
публикуван от наследството на Георг Гаал от Г. Щир, Пеща 1857, стр.
106-113.
- 351 човек, който самият той е бил дълбок приятел на приказното представяне:
Не е доказано.

353 *Лионардо*: старо изписване на Леонардо.

Трактатът на Гьоте: „За Тайната вечеря на Леонардо да Винчи“, доклад за книгата на Джоузеф Боси (1810), в: „Изкуство и античност“, I, 3, 1817.

Един от вас Ме предава : Матей 26:21; Марк 14:18; Лука 22:21-22; Йоан 13:21.

357 *Автопортрет на Леонардо*: В Торино, Кралски музей.

Очи на ума: Вижте например Й. В. Гьоте, „Първа чернова на общо въведение в сравнителната анатомия, основано на остеологията“, VII, В, в: „Естественонаучни писания“ (вижте бележката на стр. 94), том 1, GA Bibl.-No. ala, стр. 262.

360 *«Свети Йероним»*: Рим, Ватикана.

„*Поклонението на влъхвите*“: Флоренция,

галерия Уфици. 375 „*Йоан*“: Париж, Лувър.

„*Мона Лиза*“: Париж, Лувър.

383 *Много важен естествоизпитател*: Мориц Бенедикт, 1835-1920, лекар, виж „Из моя живот“, Виена 1906, стр. 121 и сл.

384 *В предишните лекции* : Вижте по-специално лекция IV в този том.

402 *Морис Метерлинк*, «За смъртта», немски превод от Фр. фон Опелн-Брониковски, Йена 1913 г.

412 „*Защото никога не е имало вяра...*“: пак там, стр. 86 и сл. (Глава VIII , „Прераждане“, 3.).

413 *Шопенхауер ... характеризира със следните думи*: В предговора към първото издание на „Светът като воля и представяне“, август 1818 г. Буквално: „съдбата [...], която [...] винаги е била съдбата на истината, на която е даден само кратък триумф, между двата дълги периода, когато е осъждана като парадоксална и презирана като тривиална.“ Пълните съчинения на Артур Шопенхауер, с увод от д-р Рудолф Щайнер, Щутгарт и Берлин, без дата (1894), том 2, стр. 13.

416 *Когато Платон ... искал да дефинира божественото ...*: Вижте «Politeia» („Държавата“), 379a-d.

Шопенхауер ... веднъж е казал в своите произведения: В „Очерк за история на учението за идеалното и реалното“, в: „Parerga and Paralipomena“, I. Пълни съчинения на Артур Шопенхауер, с увод от д-р Рудолф Щайнер, Щутгарт и Берлин н.д. (1894), том 8, стр. 26.

- 418 *Шопенхауер*: Вижте бележката на стр. 75.
- 419 *Важна фигура* : Това е лорд Байрон (1778-1824), когото Херман Грим споменава в есето си „Лорд Байрон и Лий Хънт“. Вижте Херман Грим, „Петнадесет есета“, Първа серия, Трето, преработено и разширено издание, Гютерсло 1884, стр. 319-336, събитието, цитирано от Рудолф Щайнер на стр. 330-332.
- 423 *в хода на тези зимни лекции* : Вижте по-специално лекция IV в този том.
- 433 *Шопенхауер ... Състрадание*: Вижте „Есе върху основите на морала“, в: Пълни съчинения на Артур Шопенхауер, с увод от д-р Рудолф Щайнер, Щутгарт и Берлин без изречение (1894), том 7, стр. 234.
- 434 „*Този човек е добродетелен*“: пак там, стр. 260.
- 444 *Еврипид*: «Елена», Акт IV , Сцена 1 (свободно изпълнение на четири стиха от реч на Теона).
- 447 *Джордано Бруно посочва това*: В своя труд „De L'infiniti-to universo et mundi“ (1584) („За безкрайната Вселена и световете“) Бруно критикува идеята за осем крайни сфери на Космоса, произлизаща от Аристотел, и постулира безкрайността на Вселената.
- 451 *Йохан Готлиб Фихте «Съдбата на човека»* 1800; Пълни съчинения на Йохан Готлиб Фихте, редактирани от И. Х. Фихте, том 2, Берлин 1845, стр. 245.
- 454 *Кант ...в доста нередовни моменти... се е разхождал в Кьонигсберг*: Виж Карл Форлендер, «Животът на Имануел Кант», Допълнителен том към: Имануел Кант, «Пълни съчинения», Лайпциг 1911 (= Философска библиотека, том 126), стр. 68: «Той познаваше всички произведения на Русо, само неговият портрет [...] красеше иначе голите стени на кабинета му, а когато *Емил* се появи през 1762 г., се случи необичайното нещо, че четенето му попречи на нашия философ да се разхожда няколко дни поред.»
- Есето на Кант от 1784 г.: „Какво е Просвещение?“; Буквално: „Просвещението е излизането на човека от самоналожената му незрялост. [...] Имайте смелостта да използвате собственото си разбиране !“*
- 454 и сл. *Картезий... „Мисля, следователно съществувам“*: Декарт формулира това изречение в „Разсъждения за метода“ (1637) I, 7 и 10 и (не дословно) в „Размисли върху първичната философия“ (1641), 2-ро размишление.

- 454 *Августин*: Виж например «Soliloquia», II, 1 и «De trinitate», X, 10,14.
- 456 *Карл Розенкранц*, «Животът на Георг Вилхелм Фридрих Хегел», Берлин 1844 г., страница XII.
- 461 *f. Емерсън*: Две от лекциите, изнесени от Ралф Уолдо Емерсън в Англия
Лекции на тема „Представители на човечеството“ (1847/48) са публикувани на немски език в превода на Херман Грим под заглавието „Ралф Уолдо Емерсън за Гьоте и Шекспир“, Хановер 1857. Вижте също Херман Грим, „Петнадесет есета“, Първа серия, Трето, преработено и допълнено издание, Гютерсло 1884, стр. 426-448 (Есе XV, „Ралф Уолдо Емерсън“).
- 462 *Херман Грим ... «Непобедими сили»*: Вижте бележката на стр. 276.
- 463 *Най-важните части от моята книга за Омир*: Херман Грим, «Илиада на Омир», том 2, Берлин 1895, стр. 399 (последна глава «Сбогом»).
- 469 *Кои са всички инструменти на физиката?* Буквално : „Микроскопите и телескопите всъщност объркват чистия човешки разум.“ Гьоте, „Изказвания в проза“ (виж бележката към стр. 94), стр. 351. Също в Гьоте, „Максими и размисли“.
- 472 *използвайки израза на Лесинг*: Рудолф Щайнер се позовава на заглавието на произведението на Лесинг „Образованието на човешката раса“ (1780).
- 473 *тази Земя е гигантски организъм*: Вижте Йоханес Кеплер, „*Harmonices mundi*“ („Хармонии на света“). Книга IV , Глава 7.
Джордано Бруно ... че Земята е гигантски организъм: Не е доказано.
- 474 *Изказването на Гьоте към Екerman*: Разговор от 11 април 1827 г.
- 476 *Фойербах*: Виж бележката на стр. 148.
- 477 *Emil Du Bois-Reymond*: Вижте бележката на стр. 26.
- 482 *в Ото Либман ... намираме изразената мисъл*: Вижте Ото Либман, «Мисли и факти, философски трактати, афоризми и изследвания», 2 тома, Страсбург 1882-1904, брой 2, стр. 284: «[...] този трансмакроскопичен гигантски мозък [...]».
- 486 *Хегел ... говори*: Заключение на «Предговор, произнесен в Хайделберг на 28 октомври 1816 г.» към «Лекции по история на философията», в: Съчинения на Георг Вилхелм Фридрих Хегел, том 13, Берлин 1833, стр. 5 и сл.

ИМЕНСКИ ИНДЕКС

Числата в *курсив* показват страните, към които
Има една улика.

<p>Абрахам фон Франкенберг
(1593-1652) 222, 224 Актън, лорд
Джон (1834-1902) 92 Александър
VI (папа) (1430-1503)
299 Алкивиад (около 450-404 г.
пр.н.е.)
262 Аристотел (384-322 пр.н.е.)
202-
205, 209, 310, 313, 484 Арним,
Ахим фон (1781-1831)
251 Августин, Аврелий (354-
430)
292 306, 313, 454/, 477</p> <p>Бах (семејство музиканти) 70
Бенедикт, Мориц (1835-1920) 26,
383 Блаватска, Елена
Петровна
(1831-1891) 197 Бьоме, Якоб
(1575-1624) 185,
220 и сл., 237, 241, 242, 244, 245,
246 Брентано, Бетина (1785-
1859)
250 е. Брентано, Клеменс (1778-
1842)
250 Брентано, Франц (1838-
1917)
150 сл., 195/, 205 Бруно,
Джордано (1548-1600)
111, 114/, 209, 220, 243, 369,
380, 447, 473 и сл. Бунзен,
Роберт Вилхелм
(1811-1899) 457 Байрон, лорд
Джордж (1788-1824)
419, 421</p> <p>Цезар, Гай Юлий (100-44 г. пр.н.е.)
(Гл.) 152, 259
Калов, Абрахам (1612-1686) 246</p> | <p>Кариер, Морис (1817-1895)
94-96 Картезий, Ренат (1596-
1650)
207, 454/ Клавдий, Матиас
(1740-1815)
246 и сл., 247</p> <p>Данте Алигиери (1265-1321) 264,
271 Дарвин, Чарлз (1809-1882)
72,
91, 190f “ 458, 479 Декарт,
Рене с. Картезиус,
Renatus Deußen, Paul (1845-
1919) 199 Du Bois-Reymond, Emil
(1818-1896) 26, 156, 211/., 477f.,
482е.</p> <p>Екерман, Йохан Петер
(1792-1854) 474 Елиът,
Чарлз Уилям
(1834-1926) 107/., 113
Емерсън, Ралф Уолдо
(1803-1882) 461/. Еврипид (484-
407 г. пр.н.е.) 444</p> <p>Фойербах, Анселм (1829-1880)
29 Фойербах, Лудвиг (1804-
1872)
148, 476 Фихте, Йохан
Готлиб
(1762-1814) 48, 79, 81, 451/.,
456, 458f., 472, 476 Фигие, Луи
(* 1819) 31 Франциск от Асизи
(1181/82-1226)
306 Франциск I (крал на
Франция)
(1494-1547) 376</p> |
|---|--|

- Froschammer, Jacob
(1821-1893) 55, 101
- Галилей, Галилей (1564-1642)
110, 209, 220, 369, 371, 380
- Гегенбаур, Карл (1826-1903)
190f.
- Жофроа дьо Сен-Илер, Етиен
(1772-1844)45/
Джото ди Бондоне
(около 1266-1337) 264, 271,
306/, 354
- Гьоте, Йохан Волфганг фон
(1749-1832) 43, 88-90, 91, 94,
99, 147/, 166, 214f., 215, 217t.,
219, 221, 234, 250-252, 256f.,
260, 265, 267e., 271-273, 282,
287, 300, 303, 309, 322e., 323,
349, 351, 353, 357, 379, 460-462,
469, 474
- Грим, Гизела (1827-1899) 251
- Грим, Херман (1828-1901) 88/,
100-102, 249-285, 256, 260, 263,
266, 267, 269, 270, 274, 286,
295, 307, 316-320, 419-421,
461, 462, 463
- Грим, Якоб (1785-1863) 254/,
333
- Грим, Вилхелм (1786-1859) 254/,
333
- Хекел, Ернст (1834-1919) 41f.,
156, 190, 458 Харлес, Адолф
фон (1806-1879)
246/ Хартман, Едуард
фон
(1842-1906)47 Харви, Уилям
(1578-1657) 208 Хегел, Георг
Вилхелм Фридрих
(1770-1831) 452f., 456, 472, 486
- Хелмхолц, Херман фон
(1821-1894) 192, 457 Омир 260
и сл., 265, 267 и сл., 272-274,
282, 287, 313, 318 и сл., 463
- Хумболт, Александър фон
(1769-1859)457
- Хъкли, Томас Хенри
(1825-1895) 152
- Жан Пол (1763-1825) 231 Юлий
II (папа) (1443-1513) 299f.
- Карл Август, херцог (1757-1828)
303 Кант, Имануел (1724-
1804) 215,
453, 454, 455 Кеплер Йоханес
(1571-1630)
86/, 99, 110, 220, 369, 371, 380,
473/ Кирхоф, Густав
- Роберт
(1824-1887) 457
- Коперник, Николай
(1473-1543) 110, 114, 369, 371,
380
- Ла Рош (семејство) 250
- Лайбниц, Готфрид Вилхелм
(1646-1716) 26 Лъв X (папа)
(1475-1521) 299 Леонардо да
Винчи (1452-1519)
264, 270, 353-381, 357, 360,
375, 467 Лесинг, Готхолд
- Ефраим
(1729-1781) 100, 288, 472
- Либих, Юстус (1803-1873) 21
- Либман, Ото (1840-1912) 482/
Lodovico il Moro s. Сфорца,
Лодовико Лайел, Чарлз (1797-
1875) 458
- Метерлинк, Морис (1862-1949)
402, 410-413 Малпиджи,
Марчело (1628-1694) 208 Майер,
Юлиус Роберт (1814-1878)
457 Микеланджело
- Буонароти
(1475-1564) 264 сл., 267f., 270-
272, 282, 373

Миварт, Свети Георги (1827-1900)
971 Мюлер, Йоханес (1801-1858) 457

Ницше, Фридрих Вилхелм (1844-1900) 476

Перикъл (около 500-429 г. пр.н.е.)
467 f. Перуджино, Пиетро (1446-1523) 298 Пиетро да Винчи 358
Платон (427-347 пр.н.е.) 310, 313,
416L, 438, 442, 462

Рафаел Санти (1483-1520) 264f., 26%
267-272, 269, 282, 286-320, 296,
297, 307, 314, 315, 368, 467

Ранке, Леополд фон (1795-1886) 92
Ратенау, Валтер (1867-1922) 103t,
106

Реди, Франческо (1626-1697) 111,
155f., 208

Ренан, Ърнест (1823-1892) 264

Рейно, Жан (1806-1836) 31

Рихтер, Грегориус 226

Розенкранц, Карл (1805-1879) 456

Русо, Жан Жак (1712-1778) 454

Сен Мартен, Луи Клод дьо (1743-1803) 247

Савонарола, Джироламо (1452 -
1498) 265, 271, 298, 300, 307-309

Шелинг, Фридрих Вилхелм Йозеф
(1775-1854) 238, 452 сл., 472

Шилер, Фридрих фон (1759-1805)
323, 349

Шлегел, Фридрих (1772-1829) 36

Шийдън, Матиас Якоб (1804-
1881) 190, 457

Шмит, Оскар (1823-1886) 41L

Шопенхауер, Артур
(1788-1860) 75, 132, 148, 413,
416-418, 421, 432, 433-434, 452

Шрам, Хайнрих 188

Шван, Теодор (1810-1882)
190, 457 Сфорца, Франческо
(1401 -1466) 362,

373 Сфорца, Лудовико (ген. 11
Моро)

(1425-1508) 361 Шекспир, Уилям
(1564-1616)

259, 265 Синет, Алфред Пърси
(1840-1921)

196 Сократ (469-399 пр.н.е.) 484
Спиноза, Бенедикт де

(1632-1677) 416 Щайг, Райнхолд
284 Щайнер, Рудолф (1861-1925)

Съчинения: Как да постигнем
познание за висшите светове? (GA
10) 20, 63, 121f., 128, 141, 229, 387,
392f., 408, 424, 431 Очертание на
окултната наука (GA 13) 141, 337f.,
340, 343, 408, 474 Мистериозна
драма: Процесът

на душата (GA 14) 77, 83

Мистериозна драма: Пазителят на
прага (GA 14) 395 Сведенборг,
Емануел (1688-1772) 462

Трайчке, Хайнрих фон (1834-
1896) 284

Верокио, Андреа дел
(1436-1488) 358

Уолъс, Алфред Рюсел
(1823-1913) 97i. Wettstein,
Richard (1863-1931) 93 Wöhler,
Friedrich (1800-1882) 21 Wundt,
Wilhelm (1832-1920) 90,
338

Цойнер, Карл (* 1813) 95

ПОДРОБНО СЪДЪРЖАНИЕ

Как може да се опровергават изследванията в хуманитарните науки?

Берлин, 31 октомври 1912 г. 9

Хуманитарните науки трябва да внимават да разбират и толерират възраженията на своите опоненти. Върху познаваемостта на духовния свят. Четирите члена на човешката природа. Животът по време на сън. Живот и смърт. Повтарящи се земни животи. Обективни (природонаучни) изследвания и хуманитарните науки. Хуманитарните науки, изтъчнена способност за илюзии и халюцинации? Дали вярата в „жизнената сила“ и етерното тяло е научен дилетантизъм? Астрални или органични причини за бодърстване и сън? Автономията на духовния живот. Повтарящи се земни животи, различни индивидуалности и наследственост. Хуманитарните науки и шарлатанството. Повтарящи се земни животи, законът за кармата и егоизмът. Възражение от Фридрих Шлегел. Религиозен живот. Опасността от гордост и „самообожествяване“ чрез хуманитарните науки. Възражение от Якоб Фрошамер срещу предсъществуването на душата. Пример: Едуард фон Хартман и критиката на неговата „Философия на несъзнаваното“. Жофроа дьо Сен Илер за човешката слабост.

Как се оправдават хуманитарните изследвания?

Берлин, 7 ноември 1912 г. 46

Тройна опозиция на духовните изследвания: наука, религиозни вярвания и обикновено ежедневно съзнание. Доказателство в естествените и духовните науки. Етерно тяло и „жизнена сила“. Предполагането „създаване на жива субстанция“ в лабораторията. Будност и сън. Дихателният процес и кислородът. Точно както химикът разбира водата като дуалност на водород и кислород, така и духовният изследовател разглежда човешкото същество като състоящо се от физическо тяло, етерно тяло, астрално тяло и его. Укрепването на душевните сили чрез медитация и концентрация-

Теорията като предпоставка за свръхсетивни прозрения и възприятия. Върху възражението, че е невъзможно наистина да се направи разлика между налудни халюцинации и реални свръхсетивни преживявания. Сравнение на духовно-изследователските преживявания с математически истини. Фактите не могат да бъдат доказани, а само преживени. Възражението, че хората получават своите характеристики не от минали животи, а единствено от физическата си линия на наследство; семейство Бах от музиканти като пример. Върху възражението, че духовното изследване насърчава егоизма в моралните действия. Шопенхауер за моралните проповеди. Върху религиозното възражение: духовната наука поставя искрата на божественото в човешките гърди. Отговорът на Фихте на борбата срещу духовното изследване. Стихове от мистериозната драма „Изпитанието на душата“.

Задачите на хуманитарните изследвания за

настоящото и бъдещето

Берлин, 14 ноември 1912 г.

84

Хуманитарни и естествени науки. Кеплер. Изобилието от научни постижения разрушава способността на човешката душа да съзерцава духовното. Херман Грим за Гьоте. Съвременните философи навсякъде се доближават до духовното, но не могат да го схванат. Вилхелм Вундт. Дарвин. Историкът лорд Актън. Грешката на естествената наука в отхвърлянето на духовното. Духовният мироглед на Мориц Кариере и обикновеният човек. Карл Цойнер. Днес не може да съществува мироглед, който да противоречи на естествената наука. Противоположните възгледи на естествените учени Миварт и Уолъс върху духовните и умствените аспекти на човека. Задачата на хуманитарните науки. Лесинг. Херман Грим пред портите на хуманитарните науки. Копнежът на епохата за духовно познание. „Критика на епохата“ на Валтер Ратенау. Абстрактните препратки към „ум“ и „душа“. Предразсъдъците срещу откритията на Галилей и Франческо Реди. Предразсъдъците срещу откритията на хуманитарните науки. Джордано Бруно.

Пътищата на екстрасензорното познание

Берлин, 21 ноември 1912 г.

117

Будност и сън. По време на сън духовната и умствената същност са извън физическото тяло. Човешките същества постигат свръхсетивно знание, когато, будни и съзнателно, се оттеглят от физическото тяло в своята духовна и умствена същност чрез волята си. Четирите етапа на човешкото познание: външно сетивно и интелектуално познание и трите етапа на свръхсетивното познание: въображение, вдъхновение и интуиция. Едно от средствата за издигане до въображението: медитация. Богати образи възникват от дълбините на душата. Разграничаване от илюзията и халюцинацията. Въображенията като отражение на собственото същество. Човешките същества трябва да бъдат господари на собствените си въображения и да могат да ги забравят и запомнят. Духовните същности могат да бъдат възприемани дори във въображението. Издигането до вдъхновението и възприемането на творческите същности в природата. Интуицията и възприемането на предишни превъплъщения. Резултатите от духовните изследвания в ежедневието. Публикуването на методите за духовно изследване. Стойността на човек се определя от неговите интелектуални и морални качества, а не от духовното му изследване. Духовният изследовател не е специален авторитет. Сляпата вяра в авторитета и сляпото подчинение са най-лошите възможни подходи в областта на духовните изследвания. Виждането и разбирането на духовния свят е от съществено значение. Само подобното може да разбере подобното.

Резултати от духовни изследвания по въпросите на живота и загадката на смъртта

Берлин, 5 декември 1912 г.

150

на Франц Brentano . „Принципи на физиологията“ на Томас Хенри Хъкли. Въпросът за съдбата при новородените от различни социални класи. Точно както естествоизпитателят Франческо Реди показва, че животът може да възникне само от живота, така и хуманитарните науки показват, че духовното и психическото могат да възникнат само от духовното и психическото. Наследственост при размножаването.

Многократни земни животи в природата.

Наука и хуманитарни науки. Развитието на душата. При възпроизводството на вида цялото развитие протича външно (еволюция); в индивидуалния живот цялото развитие е навътре (инволюция). Гьоте: „В напреднала възраст ставаме мистици.“ Раждането на „висшия човек“, „второто аз“. Умора и сън. Възстановяване на влошаващите се телесни сили по време на сън. Човекът е това, което е направил от себе си, неговата концентрирана съдба. Смърт и прераждане при различни обстоятелства. Дали геният е резултат от наследените черти на неговите предци? Промяна и продължителност на живота.

Природни и хуманитарни науки

Берлин, 12 декември 1912 г.

185

Откритията на естествените науки в края на 19 век . Резултатите от биологията, зоологията и анатомията. Трудността при разграничаване между научни факти и спекулативни теории. Строгостта на научното мислене. Необходимостта моделът на естествените науки да се приложи и към изучаването на душата : „Психология“ на Франц Brentano. Провалът на Brentano по пътя към духовния свят. „Езотеричният будизъм“ на Синет по никакъв начин не е оправдан от строгостта на научната истина. „Тайната доктрина“ на Блаватска също е преплетена с научен дилетантизъм. Индийска мъдрост и йога. Учението за душата на Аристотел . Загубата на перспектива върху духовния свят с възхода на естествените науки. „За границите на нашето познание за природата“ на Дю Боа-Реймон. Спящият и будният човек. Хуманитарните науки могат да бъдат признати за легитимни само ако са запознати със съвременното състояние на научните изследвания в естествените науки.

Якоб Бьоме

Берлин, 9 януари 1913 г.

220

Оригиналността и интелектуалният ръст на Бьоме. „Мечтаното преживяване“ на Бьоме като овчар. Преживяването му като чирак на общар. Трансцендентизирането на физическото тяло в друг свят.

В продължение на седем дни. Неговото произведение „Зората в изгрева“. Забрана за писане за Бьоме. Други произведения на Бьоме. Това, което живее в душата на Якоб Бьоме, може да се сравни с първия етап на свръхсетивното познание, въображението. Потапянето и повторното появяване на въображенията на Якоб Бьоме. Проблемът за злото у Бьоме. Светът като антитеза на божественото. Якоб Бьоме търси не само първичния източник на злото, но и общата основа. Доброто изпълнява функцията си в света, като се противопоставя на злото. Върху Луцифер. Формулата на Бьоме за проблема със злото: „Не да без не“. Бьоме като решаващ на рунически гатанки и „Философ Тевтоник“. Съчинения срещу Якоб Бьоме.

Светогледът на съвременния културен изследовател Херман

Грим и изучаването на хуманитарните науки

Берлин, 16 януари 1913 г.

249

Херман Грим като посредник между епохата на Гьоте и съвременния интелектуален живот и като интелектуален представител на Гьоте. Неговите лекции за Гьоте. Херман Грим като наблюдател на историята: Тези, които се придържат стриктно към външни исторически документи, получават изкривена картина на човешкото развитие. Грим, от друга страна, се е обърнал към непрекъснатия поток от творения на народното въображение в литературата и изкуството. Книгата на Грим за Омир. Херман Грим за Христовия импулс в човешкото развитие. „Фрагменти“ на Грим. Книгата му „Рафаел“ във връзка с другите му произведения. Предварителните изследвания на Грим за неговите произведения не са исторически, а по-скоро психологически изследвания: Сборникът с новели, романът „Непобедими сили“. Херман Грим на прага на хуманитарните науки.

Мисията на Рафаел в светлината на науката на Духа

Берлин, 30 януари 1913 г.

286

Образованието на човечеството чрез такива изключителни фигури като Рафаел. Напредъкът на човечеството към интернализация: балансът между външното и физическото.

Духовните и интелектуални аспекти на гръцката култура, интернализираната душа в християнството (Августин), творенията на Рафаело като вододел в човешкото развитие. Развитието на Рафаело в четиригодишни етапи. Родно място Урбино. Чиразуване в Перуджа. Флоренция на Савонарола. Папите. Рафаело в Рим, така да се каже, като слуга на езическо християнство, но в неговите произведения християнските идеи се появяват в нова форма. „Сикстинската Мадона“. „Мадона дела Седия“. Вътрешният християнски огън у Рафаело и Савонарола. Християнството и гръцката култура на Рафаело. „Атинската школа“. „Парнас“. „Диспутата“. Творенията на Рафаело в хода на човешкото развитие.

Приказките в светлината на духовните изследвания

Берлин, 6 февруари 1913 г.....
321

Източниците на приказките се намират много по-дълбоко в човешката душа, отколкото източниците на други произведения на изкуството. Разликата между приказка и трагедия. Борбата на душата, докато заспива и се събужда, се разиграва в такива дълбини на човешката душа. Постоянното несъзнателно сънуване на душата. Предишното ясновидско съзнание. Появата на приказните образи. Приказката за детето и жабата. „Румпелцилцхен“. „Окултна наука: Очерк“ на Рудолф Щайнер и приказки от „Народна психология“ на Вилхелм Вундт. Немските приказки на братя Грим. Великаните в приказките. Приказката „Сто с един удар“. Приказките са прекрасна храна за детската душа и благосклонен водач по човешкия път през живота.

Интелектуалното величие на Леонардо в повратния момент към модерното време

Берлин, 13 февруари 1913 г.....
353

Тайната вечеря в Милано. Животът на Леонардо. Талантът му за рисуване. Неговите изследвания на чертите на лицето, за да предадат широк спектър от емоционални преживявания. Леонардо в двора на Лодовико ил Моро в Милано. Неговите технически изобретения и планове.

Конната статуя на Франческо Сфорца. Дългогодишната борба на Леонардо да завърши „Тайната вечеря“. Неговият „Трактат за живописиста“. Уникалното взаимодействие на светлината и сянката върху лицата на Христос и Юда в „Тайната вечеря“. Мистерията на личността на Леонардо. Двойното значение на научното развитие. Ренесансово изкуство и гръцко изкуство. Статуята на Марк Аврелий в Рим. Загубата на връзка с духа в епохата на Леонардо. Леонардо като трагична фигура в повратния момент на нова епоха. Душата му в трансцендентното царство.

Грешки в хуманитарните науки

Берлин, 6 март 1913 г.....
382

Здравите органи на възприятието и пълноценното развитие и яснота на съзнанието са предпоставки за правилно наблюдение. Здравата преценка и моралната нагласа на душата са отправна точка за духовно-научно обучение. Виденията на духовния изследовател първоначално са само заблуди за собственото му същество. Следователно, духовният изследовател трябва да може да потуши духовните явления, които може да произведе. Това е възможно само чрез победата над себелюбието и самоволята. Духовният ученик не трябва да се страхува от страха. „Пазителят на прага“. Страхът от духовния свят е основата на материализма, който може да доведе до феноменализъм и спиритизъм. В духовния свят грешката възниква от объркването на мъртвите с живите. Книгата на Морис Метерлинк „За смъртта“ е феноменализъм и изследване на духовете, вместо духовно изследване. Другата крайност на възможността за грешка: екстаз. Така нареченият мистичен „Бог вътре“ често не е нищо друго освен егото, белязано с образа на Бог. Истинността като външен знак на истинския духовен изследовател. Посланията на духовния изследовател могат да бъдат разбрани и чрез обикновено човешко разсъждение. Пътят на духовното изследване между феноменализма и екстаза.

XIII. Морал в светлината на духовната наука

Берлин, 3 април 1913 г.....
416

Концепцията за морал на Артър Шопенхауер. Разнообразието от морални оправдания, илюстрирано с морален акт на лорд Байрон. Трите етапа на посвещение (въображение, вдъхновение, интуиция) и морално разположение на душата. За да разпознае образите на въображението като отражения на собственото си същество, духовният изследовател се нуждае от чувство за факт и практика на истинност. За да разпознае духовните гласове на вдъхновението като ехо от собственото си същество, духовният изследовател се нуждае от морална смелост и сила. За да стигне до истински прозрения за висши същества чрез интуиция, духовният изследовател се нуждае от свободен и открит интерес. По този начин духовното обучение е тясно свързано с укрепването на моралната сила. Моралното искане на Шопенхауер за съжаление и състрадание. Моралният опит на духовния изследовател при среща с Пазителя на прага. Морални качества в техните причини и следствия в повтарящи се земни животи. Колкото и скрито да е, има нещо в човечеството, което изповядва своята ангажираност към доброто.

XIV. Наследството на деветнадесети век

Берлин, 10 април 1913 г.....
445

Хуманитарните науки се опитват да предоставят на душата разбиране за нейния духовен произход. Златният век на философските стремежи: Фихте, Шелинг, Хегел, Шопенхауер. Трактатът на Кант „Какво е Просвещение?“. Упадъкът на философските стремежи и възходът на естествените науки около средата на деветнадесети век. Гьоте, Херман Грим, Емерсън. Значението на научната мисъл за човешката душа. Човешката душа в по-ранни културни епохи: В египетско-халдейския период душата се е чувствала едно цяло със света; в гръко-римския период душата се е чувствала едно цяло със собственото си физическо тяло; в настоящата културна епоха душата се е откъснала от обективния мироглед.

Кеплер и Джордано Бруно за Земята като организъм. Трите члена на човешката душа и тяхното развитие в различни културни епохи. Борбата на съзнателната душа през деветнадесети век в произведенията на Фойербах, Ницше и Дю Боа-Реймон. Подготовката за ерата на духовното аз, която вече присъства в нашата епоха на съзнателната душа. Концепцията на Ото Либман за космоса като гигантски мозък. Научният мироглед на деветнадесети век е най-красивото средство за образование за това, в което е предназначена да се превърне човешката душа: същество, стремящо се от съзнателната душа към духовното аз.

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ

Структура според: Рудолф Щайнер - Литературният и художествено творчество. Библиографски преглед (Номерата на библиографията са в курсив и са в скоби)

А. ПИСЕНИЯ /

Произведения

„Научни съчинения“ на Гьоте, въведение и коментари от Р. Щайнер, 5 тома , 1884-97, ново издание 1975 (*la-e*); отделно издание на въведенията, 1925 (1)

Очертания на епистемологията на светогледа на Гьоте, 1886 (2)

Истина и наука. Прелюдия към „Философия на свободата“, (1892) (3)

Философия на свободата. Очертания на един съвременен мироглед, 1894 (4)

Фридрих Ницше, борец срещу времето си, 1895 (*S*)

Светогледът на Гьоте, 1897 (6)

Мистицизмът в зората на съвременния интелектуален живот и връзката му със съвременния мироглед, 1901 (7)

Християнството като мистичен факт и мистериите на древността, 1902 (8)

Теософия. Въведение в свръхсезивното познание за света и човешката съдба, 1904 (9)

Как човек може да придобие знания за висшите светове? 1904/05 (10)

От Акашовите записи, 1904-08 (11)

Етапите на висшето познание, 1905-08 (12)

Очерк на окултната наука , 1910 (13)

Четири мистериозни драми: Портата на посвещението - Изпитанието на душата - Пазителят на прага - Пробуждането на душата, 1910-13 (14)

Духовното ръководство на човека и човечеството, 1911 (*IS*)

Антропософски календар на душата, 1912 (*в 40*)

Път към себепознанието на човека, 1912 (16)

Прагът на духовния свят, 1913 (17)

Загадките на философията в тяхната история, очертани, 1914 (18)

Загадката на човека, 1916 (20)

От загадките на душите, 1917 (21)

Интелектуалната природа на Гьоте, разкрита чрез неговия „Фауст“ и чрез приказката за змията и лилията, 1918 (22)

Основните проблеми на социалния въпрос в жизнените потребности на настоящето и бъдещето, 1919 (23)

Есета върху тройния социален ред и ситуацията на времето 1915-1921 ^2^1

Космология, религия и философия, 1922 (2*S*)

Антропософски насоки , 1924/25 (26)

Основи за разширяване на изкуството на лечението според духовно-научните прозрения, 1925 г. От д-р Р. Щайнер и д-р И. Вегман (27)

Моята житейска история, 1923 - 25 (28)

Събрани есета на Илинойс

Есета по драматургия 1889-1901 (29) - Методологични основи на антропософията 1884-1901 (30) - Есета по културна и съвременна история 1887-1901 (31) - Есета по литература 1886-1902 (32) - Биографии и биографични скици 1894-1905 (33) - Есета от «Луцифер-Гнозис» 1903-1908 (34) - Философия и антропософия 1904-1918 (35) - Есета от «Гьотеанумът» 1921-1925 (36)

III. Публикации от наследството

Писма - „Думи на истината“ - Сценични адаптации - Чернови за четирите мистерийни драми 1910-1913 - Антропософия. Фрагмент от 1910 г. - Събрани скици и фрагменти - От тетрадки и документи - (38-47)

Б. РАЗГОВОРИТЕ РАБОТАТА

I. Публични лекции

Берлинската серия от публични лекции, 1903/04 до 1917/18 (51-67) - Публични лекции, серии от лекции и университетски курсове в други части на Европа 1906-1924 (68-84)

Лекции на II за членове на Антропософското общество: Лекции и лекционни серии с общо антропософско съдържание - Христология и размисли върху Евангелията - Духовна наука за човека - Космическа и човешка история - Духовният контекст на социалния въпрос - Човекът във връзка с космоса - Размисли върху кармата - (91-244)

Лекции и трудове върху историята на антропософското движение и Антропософското общество (251-263)

III. Лекции и курсове по отделни области на живота

Лекции по изкуство: Общи художествени аспекти - Евритмия - Формиране на речта и драматично изкуство - Музика - Изобразително изкуство - История на изкуството (271-292) - Лекции по образование (293-311) - Лекции по медицина (312-319) - Лекции по естествени науки (320-327) - Лекции за социалния живот и тройния *социален* ред (328-341) - Лекции за работниците по реконструкцията на Гьотеанума (347-354)

В. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Точни репродукции на картини, графични дизайни и скици на Рудолф Щайнер в художествени портфолия или като отделни листове: дизайни за изографисването на Първия Гьотеанум - учебни скици за художници - програмни изображения за евритмични представления - евритмични форми - дизайни за евритмичните фигури и др.

*Томовете на Пълните съчинения на Рудолф Щайнер са еднакво екипирани в рамките на отделните групи.
Всеки том се предлага поотделно.*